

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

YAYIN MATBAACILIK VE TİCARET İŞLETMESİ

Meşrutiyet Cad.Bayındır Sk. No:55 • Kızılay/ANKARA

Tel:418 59 49 • 417 09 04 • 425 27 75

Telex:43 433 tdvk tr. • Fax:417 00 09

Yayın No: 94

Kaynak Eserler - 7

ISBN 975-389-088-5

93.06.Y.0005-94

Bu kitap;
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Dizgi, Fotomekanik, Ofset ve Cilt Tesislerinde
hazırlanmıştır.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 94

BÂTİNÎLİĞİN İÇYÜZÜ

(FEDAİHU'L-BÂTİNİYYE / EL-MUSTAZHIRÎ)
İmam GAZÂLÎ

Çeviren: Doç. Dr. Avni İLHAN

ANKARA 1993

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Kurulu'nun
08.04.1992 gün ve 497 sayılı kararıyla
yararlı görülmüştür.

•
© Bütün Yayın Hakkı Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

•
Birinci Baskı: Şubat 1993, 5000 Adet.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VII
İMAM GAZALÎ VE FEDAİH'UL-BATINIYYE	IX
MUKADDİME	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BU KİTAPTA TAKİP EDİLEN METOD	5
-------------------------------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

Birinci Fasıı: Lâkapları	7
İkinci Fasıı Böyle Bir Daveti Ortaya Atma Sebebi	10

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Birinci Fasıı Tuzaklarının Dereceleri	13
İkinci Fasıı Davetlerinin Yayılma Sebepleri	20

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Mezheplerinin Nakledilmesi:	23
a) Anahatlarıyla	23
b) Tafsîlatlı Olarak	23
1- İlähiyat Konusundaki İnançları	23
2- Nübüvvet Konusundaki İnançları	25
3- İmamet Konusundaki İnançları	26
4- Kıyamet ve Meadla İlgili İnançları	27
5- Şer'î Mükellefiyetler ile ilgili İnançları	28

BEŞİNCİ BÖLÜM

Zahirleri Te'vîl Edişleri	35
Sayılar ve Harflerle Delil Getirmeleri	41

ALTINCI BÖLÜM

"Akıl Yürütme Barkdır, Masum İnzandan Öğrenmek Gereklidir" Davası	45
--	----

YEDİNCİ BÖLÜM

Birinci Fasıl: İmametın İsbatında Nas'sa Sarılmaları.....	81
İkinci Fasıl: "İmam Masumdur" Görüşlerinin İbtâli	87

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Birinci Fasıl: Bâtinîler'in Kâfir veya Sapık Sayılmaları	91
a) Sapık ve Hatalı Sayılmalarını Gerektiren Haller.....	91
b) Tekfirlerini Gerektiren Haller.....	94
İkinci Fasıl: Küfrüne Karar Verilenlerin Durumu.....	97
Üçüncü Fasıl: Tevbelerinin Kabûlü ve Reddi	100
Dördüncü Fasıl : Mezhebe Ahid ve Yeminle Bağlananın Kurtuluş Çaresi	102

DOKUZUNCU BÖLÜM

Gerçek İmam el-Mustazhır'dır:	107
a) el-Mustazhır'ın İmameti Şeriata Uygunur.....	107
b) el-Mustazhır İmamet Şartlarını Taşımaktadır	113
İmamet için Gerekli Şartlar:	113

ONUNCU BÖLÜM

İmamet Makamı Sahibinin Devamlı Olarak Yerine Getirmesi Gerekli	
Vazifeler	125
İlmî Vazifeler : Birinci Vazife	125
İkinci Vazife	126
Üçüncü Vazife	128
Amelî Vazifeler:	131
BİBLİYOGRAFYA	153
İNDEKS	157

ÖNSÖZ

İslâm Mezheplerinin hemen hepsine derin tesirleri olmuş olan Bâtınîler'in haklarında yapılan ciddi araştırmalara rağmen, bizzat bâtinî yazarların eserlerinde mezheplerini birbirlerinden çok farklı tanıtmaları gibi sebeplerle Bâtınîliğin ne olup ne olmadığı hakkında son söz söylenmiş değildir.

İslâm'ın gerek düşünce ve kültür, gerek umûmî tarihini araştırmak isteyenler için Gazalî'nin "Bâtınîliğin İçyüzü" adını verdiğimiz, "Fedaiih'ul-Bâtınıyye veya el-Mustazhurî" adlı bu eseri tartışmasız vazgeçilmez ana kaynaklardan birisidir. Bu bakımdandır ki Goldziher tarafından ancak üçtebirlik kısmı bulunup neşredildikten kısa bir müddet sonra batı dillerinden bazılarına tercüme edildi.

Memnûniyetle müşahade ediyoruz ki İslâm hakkında gerek araştırma, gerek malûmat maksadıyla ülkemizde giderek artan bir okuyucu kitlesi oluşmuştur.

Büyük alim İmam Gazalî'nin başta "İhya"sı olmak üzere Türkçemiz'e kazandırılan eserleri arasında Bâtınîler'e reddiye olarak yazdığı bu kitabının da katılmasıyla, bilhassa Arapça'yı iyi derecede bilmeyen, okuyucuya imkân sağladığımız inancındayız.

Anlaşılır olmasına itinâ göstermekle beraber Gazalî'nin metod ve uslubunu tam aksettirebilme düşüncesiyle ifadelerini aynen aktarma yolunu tercih ettik. Elden geldiğince dipnotlarda, başta hadisler olmak üzere açıklamalarda bulunduk.

Tercüme sırasında karşılaştığımız zorluklarda yardımlarını esirgemeyen bütün dost ve yakınlarıma; basım ve yayını gerçekleştiren Türkiye Diyanet Vakfı mensuplarına şükranlarımı sunarım. Bu tercümenin Yüce Dinimizi daha iyi anlamada bize yardımcı olmasını Yüce Mevlâmız'dan niyaz ediyorum.

Avni İLHAN

İZMİR-1992

İMAM GAZALİ ve FEDAİHU'L-BÂTİNİYYE

Dokuzyüz seneyi aşkın bir zamandan beri İmam Gazalî gerek İslâm dünyasında, gerek İslâmiyatla ilgili bütün ilim çevrelerinde artan bir ilgi odağı olmaya devam emektedir. O, kısa sayılabilecek ömründe çok sayıda ve hacimde eserler verdi. Pek çok sahada kendi zamanına kadar devam eden çizgiyi aştı. Bu sebepten dolaydır ki onun eserlerinin önemli bir kısmı doğu ve batı dillerinin pek çoğuna tercüme edildi.

Asıl adı Muhammed b. Muhammed'dir. Ebû Hamid künyesi ile tanınır. Horasan'ın Tûs şehrinde 450/1058 yılında doğdu. Babasının mesleğine (yün eğirip satan=gazzal) nisbetle Gazzalî diye tanıtan alimlerin yanında doğduğu Gazâle köyüne nisbetle Gazalî diye bildirenler de vardır ki, bu sonuncusu daha tercîhe şayandır. Babasının ilim ve irfan aşığı, fakat pek varlıklı olmayan bir zat olduğu bildiriliyor. Yine İmam Gazalî'nin küçük yaşta kardeşi Ahmed ile birlikte öksüz kaldıklarını biliyoruz. Babaları ölmeden evvel onları, az bir mal bırakarak sofî olan bir arkadaşına emanet etmişti. Bu az mal bitince, öksüzler, ilim tahsil etme düşüncesinin yanında, galiba daha da önemli olarak, karınlarını doyurabilmeleri için bir medreseye yerleştiler. İmam Gazalî ilk fıkıh bilgilerini Tûs'daki bu medresede Ahmed b. Muhammed er-Radegânî'den tahsil etti. Daha sonra onun Cürcan'a ve arkasından tahsilini ilerletmek için Nişabur'a gittiği rivayet edilmektedir. Onun Nişabur'da, bilhassa kelâm ilmi sahasında İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî'den sağlam bir öğrenim gördüğü şüphesizdir. 478/1085 de Cüveynî'nin vefatına kadar Nişabur'da kaldı. Hocasının vefatı sırasında yaşının genç olmasına rağmen artık o şöhretli bir alimdi. Nişabur'dan ünlü vezir Nizamülmülk'ün yanına gitti ve onun karagâhında bir müddet kaldıktan sonra 484/1091 de Bağdad'daki Nizamiyye Medresesi'nin başmüdürrisliğine (rektörlüğüne) tayin edildi. Bu vazifesinde dört yıl kaldı. Buradaki derslerinin, halka vaaz ve sohbetlerinin yanında elinizdeki, tercümesini sunduğumuz bu kitabı da dahil olmak üzere çeşitli eserler de kaleme almıştır.

Gazalî'nin kendi ifadelerinden öğrendiğimize göre, Bağdad'daki bu dört yıllık tedris hayatından sonra, Şam'da, Kudüs'te, Mekke'de, Medine'de ve kendi memleketi Tûs'da geçen onbir senelik inziva hayatı vardır ki, bazılarına göre, asıl büyük Gazalî bu inziva hayatından sonra ortaya çıkmıştır.

499/1105-6 yılında Nişabur'da tekrar tedris hayatına başladı. Fakat bu ikinci tedris faaliyeti uzun sürmedi. Tûs'da evinin yanına bir medrese ile bir tekke yaptırdı. 505/1111 yılında vefat edinceye kadar orada zahir ve batın ilimlerini öğretmekle ve

kitap yazmakla, ibadetle uğraştı.

İmam Gazâlî'nin sayısız talebelerinin yanında sürüp gelen tesirleri şüphesiz eserleri vasıtasıyladır. Dinî ilimlerin hemen her konusunda eser verdi. Hakikatı ararken samîmîdir ve kendinde meydana gelen gerginlikten kaçmamıştır. Felsefenin objektif tanımını "Makâsîdü'l-Felâsife"sinde, tenkidini de "Tehâfütü'l-Felâsife"sinde yapmıştır. Mantığa ait "Mi'yâru'l-İlim" ve "Mihakkü'n-Nazar fi'l-mantuk" isimli; kelâma dair de "el-İktisad fi'l-İtikad" ve "İlcâmü'l-Avam an ilmi'l-keîâm" adlı eserlerinin yanında usûlü fıkha, mev'izeye dair eserleri hemen hatırıma geliverenleridir. Şüphesiz Gazâlî'nin eserleri içinde İhyâ'sının ayrı bir yeri vardır. Kitabın isminden bile, büyük âliminin iddiası ve bu eserine verdiği değer anlaşılmaktadır. el-Munkızu mine'd-Dalâl adlı eserinde ise o zihni gerginliklerinden sonra yakaladığı aydınlığını takdim etmektedir. Şüphesiz biz burada büyük imamın eserlerinin ayrı ayrı bir değerlendirmesini yapmak durumunda değiliz. Bu sebeble bu kadarla yetiniyoruz.

Fedaihu'l-Bâtınıyye:

Tercümesini sunduğumuz elinizdeki bu esere gelince: Gazâlî bu eserinin Abbasî halifesi el-Mustazhır (512/1118)ın isteği üzerine Bâtınîler'in reddi maksadıyla yazmıştır. Hicrî V. asırda Bâtınîler bir taraftan Fatimî Devleti (297-567/910-1171) ile siyâsî iktidarları, diğer taraftan Hasan Sabbah (518/1124) tarafından kurulan terörist teşkilatın faaliyetleri ile İslâm aleminin her tarafında, bilhassa Abbasî hilâfeti hududları içindeki sünnî halk üzerinde baskılarını artırmaktaydılar. Bunlarla siyâsî ve askerî yönden Selçuklular'ın kıyasıya mücadelelerini ilmî cebheden destekleme ihtiyacını karşılamak; Abbasî halifesinin gayri meşru; Fatimî halifesinin gerçek ve meşru halife olduğu yolundaki kesif Bâtınî propoğandasını tesirsiz hale getirmek maksadıyla el-Mustazhır Gazâlî'den bir eser yazmasını istedi. O bu emre, bazı Bâtınî yazarların aksini iddia etmesine rağmen⁽¹⁾, sevindi ve istekle bu işe girişti. Çünkü o hem Abbas halifesinin meşruluğunu savunmanın, hem de Bâtınîler'in tehlikesinden halkı haberdar etmenin gerekliliğine inanıyordu. Eser'in; Gazâlî'nin hamisi ve Bağdad'daki Nizamiyye Medresesine tayin eden büyük vezir Nizamülmülk'ün Bâtınîler eliyle 485/1092 senesinde öldürülmesinden üç sene sonra, 488/1095 tarihinde yazılmış olmasını hesaba katarsak onun bu kitabı yazmakla aynı zamanda büyük vezire de vefa borcunu ödeme fırsatı bulduğunu düşünmek yanlış olmaz. Kitabın, başta Gazâlî'nin diğer eserlerinde olmak üzere, bazı kaynaklarda kısaca "el-Mustazhır" adıyla geçmesinin sebebi, sözü edilen Abbasî halifesinin siyâsî direktifine işaretler ve onu savunmaya ayrılan müstakil bölümlerin mevcûdiyetindedir.

Kendisinden iki asır önce ortaya çıkan Bâtınîler'in çeşitli görüşlerini anlattıktan sonra sert bir dille tenkid eden Gazâlî'den önce elbette bu konuda eserler yazarlar vardı. Fedaihu'l-Bâtınıyye'yi neşreden Goldziher ve Abdurahman Bedevî içinde İbn Rezzam, Malaî (377/987), Bâkîllânî (403/1013) ve Bağdâdî (429/1037) gibi şöhretli isimlerin bulunduğu, bu konuda eser yazarların bir listesini sunmuşlardır.

(1) Mustafa Galip, Ali b. Velid'in Dâmiğü'l-batıl'ına yazdığı mukaddime, Beyrût 1982.

Gazâlî'den sonra da Bâtınîler'in reddine dair eserler yazıldı. Meselâ VI. hicrî asırda bizzat Bâtınîler'in içinde yaşayarak onların sırlarına vakıf olduğunu söyleyen ve bunları yazan Muhammed b. Mâlik el-Hammâdî "Keşfü Esrârî'l-Bâtıniyye ve Ahbârü Karamita" adlı bir eser yazdı. Bu eser "Bâtınîliğin ve Karmatîler'in İç Yüzü" adıyla İsmail Hatib Erzen tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında 1948 de neşredilmiştir.

Gazali bu eserini yazarken büyük çapta Bağdadî'nin el-Fark Beyne'l-Fırak'ından faydalanmıştır. Fedaihu'l-Bâtıniyye ilk defa Goldziher tarafından 1916 da Leiden'de Brill yayınları arasında neşredildi. British Museum Or. 7782 de kayıtlı nüshaya dayalı bu neşir, Abdurrahman Bedevî'nin tesbitine göre kitabın üçtebirlik kısmını ihtivâ etmektedir. Kitabın tamamının neşrini 1964'de Kahire'de Abdurrahman Bedevî Fas Karaviyyîn Camii Kütüphanesindeki nüsha ile Londra nüshasından faydalanarak gerçekleştirdi. Bu neşrin eserin tamamı olduğu, bilhassa Bâtınî dâî Ali b. Velid'in Fedaihu'l-Bâtıniyye'ye reddiye olarak yazdığı Dâmiğu'l-Batıl'ın neşri ile kat'ileşti.

Fedaihu'l-Bâtıniyye'nin bir kısmı, Goldziher neşrinden Asin X Palacios tarafından "Algazel: El Justo Medio en la Greencia, Compendio de teologia dogmatica" adıyla İspanyolca'ya tercüme edilerek 1926'da Madrid'de neşredilmiştir. Abdurrahman Bedevî neşri esas alınarak eserin tamamının Türkçe'ye tercümesi ilk defa tarafımızdan yapılmıştır ve bu elinizdeki kitaptır.

Gazâlî eserini on bab halinde tertip etmiştir. Kitapta takip ettiği metod ile Bâtınîler'in isimleri lakapları ve imamet, nübüvvet ve şer'î mükellefiyetler hakkındaki görüşlerinin ele alındığı ilk dört babtan sonra Fedaihu'l-Bâtıniyye'nin hacim olarak yarınsına yakın kısmını teşkil eden üç bab (5-7) çeşitli konularda onların reddine tahsis edilmiştir. Eserin orijinalitesi ve üzerinde gösterilen titizlik yönünden bu babların ayrı bir önemi vardır. Gazâlî bu kısımlardaki ifadelerinde daha samîmî ve işinde daha gayretlidir. Beşinci babta belli zahirlerin Bâtınîler'ce bozuk bir şekilde tevil edilmesi ve sayılarla, harflerle delil getirmeleri konuları ele alınmış ve itinalı bir şekilde reddedilmiştir. Eserin en önemli bölümü olan altıncı bab, Bâtınîler'in akıl yürütmenin iptali ile öğrenmenin masum imamdan olması gerektiğine dair iddiaları ele alınıp reddine tahsis edilmiştir.

Bilgi'nin kaynağını masûm imama, bilginin elde edilme vasıta ve yolunun da masum imamın öğretmesine bağlayan ve akli delillerle de güçlendirdikleri Bâtınîler'in iddialarını Gazâlî fevkalade titiz bir tertiple yine aynı metodla bir kaç yönden ele alarak yine bu babta reddetmektedir. Bu kısım ehemmiyetinden ve gördüğü hizmetten dolayı yine Gazâlî tarafından "Kitabı Kavasımı'l-Bâtıniyye" adı ile özetlenerek yeniden kaleme alınmış ve halkın Bâtıniyye fitnesinden korunması için daha anlaşılır ve akılda kalabilir bir risale sunulmaya çalışılmıştır. Sözü edilen bu risale Prof. Dr. Ahmet Ateş tarafından tercüme edilerek A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi I-II sayısında 1954 yılında neşredilmiştir.

Yedinci ve sekizinci bablarda yine Bâtınîler'in imametinin isbatına ve imamın masum oluşu yolundaki görüşlerinin reddine ayrılmıştır. Dokuzuncu ve onuncu bablar ise Mustazhir'in gerçek halife olduğunun ispatı ile genç halifeye nasihata ayrılmıştır.

Abdurrahman Bedevî'nin, Gazalî'nin bu eserine çok az kişinin atıfta bulunduğunu belirtmesine rağmen⁽²⁾ biz bu eserin yazılış gayesine ulaştığına ve misyonunu yerine getirdiğine inanıyoruz. Nitekim Gazalî'den bir asır sonra bile Bâtınî ileri gelenlerinden dâî Ali b. Velid (612/1215) bu esere iki büyük ciltlik bir reddiye yazmak ihtiyacını hissetmiştir. "Dâmiğü'l-Batıl ve Hatfü'l-Münâdil" adını taşıyan bu kitap Mustafa Ğalip tarafından 1982 de Beyrût'ta neşredildi. Son derecede sert ve hakaret dolu bir uslûpla kaleme alınmış eserde yazar, Gazalî'nin, Bâtınîler hakkında yazdıklarından bir kısmını anlamadığını, bir kısmının da Gazalî tarafından doğru anlaşıldığını zımnen kabul etmekle beraber bunların sebebi hikmetini açıklamaya çalışmaktadır. Dâmiğü'l-batıl'ın Bâtınîler tarafından bilinen bir eser olduğunu Mustafa Ğalip de hatırlatmaktadır.

Öyle anlaşılıyor ki Gazalî'nin bu eseri ve el-Kıstasü'l-Müstakîm gibi diğerleri kendi çağında zorbalara ve teröristlere karşı hükümetin yürüttüğü mücadelede Sünnî İslâm'ı destekleyen en büyük hizmeti gördüğü gibi kendisinden bir kaç asır sonra dahi misyonunu sürdürmekteydi.

(2) Abdurrahman Bedevî, Fedaihu'l-batınıyye için yazdığı mukaddime, Kahire 1964.

MUKADDİME

Hamd, Hayy ve Kayyûm (daima diri ve yaratıklarının varlığı kendisine muhtaç) olan; Varlığının kendi zatından oluşunu tam olarak hiçbir kimsenin tavsif edemediği Allah'a mahsustur. O Allah Celil'dir. O'nun Celâl sıfatını hiçbir ârifin bilgisi tam olarak kavrayamaz. O, Aziz'dir (yüceliğine, şerefine erişilemeyendir). Üstün sayılan başkaları O'nun yüceliğinin eşiğinde cüce halleriyle kalakalırlar. O, Mâcid'dir (zâtı şerefli, fiilleri güzel, nimeti ve ihsanı bol olandır). Öyle yücedir ki nasibdâr olmak için O'nun şeref otağını tavaf etmeyecek hiçbir hükümdar tasavvur edilemez. O Cebbar (istediğini zorla yaptıran)dır. O'nun af soluğuna umut bağlayıp beklemeyen, kızgınlığından korkup titremeyen bir sultan tasavvur edilemez. O çok Ulu'dur (el-Mütekebbir). Kalbini O'nun muhabbetine vakfetmiyen, kalıbını O'nun hizmetine adamayan velî yoktur. O Rahîm'dir (çok acıyandır). O'nun ezeli va'di ile gözettiği rahmeti olmasaydı, korkulu durumlarda hiçbir varlık, O'nun tehlikeden kurtaracak imdat ipine yapışamazdı. O, Mün'im (çok nimet veren)dır. Eğer senin hakkında bir hayır dilerse O'nu bu fazl ve kereminden geri döndürecek, vazgeçirecek kimse yoktur. O Müntakim (âsilerin belini kıran, cânîleri tepeleyen, azgınları şiddetle cezalandıran)dır. Eğer sana bir zararı dokunursa seni o zarardan kurtaracak yine O'ndan başka hiç kimse yoktur. Yüceliği, yücelerden yücedir. İsimleri mukaddestir. O'nunla ülfet etmek isteyen O'nu aldatamaz. Muhalefet eden de O'na hiçbir zarar veremez. Gücü çok üstündür. Hiçbir hilekâr O'nu aldatamaz, hiçbir kimse O'na karşı açıktan düşmanlık edemez. Yaratıklarını grup grup ve soy soy bakımından farklı seviyelerde yarattı. Şu yalan dünyada kimini şerefli kimini rezil kıldı. Dinî gerçekler konusunda da kimini bağlı, kimini sapıtan, kimini cahil, kimini bilgili kıldı. İnanç esasları hakkında onları fırkalara ve sınıflara ayırdı. Anlaşıp uyuyanlar, ihtilâf edip birbirleriyle vuruşanlar eyledi. Neticede inanç esaslarını itiraf edenler ve kabul etmeyenler halinde ayrıldılar. İnat edip ayak direyenler ve insafılı davrananlar, orta yolu tutanlar, aşırı gidenler oldu. Nitekim aslında ve sıfatlarda birbirlerine zıd olanlar olmuştur. Meselâ şu zengindir. Malı mülkü hergün kat kat artmaktadır. Hadsiz hesapsız alır, ölçüsüz harcar. Şu beriki ise zayıftır. Yine kendisi gibi zayıf olan çoluğuna çocuğuna bakar. Günlük azığına muhtaçtır. İnsanlara el açıp dilenir. Şu berikin kalplerde sevgisi vardır. Bir ihtiyacı sözkonusu olursa yerine getirilir, karşılanır. Şu berikine ise kızılmıştır. Onun için de hakları teslim edilmez, zulmedilir. Şu beriki muttakîdir. Başarılıdır. Her gün vera ve takvası çok miktarda artar ve bu kişi yücelir. Şu beriki ise batağa batmıştır. Gün geçtikçe daha da batar. Kötülüğü devamlı olarak artar, iyice aşırı bir hale gelir. İşte bütün bunlar güçlü yakalayışından kurtulup ayrılabilmeye hiçbir sultanın gücünün yetmediği

Kâdir ve Hâkim olan Rabbiniz'in takdiridir. O Kâhir (düşmanlarının belini kıran)dır. Alim (çok bilici)dir. Bâtınî kâfirleri kahırlarından çatlasalar da hiçbir kimse O'nun hükmüne karşı gelemmez. Bu Bâtınîler Allah Teâlâ'nın ehli hak arasında ihtilâf kıldığını inkâr ettiler. Ümmetin içindeki ihtilâfı rahmetin takip ettiğini bilmediler. Nitekim onların mertebe mertebe ve sınıf sınıf ihtilâflarından ibretler çıkartılır. Bu ihtilâfları ibret alma takip eder.

Dinini açık olarak da gizli olarak da itiraf etmemiz hususunda bizi başarılı kılan Allah Teâlâ'ya şükürler olsun. O, bizi, açık olarak da gizli olarak da hükmüne boyun eğme yolunda doğru yürüttü. Bizi açıkça dili ile ikrar ettiği halde içinden küfürde inatçılık ve ısrar eden; en ağır günâh yüklerini yükledikleri halde dinde takvâ ve vakarı ilân eden Bâtınî sapıklarından kılmadı. O Bâtınîler nice mezalim yaptılar. Nice günâhlar yüklediler. Çünkü onlar Allah'ın azametini kabullenmiyorlar, hilmini ummuyorlar. Halka çağırınlar gece gündüz onlara hitap etse bile, bu davetler onların uzaklaşmasını artırmaktan başka bir işe yaramaz. Eğer onlara ehli hakkın kılıçları çekilirse o zaman hakkı tercih ederler. Eğer üzerlerinden kılıçların gölgesi kalkarsa eski inatlarında ısrar eder, kibirlerinden yanlarına varılmaz. Allah'tan dileğimiz onlardan yeryüzünde mekân tutmuş bir tekini bile bırakmamasıdır. Seçilmiş Peygamberine ve onun âline, kendisinden sonraki Râşid Halifelerine sağnak sağnak boşanan bulutlardaki damlalar adedince; günler geçtikçe artıp devam eden, senelerce ulanarak tekrarlanan sağnaklardaki damlalar adedince salât ederiz.

Bütün bunlardan sonra derim ki: Ben Selâmet Şehri (Bağdad)nde kaldığım süre içinde, peygamberliğe, devlet başkanlığına, el-Mustâzır'a mahsus mukaddes makama (Allah o makamın ululuğunu artırsın ve gölgesini mahlûkâtın tabakalarına uzatsın) din ilmi ile ilgili bir kitap tasnif ederek hizmet etmeyi vird edindim. Böylelikle nimetin şükürünü edâ, hizmeti resmen ifâ edeyim istedim. Bu uğurda katlanacağım külfetlerin, nimetin şükürü olarak değerlendirilip, makbul olacağını umdum. Fakat tasnif etmek istediğim ilim konusunda kararsızlığım ve şerefli, peygamberî makamının sahibi halifenin razı olacağı fennin belirlenmesindeki tereddüdüm ihmâlîme sebep oldu. İşte bu kararsızlık, muradima mani oldu; anlatmak ve yüce makama uygun hareket etmek melekemi işleme hale getirdi. İşler bu minvâl üzere sürüp giderken, Bâtınîler'in reddine dair bir kitap tasnif ederek hizmet etmeme işaret eden, şerefli, mukaddes, peygamberî ve mustazırî emirler çıktı. Bu emirlerde Bâtınîler'in bidatları ve sapıklıklarını; hile ve desiselerini; halkın ayak takımı ve cahillerini yavaş yavaş nasıl kandırdıklarını anlatmam; bu konularda açıklamalarda bulunmam isteniyordu. Yine bu emirlerde onların aldatma ve kandırmalarındaki tehlikelerin; İslâm'dan çözümlerinin; dinden çıkıp şeriatla alâkalarını kesmelerinin; rezillik ve kabahatlarının belirtilmesi; sırlarının deşifre edilmesi ve karanlık işlerinin ortaya çıkarılmasının gerektiği bildirilmektedir. Bu işte hizmet etmek her ne kadar gerçekte benim arayıp durduğum bir yitiğin ve asıl maksadım olan bir gaye idiye de, makam sahibinin bu yoldaki açık emri de duadan önce kabul edilmiş, çağrılmadan gelmiş bir nimet oldu. İşte bu sebeple ona tereddütsüz hemen uydum. Onu derhal nasıl kabul etmeyeyim ki?! Meseleye emreden yönüyle baktığımda emreden ümmetin önderidir. Dinin şerefidir. O emrin çıkış yeri, ümmetlerin sığınağı, mü'minlerin emiridir. Ona itaatın gerekliliği Alem-

lerin Rabbi, yaratılmışların Yaratıcısına itaatın gerekliliği gibidir. Çünkü Allah Teâlâ: **“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan emir sahiplerine(idarecilere) de itaat edin...”**⁽¹⁾ buyurmaktadır. Emredilene baktığımda ise onun, apaçık gerçeğin ta kendisi, özü, dinin hucdetinin korunması, mühidlerin kökünün kazanması olduğunu gördüm. Kendimi yokladım, başka alimler arasında böyle bir şeyle benim muhatab olmamdan dolayı şeref duydum ve tabii derhal bu hitaba kulak verme ve ona uymamın benim için farzı aylardan biri olduğuna inandım. Çünkü yeryüzünde, akaid kaidelerinde müstakil hareket edebilen, zan ve şüphe seviyesinden kesin delil ve bürhan makamına yükselen çok az alim vardır. Çünkü bu, dinlerin asılları hakkında, işin içine heva ve isteklerin girmesi; kadim filozofların, düşünürlerin meslekleriyle karıştırılması söz konusu olduğu için mahiyetini bilmenin fakihlerin malumatları ile sınırlı olmayan, erkânına ancak en müşkil problemleri çözmekte usta olan kişilerin vakıf olabileceği çok büyük bir adım ve yüce bir iştir. Bu ilimle uğraşanların asıl gayelerinden biri de, sözünü ettiğimiz filozof ve düşünürlerden, benzerlerinden yardım istemek, faydalanmaktır. Çünkü onlar düalistlerin ve filozofların yollarında gidip gelmekte, mücadelelerinde mantık kaideleri içinde mırıldanıp durmaktadırlar. Benim, tehlikesini ve düşmanlığını zararsız hale getirmek, şeklinde özetlenebilecek şekilde takdir edilmiş vazifemden dolayı onun (inancın) hasmının şüphelerini araştırmam uzun sürdü. Bu durumla ilgili şu şiiri hatırlayalım:

*Kötülüğü kötülük yapmak için değil, ondan korunmak için tanıdım.
Kim insanlardaki kötülüğü tanımazsa tuzağına düşer.*

Halifenin teklifini kabul etme ve bu işin kaçınılmaz oluşunun sebepleri boy-numa borç olarak ortaya çıktı ve ben istikbâle bu işi kabullenmiş, benimsemiş olarak yöneldim. İşe derhal sarıldım. Doğru olana ulaştırmasını, her türlü noksanlıklardan münezze olan Allah'tan niyaz ederek bu kitabın on bâb üzere tasnifini kararlaştırdım. Ona “Fedâihu'l-Bâtınıyye ve Fezailü'l-Mustazhınıyye” ismini verdim. Bu niyetimin tamamlanması Allah Teâlâ'nın yardımıyla olacaktır. Bâbların muhtevası şunlardır:

Birinci Bâb: Bu kitabın yazılışında takip ettiğim metodun anlatılması hakkındadır.

İkinci Bâb: Onların lakâplarının açıklanması ve bu saptırıcı daveti ortaya koymaya onları sevkeden sebeplerin açığa çıkarılması hakkındadır.

Üçüncü Bâb: Aldatmak için hazırladıkları tuzaklarının derecelerini açıklamak ve fesadlarının açık olmasına rağmen onların tuzaklarına düşme sebeplerinin keşfi hakkındadır.

Dördüncü Bâb: Mezheplerinin, önce genel olarak, sonra da tafsilatlı olarak nakledilmesi hakkındadır.

Beşinci Bâb: Kur'ân'ın zahirlerini tevilleri ve sayılarla ilgili işlerle delil getirmeleri hakkındadır. Bu da iki kısımdır. Birinci kısım zâhirleri tevil etmeleri, ikinci kısım sayılar ve harflerle istidlâlleri hakkındadır.

(1) en-Nisâ, 4/59.

Altıncı Bâb: Mezheplerine yardım ve onu takviye için akli deliller ortaya koymaları ve “akıl yürütmenin iptâli üzerine delil getiriyoruz” iddiasıyla allayıp pulladıkları sahtekârlıklarının ortaya çıkarılması hakkındadır.

Yedinci Bâb: “Masum imam nasbı üzerine nas bulunduğu dair delil vardır”, iddialarının iptâli hakkındadır.

Sekizinci Bâb: Onların küfrü, hata etmiş olmakla damgalanmaları ve kanlarının akıtılması ile ilgili haklarındaki şer’î fetvaların gerektirdikleri hakkındadır.

Dokuzuncu Bâb: Bu asrımızda, gerçek imamın İmam el-Mustazhır, Allah hükümlerini korusun, olduğuna dair şer’î, fikhî bürhan ikamesi hakkındadır.

Onuncu Bâb: İmameti haklı olarak sürdürebilmenin şartı olan yapılacak dinî vazifeler hakkındadır.

Babların tanıtılması ile ilgili sözlerimiz bunlardır. Şerefli ve peygamberî görüşe kitabı topluca mütelaâ etmesi arz ve teklif olunur. Dokuzuncu ve onuncu bâblar daha derin bilgi sahibi olmak isteyenlere tahsis olunmuştur. Dokuzuncu bâb, Allah'ın kendisine bahşettiği nimetin kadrini öğrenmesi içindir. Onuncu bâb da bu nimetin şükrünü nasıl yerine getireceğinin yolları açıklansın ve Allah Teâlâ'nın yeryüzünde Emîri'l-mü'mininin rütbesinden daha yüksek rütbeli bir kul olmasına razı olmadığı bilinsin de Emîri'l-mü'minin de yeryüzünde Allah'a kendisinden daha çok kulluk eden ve şükreden kimsenin olmasına razı olmasın diye kaleme alınmıştır. Allah Teâlâ'dan başarıya ulaştırması için yardım etmesini ve yolundan ayırmamasını diliyoruz. Bu, kitabın özüdür (önsözüdür). Gerçek yoluna gitmeye ve doğruluk mesleğini metod kabul etmeye yardım eden Allah'tır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BU KİTAPTA TAKİP ETTİĞİM METOD HAKKINDADIR

Bilindiği gibi bir kitap yazarken meramımızı değişik yollar, metodlar uygulayarak anlatırız. Meselâ ifade edilmek istenen, mânânın derinliğine anlatılması bir yol olduğu gibi, işi ana hatları ile kolayca halletmeye çalışmak da başka bir yoldur. Yine sözü uzatmak, bolca kullanmak veya en az sözle ve kısa yoldan anlatım da –söze göre- kullanılan metodlardır. Maksada göre ise, işin her yönünü ele alıp teferruatlandırıp çoğaltmak veya azaltıp özet halde sunmak yolları vardır. Mânâ, söz ve maksaddan ibaret olan bu üç kısma ait her metodun faydası yanında mahzuru da vardır.

Mânâ ile ilgili olan birinci kısma bir bakalım: Mânâların sırlarını en ince noktasına ve derinliğine kadar araştırıp incelemekten gaye, araştırmacıların ayıplamasından mütehassısların zemminden korunmaktır. Çünkü bu münekkidler iyice tetkik edip de bu işi cidâl kaidelerine uygun, nazar ehlinin mantık esaslarına muvafık bulamayınca musannıfın işini zayıf; sözünü bulanık ve karışık bulurlar. Kelâmın tahkiki ve avamın bir düzene sokulması işinde başarısız olduklarına inanırlar. Fakat pek çok kimse için bunun o kadar faydası yoktur. Bu da bunun mahzurudur. Çünkü bu tür derin münakaşalar ikna edici hitaplardan olmadığı için onu ancak mütehassısları anlayabilir, bu konulara ancak onlar dalabilirler.

İşi basit, kısa yoldan halletmek metodu, karşılıklı konuşmada güzel olan bir metoddur ve faydası da şunlardır: Dinlenilmesi hoş ve kolaydır. Çoğunluk yorulmadan anlar ve maksadı kavrar. Zeki olup da ilimlerde derinleşmiş olmayan her akıl ve kavrayış sahibi bu metolla ikna olur. Bu metodu kullananlar, işin zahiri ile uğraşanlar tarafından öğülürler. Mahzuru ise –yukarda da söylenildiği gibi- işin ehli olan mütehassıslar tarafından ayıplanmak ve zemmedilmektir. İşte bu sebeplerden dolayı en uygun yolun orta yol olduğu görüşünde oldum. Çünkü ben delil isteyen meselelerde mütehassısların beğendikleri delillerden hali bir kitap görmediğim gibi; vehim sahibi kişilerin, ikna edici sözlerle açıklayıcı yönü olmayan bir kitaptan faydalandığına da rastlamadım. Böyle bir kitaba müslümanların her kesiminin, avamının ve havassının da, ihtiyacı vardır. İşte sağlam metoda en yakın olanı budur. Her işin iki aşırı ucu da kötülenmiştir, sözü sıkça kullanılır.

İkinci kısım: Anlatılması istenenlerin uzun veya veciz ifadelerle anlatılması hakkındadır.

Uzun uzadıya anlatmanın (ıtnab) faydası, izah ve şerhtir; uzun boylu düşünüp taşınmanın sıkıntısından kurtarıcı oluşudur. Mahzuru ise bıktırıcılığıdır. Kısa anlatımın (icaz) faydası maksadları derli toplu anlatma imkânı, lüzumsuz cürûftan (fazlalıklardan) arıtma; ilgili maksadları birbirine yaklaştırarak anlatmaya ulaştırma. Mahzuru da inceden inceye seçilmiş veciz sözlerden en ince mânâların çıkarılması için yorucu ve zor bir düşünme, bir gözden geçirme ameliyesidir. Bu kıssımda da yol ifrat ile tefrit arasındaki orta yoldur. Çünkü ıtnabın bıktırıcılığı yanında icazın da eksik bırakma mahzuru vardır. Makbul olanı ise anlaşılacak derecede öz olanıdır. Az, öz, fakat kâfi derecede açıklayıcı olup da bıktırıcı olmayan nice sözler vardır.

Üçüncü Kısım: Konu ile ilgili olan şeylerin hepsini anlatmak, konuyu çoğaltmak veya azaltmak, en lüzumlarından söz etmek hakkındadır.

Bu sahada (Bâtinîlerle ilgili olarak) pek çok kitab. mütâlaa ettim ve bunlarda söz bakımından iki teknik uygulandığını gördüm. Bâtinîlerin başlangıcından, sapıklıklarının ortaya çıkışına kadarki hallerinden, haberlerinden, bilgi veren tarihleri; her ülkedeki dâî (misyoner)lerinin isimlendirilişi; asırlar boyunca onlarla ilgili vak'aların açıklanması gibi teferruatlı bir anlatım yolu. Ben bu teknikle uğraşmayı uzun kış gecelerinde hikâye okuma ile meşguliyet olarak değerlendiriyorum. Bu da tarihçilerin ve haberlerle ilgili kişilerin işidir. Şeriat âlimlerine gelince, onların sözleri din ile ilgili işlere bağlı; apaçık delil getirmeye münhasır kalmalıdır. Her işin bir adamı vardır:

Mezheplerini düalistlerden; filozoflardan aldıkları halde bunu gizlemek, örtmek kasdıyla lâfızlarını değiştirdikleri, orijinalitesini bozdukları kısımları ve tafsilâtının iptâli ile uğraşmayı da yine ben uygun bir yol olarak görmüyorum. Çünkü bu konudan söz etmek ve gerçeğin gerçekliğini açıklamak ve bu hususun delili ile sözü edilen inançların batıl olduğunu ortaya koymak sadece bu zamane çocuklarını ilgilendiren bir konu değildir. Bu bakımdan asıl gerekli olan, işi, sadece onların mezheplerinin özelliklerine, başka fırkalarda olmayan inanç yönlerine tahsis etmektir. Bir müellife kitabında ancak hedefine doğru gitmesi ve meram ettiği yolda yürümesi, çizdiği plânı uygulaması gerekir. Kendine gerekmeyen şeyleri terketmek de kişinin müslümanlığının güzelliğindedir. Netice itibariyle, her ne kadar, bu konulara dalmak İslâmî müdafaaya yönelik ise de, gerekmeyen şeyler cümlesindedir. Çünkü her sözün uygun bir yeri vardır. Kitabımızı şöylece sınırlayalım: Onların mezheplerinin özelliklerini ifade edecek, hile yollarına dikkat çekecek, sonra da görmek isteyenlere hiçbir şüpheli yönü kalmayacak derecede kafaları karıştıran şüphelerinin batıl olduğunu açıklayacak ve böylelikle gerçeğin yüzünü kirin pasın örtüsünden kurtarıp parlatacağız. Nihayet kitabımızı bu işin sırrını açıklamakla, özün özü ile bitireceğiz. O da, aklî ve fikhî delillerin gereğine uygun olarak, kutsî peygamber makamı olan imametın Mustazhır'a ait olduğuna ve bölümlerin tercümesinin mazmununu açıkladıklarına dair şer'î deliller ikame etmektir.

İKİNCİ BÖLÜM

Lakâplarının Açıklanması ve Onları Böyle Bir Daveti Ortaya Atmaya Sevkeden Sebebin İzahı Hakkındadır.

İki Fasılda İncelenecektir.

Birinci Fasıll: Çeşitli asır ve zamanlarda dillerde dolaşan lakâpları hakkındadır. Bunlar on lakâptır: Bâtınıyye, Karamita, Karmatıyye, Hurremiyye, Hurremdiniyye, İsmailiyye, Seb'iyye, Bâbekiyye, Muhammira ve Ta'limiyye.

Her lakâbın verilisinin bir sebebi vardır. Sırasıyla görelim:

Bâtınıyye: Onlara Bâtınıyye denilmesinin sebebi şu iddialarındandır. Kur'ân ve haberlerin zahirlerinde batını mânâlar vardır. Bunlar kabuğa nisbetle özdür. Zahirî mânâlar görünen şekliyle geri zekâlî cahiller tarafından apaçık manâlar ve şekiller olarak vehm edilirler. Halbuki onlar akıllı ve zeki kimselerce belli gerçeklerin remizlerinden ibarettir. Kim aklını gizli mânâ ve sırları araştırmakta kullanmaz, batin ve derin mânâlara dalmaktan kaçınır ve zahirî mânâlarla gaflete koşarak aklını işlemez hale getirirse şüphesiz o günâh ve ağır mesuliyet bukağaları ile bağlanmış, esir edilmiştir. Bu kağalar sözü ile şer'î mükellefiyetleri kasetmektedirler. Çünkü kim batin ilmine sâhip olur, bu mertebeye yükselirse ondan teklif düşer, o, teklifin yükünden urtulur. Bu hükümlerini şu âyetten çıkarmaktadırlar. **"...onların ağır yüklerini, zor tekliflerini kaldırır"**(1). Yine onlar "bâtını inkâr eden cahiller" şeklindeki sözlerine Allah Teâlâ Hazretlerinin şu âyeti ile delil getirirler ve âyeti işlerine geldiği gibi yorumlarlar. **"İnsanlarla iki yüzlüler arasına, kapısının içinde rahmet ve dışında azab olan bir sûr çekilir"**(2). Asıl maksadları ise şeriatın iptâlidir. Çünkü onlar zâhirin gereği olan inançlardan vazgeçince dinî kaideleri bir kenara bırakmayı ortaya çıkaracak tarzda batinî iddia hükümünü devreye sokuyorlardı. Apaçık ifadelerin gereğine güven ortadan kalkarsa şeriat için kendisine müracaat edilecek bir koruyucu, dayanıp güvenilecek bir şey kalmaz.

Karamita: Hamdan Kırmıt adındaki bir şahsa nisbetle bu lakabı almışlardır. Bu adam işin başlangıç yıllarında onların dâîlerindendi. Pek çok kişi Hamdan'ın davetini kabul ederek bu mezhebe girmiştir. Bu sebeple de onlara Karamita ve Karmatıyye denildi. Hamdan Kırmıt Kûfe ahalisinden zühde meyilli bir adamdı. Kö-

(1) el-Araf, 7/157.

(2) el-Hadid, 57/13.

yüne doğru önüne kattığı inekleri sürüp götürürken yolda Bâtûniler'in davetçilerinden biri rastgeldi. Hamdân bu dâîyi ve durumunu biliyordu. Ona:

–Uzak bir yere gidiyorsun galiba, niyet nereye? dedi. O, bir yer ismi söyledi. Burası Hamdân'ın köyünden başka bir yer değildi. Hamdan:

–Yorulmuşsun, şu ineklerden birine bin dedi. O adam Hamdân'ın zühde meylini ve dindârlığını farkedince, sakalına göre tarak verdi ve:

–Ben bununla emrolunmadım, dedi. Hamdân:

–Öyle anlaşılıyor ki sen emirsiz bir şey yapmıyorsun!? dedi. Beriki:

–Evet, diye cevapladı. Hamdân:

–Kimin emriyle iş görürsün? diye sordu. Bunun üzerine dâî:

–Benim ve senin sahibin olan zatın, dünyâ ve ahiretin sahibinin, diye cevap verdi. Hamdân:

–Öyleyse bu, Alemlerin Rabbi'dir, dedi. Dâî de:

–Doğru söyledin, fakat Allah mülkü dilediğine verir, dedi. Hamdân:

–Gideceğin yerde ne yapacaksın, maksadın nedir? dedi. Adam:

–Ahalisini cehaletten ilme, sapıklıktan hidayete, kötülükten saadete çağırmak, onları fakirlik ve zelillğin tehlikelerinden kurtarmak, yorgunluk ve bitkinlikten kurtulacakları yola sevk etmekle emrolundum, dedi. Bunun üzerine Hamdân ona:

–Beni kurtar! Allah seni kurtuluşa erdirdin! O ilimden bana da dağıt, ver, ben ne kadar sevinirim. Bu söylediklerine bilsen ben ne kadar muhtacım! dedi. Dâî de:

–Ben bu hazine benzeri sırrı herkese açıklamakla emrolunmadım. Ancak sağlam bir bağlılık gösteren ve ağır bir yemin edene bu sırrı açıklayabilirim, dedi. Hamdân:

–Yeminin nedir söyle, ben yemin etmeye hazırım, dedi. Dâî:

–Bana ve imama bağlanacağına, benim sana bildirdiğim imamın sırrını yaymayacağına, benim sırrımı da ifşa etmeyeceğine Allah'ın ahd ve misakı üzerine yemin edeceksin, dedi. Hamdân onun sırrına bağlandı. Sonra da dâî onun cahil olduğunu kabul ettirdi ve bunu çeşitli yollardan ona öğretti. O derece tesiri altında kaldı ki artık onun davet ettiği her şeyi kabul eder oldu. Sonunda da Hamdân çok süratli bir tarzda Bâtûnî inancının hepsini kabullendi ve bu davetin ana unsurlarından biri olup çıktı. Onun tâbilerine de "Karmatıyye" diye isim verildi.

Hurremiyye: Bu lakâbı almalarının sebebi mezheplerinin özü ve muhassalasına nisbetledir. Çünkü mezheplerinin özü şeriat yaygısını dürüp kaldırıp atmak ve ibadet edenlerden şeriatın yükünü çözmektir. İnsanları çeşitli lezzetlere düşkün hale getirmek ve şehvetlere yöneltmektir. Mübah ve haramlardan arzuladıklarını yerine getirmektir. Hurrem Farsça bir sözdür. İnsanın görmesi ile fehrladığı, bakmaktan zevk aldığı güzel ve lezzetli şeye denir. Bu, Mazdekiyye'nin⁽³⁾

(3) Mazdekiyye, M.S. beşinci yüzyılda Mazdek tarafından ortaya atılan ve havanın, suyun ve ateşin paylaşıldığı gibi paranın ve kadının da ortak olduğunu ileri süren bu sebeble de tarihteki ilk komünist hareket kabul edilen mezheb.

lakâbı idi. Çünkü onlar Mecûsilerin herşeyi mübah sayan koludur. Kubâd⁽⁴⁾ zamanında ortaya çıkmışlardı. Muharremattan bile olsalar kadınları mübah, her mahzuru helâl saydılar. Hurremdiniyye diye isimlendirilmişlerdi. Bâtinîler onlara benzerliklerinden dolayı bu son mezhebin ismi ile lakâblandırılmaktadırlar. Fakat bazı mukaddimelerde ve mezhebe celbetmedeki hîle yollarında onlardan farklılıkları vardır.

Bâbekiyye: Bâbek el-Hurremî denen bir adama bağlanan güruhun ismidir. Mutasım zamanında, Azerbaycan mıntukasında bir dağda isyan etmiştir. İşleri büyüdü ve gücü arttı. Afşin onlarla çarpıştı. Fakat çarpışırken iki yüzlü davranması, onun fitnesini söndürme hususunda ciddî olmayışı ve sapıklığına muvafakat etmesi sebeplerinden Mu'tasım onu hapse attırdı. Bâbekîler'in müslüman ordusu üzerindeki baskısı arttı durdu. Müslüman ordusunu parçalayıp bozguna uğrattılar. Dağıttılar. Nihayet veliahd Mu'tasım onların hakkından geldi ve ordu zafere ulaştı. Mu'tasım Bâbek'i de Afşin'i de gözünün önünde astırdı⁽⁵⁾. Geride Bâbekiyyeden bir cemaat kaldı. Söylentiye göre onların bir gecesi vardır. O gecede erkekleri de kadınları da toplanırlar, kandil ve nıumları söndürür söndürmez kadınlarını yağmalarlar. Herkes bir kadına atılır ve yakalar. İddialarına göre kim bir kadını yakalarsa av olarak ona helâldir. Çünkü av mübah olan şeylerin en iyilerindedir. Bu sapıklıklarına rağmen İslâm'dan önceki krallarından Şervîn⁽⁶⁾ denilen bir adamın peygamberliğini iddia etmekten de geri kalmazlar. Güya bu adam Peygamberiniñ (s.a.) ve ondan önceki diğer peygamberlerden daha faziletli imiş?

(4) Kubâd, Pers kralı (M.S. 488-531). Pervîz İ'n oğlu. Mazdek'i destekliyerek sosyal eşitsizliği ortadan kaldırmayı, toprağı bölüştürmeyi ve kadınların ortak olmasını savunduğu için 496 yılına doğru asiller tarafından tahttan indirildiği söylenmektedir. Fakat o 499 yılında yeniden tahta geçti, Bizanslılarla savaşı ve onları yendi.

(5) Gazâlî'nin burada Bağdâdî'nin el-Fark beyne'l-fırak (S. 170-171) de zikkettiklerine tâbi olduğu son derecede açıktır. Fakat tarih, Bağdâdî'nin dolayısıyla Gazâlî'nin bildirdiklerinin aksine Babek el-Hurremî'yi 220-222 hicri senesinde mağlûb ve perişan edenin Afşin olduğunu bildirmektedir. Afşin Babek ile harbetmekten hiç geri durmadı. Tam aksine onun başının püsküllü belâsi oldu ve yaptığı harb hileleri ile Babek'i yakalayıp esir etti. 223 hicri yılının Safer ayında Sâmerâ'ya getirip, Mu'tasım'a teslim etti. Mu'tasım da Babek'in iki el ve ayaklarının kesilmesini emretti. Kınını yarırdı. Başını Horasan'a yolladı. Bedenini Sâmerâ'da astırdı. Babek'in kardeşi Abdulah'a da aynı cezayı uyguladı. "Afşin Sâmenâ'ya ulaşınca Mu'tasım onu ödüllendirdi. Mücevherli iki kılıç kuşattı. Kendisine yirmi milyon dirhem, ayrıca askerine dağıtmak üzere yüzbin dirhem daha verdi ve onu Sind eyaletine terfian vali tayin etti". Bk. İbnü'l-Esir, 6/162; Ayrıca bk. Tarihu Ebî'l-Fidâ, 2/67-69, İstanbul, 1286.

Gazâlî'nin burada düştüğü hata şundan ileri gelmiştir. Mu'tasım sözünü ettiğimiz bu zaferinden üç sene sonra, İbnü'l-Esir'in 225 ve 226 seneleri olayları arasında (bk. 6/173-176) teferuatını da zikrettiği bazı malî tasarruflarından dolayı Afşin'e kızdı ve onun hapsini emretti. Afşin de hapiste öldü. Sonra onun ölüsünü hapisten çıkartıp Babü'l-Amme'de astırdı. Babek'in yanında asırılan kişiye gelince; o Taberistan dağları sahibi ve Mu'tasım'a karşı ayaklanıp tutunan Maziyyar b. Mazî'n b. Bûndar Hümmüz'dür ki onun da isyanını bastıran Afşin'dir. dikkat edileceği üzere Gazâlî her yerde daima Abdülkahir el-Bağdâdî'ye tabi olmaktadır.

(6) Ebu Mansûr Abdülkahir el-Bağdâdî, el-Fark beyne'l-fırak'da "Babekiyye, dinlerinin aslını cahiliyye dönemindeki Şervîn adlı emîrlere dayandırılar. İddia ettiklerine göre onun babası zencilerden (el-Fark'ın muhtasarı Res'ünî'de "cinlerden" diye geçmektedir ki doğrusu da budur), anası da Kudüs krallarının kızlarından birisi idi. Yine iddialarına göre Şervîn, Muhammed'den ve diğer peygamberlerden daha üstün idi. Bk. el-Fark beyne'l-fırak, 161, Kahire, 1948; Ayrıca bk. Res'ünî, Muhtasarul-Fark beyne'l-fırak, nşr. Philip Hitti, Kahire, 1924.

İsmailiyye: Liderleri Muhammed b. İsmâile nisbetlerinden dolayı bu isimle anılırlar. İddialarına göre imamet devirleri onunla son bulur. Çünkü onlara göre imamet devirleri yedişer yedişer sürer gider ve o Muhammed (s.a.)'den itibaren imamların yedincisidir. O yedili devir imamlarının en büyüğüdür ve onun için peygamberlik mansıbı isbat edilir. Bu, onu takiben de onun nesebinde devam edecektir. Halbuki neseb bilgisinin mütehasısları "eş-Şecere" kitabında onun geride çocuk bırakmadan öldüğünü bildirmektedirler.

Seb'iyye: Onlara Seb'iyye denilmesi iki işten dolayıdır: Biri, onların, imamet devirlerinin yedi olduğuna dair inançlarıdır. Buna göre imamet yedincide son bulması bir devrenin sonudur. Her ne kadar bu devirler sonsuz bir periyod halinde birbirlerini takip etseler de bu devrin sonundan murad kıyamettir. İkincisi ise, onlara göre süflî alemin düzeni ayın yörüngesini de içine alan ve en üstte Zühâlin bulunduğu yedi yıldız sistemine bağlıdır. Bu yedi yıldız sırasıyla, Zühâ, Müşteri, Merih, Güneş, Zühre, Utarit ve en sonunda da Ay'dır. Bu mezhep münecimlerin dinsizlerinden mi'as kalmış ve iki tanrıclanın (düalist) nur ile zulmetin birarada bulunan cüzlerini bu yedi yıldızla çekip çevirdiği yolundaki görüşlerinden alınmıştır. İşte Seb'iyye lakâplarının sebebi de budur.

Muhammira: Bu isimle lakâplarınırlmalarıyla ilgili şöyle bir söylenti vardır. Onlar Bâbek zamanında kırmızıya boyadıkları elbiseler giyerlerdi. Bu onların hususiyeti idi. Bir başka söylentiye göreyse, başka fırkalardan ve ehli haktan kendilerine muhalefet eden herkese hamîr (eşek) derlerdi. Muhammira sözü buradan gelmez. Doğru olanı ilkidir.

Ta'limiyye: Onlara Ta'limiyye denilmesinin sebebine gelince: Mezheplerinin temeli re'yin iptalidir. Akılların tasarrufunu iptaldir. Halkı masum imamın talimine davettir. İddialarına göre ilimleri talimden başka idrak ettirtecek yol yoktur. Mücadelelerinin başlangıcında şöyle derler: Gerçek ya re'y ile bilinir veya talim yoluyla. Reylerin birbirinden farklı ve birbirini yıkar oluşu, birbirine zıd arzuların bulunuşu, akıl yürütmelerden (nazar) elde edilen neticelerin birbirinden farklı oluşu gibi sebeplerden ötürü reye dayanmak batıldır. Talim ve tallüme (öğrenme) dönmenin doğru olduğu apaçık ortadadır. Bu asrın bâtinîleri için en uygun lakâb budur. Çünkü onların büyük çoğunluğunun dayanağı talim yoluna davettir. Reyin iptalidir. Masum imamın tâbilerine uymaktır. Masum imamı da -gerek ona uymak ve gerekse onu doğrulamanın mutlak gerekliliği hususunda- Allah'ın Rasûlü (s.a.) ayarında saymaktır.

İkinci Fasıl: Böyle bir daveti ortaya atmaya ve bu bid'ati yaymaya onları sevkeden sebep nedir? Bunun açıklanması hakkındadır.

Mezhepler hakkında bilgi veren alimlerin üzerinde tam mutabık kaldıkları husus şudur: Bu daveti, herhangi bir fırkaya bağlı, herhangi bir peygambere inanan, bir din sâliki başlatmamıştır. Bu işi yönlendiren, sadé yağdan kıl çeker gibi işi dinden çıkarmaya vardiymaktadır. Bu iş, Mecûsiler ve Mazdekilerden bir topluluk ile dinsiz düalistlerden bir grup ve eski dinsiz filozoflardan kalabalık bir taifenin karşılıklı akıl danışmalarından ortaya çıktı. Akıllarını, fikirlerini din sâliklerinin hükümlerıyla uğradıkları sıkıntılardan kurtulmak için seferber ettiler. Yaratıcıyı inkâr etmek, peygamberleri yalanlamak, haşr ve neşri ve sonunda Allah'a dö-

nüleceğini tekzip etmekten ibaret olan inançlarını söyleyemez oldular. Bu noktaya kadar varan bu belâlar müslümanlardan dolayı başlarına gelmişti. İşte bu belânın keder ve sıkıntılarında nefes alabilmek için tedbirler almaya, çareler aramaya koyuldular. Bu cümleden olarak şu iddialarda bulunuyorlardı: Biz işin gerçeğini öğrendikten sonra gördük ki bütün peygamberler aslında şahsiyetleri karışık kişilerdir. Çünkü onlar gözbağcılık ve gerçeği batıl ile karıştırmak yaparlar. Halkı köleleştirmek istemişlerdir. Bu cümleden olmak üzere Muhammed'in işi büyüdü ve zararlı bir hâl aldı. Daveti bütün ufuklara ulaştı. Gücü arttı ve ünü yayıldı. İmkânları genişledi, sonunda da bizden öncekilerin mülklerine, saltanatlarına sahip oldu. Bizim akıllarımızı küçümseyerek vilayetleri sömürmeye devam ettiler. Yeryüzünü boydan boya çignediler. Savaş yolu ile onlara karşı durmaya imkân yoktur. Elde ettikleri ve ısrarlı bir şekilde korudukları şeylerden onları hile ve desise yolundan başka bir yolla vazgeçirmek mümkün değildir. Eğer biz onları mezhebimize davet etsek şiddetle karşı gelirler ve bizi dinlemeyip kabul etmezler. Öyleyse şöyle bir yol tutmalıyız: Onların fırkalarından birisinin inancını benimser gözükmeliyiz. Bu fırka, fırkalar içinde en kaba akıllı, rey bakımından en zayıf ve olmayacak şeyleri kabul etmeye en mülâyim huylu olanların fırkası olmalı. Süslü yalanları kabul etmeye en uygun huylu olanlar olmalı. Bu vasıflara uygun olma şerefine sığınmak suretiyle onların şerrinden korunalım. Onların sakallarına göre tarak vererek sevgilerini kazanalım. Seleflerinin uğradığı büyük zulmü ve korkunç zilleti analım. Âl-i Muhammed (s.a.)'in başına gelenlerden dolayı onlarla ağlaşalım. Örnek ve önderleri olan seleflerinin imamları hakkında güzel sözler sarfederek gözlerine girelim. Böylece hareket ederek kendi hallerini; şeriatlarının bildirdiklerini gözlerinde büyütüp gösterince şeriata uymak onlara zor gelsin ve bize, onları dinden çıkarmak, dinsizleştirmek kolay olsun. Eğer onların Kur'ân'ın zahir ve haberlerin mütevatirlerinden bağlanmaya devam ettikleri olursa, "unutulmasın ki zahirlerin sırları ve batınî yönleri vardır, ahmaklığın alâmeti zahirlerine bağlanıp kalmaktır, akıllılık ise bâtınına inanmaktır" gibi telkinlerle onları evhama boğarız. Sonra da aralarında Kur'ân'ın zahirlerinden asıl muradın neler olduğuna dair bizim inancımızı yayarız. Onları inandırırız. Bu tarzdaki faaliyetlerimizle, Rafizîler'in de aramıza katılmalarıyla, çoğalırız ve onlara katılmak, onların zaferlerini kendi zaferimiz gibi görmek suretiyle yavaş yavaş diğer fırkaların hakkından geliriz.

Sonra şöyle dediler: Bizim yolumuz, mezhebimize fayda sağlayacak, yardım edecek bir adam seçmektir. Onun Ehl-i Beyt'ten olduğunu ileri sürerek bütün halkın ona bey'at etmesi gerektiğini; ona itaat etmelerinin açıkça anlaşıldığını; çünkü onun Rasûlullah'ın halifesi olup hata ve yanlışlara düşmekten Allah Teâlâ tarafından korunmuş bulunduğunu iddia ederiz. Önemli bir nokta da şudur: Bu daveti masum olarak anons ettiğimiz halifenin yakınlarında yapmayız. Çünkü yakın beldelerde yapılacak davet sırları ortaya dökülebilir. Uzaklık çok, mesafe fazla olunca davete icabet eden kişi halifenin durumunu, hata edip etmediğini ne zaman kontrol edebilsin, görüp bilebilsin! Onun işinin gerçek yönüne muttali olabilsin?

Onların maksadı saltanattı. İdareyi ele geçirmektir. Müslümanların mallarına ve ırzlarına el atmakta. Kendileri hakkında inandıklarından ötürü, müslümanlardan intikam almaktı. Bu sebeple onların kanlarını döktüler. Akla gelmedik belâları başlarına musallat ettiler. İşte bunlar varmak istedikleri hedeflerin aslıdır. Ey okuyucu, sana mezheplerinin pisliklerinden, inançlarının rezaletlerinden açıklayacaklarımız hüküm vermen için yetecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Tuzaklarının Dereceleri; Fesadlarının Açık Olmasına Rağmen

Bu Tuzaklara Düşme Sebepleri Hakkındadır

Bu Konu İki Fasıldır

Birinci Fasıl: Tuzaklarının dereceleri. Onlar bu dereceleri dokuz basamak halinde sıraladılar. Her basamağın bir ismi vardır. Sırasıyla şunlardır: Rızk (yeme), teferrüs (avlama), te'nis (alıştırma), teşkik (şüpheye düşürme), ta'lik (boşlukta bırakma), rabt (bağlama), tedlis (hile yapmak), telbis (kafasını karıştırmak), hal' (ayırma), selh (soymak)dır.

Şimdi bu basamaklardan herbirini tafsilatlı olarak açıklayalım. Bu tuzakların bilinmesi, ümmetin tamamı için çok büyük faydalar sağlayacaktır.

Rızk ve teferrüs: Onlara göre dâînin zeki, anlayışlı, sağlam duygulu, ileri görüşlü, bir kimsenin dış görünüş ve fizikî yapısına baktığında derûnunu kavrayabilen kabiliyette olması lâzımdır. Üç hususta usta olmalıdır.

Bunlardan en önemli olanı, mezhebe yavaş yavaş davet edilmesi istenen ve şartları taşıyan kişilerin, inançlarının hilafına olan telkinleri gerçekten mi kabul ediyor yoksa yumuşak huylu oluşundan dolayı kabul eder gibi mi gözüküyor, ayır-dedebilmelidir. Bunlar içinde güvenilir olanları seçebilmelidir. Çünkü nice adamlar vardır dinlediğine karşı katıdır. Bağlı olduğu inancından onu koparmak mümkün değildir. Dâî böylelerine boşuna nefes tüketmemelidir. Ondandır ümidini kessin. Telkin ettiğinden netice alacağı kimseyi araştırsın. Bu gibilerin hangi vasıfları taşıdığını bu kısımdan sonra anlatacağız. Yine prensiplerine göre her hal ve durumda çorak araziye tohum saçmaktan; ışık bulunan evlere davet için girmekten, yani Abbasîleri (Allah düşmanlarının çatlayıp patlamalarına rağmen devletlerini devam ettirsin) davet etmekten sakınmamız gerekir, derler. Çünkü bu tohum kıyamete kadar da beklense çimlenmez. Çorak arazide bitkinin yeşermediği gibi. Onlar yine fazilet sahibi ve ileri görüşlü kimselerin bu yollarla yani gizli tuzak ve cidâl yoluyla davet edilmelerini de yasaklarlar. Bunu, içinde ışık bulunan eve girmeyi yasaklamak tarzında ifadelendirirler.

İkincisi: Zahirî olanları batınî manâlara döndürmede kıvrak zekalı ve çabuk kavrayışlı olmalıdır. Zahirî süretiyle olanı, ya lafzının iştikakı, yahut sayılarından bir şeyler telâkki etmek süretiyle veyahutta münasib bir benzetme ile en iyi şekilde

değerlendirebilmelidir. Özet olarak: Davet edilen kişi Kur'an ve Sünneti yalanlamayı kabul etmezse o zaman onun kalbinden daha önceden anladığı mânâyı çıkarmak ve sözü bu bid'ata uygun bir mânâyı kullanmak gerekir. Bu suretle, neticede diliyle yalanlasa bile onu gönülden kabul etmez hale gelir.

Üçüncüsü: Rızık ve teferrüste herkesi aynı yola çağırılmamak gerekir. Aksine, önce davet edeceği kimsenin inancını araştırmalıdır. Yaratılış ve mezhebinde meylinin neye olduğunu öğrenmelidir. Eğer yaratılışını zühde, takvaya, temizliğe ve ibadette titizliğe meyilli bulmuşsa onu taata, itaat edilecek kişinin emrini yerine getirmeye ve ona boyun eğmeye davet etmelidir. Şehvetlere düşkünlükten yaksaklamalıdır. Doğruluk, iyi muamele ve güzel ahlâk, ihtiyaç sahiplerine kanat vermek, marufu emr, münkerden nehyin gerekliliği gibi hususlara, ibadet vazifelerini ve emanetleri yerine getirmeye çağırmalıdır. Eğer yaratılışı ciddiyetsizliğe, utanmazlığa ve nefesine düşkünlüğe meyilli ise; ona ibadetin aptallık, verain ahmaklık olduğu telkin edilir. Mükellefiyetler altında inleyen bu kimseler, ağır yükler yüklenmiş eşeklere benzer. Akıllı olmak, şehvetlere uymaktır. Geçip giden ve ömrün bitiminde lezzetlerini geri getirmeye imkân olmayan bu dünyadan tad almaktır, hızlı yaşamaktır. Ayrıca eğer davet edilecek kişi şii ise o mesele açılırken işin aslının, Teymoğullarına, Adıyy oğullarına, Ümeyye oğullarına, Abbas oğullarına ve kollarına buğz ve düşmanlık; onlardan ve onlara tabi olanlardan uzak durmak (teberrî), salih imamlara dostluk (tevellî) ve Mehdî'nin çıkışını beklemek olduğu belirtilir. Eğer davet edilecek kişi Haricî ise ona ümmetin Ebu Bekir ve Ömer'i seçmekte birleştiğini, bir kimseyi ancak ümmetin başa geçirebileceği hatırlatılır. Bu safhada davet edilenin davetçiye kalbi yatışana kadar yukarıda anlatılan şekilde hareket edilir. Bundan sonra aşağıda anlatılacak basamaklara uygun olarak yavaş yavaş sırlar ona açıklanmaya başlanır. Eğer davet edilen, yahudî, hıristiyan veya mecûsî ise, ileride açıklayacağımız şekilde, onunla da bu anlattığımız şekilde inancına, mezhebine uygun bir muhavere sürdürülür.

Te'nis: Bu, davet edilmesi kararlaştırılan herkese severek yaptığı ve meylinin akdığı iyi işlerde uymak ve ona uygun hareket etmektir. Araştırmanın ilk basamağı, davet edilecek kimsenin sevdiği, inandığı ve şeriatında bulunan bir işi, ibadeti onun göreceği bir tarzda işlemektir. Dâî ve me'zunlara her gece davete ilgi duyanlar (müstecib)dan birinin yanında gecelemeleri ve sesi güzel birinin bir müddet kendilerine Kur'an okumasını sağlayacak tarzda arkadaşlık etmesine gayret göstermeleri talimatı verilmiştir. Bütün bunları dâînin ağırlatacak tesirli sözlerinden ve kalplere hoş gelen yumuşak mevzelerinden bir kısım takip eder. Bunun peşinden de sultanlara, zamanın alimlerine ve halkın cahillerine ta'n, saldırı ve söğmeler gelir. Bütün bunlardan Rasûlullah (s.a.)'ın Ehli Beytinin bereketi ile yakında kurtulacağı hatırlatılır. O (dâî) bunları yaparken ara sıra ağlar ve derin ahlâr çeker. Bir ayet veya hadis zikredildiği zaman bunun kelimelerinde Allah'ın sırları bulunduğunu söyler. Bu sırları ancak Allah'ın yarattıkları içinde seçtiği ve ziyade lûtfu ile farklı kıldığı kişiler bilebilirler. Eğer bütün gece boyunca ağlayarak teheccüd namazı kılmaya gücü yetiyorsa bu işi ev sahibinin yanında bulunmadığı zaman ve fakat onun farkedeyeceği tarzda işler. Sonra onun haberdâr olduğunu hissederse ibadetini gizlemeyi isteyen bir havada yatağına çekilir. Bütün bunlar davet ettiği kişiyle yakınlık ve dostluğunu pekiştirmek, onun gönlünün kendi sözlerine meyletmesi ve akması içindir. İşte te'nis basamağı budur.

Teşkil: Te'nis basamağından sonra dâînin, daveti kabul eden kişinin samimi olarak bağlandığı hususlardaki inancını sarsacak şekilde değiştirmeye gayret etmesi demektir. Bunun yolu da şeriat tarafından kararlaştırılmış; anlaşılması kolay olmayan hususların hikmetlerini; âyetlerden müteşabih olanların ve makul bir mânâ ihtiva etmeyen herşeyin hikmetini sormakla işe başlamaktır. Müteşabihlerin mânâsı ile ilgili olarak meselâ şöyle sorar: “ **الر، حم، عسق، كهيعص** ve daha

başka bunlara benzer sûre başlarının mânâsı nedir? Şunu da ilave eder: “Bunlar daha sonraki sözlere uygun olarak sadece laf olsun diye mi söylenmiştir, yoksa bunların altında gizlenmiş ve başkalarında olmayan bir sırrın tayini mi kastedilmiştir, bunu düşünmelisin.” Şer’î hükümler hakkında da şüphe uyandırır: Hayızlı kadının namazı kaza etmeyip orucu kaza etmesinin sebebi ne ola ki? Temiz meniden dolayı neden yıkanmak vacip oluyor da sidikten dolayı olmuyor? Kur’ân’ın verdiği haberler hakkında da şüphe uyandırır. Şöyle söyler: Neden cennetin kapısı sekiz de cehenneminki yedi? Allah’ın “**O gün Rabbının arşını onlardan başka sekiz tanesi yüklenir**”⁽¹⁾ sözünün mânâsı nedir? Yine “**Orada ondokuz bekçi vardır**”⁽²⁾ sözündeki ondokuzun yirmiye tamamlanmasına kâfiye sıkıntısı mı mâni olmuştur? Yoksa bu lisanın kullanılış hükmüne uygun olarak mı sevk edilmiştir? Yoksa bu kayıtlama altında bir sırrın düşünülmesi kastı mı yatmaktadır. Şüphesiz burada bir sır vardır. Bu sırrı peygamberler ve ilimde derinleşmiş olanlardan başkası bilemez, hükmüne varmak mı uygundur? Bana göre bunun bir sırdan mahrum ve gizli bir faydadan uzak olma ihtimâli yoktur. Bütün bunlara rağmen halkın bundan gafil olmasına ve bu sırrı ciddî surette öğrenmeye gayret etmesine şaşmamak elde mi?

Bundan sonra alemin yaratılışı ve Ademoğlunun bedeni hakkında bilinen bilgilerden şüphe ettirir ve şöyle der: “Gökler neden altı veya sekiz değil de yedi kattır? Neden gezegenler yedidir. Burçlar onikidir? Bedeninde sadece iki delik varken neden Ademoğlunun başında iki göz, iki burun deliği, iki kulak ve ağız olmak üzere yedi oyuk vardır? Neden Ademoğlunun başı **م** şeklinde, kolları-uzatıldığında- **ح** şeklinde, beli de **م** şeklindedir ve ayakları da **د** şeklindedir? Bunları bir araya getirdiğinizde **محمد** (Muhammed) sözü ortaya çıkar? Bunda bir benzetme ve sembol olduğunu düşünmez misin? Bu acaiblikler ne büyüktür?! Halkın ondan gafil olması ne büyüktür? Bu yoldaki şüphelendirmelerine, daveti kabul eden kendi nefsinden şüphe edinceye kadar devam eder. Kişi kendisinden bile şüphe etmeye başlar. Dâî görünenlerin altında, kendisinden ve düşüp kalktığı, konuştuğu kimselerden gizlenmiş sırrların olduğuna inandırır ve bu sırrları bilmek, öğrenmek için onda istek, arzu uyandırır.

Ta’lik: Şüphe uyandırdığı noktalarda, açıklamasını istediği vakit, onu rahatlattır, bazı hususları saklar ve onu ortada bırakır, gözünü korkutur ve işi büyük gösterir, şöyle der:

(1) el-Hâkka, 69/17.

(2) el-Müddesir, 74/30.

--Acele etme! Çünkü din, bilir bilmez onunla uğraşmaktan veya onu lâıyk olduğu makamın dışında bir yere oturtmaktan, ehil olmayanlara açıklanmasından daha yücedir. Heyhat! Heyhat!

Siz ikiniz Su'dâ'nun sırrını öğrenmeye geldiniz.

Beni Su'dâ'nın sırrı hususunda pek cimri bulacaksınız. Sonra yine şöyle der:

--Acele etme! Ben seni uygun bir seviyede bulunca bu sırrı açıklarım. Şeriat sahibinin sözünü işitmedin mi? **"Şüphesiz bu din çok metindir. Onunla yumuşaklıkla, ciddi bir şekilde uğraş. Aceleci insan ne bir adım ileri gidebilir, ne de hayvanında hayır bırakır."**(3) Bir nalına bir mihına vurarak onu böylece yönlendirmeye devam eder. Sonunda bakar, eğer kendisinden yüz çevirmiş ve ona ihanet etmiş görürse:

--Bu boş adamla ne işim var benim, şu şüphelerin hareretine onun göğsü dayanmaz der ve ondan ümidini keser. Eğer onu kendisine candan bağlı görürse bir vakit tayin eder. Sırrı açmazdan önce oruç tutmasını, namaz kılmasını ve tevbe etmesini emreder. Bu sır işini adamakıllı büyütür. İşi şu noktaya kadar vardır ki vakit gelince:

--Şüphesiz bu sırlar gizlenmiş sırlardır ve ancak iyice tahkim edilmiş, emniyetli yerlere tevdi edilir. O halde sığınağını sağlamlaştır, tahkim et, gediklerini kapat ki sana onu tevdi edeyim, der. Daveti kabul eden bu sözlere şöyle mukabele edecektir:

--Bunun yolu nedir? Hemen cevap verir:

--Bu sırrı saklamak ve kaybolmaması için korumak hususunda senden Allah'ın ahd ve mısakını alacağım. Çünkü bu sır fevkalâde değerli bir inci ve nefis bir gerdanlıktır. Ona rağbet edenin ilk önce en basitinden yapacağı iş onu kaybolmaktan korumaktır. Allah da bu sırları peygamberlerine onlardan ahd ve misak almadan tevdi etmedi. Bu sözünün ardından şu ayetleri okur: **"Hani biz peygamberlerden söz almıştık; senden, Nûh'tan, İbrahim'den, Musâ'dan ve Meryem oğlu İsa'dan da. Evet biz onlardan pek sağlam bir söz aldık"**(4). **"Mü'minler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice erler var. İşte onlardan kimi, sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir; kimi de (şehitliği) beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde (sözlerini) değiştirmemişlerdir"**(5). **"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin ve Allah'ı üzerinize şahit tutarak, yeminleri pekiştirdikten sonra bozmayın. Şüphesiz Allah, yapacağınız şeyleri pek iyi bilir"**(6). Peygamber (s.a.) de halifelerine ahd almadan ve Şecerei Rıdvan altında bey'at almadan Ensar'a bu sırrı açmadı. Eğer sen gerçekten arzuluysan onu saklayacağına dair bana yemin et, ondan sonra sen artık hayırlılardan olacaksın, eğer onun gerçeğine ulaşabilirsen çok yüce bir yüceliğe ulaşacaksın, şayet yemin etmek istemiyorsan bu sürpriz olmaz. Çünkü herkesin ya-

(3) Ahmed b. Hanbel, III/199.

(4) el-Ahzâb, 33/7.

(5) el-Ahzâb, 33/23.

(6) en-Nahl, 16/91.

ratılışı farklıdır. O takdirde bizim ölçümüz şudur: Sen yemin etmedin ama bir şey de duymadın. Bu bakımdan bu doğru yeminden dolayı sana bir zarar gelmez.

Yemin etmeye yanaşmaz ise onu salıverir, eğer kabul eder ve ona evet derse yemin ettirir ve ondan yeminine vefa göstermesini ister.

Rabt: Diliyle hiçbir zaman bozamayacağı, bozmaya cesaret edemeyeceği en ağır yemin ve en büyük ahidlere bağlamasıdır. İşte bir ahid örneği: Dâî müstecibe şöyle der: “Sen artık Allah'ın ahdini ve misakını Rasûlü (s.a.)'ın zimmetini, peygamberlerin ahd ve misak olarak Allah'tan aldıklarını üzerine almış bulunuyorsun. Sen, artık benim işim, gerçek devlet başkanı Mehdî'nin bu belgedeki vekilinin işi; onun kardeşleri ve arkadaşları, çocukları, aile efradı ile ilgili işler hakkında, Mehdî'ye bu din üzerinde itaat edenler ve ona, onun taraftarlarına, erkek, dişi, büyük, küçük kim olursa olsun bağlananlarla ilgili benden duyduğum, duyacağın, öğrendiğin öğreneceğin herşey hakkında bana bağlandın, esir oldun. Bu hususlarla ilgili az veya çok hiçbir şey açıklamayacaksın. Benim konuşmana izin verdiklerim başka. Bir de tabii bu belde veya başka belgede işin sahibi (Mehdî'nin vekili)'nin izin vermesi müstesnâ. Bu taktirde bizim sana izin verdiğimiz, sınırlarını çizdiğimiz miktarda bu işi yapabilirsin. Kat'iyyen sınırı aşmayacaksın. Artık sen kendine söylediğim ve boynuna borç kıldığım hususlarda vefa göstermek yükünü yükledin. İyi halinde de, kötü halinde de, kızgınlığında da, neşeli halinde de bu yüke vefa göstereceksin. Sen, benim sana söylediğim ve senin yanında nefsini yasaklayacağın şeyler hakkında açıklamalarda bulunduğum hususların hepsinde bana uyacağına dair Allah'ın ahd ve nûsakını yükledin. Bize ve Allah'ın dostu olan imama karşı açık olsun, gizli olsun her zaman samimi olmaya, Allah'a ve O'nun dostuna, kardeşlerinden ve dostlarından ve bizden kim olursa olsun, hiçbirine hangi sebeple olursa olsun ihanet etmemeye en ağır sözü verdin. Aile, çor çocuk, mal mülk ve nimet gibi sebepler, başka bir ahd ve nûsak, düşünce bu ahd ve nûsakın iptaline bahane olamaz. Eğer yeminini bozduğunu bile bile bunlardan birini yaparsan artık sen, Allah'tan, O'nun evvelki ve sonraki peygamberlerinden, Mukarreb Meleklerinden, geçmiş peygamberlerine indirdiği kitapların hepsinden beri olmuşsundur. Bütün dinlerden çıkmış say kendini. Allah'ın partisinin, O'nun dostlarının partisinin dışında kalmış şeytan ve onun dostlarının partisine girmişsindir. Eğer tevilli veya teviltsiz bir şey üzerine yemin ettiğin herhangi bir konuda yeminini bozarsan Allah seni açık bir şekilde perişan etsin ve intikamını hemen alsın, cezayı çabuk versin. Bunlardan herhangi birine uymazsan Allah için adak haccı olmak üzere, otuz defa yalın ayak yürüyerek haccetmek boynuna borç olsun. Eğer bunlardan birine uymazsan yeminini bozduğun anda sahip olduğun malın mülkün hepsi aranızda hiçbir akrabalık bağı bulunmayan fakir fukaraya sadakadır. Yeminini bozduğun anda sahip olduğun bütün kölelerin hürdür. Sahip olduğun bütün kadınlar, nikâhlanacağın hanımlardan herbiri birdaha nikâhlama imkânı olmayacak tarzda üç defa boşanmış olsunlar, eğer bunlardan herhangi bir şeye muhalefet edersen. Yemini bozma hususunda bir niyet beslersen, kalbinde bir şey gizlersen bu, benim sözünü ettiğim ve başından sonuna kadar boynuna borç olan yemine aykırıdır. Niyetinin doğru olduğuna ve kalpten bağlandığına Allah şahittir. Benimle senin aranda da şahit olarak Allah yeter, der ve:

–Evet der, o da:

–Evet, der. İşte bu, rabt'tır.

Tedlis: Yemin ve ahd almanın pekiştirilmesinden sonra sırları ona bir defada cömertçe açmaz. Tedrici hareketi benimser ve şu hususlara dikkat eder:

1- İlk önce sadece mezhebi hatırlatmaya, daha ileri gitmemeye itina eder ve şöyle der: Cehaletin bayrak sallayanı, noksan akıllı, tutarsız görüş sahibi insanların verdikleri hükümdür. Onların, Allah'ın seçkin kulları, imamları ve yeryüzünün direkleri olan, Allah'ın Rasülünün kendisinden sonra gelen halifelerine uyup bilgi ve emir telâkki etmekten yüz çevirmeleridir.

Allah'ın gizli sırlarını, bir hazine halinde sakladığı dinini kendilerine teslim ettiği şu zevahirin batınî yönlerini ve şu misâllerin kendilerine açılan sırlarını, sapıklıktan kurtuluş ve doğru yolu bulmak Kur'an'a ve Ehl-i Bey'te dönmekle olur. İşte bunun için Peygamber (s.a.) kendisine: "Senden sonra gerçek nereden öğrenilecek." denildiğinde:

"Kur'an ve soyum sopumu bırakmadım mı?"(7) buyurdular. Bununla da kendisini takip edenleri kastettiler ve onlar Kur'an'ın mânalarına bihakkın vâkıftırlar.

İlkönce bu kadarla yetinir, imamın söylediklerinin tafsilâtını açıklamaz.

2- Gerçeği idrak etme prensiplerinin ikincisi –ki o Kur'an'ın zahirleridir– iptali için tuzak kurmaktır. Mezhebe davet edilen eğer gerçeği öğrenmek isterse, ya aklın prensiplerinden tefekkür, teemmül ve nazara sığınacaktır. Zaten Allah Tealâ da bunu emretmiştir. Bu takdirde öğrenmenin (talim yolu) ve tabi olmanın gerekliliğini anlatır. Tefekkür, teemmül ve akıl yürütmenin güvenilir olmadığını bildirir. Yahut da mezhebe davet edilen kişi gerçeği öğrenmek için Kur'an'ın ve Sünnetin zahirlerine sığınır. Böyle bir durumda ona bu zahirî sözlerin uydurma ve karışık olduğunu söylese mezhebe davet edilen onu dinlemeyecektir. Onun için: "Kur'an ve Sünnet bu sözleri kabul eder" der, fakat onun kalbinden doğru olan mânâyı söküp atmak için: "Bu zahirdir. Onun batını vardır, asıl, öz olan odur. Ona nisbetle zahir kabul gibidir. Bu kabuktakilere, gerçekleri idrak etmek istemeyenler kanarlar" der. Böylece o kişinin yapışabileceği ne akıl kalır ortada, ne de onu rahatlatacak nakil.

3- Kendini, ümmetin hepsine muhalif, dinden mezhepten çıkmış biri olarak göstermemesidir. Çünkü bu gibisinden gönüller nefret eder. Fakat doğru mezhep ve yoldan en uzak, hurafeleri kabule en uygun olan fırkalardan birine müntesib olarak gösterir kendini. Onlarla kendini gizler. Ehli Beyt sevgisi ile şirin gözüktür. Bunlar Rafizîlerdir.

4- Sözüne ilkönce şöyle başlamasıdır: Batıl apaçıktır. Gerçek ise işitliklerinde çoğunluğun onu inkâr edecekleri ve ondan nefret edecekleri ölçüde incedir ve anlaşılması zordur. Cahil talipler arasında gerçeği isteyenler ve onu söyleyenler bir iki kişidir. Çok azdır. Bu sözleri akıl yürütmenin ve nakildeki zahirî mânâların inkâr suretiyle herkesten ayrılması, başkalarından farklı olmasını kolaylaştırmak için söyler.

(7) Değişik ifadeyle Ahmed b. Hanbel III/14, 17, 59, 62; V/183 de rivayet edilmiştir.

5- Eğer onu topluluktan, cemaatten ayrı kalmaktan nefret eder bir havada bulursa şöyle der:

–Sana bir sır vereceğim iyi koru! Eğer: “Peki” diye cevap verirse: “Filan ve falan bu mezhebe inanıyorlar, fakat onlar bunu saklıyorlar” der ve müstecibin zekâ ve kavrayışlarını takdir ettiği faziletli kimselerden bazılarını zikreder. Yalnız bu zikredilenlerin uzak bir memlekette olmasına, ona kolayca müracaat edemesin diye, bilhassa, dikkat eder. Nitekim davetlerini de imamların durağı ve memleketinden uzak bir yerde icra ederler. Çünkü eğer onlar daveti imamın yakınında açıklarsa onun hakkında söylenenler, onun çeşitli halleri hakkında tevatür derecesinde bilinenlerle rezil rüsvay olurlar.

6- Bu taifenin güçlü bir şekilde ortaya çıkmalarını temenni eder ve bunu ima eder. Aynı şekilde bunların işlerinin her tarafa yayılmasını, görüşlerinin yücelmesini, düşmanlarına karşı zafere ulaşmalarını, ellerinin genişlemesini ve herbirinin dünya ve ahiret saadetine ulaşacak ölçüde muradlarına ermelerini de temenni eder ve bunların böyle olacağını imâ eder. Bu imâ ve temennilerinin bazılarını yıldızlardan, eğer imkân olursa, bazılarını da başkasının dilinden müstecible ilgili uydurma rüyalardan çıkarır. Bunlarla irtibatlandırır.

7-Dâînin uzun süre bir memlekette ikamet etmemesidir. Durumu ortaya çıkar ve öldürülebilir. Onun için bu hususta ihtiyatlı davranmalı ve insanlardan işini gizlemelidir. Kendini bir topluluğa bir isimle, diğerine, başka bir isimle tanıtmalıdır. Yok edilme korkusundan dolayı daha tedbirli olabilmek için zaman zaman elbisesini ve görünüşünü değiştirmelidir. Bütün bu tedbir ve hazırlıklardan sonra yavaş yavaş, alıştıra alıştıra müstecibe mezhebin tafsilatını aktarır ve inançlarından bahsedeceğimiz hususları ona zikreder.

Telbis: Adaya öncelikle halk katında yaygın, kolaylıkla kabul edebileceği açık şeylerin sunulmasıdır. Zamanla bunlar adayda yerleşir, bunları benimser. Sonra yavaş yavaş bunlardan batıl neticeler çıkarır. Şu sözleri bunlardan bazı örneklerdir: Şüphesiz nazar ehlinin çelişkili sözleri vardır. Herkes de kendi görüşünün doğruluğunu kabul eder. İşin cevherine vâkıf olansa sadece Allah'tır. Allah'ın hakkı gizlemesi ise caiz değildir. (Fakat) bütün işleri kördöğüşü işgören halka (havale etmesine de) hiçbir sebep yoktur⁽⁸⁾. Bunun gibi daha nice yanlış sonuç veren muhakemeler yürütür.

Hal' ve Selb: Bu ikisi aslında aynı şeydir. Aralarındaki fark: hal' amelle ilgilidir, müstecibi şer'î sınırlamalar ve tekliflerin terki noktasına ulaştırdıklarında:

–Sen artık hal' derecesine ulaştın, derler. Selh ise: dinden hal' demek olan itikadla ilgilidir. İnanıcı kalbinden söküp attıklarında buna selh derler ve bu rütbe(!)yi en büyük varış (el-Belâğü'l-Ekber) diye isimlendirirler.

İşte onların halkı yavaş yavaş kandırdıkları yollarla ilgili tafsilât bunlardır. Gören ibretle baksın, dininde sapıklığa düşmemek için Allah'a istiğfar etsin.

(8) Bu cümlede parantez içinde yazılan kelimeler tarafımızdan takdir edilmiştir. Çünkü metinde iki kelime silinmiştir. (çev.)

İkinci Fasıl: Bu fasıl onların yollarının bozukluğuna, delillerinin zayıflığına rağmen davetlerinin yayılmasının sebebini ve tuzaklarına neden düşüldüğünü açıklamakla ilgilidir.

Eğer, sizin açıkladığınız yüceliklerin akıllı bir kimseden gizli kalması tasavvur edilemez. Biz insanlardan pek çok kimseyi ve yığınlarla toplulukları onların dinine tabi olmuş ve inançlarına uymuş gördük. Her halde siz onların inançlarına muhalif olduğunuz için mezhepleriyle ilgili haklarında naklettiğiniz hususlarda onlara zulmediyorsunuz. En yakın ihtimâl, ilk akla gelen budur. Çünkü sözü edilen sırları açıklasalarđ gönüller onlardan nefret edecekler ve hilelerine muttali olacaklardı. Onlar da bunu ancak ahd ve mîsaklardan sonra mübah gördüler ve inanç bakımından kendilerine uyanların dışındakilerden sakladılar, korudular. Onlar inançlarını gizleyip durdukları diyanetlerini örtüp kapattıkları halde siz bunları nereden öğrendiniz? denilirse, akla böyle şeyler gelirse, bu sorulara şöyle cevap veririm: Önce onlar hakkında öğrenilenlerin nerelerden öğrenildiği sorusuna cevap vereyim: bunu biz pek çok kişiden öğrendik. Bunlar, onların dinine girmiş, davetlerini kabul etmiş, sonra da sapıklıkları konusunda uyanmış ve azdırmalarından kurtulup apaçık gerçeğe dönmüş kişilerdir. Onlardan duydukları sözleri işte bunlar bildirdiler.

Yeryüzünün bazı mntukalarında halkın onlara boyun eğmiş olmalarının sebebine gelince: Kendi davetlerini kabul eden bazı kişilerin dışında bu iş ifşa edilmiyor ve dâiye şu tavsiyede bulunuyorlar: "Sakın ha herkese tek bir metod uygulamama, bu mezhepleri kabul etme ihtimâli olan herkesin selh noktasına ulaşması mümkün değildir. Yine hal' noktasına ulaşan herkesin selbe ihtimâli olmayabilir. Dâî insanlara akıllarının ereceği ölçüde, akıllarına göre konuşsun." İşte bu tuzaklara kapılmanın ve bunların revac bulmasının sebebi budur. Eğer, bu mezhebin gizliliğine rağmen, bâtil oluşu apaçıktır. Nasıl oluyor da akıllı bir kimse bu tuzağa düşüyor, denirse buna da şöyle cevap veririz: Bu tuzağa ancak doğru görüşten ve normal davranıştan inhıraf edenler düşüyorlar. Akılların da, doğru yolları göstermeyecek ve serabın gözünü kamaştırması suretiyle tuzağa düşürecek, bazı arızaları vardır. Bunlar sekiz çeşittir.

1- Bu gruptakilerin yaratılışlarındaki aptallık ve ahmaklıklarından dolayı akılları zayıf, basiretleri kıt, din işlerinde görüşleri sathîdir. Zencîler, karacahil bedevî Araplar, Kürtler ve Acemlerin ayak takımı ve gençlerin serserileridir. Belki bunlar insanların sayıca en çoğudur. Bunların sözünü ettiğimiz mezhebi kabulü nasıl uzak ihtimâl olabilir? Biz, Basra'ya yakın bazı şehirlerde, insanlara tapan topluluklar görüp duruyoruz. Bunlar taptıkları insanların *Şebasıyye*⁽⁹⁾ diye tanınmış atalarının

(9) Şebâsiyye, Şebâs veya Şebâs adındaki şahsa nisbet edilen bir fırkadır. İbn Hazm Allah'tan başkası için ilâhlık iddiasında bulunan aşırı fırkalardan söz ederken şunları da söyler: "...bu aşırı fırkalardan bir grup zamanımızda (İbn Hazm 456 hicride vefat etmiştir) Basra'da ikamet eden ve hamen sağ olan Şebâs'ın ilâhlığını ileri sürmektedir. (Bk. el-Fisâl, 2/143, Kahire, 1348). Yâkût Mu'cemü'l-büldân'da Saymera maddesini anlatırken şöyle der: "bu iki isim iki yer hakkında kullanılır. Birincisi, Basra'da Ma'kal nehri ağzındaki mahaldir. Orada bir çok köy bu adla anılır. Bura halkına 450 senesinde İbn Şebâs denilen bir adam geldi ve kendisinin ilâh olduğunu iddia etti. Bir takım batıl şeylerle onların akıllarını çeldi. Onlar da ona boyun eğip kulluk ettiler. Onunla ilgili olarak "el-Mebde' ve'l-Meâl" kitabında İslâm fırkaları anlatılırken toplu bilgi verilmiştir. Bk. Yâkût, Mu'cemü'l-büldân, S. 439, Beyrût, 1957.

tanrılığa varis olduklarını zannetmektedirler. Bir topluluk da Ali (r.a.)'nin semalar ve arzın ilâhı, alemlerin rabbi olduğuna inanmaktadır. Bunlar sayılamayacak kadar, bir şehrin alamayacağı kadar çok bir kitledir. Şeytan musallat olunca, kendisini pe-rişanlıklar kaplayınca, insanın cehaletinin bu neticesine çok şaşmamak gerekir.

2-İkinci grub atalarının devleti İslâm Devleti tarafından ortadan kaldırılanlardır. Bunlar, tekrar devletlerini diriltmek isteyen kisraların, dihkânların oğulları, mecûsilerin çocukları v.b. menfaatları ellerinden giden kimselerdir. Kin bunların göğüslerinde onulmaz bir dert olarak yer etti. Batıl inançlıların hayalci tahrikleri bu derdi kurcalayınca göğüslerindeki kinin ateşini tutuşturdu ve onlar ihtilâllerini yerleştirmek, düzenlerini yeniden kurmak ve intikam almak hülyasıyla her muhali kabul ettiler.

3- Makam, mansıb ve iktidar yolunda yükselmek, istilâ ve sulta kurmak için çabalayıp duranlar üçüncü bir gruptur. Yalnız bunlara zaman yardım etmemiştir. Tam aksine günler ve geceler akranlarıyla yarışta onları engelleyici şeylerden başka bir şey getirmedi. Bunlar hayallerine kavuşmak ve düşmanlarından intikam almak fırsatları verildiğinde emellerini gerçekleştirebilecekleri herşeyi derhal kabul ederler. Nitekim şöyle denilir: **“Bir şeyi sevmen seni kör eder, sağır eder.”**⁽¹⁰⁾ Aynı duygu ve düşünceleri başı derde giren müslümanlardan da herkes paylaşır. Bu kimseler zafere ve ihtilâllerini yerleştirmeye şu tecrübesiz geri zekâlıların yardımından başka bir çare göremezler. Doğrusu bu gibi durumlar hayallerini gerçekleştirmeye onlar için bulunmaz fırsattır.

4- Yaratılışlarında diğer insanlardan farklı olma, özel kişi olma özelliği olan gruptur. Bunlar diğer insanlara benzemeyi basitlik olarak değerlendirirler. Kendileri onlardan yücedir. Bu sebeple özel bir sosyete de yerleri olmalıdır. Bununla şeref kazanmalıdırlar. Gerçeklere sadece kendilerinin muttali olduklarını zannederler. Halkın tamamı ise cahillikte, ürkek, huysuz eşeklere, başı boş hayvanlara benzer. Bu sakîm anlayış, geri zekâlı cahiller bir tarafa, zeki kişilere de musallat olan amansız bir derttir. Bütün bunlar garip de olsa, nadir bulunana sevgi duymak, bereketli de olsa, yaygın olandan nefret etmektir. Bu, halktan bir kısmının seciyesidir. Tecrübe bunu gösterir, müşahade buna delâlet eder.

5-Bu sınıf akıl yürütme (nazar) yolunu benimsemişlerdir. Fakat bu yolda müstakil hükme varma derecesine erişememişlerdir. Her ne kadar cahillerin seviyesinden yükselmişlerse de devamlı tembellik ve gaflet onların özelliklerindedir. Halkın sevmediği ve çok anlaşılmasız meseleler olarak gördüğü işlerin anlaşılmasında fevkalâde kavrayışlı gözükmeyi tutku haline getirmişlerdir. Bilhassa, faziletçe meşhur bir kişiye nisbet edilen bir şey hususunda yaratılış gereği o kişiye benzemek için yanıp tutuşur. Ben nice topluluklar gördüm, sırf Aristo, Eflâton ve faziletçe meşhur olan filozofları taklit ederek inanç itibariyle tam manâsiyle küfre girmişlerdir. Küfre inanmışlardır. Onları buna sevk eden amil sadece taklittir. Filozoflara benzemek tutkusudur. Onların sınıfına girebilmektir. Zekâ ve fazilet olarak kendilerinin aşağısında gördükleri kimselerle aynı kulüpte olmamaktır.

(10) Ahmed b. Hanbel, V/194 ve VI/450.

6- Bu sınıf, Şîâ içinde, Rafizîler arasında yetişmiş olanlardır. Bunlar sahabeye sövmeyi din edinmişler, buna inanmışlardır. Sövme konusunda Bâtinîlerle yardımlaşmayı uygun buldular ve nefisleri onlara yardım etmeye, onlarla dost olmaya meylettirdi. Ayrıca diğer hususlarda da onlarla beraber sürüklenip gittiler.

7- Filozofların, düalistlerin ve din konusunda şaşırılmışların mülhidlerinden bir topluluktur. Bunlar, şeriatın, şurdan burdan derlenip telif edilen kanunlar; mucizelerin ise, yaldızlanıp süslenen, göz boyayan fevkalâde olaylar olduğuna inanırlar. Bu gürûh Batınîlere mensup olanların kendilerine ikram ettiklerini, kesenin ağzını açtıklarını ve kendileri için para saçtıklarını görünce dünya malına tamah ve ahireti istihkâr için derhal onlara yardıma koşarlar. İşte bu gürûh Batınîlerin lehine şüpheler ürettiler. Sözü yaldızlayıp hakkı batıl göstermenin yollarını allayıp pullayarak gösterdiler. Cedel yollarını, mantık kaidelerini dış görünümü itibariyle tuzak olarak hazırladılar. Külli müphem ifadeler ve tumturaklı sözler altında muğalata ve bulandırma yollarını hazırlayıverdiler. Öyle ki zayıf görüşlü kimselerin çoğu bunların düğümünü çözüp şüphe perdesini aralayarak onların gizlediklerini açığa çıkaramaz.

8- Bu sınıf şehvetin esiri olanlardır. Lezzetlere yavaş yavaş esir olanlardır. Bunlara şeriatın tehdit ve korkutmaları şiddetli, şeri teklifler ağır gelmiştir. Bu bakımdan fık ve fücur ile damgalanırlar ve ahirette kötü akıbetle tehdit edilirse yaşılarının tadı kaçacaktır. İşte bunlar kendilerinden engelleri ve perdeyi kaldıracak ve nefislerinin hoş gördüğünü hoş gösterecek, hülâsa münasip bir kapı açacak birilerine rastlarsa onu derhal istekle ve beğenerek tasdik ederler. Her insan heva ve arzusuna uygun geleni, maksad ve gayesine mülâyim olanı tasdik eder. Bunlar ve bunların yolunda gidenler haysiyetlerini kaybetmişler, sahte yaldızlara aldanmışlar ve doğru yoldan, gerçeklerin sınırlarından sapanlardır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Mezheplerinin Önce Anahatları ile Sonra da Tafsilatı ile Nakledilmesi Hakkındadır

Anahatlarıyla: Bu mezhebin dışı Rafizîlik, içi tam bir küfürdür. Bu işin alfabetesi de, ilimlerin esaslarını sadece masum imamın sözüne bağlamaktır. Şüphe hastalığına tutulması ve akıl yürütenlerin ihtilâfları bahanesi ile akılların gerçeği kavrama vasıtası olmaktan çıkarılmasıdır. Gerçeği ancak öğretme ve öğrenme yolundan istemenin gerektiğini kabul etmektir. Gerçeği gösteren, masum olan muallimdir. Şeriatların bütün sırlarına Allah tarafından muttali olan ancak odur. Gerçeğe hidayet eder, müşkilâtları halleder. Mutlaka her zaman din işlerinde müphem kalan hususlarda kendisine müracaat edilecek bir masum imam bulunur.

Davetlerinin başı budur. Sonunda ise şeriatla zıt olanı ortaya koyarlar. Galiba asıl gayeleri de budur. Çünkü davet yolları için bir tek metod, bir tek fen belirlenmiş değildir. Tam aksine kendilerine uymaları ve imamlarına sevgi beslemelerini sağladıktan sonra, her guruba, görüşlerine uygun olacak tarzda hitap ederler, sakallarına göre tarak vururlar. İnançlarında yahudilere, hıristiyanlara ve mecûsilere uyarlar ve onları tasdik ederler. İşte anahatları ile mezhepleri budur.

Tafsilâtına gelince: Mezhepleri, ilâhiyat, nübüvvet, imamet, haşr ve neşr olmak üzere dört ana kısımda incelenir. Biz her kısma ait anlaşılması kolay olanları anlatmakla iktifa edeceğiz. Çünkü onlar hakkında nakledilenler çok farklıdır, muhtelifdir. Haklarında anlatılanlar kendilerine sorulunca büyük çoğunluğunu inkâr ederler. Bu konularda onların davetini kabul edenlere müracaat edildiğinde onlar da inkâr ederler. Bu bakımdan mezhepleri ile ilgili takdim ettiklerimiz çaresiz onlardan farklı ve birbirini tutmaz nakiller olacaktır. Çünkü halka bir tek metod uygulamıyorlar. Bir yoldan hitap etmiyorlar. Aksine yolları tuzak hazırlamak ve kendilerine tabi kılmayı istemektir. Bu sebeple onların söyledikleri farklı, onlardan nakledilenler değişiktir. Meselâ hal' ve selh hakkında onlardan nakledilenleri düşünürsek şüphesiz bunu ancak en son mertebeye ulaşana anlatırlar. Hal' hakkında söylediklerini selh hakkında inkâr ederler. Şimdi mezhebin kısımlarına geçelim:

Birinci Kısım: İlâhiyat Konusundaki İnançları. Makalât yazarlarının görüşleri, onların iki ilâha kail oldukları yolunda tereddütsüz birleşmektedir. Bu iki ilâhtan birinin zaman itibarıyla ötekinden önce olması sözkonusu değildir. Yalnız bunlardan biri diğerrinin varlığının sebebidir. Sebeb olanın ismi: Sâbık'tır, ötekinin de

(malûl) Tâli'dir. Sâbık alemi kendi kendine değil de Tâli vasıtasıyla yarattı. Birinciye akıl, ikinciye nefis de denilir. Birincinin bilfiil tam, ikincinin ona nisbetle noksan olduğunu, çünkü onun malûlü bulunduğunu iddia ederler. Çok kere Kur'ân'dan âyetlerle delil getirmek suretiyle, avamın zihnini bulandırırılar. Meselâ: **"Şüphesiz biz indirdik"**⁽¹¹⁾ **"Biz taksim ettik"**⁽¹²⁾ âyetlerinin çoğula delâlet ettiğini, bir olandan sadır olmadığına işaret olduğunu iddia ettiler. Bunun için Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **"Ulu Rabbının adını tesbih ve takdis et"**⁽¹³⁾. Ayette geçen el-A'lâ sözü Arapçada en yüce demektir ve en yüce Rabbından kasıt da iki ilâhtan Sâbıktır. Çünkü Sâbık el-A'lâ, yani ötekinden daha yüce, en yücedir. Eğer onunla beraber kendisinde yücelik (ulüvv) bulunan diğer bir ilâh bulunmamış olsaydı el-A'lâ diye başka yücelerle mukayese eder tarzda zikredilmez, böyle tanzim edilmezdi. Şöyle dedikleri de çoktur: Şeriat o ikisini Kalem ve Levh isimleri ile isimlendirdi. Birinci Kalemdir. Çünkü Kalem yazandır. İfade edendir. Levh ise tesir edilen, müstefid olandır. İfade eden, müstefidin üzerindedir. Şöyle de söylediler: Tâli ismi şeriat dilinde ölçü (kader) demektir. O bir ölçüdür. Allah alemi o ölçüye uygun yaratmış ve bunu şöyle ifade buyurmuştur: **"Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık"**⁽¹⁴⁾. Sonra şöyle dediler: Sâbık ne vücud ne de ademle vasfolunur. O malum da değildir, mechûl de. Ona bir sıfatla vasfolunmuş denilemeyeceği gibi vasfolunmamış da denilemez. Bütün isimlerin onda sona erdiğini iddia ettiler. Sanki onlar bu iddialarıyla asıl olarak Sani'in nefyinin mütelâasını yapıyorlar. Çünkü eğer onlar, o madümdür, deselerdi, bu kabul edilmeyecekti. Onlar bu defa insanların Onu mevcut olarak isimlendirmelerine mani ol(mak istediler)dular. Bu, ifadeyi değiştirmekle beraber düpedüz nefyedişlerine "tenzih" ismini verdiler. Bunun zıddına da, gönüller onu kabul etsin diye "teşbih"tir dediler. Sonra da alem kadımdır dediler. Yani zaman itibariyle kendisinden önce yokluk yoktur. Bilâkis Sâbık'tan Tâli meydana gelmiş (hâdiş olmuş)tir. Ve o ilk mübdi'dir. İlk mübdi'den de cüziyyâtı, şu terki edilmiş, bedenlere yayılmış olan Külli Nefs meydana gelmiştir. Nefsin hareketinden sıcaklık, sükûnundan da soğukluk doğdu. Sonra bu ikisinden rutubet ve kuruluk doğdu. Sonra bu niceliklerden dört unsur: ateş, hava, su ve arz (yeryüzü) meydana geldi. Bunlar noksan bir denge ile birleşirlerse madenler oluşur. Eğer bunların denge itibariyle yakınlıkları fazla olursa, aralarındaki zıdlıklar yok olursa bitkiler doğar. Bu yakınlık daha da artarsa hayvanlar doğar. Daha da yaklaşırsa insan doğar. Bu itidalin son noktasıdır.

İşte bu, onların mezheplerinin çeşitli yönleri hakkında anlatılanların içinde bizim zikrettiklerimizin en çirkinidir. Onu nakletmek suretiyle siyahı beyaza değiştirebilecek değiliz. Onu reddetmenin yolunu da açıklayacağımız görüşünde değiliz. Bu hüküm iki yönden böyledir: Birincisi asrımızda onların hilesine kapılanlar, yalanlarına aldananlar ve aldatıcı iplerine yapışarak delil, yol gösterici sananlar bu çirkin hususları onlardan işitmediler. Bu sebeple de mezheplerinden bahsedildiğinde bunların hepsini inkâr edeceklerdir. Kendi kendilerine de: "Şüphesiz

(11) el-Hicr, 15/9; el-insan, 76/23.

(12) ez-Zuhruf, 43/32.

(13) el-A'lâ, 87/1.

(14) el-Kamer, 54/49.

bunlar muhalif olmuşlardır. Çünkü onlar bizim mezhebimizin gerçek yönünü bilmiyorlar. Eğer bilselerdi mutlaka bizimle aynı şekilde inanırlardı” diyeceklerdir. İşte bütün bu sebeplerden dolayı biz, onları, sözbirliği ettikleri noktada, reddetmeyi uygun buluyoruz. Bu nokta ise re'yin iptali ile masum imamdan öğrenmeye davet özellikleridir. Bu itikadlarının direği, varlıklarının özü, cevheridir. Öyleyse önümüzdeki işe bakalım. Bunun dışındakiler iki hezeyandan ibarettir. Ya Seneviye (düalist) ve Mecûsilerden iki ilâh konusunda aldıkları küfürdür. Bu konuda sadece ibarelerde değişiklik yapmışlardır. “Nur ve Zulmet” yerine “Sâbık ve Tâlî” demişlerdir. Yahut da filozofların “ilk mübdi” aklın varlığının illetidir. Bu illet oluşuruzdur. İşin içinde kâsd ve ihtiyâr yoktur. O kendisinden başka bir vasıta olmaksızın onun zatından hasıl olmuştur” sözlerinden çıkardıkları delâlettir. Evet onlar biri bir diğerinden meydana gelen kadîm varlıklar olduğuna inanıyorlar ve bunlara akıllar diyorlar. Kendilerine mahsus uzun anlatım yolları ile her feleğin varlığını da bu akıllardan birine bağlıyorlar. Bu konuların reddini kelâm ilminde birbir sıraladık. Bu kitapta ancak bu fırkayı ilgilendirdiği kadar meşgul olacağız. O da re'yin iptali ve talimin isbatı yönüdür.

İkinci Kısım: Nübüvvet Hakkındaki İnançlarının Açıklanmasıyla İlgilidir.

Bu konu ile ilgili olarak onlardan nakledilenler filozofların mezheplerine yakındır. Buna göre: Peygamber, küllî nefisle birleşmesi sırasında, Tâlî vasıtasıyla Sâbıktan üzerine küllî nefiste olan çüz'iyâtı nakş etmeye hazır, saf, kutsî bir kuvvet taşın, feyezân eden, bir şahıstan ibarettir. Nitekim güneşin nurunun, süflî cisimler üzerine düşmesi sırasında duyularla algılananların (mahsûslar) gözde bulunan bakış (bâsıra) kuvvetinde algılanışı da böyledir. Yine onların iddialarına göre Cebraîl de, Peygambere feyezân eden, akıldan ibarettir ve onun sembolüdür. O lâtif veya yücelikten süflîliğe intikal edebilecek, bir mekâna uygun, kesif bir cisimden mürekkebe bir cisim haline dönüşmüş şahıstan ibaret değildir. Kur'ân ise onlara göre, “akıl”dan –ki Cebraîl isminden maksad odur– kendine feyezân eden maarifi Muhammed'in ifadelendirmesinden ibarettir ve mecazî olarak “Allah Kelâmı” olarak isimlendirilir. Çünkü o peygamber tarafından terkip edilmiştir. Ancak ona Cibril vasıtasıyla terkip edilmemiş halde basit olarak, Allah tarafından feyezân etmiştir. Bu şekliyle o bâtındır. Onun zuhuru yoktur. Peygamberin kelâmı ve onu ifadelendirişi ise zahirdir ve onun bâtınları yoktur. Yine iddialarına göre bu peygamber üzerine feyezân eden kutsî kuvvet ilk hululü sırasında kemâle ermemiştir. Nitekim rahme hulûl eden nutfede ancak dokuz ay sonra kemâle erer. Aynen bunun gibi bu kuvvetin kemâli Natık Rasûlden Sâmit Esas'a intikalidir. İşte böylece bir şahıstan diğerine intikâl ederek yedincide kemâle erer. Biz onların Nâtık, Esas, Sâmit hakkındaki sözlerinin mânâsını aktaracağız. Bu görüş bir kısmını tahrif ve değiştirmiş bile olsalar filozofların peygamberler hakkındaki mezheplerinden aşırılmıştır. Biz burada onların reddi işine dâlacak değiliz. Çünkü bu görüşlerden bazısının bizim de inkâr etmeyeceğimiz tarzda te'vili yapılabilir. Kabul etmediğimiz kadarını ise filozoflara yönelttiğimiz reddiyelerde sayıp döktük. Bu kitapta mak-sadımız sadece onların en büyük mütehasıslarını, mezheplerinin başkalarında bulunmayan özellikleri konusunda reddetmektir. Bu özellikler, talimin zaruri oluşu ile re'yin iptalidir.

Üçüncü Kısım: İmamet ile İlgili İnançlarının Açıklanması Hakkındadır

Üzerinde münazaasız olarak birleştikleri nokta şudur: Her asırda Kur'an, haberler ve makullerin müşkilatının hallinde ve zahirlerin tevilde mutlaka kendisine müracaat edilebilecek, gerçeği bilen masum bir imam bulunur. Yine ittifak ettiklerine göre sözü edilen bu imam, bu işin üstesinden gelecektir ve dünya durdukça onların nesebinden imam gelecek, arkası kesilmeyecektir. Arkasının kesilmesi asla caiz değildir. Çünkü bu, gerçeğin ihmâl edilışı ve halktan gizlenmesi demek olur. Peygamber (s.a.)'in **"Benim sebep ve nesebimin dışında her sebep ve neseb kesikliğe uğrar"**⁽¹⁵⁾ ve **"Ben size Kur'an ve soyum sopumu bırakmadım mı?"**⁽¹⁶⁾ sözlerinin iptalidir. Yine üzerinde birleştikleri noktalardan biri de şudur: İmam, ismet sıfatında ve her işte gerçekten haberdâr olmak hususunda peygamber gibidir. Onunla eşittir. Yalnız ona vahy inmez. O, peygamberden telâkki eder. Çünkü onun halifesidir, yerini doldurandır. Şeriatları farklı iki peygamber tasavvur edilemeyeceği gibi aynı zamanda iki imam da tasavvur edilemez. İmam, hucetler, me'zunlar ve cenahlar vasıtasıyla zuhur eder. Hucetler davetçiler (dâiler)dir. Dediklerine göre imam için her vakit ülkelere dağılmış ve her bölgede onu temsil eden oniki hucet bulunur. Bu oniki hucetten dört tanesi devamlı onun yanındadır. Ondan ayrılmazlar. Her hucetin emrinde iki yardımcısı vardır. Çünkü o davetini yalnız başına yapmaz. Onların da yardımcılarının adı "el-me'zun"dur. Davetçiler için imam ile irtibatlarını sağlayan, olup biteni ona iletcek, ondan emirler getirecek elçiler mutlaka vardır. Elçinin adı "cenah"tır. Davetçinin ilimde mutlaka mütehasıs olması gerekir. Rütbece onun altında olmasına rağmen me'zun için de bu şart gereklidir. Bundan sonrakiler için ihtisas derecesine ulaşmamış da olsalar mücmel bir bilgi sahibi olmaları yetebilir. Cenahın durumu böyledir.

Yine onların görüşüne göre: her peygamberin şeriatının bir müddeti vardır. Bu müddet bitince Allah daha öncekinin şeriatını nesheden başka bir peygamber gönderir. Her peygamberin şeriatının müddeti yedi ömürdür. Bu, yedi asırdır. Bu peygamberlerin ilki nâtık peygamberdir. Nâtıkın mânası şeriatı kendisinden öncekini nesheden demektir. Sâmitten anlaşılan ise başka bir peygamberin tesis ettikleri üzere devam edendir. Onun vefatından sonra birbiri arkasına altı imam gelir geçer. Bunların ömürleri tamam olunca Allah daha evvelki şeriatı neshedecek diğer bir peygamber gönderir. İddialarına göre Âdem'in işi bu misâle göre cereyan etti. O cismânîlerin kapısını açmak ve ruhanîlerin devrini kapamak için Allah'ın gönderdiği ilk peygamberdir.

Her peygamber için bir sûs (kök, huy, tabiat) vardır. Sûs, peygamberin hayatında onun ilmine açılan kapısı, vefatından sonra vasîsi, zamanındakilere imam olan kişidir. Nitekim Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: **"Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır."**⁽¹⁷⁾ Yine iddialarına göre Âdem'in sûsu Şit idi. O ikincisidir. Ona Âdem'in tamamlayıcısı, peşinden gelen ve imam ismi verilmiştir. Şüphesiz Âdem'in

(15) Değişik ifadeyle Ahmed b. Hanbel, IV/332 de rivayet edilmiştir.

(16) Değişik ifadeyle Ahmed b. Hanbel, III/14, 17 de yer almıştır.

(17) Değişik ifadeyle Tirmizî, Menakıb, 20 de rivayet edilmiştir.

devrinin tamamlanışı yedi devirlidir. Çünkü ulvî alemin tamama erişiş yedi yıldızdır. Âdem'in devri tamama erince Allah onun şeriatını nesheden Nûh'u gönderdi. Onun sûsu da Sâm idi. Onun devri de kendisinden başka altı, kendisi ile beraber yedi kişinin gelip geçmesi ile tamama erince Allah onun şeriatını nesheden İbrahim'i gönderdi. Onun sûsu İshak idi. Onlardan bazıları hayır, İsmail idi demektedirler. Onun devri de yedi ile tamama erince Allah onun şeriatını nesheden Mûsâ'yı gönderdi. Onun sûsu Hârûn idi. Hârûn Mûsâ'nın hayatında vefat etti. Bunun üzerine sûsu Yûşa b. Nûn oldu. Onun devri de yine kendisiyle beraber yedi ile tamam olunca Allah onun şeriatını nesheden İsâ'yı gönderdi. Onun sûsu Şem'ûn idi. Onun devri de yine yedi ile tamam olunca Allah (Muhammed (s.a.))'i gönderdi. Onun sûsu Ali (s.a.) idi. Onun da devri Cafer b. Muhammed ile tamamlandı. Çünkü imamların ikincisi Hasan b. Ali, üçüncüsü Hüseyin b. Ali, dördüncüsü Ali b. Hüseyin, beşincisi Muhammed b. Ali ve altıncısı Cafer b. Muhammed'dir (a.s.). Kendisi ile birlikte yediye tamamlanmışlardır. Onun şeriatı da mensuh olmuştur. İşte böylece ebedî olarak devreder gider.

Pek çok hurafeleri ile birlikte işte onlardan nakledilenler. Biz bunların bir çoğunu, ak olanı kara göstermek korkusu ile anmadık, zikretmedik.

Dördüncü Kısım: Mezheplerinin Kıyamet ve Mead ile İlgili Yönünün Açıklanması Hakkındadır.

Kıyameti inkâr etmekte kendi aralarında birleşmişlerdir ve bu noktada başkalarından ayrılmışlardır. Onlara göre dünyada gözlenen bu nizam; gece ile gündüzün birbirini takip edişi, insanın nutfeden nutfenin de yine insandan oluşu, bitkilerin ve hayvanların doğuşu; ebedî olarak kesikliğe uğramayacaktır. Göklerin ve yerin, cisimlerin yok olmaları tasavvur edilemez. Onlar kıyameti; imamın zuhurunun bir sembolü olarak, zamanın sahibinin (kâimü'z-zemân) kıyamı olarak –ki o şeriatın yedinci nâsihi, emri (iş) değiştirendir– tevil ettiler. Bir kısmı da bazan şöyle dediler: Feleğin küllî devirleri vardır. Alemin halleri küllî olarak umûmî bir tûfan veya herhangi bir sebeple değiştirilir. Kıyâmetin mânâsı, içinde bulunduğumuz devrin sona ermesidir. Mead'a gelince: Bu konuda peygamberlerin bildirdiklerini inkâr ettiler. Cesedlerin haşır ve neşirini de, Cennet ve Cehennemi de kabul etmediler. Onun yerine şöyle dediler: Meadın mânâsı, her şeyin aslına dönüşüdür. İnsan cismânî ve ruhânî alemde mürekkeptir. Ondaki cismânî olanı cesedir. O da dört karışımından terekkep etmiştir: Sâfrâ (sarı), sevâ (siyah), balgam ve kan. Cesed çözülür ve her karışım yüce tabiata dönüşür. Sâfrâ ateş olur. Sevâ toprak olur. Kan hava, balgam da su olur. Bu cesedin meadıdır. Ruhânî mead ise insandaki akıllı, idrak edici nefstir. Çünkü o eğer, ibadetlere devam ede ede saflaşırsa; heva ve hevese uymaktan kaçınmak suretiyle temizlenirse; hidayet edici imamlardan kaynaklanan maarif ve ilimlerle gıdalanırsa; cisimden ayrılışı sırasında daha önce kendisinden ayırdığı ruhânî alemle birleşir ve aslı vatanına dönüşe yücelir. Bu sebepten dolayı buna dönüş (rücu) ismi verilir ve **“Ey nefis Rabbine dön..”**⁽¹⁸⁾ denilir. O Cennettir. Bu dönüş Âdem'in kıssası ile; onun cennette oluşu, sonra oradan ayrılışı ve süflî aleme inişi, en sonunda oraya avdeti ile sem-

(18) el-Fecr, 89/27.

bolleştirelmıştır. Onlar nefsin kemâlinin, ölümü ile olduğunu iddia ettiler. Çünkü nefis, ölüm ile, cesedin ve cismânî alemin baskısından kurtulmaktadır. Nitekim nutfenin kemâli rahmin karanlığından kurtulup alemin boşluğuna çıkmasındadır. İnsan nutfe gibidir. Alem de rahim. Bilgi de gıda gibidir. Eğer ona nüfuz ederse gerçeğe olgunlaşır ve kurtulur. İmamlardan kaynaklanan ilimleri kazanmak ve onların irşadı ile faydalı yollara sülûk etmek suretiyle ruhanî ilimlerin feyzine hazır hale gelince cesedin ayrılışı sırasında olgunlaşma tamam olur ve ona görmediği şeyler zuhur eder. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: **“İnsanlar uyumaktadırlar. Öldükleri zaman uyanırlar.”**⁽¹⁹⁾ Duyular aleminden uzaklaştıkça nefsin ruhanî ilimlere istidadı artar. Aynı şekilde uykuda duyular durgun hale gelince gayb alemine muttali olur ve istikbalde olacakların şuuruna erer. Ya aynen görür onlar, bu takdirde bir tabir edene ihtiyacı olmaz veya misal yoluyla. Bu takdirde tabire muhtaç olur. Uyku ölümün kardeşidir ve onda uyanırken görülmeyen ilim peydâ olur. Aynı şekilde ölümle de hiçbir beşerin hayatta iken kalbine doğmayan işler açılır, aydınlanır. Bu hal amelî ve ilmî riyazâtın kutsileştirdiği nefisler içindir. Masum imanların irşadından yüz çeviren tabiat alemindeki ham, kaba nefislere gelince; şüphesiz onlar ebedî olarak ateşte, Cehennemde kalacaklardır. Bunun mânâsı şudur: Şüphesiz o cismanî alemde kalacak ve tenasüh yoluyla bir bedenden ötekine geçip duracak ve devamlı olarak ağrı ve acılara düşer olacaktır. Bir cesedden ayrılacak, ancak başka birine girecektir. İşte bundan dolayı Tealâ hazretleri şöyle buyurdu: **“...onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe, onların derilerini başka derilerle değiştiririz ki acıyı duysunlar...”**⁽²⁰⁾ Mead hakkındaki bu görüşleri filozofların aynı konudaki mezheplerinden başka bir şey değildir. Kendi mezheplerinin zaferi kolay olsun diye onların içinde, filozoflardan ve düalistlerden bir cemaat, yaygın halde bulunur. Aralarına yayılan bu kişilerin her biri tabii onlardan kendileri için menfaat sağlamak isteğiyle Batınîlerin mezheplerini desteklediler. Mezhebiyle telif etmiş olduğu için, onlara tabi olmuş gözüktüler. Böylece mezheplerinin büyük kısmı bâtınında filozoflar ve düalistlere, dış görünüşünde de Rafizîler ve Şîlilere uygun oldu. Bu tevillerle onların asıl maksadları halkın kafalarındaki zahirî inançları söküp atmaktır. Zahirî mânalardan anlaşılan teşvik ve korkutmalardan müteessir olunmasın, hisler dumûra uğrasın diye zahirî inançlara râğbeti ortadan kaldırmak istiyorlardı. Onlardaki ürperme hissini kökünü kazımak maksadındaydılar. Biz, son fasılda bu îmetod ve bu konudaki haberlerle ilgili onların aleyhinde özet bir reddiye sunacağız.

Beşinci Kısım: Şer'i Mükellefiyyetler Hakkındadır.

Onlardan nakledilen mutlak ibaha, utanmanın ortadan kaldırılması, mahzurların mübah sayılması ve helâl kabul edilmesi ve şeriatların inkârı yolundadır. Yalnız bunlar onlara nisbet edilince şüphesiz bunu hepsi inkâr etmektedirler. Bu konuda onların inançlarının gerçeği şu sözlerinde yatmaktadır. Şer'i tekliflerde

(19) Zeynüddin el-İrâkî, ben bunun merfu' olarak nakledildiğini bulamadım, yalnız, o, Ali b. ebi Talib'e nisbet edilmektedir, demektedir. Bk. Zeynüddin el-İrâkî, Zeylü İhyâi Ulûmiddin, Kahire, 1387/1967, IV/29.

(20) en-Nisâ, 4/56.

Şafîî, Ebu Hanîfe ve diğerlerine uymayıp imamın belirttiğine en ince tafsilâtına kadar boyun eğmek mutlak gereklidir. İlimlerde kemâl mertebesine ulaşabilmeleri için müsteciblere ve halka karşı bu tarzda hareket etmeleri gereklidir. İşlerin gerçeklerini imam vasıtasıyla kavradıkları ve sözü edilen zahirlerin bâtınlarına muttali oldukları zaman, bu kayıtlar (şer'i mükellefiyetler) onlardan kaldırılır. Amelî tek-lifler düşer. Organların amellerinden maksad ilim talebine arzulu olmasını sağ-lamak için kalbin uyarılmasıdır. Kişi buna kavuşunca en yüce saadeti hak etmiş olur ve ondan organların mükellefiyetleri düşer. Cahilliğiyle yaşayan kimse hak-kında organlara teklif, eğitilmeleri ancak ağır yükler yüklemek suretiyle sağlanan eşekler mesabesinde olduklarıdır. Gerçekleri idrak eden zekilere gelince el-bette onların dereceleri bundan daha yüksektir. Bu, zekilerin kandırılması yolunda müthiş bir sanattır. Onların asıl maksadları şeriatın kanunlarını, kaidelerini yık-maktır. Fakat onlar her zayıfı aldanacağı bir yol ile, ona uygun olanla tuzağa dü-şürürler. Bu basit bir kandırmacadır. Şöyle söyleyenin misâli hükmündedir: Şüp-hesiz zararlı yemekten sancılanmak yaratılışı bozuk olan kimsede vuku bulur. Düzgün yaratılışa sahip olan dilediği şeyi dilediği vakit yemeye devam etsin. Bu sa-pıklığa kanan, zararlı yemeklerin onu helâke götürdüğünü anlayacak kadar ya-şayamaz.

Onların mezheplerinden ve iptal yollarından zekrettiğiniz bu şeyleri neden naklettiniz? Buna sebep nedir? denilirse şöyle cevap veririz: Naklettiklerimiz ikiye ayrılır. İnkâr etmeyeceğimiz cinsten sayılabilecekler ve şer'i konulardaki inkârı apa-çık ortada olan görüşleri. İnkâr edilen düalistlerin ve filozofların mezhepleridir. Bu konu ile ilgili olarak onların teker teker reddedilmeleri uzun sürer. Bu onların mez-hebinin hususiyetlerinden de değildir ki biz onunla uğraşalım. Ancak biz, onları mezheplerinin özelliği olan hususlarda redderiz. Bunlar da re'yin iptali ve masum imamdan öğrenmenin isbatı meselesidir. Fakat bununla beraber bir tek yol, metod zikredeceğiz. O da tam mânâsıyla netice alıcı olanıdır. Bununla onların mez-heplerini iptal ile ilgili olarak anlattığımız ve anlaşılabilir şeylerin tamamı hakkında geçerli olan yolu kastediyoruz. Onlara kıyametin inkârı, alemin kîdemi, cesedlerin ba'sinin inkârı, Cennet ve Cehenneminkârı gibi –ki Kur'ân bunların vasıflarını iyice şerhetmiş ve varlıklarına delâlet etmiştir– bizden ayrıldıkları bütün id-dialarında, şöyle deriz: Bu zikrettiklerinizi nereden öğrendiniz? Zarurî olarak mı? Nazar yolundan mı? Yoksa masum imamdan naklen mi, iştirmekle mi? Eğer onu zarurî olarak öğrendi iseniz o halde bu konuda sağlam akıl sahipleri size nasıl mu-halefet ettiler? Çünkü bir şeyin zarurî olması, teemmüle ihtiyaç göstermemesi ve bütün akıl sahiplerinin onu anlamakta iştirak etmesi demektir. Eğer insan hevâsına kapıldığı, aklına esen her şey için zaruret dâvâsında bulunsaydı o takdirde onun iddia ettiğinin zıddı ile ilgili olarak hasımlarının da zaruret davasında bulunması caiz olurdu. Bu takdirde de onlar hiçbir durumda çıkış yolu bulamazlardı. Eğer onlar; biz onu nazar yoluyla öğrendik iddiasında bulunurlarsa, bu, iki yönden ba-tıldır. Biri, nazar onlara göre batıldır. Çünkü bu, akıl ile tasarruftur, talimle değil. Aklın önermeleri de birbirine karşıdır ve bu önermelere güvenilemez. Bu se-beplerden dolaydır ki onlar genel olarak akıl yürütmeyi batıl saydılar⁽²¹⁾. Öyleyse

(21) Naşir Abdurrahman Bedevî'nin de metinde yer almasını uygun görmediği, fakat Londra nüshasında bulunan şu kısım vardır: "Biz bu kitabı sözü edilen akıl yürütmeyi batıl sayan görüşü ıbtal etmek maksadıyla tasnif etmedik".

onların böyle bir iddiada bulunabilmeleri nasıl mümkün olabilir? İkincisi: Filozoflara ve akıl yürütme yollarını kabul edenlere şöyle denilebilir: Şeriatın bildirmiş olduğu, cesedleri yeniden diriltmekten, cennet ve cehennemi yaratmaktan Saniin aciz olduğunu siz ne ile anladınız? Sizin hiçbir sebebe bağlı olmadan kabul etmeyişinizin dışında öne sürebileceğiniz bir şey var mı? Bu durumda ilk yaratılışı müşahade etmeyen birine de benzeri, yani bu dünyanın, bizlerin v.b. yaratıldığı söylenecekti o da size arız olan inkâra düşmez miydi? Bunlar Allah Teâlâ'nın şu ayetinde ifadesini bulan huccetle reddedilir: **"De ki onları ilk defa yaratmış olan diriltir..."**⁽²²⁾. Âdemoğlunun pis bir meniden yaratılışında sanatın hayret verici yanlarını düşünen kimseye göre, hiçbir şey Allah'ın kudretinden uzak olmaz ve o kişi bir şeyin yeniden yapılmasının ilk yapıışından daha kolay olduğunu anlar. Eğer, cisimlerin yeniden dirilmesinin aklı izahı yoktur, halbuki ilk yaratılışın akılla açıklanması yapılabilir. Ama yok olan nasıl iade edilecektir? denilirse şöyle cevap veririz: Evvelâ ilk yaratılışı anlamalıyız ki yeniden yaratılışın ne demek olduğunu bu bilgimiz üzerine bina edebilelim. Kelâmcıların bu konudaki görüşüne göre ilk yaratılış şudur: Hayat cisimlerden herhangi bir cisimde yaratılır. Buna göre hayat Allah'ın yaratmasıyla her an yenilenip duran bir arazdır. Kelâmcıların bu düşünce ve asıllarına göre, cisimde hayatın bir müddet yaratılışının durdurulması, sonra hayatın tekrar yaratılması imkânsız değildir. Nitekim sükûndan sonra hareketin, beyazdan sonra siyahın yaratılması da imkânsız değildir. Filozoflara göre ise hayatın mânâsının aslı şudur: Belli bir cismin –bir çeşit denge ile– nefisten hasil olan oluşmaya istidadı ki, bu nefis, varlığı kendisinden olan bir cevherdir, yer tutmaz, cisimleşmez, herhangi bir cismin tabiatına da girmez. Onunla cisim arasında o cisimdeki fiilden başka bir alâka da yoktur. Ölümün mânâsı ise şudur: Sözü edilen bu fiilî alâkanın –cismin istidadının ortadan kalkması ile– kesilmesi demektir. Çünkü cisim ancak belli bir mizaçta olursa oluşuma istidadlı olur. Nitekim demir ancak belli bir heyet üzere olduğunda kendisinden ışıkların aksetmesine ve kendisindeki belli bir surete uyuşmaya istidadlı olur. Eğer sözü edilen bu heyet ortadan kalkarsa demir kendine mahsus olan suretinden oluşmadığı gibi ona uyuşmaz da. Filozofların görüşleri bu olduğuna göre, cisim olmayan, bir mekân tutmayan, bir cisme bitişik olmakla vasıflanmayan, ondan ayrı da olmayan bir nefisle o nefsin gerçeğine uygun olmayan ona belli bir bitişmeyle bitişik de olmayan cisim arasında alâka kurmaya kadir olan, bu alâkayı iade etmekten nasıl aciz olur?! Hayret edilecek bir başka husus da şudur: Onların çoğu bu alâkanın tenâsüh yoluyla bir başka cesedde olduğunu caiz görürler de o alâkanın kendi cesedine dönüşünü caiz görmezler. Çünkü, derler, mizacı bozulan cesedin mizacının düzelmesi ve böylece sözü edilen o alâkanın iadesi uzak bir ihtimaldir, olmayacak iştir. Bu düşünceye göre iadededen murad bir nevi uykudan uyanmaya benzer bir olaydır. Çünkü uykudan uyanmak da duyuların hareketini geri getirir ve geçmiş işler hatırlanılır.

Eğer, mizac bozulursa, denge ancak şu tarzda geri gelir: cismin cüzleri unsurlara ayrılır, sonra ikinci defa bir araya gelir, sonra hayvan olur, sonra meni olur, işte bu türlü dengelenme, bilhassa, meninin dengesidir, denilirse; şöyle cevap veririz. Siz Allah'ın takdir ettiklerinde bu yoldan başka, vakianın başka bir yoldan bo-

zulacağına bir gücün olmadığını nereden anladınız? Yolun bu zikrettiğinizden ibaret olduğunu nereden öğrendiniz?! Sizin halleri müşahade etmenizden başka bir dayanağınız var mı? İddia ettiğinizin dışındakilerin iptali ile ilgili yine onların müşahade edilmemiş olmasından başka dayanağınız var mı? Eğer insanın meniden yaratıldığını müşahade etmemiş olsaydınız akıllarınız onu da tasdiğe yanaşmayacaktı. Cisimlerin hallerini değiştiren sebepler içinde öyle hayret edilecek şeyler vardır ki müşahade etmeyen bir kimse onu kabule yanaşmaz. Müşahade etmeyince bazıları özel yeteneklileri inkâr ederler. Bazıları sihri, bazıları mucizeyi, bir diğeri de gayptan haber vermeyi inkâr eder. Her biri müşahade ettiği ölçüde kabul eder, değişikliklerin isbatında akılla izah edilebilen bir yol, bir ölçü üzere hareket etmezler. Değişikliği müşahade etmeyen ve fakat onun olduğunu iyice öğrenen bir kimse tabiatının bu değişikliği tasdikten uzak durmasının sebebinin onu müşahade etmeyişi olduğunu öğrenir. Allah'ın takdir ettikleri içinde öyle hayret edilecek şeyler vardır ki onlara hiçbir beşer muttali değildir. Sözü edilen şu cisimlerin iadesi için de bu neviden hayret edilecek şeylerin olması imkânsız değildir. Bu cisimlerin mi-zacının geri döndürülmesi de sadece Allah'ın bildiği bir sebebe bağlıdır ve Allah onu geri döndürdüğünde nefis de onda tasarruf edici olarak geri döner. Nitekim onların hayat hakkındaki iddiaları bu idi. Hayret doğrusu akılla anlaşılacak hususlarda kesinlik iddia eden kimse alemde şaşılacak hususlar ve işaretler müşahade ediyor ve havsalası bunun Allah'ın kudreti dahilinde olduğunu almıyor? Müşahade etmediği bir şey, müşahade ettiği bir şeye nisbet edildiğinde bunu daha hayret verici bulmuyor!? Evet, birisi şöyle dese: Bu akıl bakımından muhal olmayan, fakat aklın caiz oluşuna da delâlet etmediği bir iştir. Bilakis bu konuda akıl şöyle veya böyle hüküm vermez. Burada muttali olmadığı halde muhal kılıcı veya yine muttali olmadığı halde caiz kılıcı birinin olması mümkündür ve bunun kabul edilmesi akla birinciden daha yakındır ve bunun hükmü ile haber verdiği hususta Peygamber (s.a.)'i tasdik etmek gerekli olur. Çünkü o, varlığı aklen imkânsız olmayandan haber vermiştir.

Toparlayacak olursak, Allah Teâlâ hazretlerinin Mü'minûn sûresindeki: **“Andolsun biz insanı, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden yarattık...”** diye başlayan ve **“Sonra da, şüphesiz sizler kıyamet gününde tekrar diriltileceksiniz”**⁽²³⁾ kısmına kadar devam eden sözleri yaratılışın hallerini ve derecelerini anlatmaktadır. Ayetlerde anlatılan ba's ile ilgili olanın dışındakilerin tamamı onların tasdikine elverişlidir, uygundur. Çünkü onlar, ba'sin dışında bunların hepsini müşahade ettiler. Eğer onlar ölümü kesin olarak müşahade etmemiş olsalardı ölümün mümkün olabileceğini mutlaka inkâr ederlerdi. Aynı şekilde insanoglunun meniden yaratılışını müşahade etmemiş olsalardı mutlaka onun imkânını da inkâr ederlerdi. Halbuki ba's aklın terazisinde ilk yaratılışla aynı düzeydedir. Öyleyse peygamberlerin o konuda getirdiklerini tasdik edelim. Çünkü o imkânsız değildir. Bu söylenenlerin hepsi akıl yürütmeyi benimseyen filozofların sözüdür. Akıl yürütmeyi inkâr eden Bâtînlilere gelince, onlar için akıl yürütme yoluna temessük elbette mümkün değildir. Evet! Eğer Batîni, bana masum imam ba'sin imkânsız olduğunu haber verdi, ben de onu tasdik ettim, derse ona şöyle de-

(23) el-Mü'minûn, 23/12-16.

nilir: Seni mûcizesi olmayan, senin zannına göre masum olan imamı tasdik edip, mucizelerine rağmen Muhammed b. Abdullah'ı ve başından sonuna kadar ba'sin tasdikine delâlet eden Kur'ân'ı tasdikten yüz çevirmeye sevk eden şey nedir? Hz. Peygamber'in ve Kur'ân'ın bildirdiklerini tasdik etmemeye, senin için, imamın masum oluşu onun mûcizesini bildirmektedir, demenden başka dayanağın var mıdır? Halbuki iddia edilen o kişi hakkında, ismet meselesi senin saçmalığını ve hevesini bildirmektedir; başka bir şey değil! Buna karşılık şöyle derse: Kur'ân'da olanlar zahirlerdir, onların anlamadığı bâtınların sembolleridir. Onu masum imam anladı, biz de ondan öğrendik. Şöyle cevap veririz: Siz bunu ondan bizzat kalbinin içindekini müşahade ederek mi öğrendiniz yoksa sözünü dinlemek suretiyle mi? Müşahade ederek demelerine imkân yoktur. Çaresiz sözünü dinleyerek diyeceklerdir. O zaman şöyle deriz: Onun sözünün zahirinden anladığına güvenmemen gerekmez mi? Çünkü onun sözünün senin gerçeğine eremediğin bir bâtını vardır. Onun sözünün bâtınındakini ifade ettiğinden ne ile emin oluyorsun? Eğer sana hâtinî mânâyı açıkladığını ve "sana söylediğim sözün mânâsı açıktır, ayrıca onda bir sembol filan da yoktur, istenilen onun zahiridir" dediğini zannedersen sana şöyle cevap veririz: Onun bizzat bu, sözün mânâsı açıktır, onda bir sembol yoktur, sözünün de, içinde senin kavrayamadığın bir sembolü olan zahir, olmadığını ne ile anladın? -Sözünü açıklamasından, açıklamasını sürdürmesinden, diye cevap verecektir. O takdirde şöyle deriz: Biz zahirlerle aldanacak değiliz. Herhalde onun altında bir sembol vardır. Eğer onun içinde böyle bir bâtın, sembol olduğunu inkâr ederse şöyle deriz: Onun inkârı altında da bir sembol vardır. Bu sözde zahirde olanından başka bir şey kastedilmediğine dair en ağır yeminle, üç talakla yemin ederse biz onun talak sözünde sembol vardır, o bir şeyi açıklamaktadır ama altında başka bir şeyi gizlemektedir, deriz. Buna karşılık sen, bu söyledikleriniz anlaşma yolunu tıkamaktır, dersen şöyle cevap veririz: Anlaşma kapısını kapatan asıl sizsiniz. Hem de Allah Elçisinin yüzüne. Çünkü Kur'ân'ın üçte ikisi kasemle, yeminlerle güçlendirilmiş Cennet, Cehennem, haşr ve neşrin vasıfları ile doludur. Bütün bunlara siz kalkıyor, herhalde bu ifadelerin altında bir sembol vardır diyorsunuz. Sonra da kalkıp işlerin anlaşılmasında Kur'an ve haberlerde bilinen uzatmalar ile bundan ancak zahir murad edilmiştir demen arasında ne fark vardır? diyorsunuz. Eğer ona (imama) zahiri anlatmak caiz olursa; onun muradının halkın zihinlerine bu mânâların ulaşmadığına dair kesin olarak bilinenin dışında bir şey olması ve bir maslahattan ve bir sırdan ötürü bütün söylediklerinde yalancı olması caiz olursa, iddianıza göre masum olan imamınızın size açıkladığına aykırı olanı gizlemiş olması; anlattığının zıddını kesinlikle sizin zihinlerinizin anlayabileceği şeylerin çelişkilisini kendine saklamış olması da caizdir ve bunu yaparken de bir maslahat ve bir sırdan dolayı en ağır yeminleri de etmiş olabilir, buna ne dersiniz? Bu soruya kıyamete kadar cevap verilemez. Bu durumda artık insanın, bu fırkanın bütün sapık fırkalar içinde en rezili olduğunu anlaması gerekir. Çünkü biz bu mezhepten başka hiçbir mezhebin kendi kendisiyle böylesine çelişkiye düştüğünü görmüyoruz. Bilindiği gibi bu mezhep akıl yürütmenin batıl olduğunu; sözlerin, sembollerdir iddiasıyla, başka yerlere değiştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Halbuki dillerinden dökülen herşey ya akıl yürütmedir veya nakildir. Akıl yürütmeyi iptal ettiler. Nakil ile gelen söze gelince, onunla kullanıldığı mânâdan başka bir mânâ murad edilmiş olabileceğini caiz gördüler. Bu durumda

tutunacakları dal kalmadı. Eğer, bu, sizin de aleyhinize döner çünkü zahirlerin te-villerini/siz de caiz gördünüz, nitekim İstivâ Ayetini, iniş haberini ve bunlardan baş-kalarını/tevil ettiniz denirse, şöyle cevap veririz: Şu aleyhimize dönüş benzetmesi hiç de uygun bir benzetme değildir. Çünkü bizim tevilde bir ölçümüz vardır. O da şudur: Akıl yürütme ve onun göstergesi, tevil ettiğimiz şeyin zâhirinin batıl ol-duğunu gösterirse zarurî olarak biliriz ki, murad, bu zâhirden başka bir şeydir. Yal-nız bu tevili yaparken, tevil edilen lâfız istiare ve caiz görme yolları ile tevil et-tiğimize uygun olmalıdır. Bu şarta uyulmalıdır. Delil, istivâ (kaplamak, oturmak) ve nüzûl (iniş)ün batıl olduğunu göstermektedir. Çünkü bunlar sonradan olan sı-fatlardır. O halde o (istiva) istilâ (hakim olmak) manâsındadır, denilir. Bu, lügata uygundur. Haşr, neşr, Cennet, Cehennem sözlerinin ise zâhiri mânâlarının batıl ol-duğuna dair aklî bir delil yoktur. Onların karşılığında ortaya koydukları sözler ne haşr, neşr, Cennet, Cehennem ne de tevil ettikleri mânâ ile bunlar arasında bir uy-gunluk yoktur ki işte murad olunan budur, denilsin. Tam aksine yapıları tevil ka-tıksız bir yalanlamadan ibarettir. Ğaşiye/12-16 âyeterindeki ve Vakıa/28-33 âyetlerindeki sözler ile onların ruhânî cevherlerin duyularla anlaşılan şeylerin da-hilinde olmayan ruhanî aklî işlerle bağlantısı olduğuna dair inandıkları ile ne alâkası, ne münasebeti vardır?! Eğer bir kimsenin duyduğunda, doğrusu aklımın köşesinden bile geçmiyor, diyebileceği cinsten olan bu tevillerle Mucize Sahibi (Peygamber)ni yalanlamak caiz olacaksa neden sizin masum saydığınız kişinin ya-lanlanması caiz olmasın? Üstelik herhangi bir maslahat veya ihtiyaç sebebiyle on-ların hatırlarına bile getirmedikleri işlere yaptığı tevilinde onun mucizesi de yoktur. Sözünün en güçlü yönü açıklaması ve yeminidir. Halbuki Kur'ân'daki bu sözler apaçıktır ve yeminle de güçlendirilmiştir. Bütün bunlara rağmen onlar, üstelik masum imamları açıklamada bulunup yemin de etmişken, Kur'ân'daki sözlerin açık oluşu ve yeminle tekid edilmiş olmasını, bir maslahattan dolayı böyle söylenmiştir, asıl maksad zihinlere gelenden başkadır, bundan da kurtuluş yoktur, diyerek izaha yeltenmektedirler, böyle iddia etmektedirler.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Tevillerinin Apaçık Zahirleri Bozması ve Sayılarla İlgili İstidlâlleri Hakkındadır.

Bu konu iki kısımda incelenir

Birinci Kısım: Zâbirleri tevil edişleri hakkındadır.

Bu konuyu kısaca anlatmak istediğimizde şunları söyleyebiliriz: Bâtînîler halkı Kur'ân ve sünnetten vazgeçirtemeyince teville başvurdular. Kur'an ve sünnetten muradın kendilerince ne olduğunu ortaya koymaya çalıştılar. Aslında kendi günüllerinden attıkları şer'î istidlâlleri gerçek mânâlarının dışında kullanma yoluyla ortaya koydukları sihirbazlık benzeri olaylarına halkın dikkatini çekmeyi istediler. Şer'î ifadeleri gerçek mânâlarının dışında kullanarak, allayıp pullayıp yaptıkları tevilleri ile bu ifadelerin Ehl-i Beyt'e bağlılık ve sevgiyi anlattığını söylemeye gayret ettiler. Şüphesiz açık açık kabul etmediklerini, açıktan yalanladıklarını ortaya koy-salardı arkalarından kimse gelmeyeceği gibi en önce onlar öldürülürdü.

Biz onların utanç verici davranışlarına delil olmak üzere tevillerinden bir nebze hikâye edelim. Şöyle dediler: Teklifler, haşr, neşr ve ilâhî işler hakkında varid olanlardan zâhirî mânâların hepsi bâtinî mânâların misâlleridir, remizleridir. Şer'î işlere ait olanlara gelince: meselâ onlara göre cünüplüğün mânâsı müstecibin kendisine verilecek sırrın ifşası hususunda, ona müstehak olacağı rütbeyle erişmeden acele etmesi, sabırsızlık göstermesidir. Guslün mânâsı da böyle bir sabırsızlık gösteren kişiye ahidini yeniletmektir. Onlara göre hayvanla cimain mânâsı da: Kendisiyle ahid yapılmamış olan ve sadakayı necvâdan –ki bu onlara göre 119 dirhemdir– hiçbir şey ödemeyen kimseyi alıştırmaktır. Şeriat failin de mefûlün de öldürülmesini vacip kılmıştır. Mânâ böyle olmasaydı hayvanın öldürülmesi neden vacip olacaktı? Zina da kendisiyle ahidleşilmemiş bir nefse bâtin ilminin nutfesini ilka etmektir. İhtilâm da kişinin dilini sırrın ehil olmayana ifşasına yöneltmesidir. Ona gusl, yani ahidleşmeyi yenilemesi gerekir.

Temizlik teberri demektir ve temizlenmek de imama bağlanmanın dışındaki bütün mezheplere inanmaktan temizlenmek demektir. Oruç, sırrı tutmak, ifşa etmemek demektir. Kâbe Peygamber, bâb Ali'dir. Safâ Peygamber, Merve Ali'dir. Mîkat Esas demektir. Telbiye dâiye icabet etmek demektir. Allah'ın evini yedi defa tavaf etmek Muhammed'le birlikte yedi imamın tamamına kadar tavaftır. Beş namaz, dört asıl ve imama delâlet eder. Sabah namazı Sâbık'a; öğlen Tâli'ye, ikinci Esas'a, akşam Nâtık'a, yatsı da imama delildir. Böylece onlar muharremât, ken-

dilerinden kaçınılması ile emrolduğumuz kötü adamlar; ibadetler de kendilerine uymakla emrolduğumuz iyi hayırlı kişilerdir, dediler.

Meâd'a gelince: Birkısmı, Kur'ân'da geçen va'idlerden ateş ve zincirlerin, emirlerden ibaret olduğunu –ki onlar da tekliflerdir– iddia ettiler. Çünkü bu teklifler, bâtın ilmine göre, cahillerin boynuna borçtur. Onlar bu teklifleri yerine getirip duracaklar ve böylece devamlı azaba uğrayacaklardır. Bâtın ilmine nail olunca onlardan tekliflerin zincirleri kaldırılacak ve ondan kurtulmuş olacaklardır. Kur'ân ve Sünnette geçen her lafzı tevîl etmeye koyuldular. Meselâ Kur'ân'da geçen **“sütten nehirler”**⁽¹⁾ yani dinin madenlerinden maksad: Ehlinin kendisiyle beslendiği ve lâtif olan hayatını devam ettiren bir gıda olarak gıdalandığı bâtın ilmidir. Çünkü lâtif olan ruhun gıdası muallim tarafından ilimle emzirilmektir. Nitekim maddî olan cismin hayatı annenin memesinden süt enükle sürdürülür. **“Şaraptan nehirler”**⁽²⁾ ise zahir ilmi demektir. **“Süzme baldañ nehirler”**⁽³⁾ imamlardan ve huccetlerden alınan bâtın ilmi demektir, dediler.

Mucizelerin de tamamını tevîl ettiler ve şöyle dediler: Tûfânın mânâsı ilim tufânı demektir. Sünnete sarılan onunla boğulur. Gemi ise onun kurtulması demektir. Onun davetini kabul eden kişi bununla kurtulmuş olur. İbrahim'in atıldığı ateş ise: Nemrûd'un gazabıdır, yoksa gerçek ateş değildir. İshak'ın boğazlanması, kendisinden ahd alınması demektir. Mûsâ'nın asâsı, kurdukları şüphe tuzaklarını yutup yok eden huccetidir. Yoksa ağaçtan yapılan asâ değildir. Denizin yaırılması ise Mûsâ'nın onlar hakkındaki ilminin kısımlara ayrılması demektir. Deniz âlemdir. Onları gölgelendiren bulutların mânâsı da Mûsâ'nın irşad ve onlara ilmi yaymak için nasb ettiği imamdır. Yine ayette geçen çekirge, karınca ve kurbağanın mânâsı, Mûsâ'nın onlara sualleri ve onlara yüklediği, yapmaları mecbûr olan hususlardır. Men ve selvâ (bildircin ve kudret helvası), dâilerden herhangi birine gökten inen ilim, kudret helvasıdır. Dağların tesbihi, dinde şedîd ve yakînde mütehasıs olan adamların tesbihi demektir. Hz. Süleyman'ın emrinde olan cinlerden maksad bu zamanın bâtınîleridir. Şeytanlar ise güç işlerle mükellef tutulan zahir ehlidir. İsa ile ilgili olarak da onun babasının olduğunu iddia ederler. Zahirî mânâda onun babası deyimi ile imam kastedilmiştir. Çünkü onun için bir imam yoktu. İlmi Allah'tan vassasız aldı. –Allah onlara lânet etsin!– onun babasının Yusuf en-Neccâr (dülger) olduğunu iddia ettiler. Beşikte konuşması demek, onun cisim kalıbından kurtulmadan önce yani cisim beşiğinde iken başkalarının ancak vefat ettikten sonra ve cisim kalıbından kurtulduktan sonra ulaşabildiklerine muttali olmasıdır. İsa'nın ölümleri diriltmesinin mânâsı, bâtın ile cehaletin ölümünden kurtarıp ilim hayatına diriltmektir. Onun körleri iyileştirmesinin mânâsı da, dalaletin körlüğünden, küfrün onulmaz illetinden gerçeğin apaçık görüşü (basiret) ile iyileştirmek demektir. İblis ve Adem, Ebu Bekir ve Ali demektir. Çünkü Ebu Bekir Ali'ye secde etmekle ve ona itaatla emrolundu da o kabul etmedi ve böbürlendi. Deccâl'in de Ebu Bekir'e delalet ettiğini iddia ettiler ve onun tek gözlü olduğunu söylediler. Çünkü o, bâtın gözüyle göremiyor ancak zâhir gözüyle görüyordu, dediler. Ye'cûc ve Mecûc, zâhir ehline delalet ederler.

(1) Muhammed, 47/15.

(2) Muhammed, 47/15.

(3) Muhammed, 47/15.

İşte onların tevilleri ile ilgili bazı hezayanları. Biraz gülünüp eğlenilsin diye aktardık. Gafil gibi yere yıkılmaktan ve cahil gibi tökezlemekten Allah'a sığınırız. Onları reddetme hususunda üç yol takip edeceğiz. İptal, muaraza ve tahkik.

İptal yolu şöyle demektir: Bu sözlerden muradın zikrettiğiniz şeyler olduğunu ne ile biliyorsunuz? Eğer onu akıl yürütme yolundan öğrenmişseniz, bu size göre batıldır. Eğer onu masum imamın sözünden duymuşsanız onun sözü sizin tevili ettiğiniz şu sözlerden daha açık değildir. Her halde onun muradı sizin zikrettiğiniz bâtından daha da bâtin başka bir iştir. Fakat o zahiri bir dereceye kadar caiz gördü ve dağlardan muradın adamlar olduğunu iddia etti. O halde adamlar (rical)dan maksad nedir? Olabilir ki onunla başka bir şey murad olunmaktadır. Şeytanlar ile zahir ehli murad olunmuştur. Peki zâhir ehli nedir? İlim sütü ile murad edilen ilmin mânâsı nedir? Eğer şöyle dersen; ilim, adamlar ve zahir ehlinin lügata göre ne ifade ettiği açıktır, eğer sen iki yönden birine tek gözle bakarsan Deccâl'den kastedilen sensin demektir. Çünkü o tek gözlüdür ve sen iki gözden biriyle bakıyorsun demektir. Çünkü "adamlar" tâbiri zahirdir. Sen "dağlar"a bakan öteki gözünü kapadın. Çünkü "dağlar" da zahirdir. Eğer sen yine "dağlar (cibal)" ile Adamlar kinâye olarak anlatılmış olabilir dersen, buna da şöyle cevap veririz: Adamlar (rical) ile de kendilerinden başkaları kinâyelenmiş olabilir. Nitekim şair, biri terzi diğeri dokumacı olan iki adamdan, felekle ilgili işlerden ve yüce sebeplerden kinâye yoluyla şöyle söz etmektedir:

İki adam (iki yıldız). Terzi ve diğeri dokumacı Güney Yıldızı karşısında karşılıklı durmuşlar,

Şu beriki geçmişin burkasını dokuyup durur, arkadaşı geleceğin elbisesini dikeyiyor.

Her sanatta bu böyledir. Eğer "dağların tesbihi" adamların tesbihi mertebesine inerse Allah Tealâ'nın: "**Birtakım insanlar (Allah'ı tesbih ederler) ki, ne ticaret ne de alış-veriş onları Allah'ı anmaktan alıkoymaz**"⁽⁴⁾ sözündeki ricâl (adamalar)in mânâsı da dağlar mânâsına indirilir. Çünkü münâsebet iki yönlü olarak bulunmaktadır. Sonra eğer cibâl ricâl mânâsına alınırsa ricâl de başka mânâyâ gelebilir. Bu bir üçüncü bâtinî mânâyâ, o da bir dördüncüye karşılıklı anlama ve anlatmayı iptal edecek dereceye ulaşan bir teselsüle götürür. Bu teselsülde ikinci derecenin taşıdığı mânânın üçüncüye veya üçüncünün dördüncüye hakim olması mümkün değildir.

İkinci yol: Bozuk olanın diğer bir bozuk olanla muarazası yoludur. Bu da bütün haberlerin onların mezhebinde verilen mânâsının zıddına bir şeyle mânâlandırılmasıdır. Meselâ, "**melekler içinde sûret bulunan eve girmez**"⁽⁵⁾ sözünün akıl, içinde masum imama tasdik bulunan dimağa girmez, mânâsında olduğu söylenir ve "**köpek birinizin kabını yaladığında onu yedi kere yıkasın**"⁽⁶⁾

(4) Nûr, 24/37.

(5) Hadisi Ahmed müsnedinde; Tirmizî, süneninde ve İbn Hibbân, sahihinde rivayet etti, Bk. Siracül-münir Şerhu Câmiü's-sağır, 1/396, Bulak, 1293. Meşhur ifadesi: "Şüphesiz içinde timsâller ve sûret bulunan eve melekler girmez" tarzında olanıdır.

(6) Buhari, Vudu, 33; Müslim, Taharet, 93; değişik ifadelerle bk. Müslim, Taharet, 89, 91, 92.

sözünün de mânâsı, içinizden birinin kızını bir bâtinî nikâhlamışsa onun küçük düşürücü mezarını kazdıktan sonra onunla konuşmayı kessin, onunla sohbet kirini ilim suyu ve amel temizliği ile yıkasın, demektir veya **“şahidler ve velî olmadan nikâh akdedilmez”**⁽⁷⁾ veya **“dört kişinin şahitlik etmediği nikâh (bu türlü birleşme) sefîhlikdir”**⁽⁸⁾ sözlerinin mânâsı: dört halifenin yani Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin şahitlik etmediği inanç batıldır, demektir. Yine **“Veli ve iki adil şahit olmadan nikâh olmaz”**⁽⁹⁾ sözünün mânâsı da, bir erkek iki kadın olmadan gıybet olmaz demektir, denir ve böylece bu faydasız, mânâsız sözlerden diğer misâller sıralanır. Bunları bu kadar zikretmekten maksadımız bozuk olanı bozuk olanla karşılaştırmak ve bu baktaki yolu öğretmektir, bu yola ulaşınca artık sen Kitap ve Sünnetteki sözlerin tamamını onların inançlarını nakzeden bir mânâ ile yorumlamaktan aciz kalmazsın. Eğer onlar **“içinde sûret bulunan eve melek girmez”** sözünü siz nasıl sûreti masum imam olarak yorumlarsınız, aralarında nasıl bir münâsebet vardır? diye bir iddiada bulunurlarsa şöyle söylersin: –Siz ejderha (sü'bân) bürhandır diye, İsâ hakkında babayı imamdır diye, Cennetteki süten nehirlere ilgili zikredilen sütü ilimdir diye, cini bâtinî, şeytanları da zâhirîlerdir diye, dağları adamlardır diye yorumlamadınız mı? Onların aralarında ne münâsebet vardı? Eğer bürhan şüpheleri yok eder, ejderha da başkasını yer yok eder. İmam ilmî varlığı ifade eder, nitekim baba şahsî, maddî varlığı anlatır, süt de kişinin gıdasını sağlar, ilim de ruhu gıdalandırır. Cin gizlidir (bâtin), Bâtinîler de öyledir, diyecek olursan, onlar böyle itiraz edebilir dersen şöyle cevap verilir: Eğer siz sözler arasındaki münâsebet ve ortaklığın bu kadarıyla iktifa ediyorsanız o halde Allah yarattığı iki şeyin, mutlaka aralarında herhangi bir vasıfta ortaklık da yaratmıştır. Bunu bilmelisin ve biz işte bu sebepten sûreti imam olarak yorumladık. Çünkü sûret kendisinde rûh olmayan bir misaldir. Nitekim size göre de imam masumdur ve onun mucizesi yoktur. Ev nasıl akıllı kimsenin meskeni ise dimağ da aklın meskenidir. Melek ruhânî bir şeydir. Nitekim akıl da böyledir. Bu sûretle ortaya çıkmıştır ki **“melekler içinde sûret bulunan eve girmezler”** sözü ile içinde imanın ismeti inancı bulunan dimağa akıl girmez mânâsı murad olunmuştur. Bunu öğrenince onların zikrettiği her lâfzı al ve ikisi arasındaki herhangi bir yönden ortaklığı iste ve bul ve onu tevil et. Melekle akıl; dimağla ev; sûretle imam arasındaki münâsebette tanıdığın ortak yönde olduğu gibi onların sözünün icabı senin bu tevilin delil olsun. Senin için bu yol açılınca, onların şeriatın iptalini sağlamak için, sözlerin gerektirdiği mânâları atmak sûretiyle ve onların yerine deli saçması takdirleriyle ortaya koydukları mânâları ile ilgili hilelerinin püf noktasını kavramış olursun. Onların tevillerini iptal için bu kadarı kâfidir.

Üçüncü meslek: Tahkîk yoludur. Şöyle demendir: Şu zikrettiğiniz teviller ve bâtinler için size müsamaha edip hadi bunlar sahihtir desek bunların şeriatteki hükmü nedir? Onların gizlenmesi mi yoksa ifşası mı vaciptir. Eğer onların herkese ifşası vaciptir dersiniz o zaman deriz ki, öyleyse onu Muhammed (s.a.) neden gizledi ve bundan sahabe ve halkın umumuna bir şey söylemedi de bu asra kadar

(7) Zeylaî, Nasbü'r-râye, III/167 de İbn Hibbân'ın sahihinde tahrir ettiğini kaydetmiştir.

(8) Şevkânî, Neylül'evtar, VI/143, Kahire, 1391/1971 de Beyhâkî'nin rivayet ettiğini kaydetmiştir.

(9) İbn Mace, Nikâh, 15; Şevkânî, Neylül'evtar, VI/134.

geldi ve bu türden hiçbir kimsenin haberi olmadı? Dinin gizlenmesinin helâl olmadığını hatırdaki tutup durmak için Allâh Tealâ hazretleri: **“Onu insanlara mutlaka açıklamamız ve saklamamız için”**⁽¹⁰⁾ diye buyurup dururken Allah'ın dininin gizlenmesinin caiz olması nasıl olabilir? Eğer onlar onun gizlenmesinin vacip olduğunu iddia ederlerse buna da şu cevabı veririz: Dinin sırrından Resûlullah (s.a.)'a gizlenmesi vacip olan bir şeyi açıklamak size nasıl helâl oluyor? Bir sırrı bilen birinin onu ifşa etmek sûretiyle işlediği suç en büyük suçlardandır. Eğer şeriatı sahibi bu sırrın gizlenmesinde küllî bir maslahat ve büyük bir sır olduğunu bilmeseydi onları gizlemezdi. Şu zahiri olanları halkın kulağına tekrarlamazdı. Kur'ân cümleleri içinde Cennet ve Cehennem sınıfları sarîh sözlerle, tekrarlanıp durmazdı. İnsanların onu hak olan bâtının hilâfına olduğunu anladıklarını; gerçeği olmayan bu zahirlere inanmakta olduklarını Hz. Peygamber'in bilmesine rağmen bu tekrarlar olup durmazdı. Siz Hz. Peygamber'in söylediklerinden halkın ne anladığını bilmediği iddiasında bulunursanız bu, Hz. Peygamber'in kendisinin ne söylediğini ve halkın bundan ne anlayıp ne anlamadığını bilmediği iddiası değil midir? Düpedüz onu suçlamak olmaz mı? Çünkü Hz. Peygamber kat'î olarak biliyordu ki halk Vakıa sûresinde geçen **“Yayılmış gölgeler, çağlayarak akan sular, pek çok meyva...”**⁽¹¹⁾ sözünden lügat mânâsı ile anlaşılmasında başkasını anlamıyordu. Diğer sözler de aynıdır. Eh artık bu durumu bilmesine onlara tekrarlarla ve yeminlerle te'kid edip duruyordu ve fakat onlara sizin zikrettiğiniz bâtını ifşa etmedi. Çünkü bunun Allah'ın gizlenmiş bir sırrı olduğunu biliyordu. Böyle olduğu halde siz neden bu sırrı ifşa ettiniz ve bu perdeyi yırttınız? Bu, dinden çıkmaktan şeriatın sahibine muhalefetten; onun kurduğu şeylerin hepsini yıkmaktan başka bir şey midir?

Cedelde, bâtının Allah katında gerçek olduğu yolunda söyledikleri kabul edilse bile yukardaki sorulardan onların kurtuluşu yoktur. Eğer, bu sırrın halkın avamına ifşası caiz değildir. Bundan dolayı Rasûlullah (s.a.) onu ifşa etmedi. Fakat onun vasısi ve kendinden sonraki halifesi olan sûsuna ifşa etmesi Peygamber'in hakkıdır ve şüphesiz o bunu Ali'ye ifşa etmiştir, başkasına değil denirse; buna şöyle cevap veririz: Ali bunu sûsunun ve halifesinin dışında başkasına ifşa etti mi? Etmedi mi? Eğer onu sadece sûsuna ifşa etti ise; aynı şekilde sûsu da kendi sûsuna ve halifesinin halifesine olmak üzere bu zamana kadar geldi ise o halde nasıl oluyor da bu iş avamdan şu cahillerde son buluyor ve onlar onu söylüyorlar. Tasnif edilen kitapların hikâyeleri ile doluyor, diller onu söyleyip duruyorlar? Bu sualle ilgili akla ancak şöyle bir cevap geliyor: Her halde halifelerden biri isyan etti ve ehlinde başka birine sırrı ifşa etti ve böylece yayıldı. Halbuki onlara göre bu halifeler masumdurlar ve isyan etmeleri tasavvur olunamaz! Eğer sûsa kendisiyle ahidleşilen kimsenin dışındaki sırrı söylemez, denilirse şöyle cevap veririz: Eğer ahidleşme ile sırrın ifşası caiz idiyse Rasûlullah'ı ahidleşmek ve bu suretle bu sırrı zikretmekten alıkoyan nedir? Eğer, belki ahidleşti ve söyledi fakat onu ifşa edecek kimseden alınan ahid sebebiyle o nakledilmedi denilirse şöyle karşılık veririz: O halde bu sizin aranızda niçin yayıldı? Halbuki imamlarınız bunu ancak kendilerinden ahid aldıkları kim-

(10) Al-i İmrân, 3/187.

(11) el-Vâkıa, 56/30-32.

selere açıklıyorlar. Şunların ahdini koruyan ama ötekilerinkini korumayan şey nedir? Sonra da şunlar ilâve edilir: Bu sırrın ifşası ahid almak suretiyle caiz olursa, ahidin bozulması da tasavvur edildiğine göre, Bu sır masum imamın ahdini bozmayacağını bilmekte olduğu kimseye onu ifşa etmesi tasavvur olunur mu? Ve yahud da onun (masum imam) feraseti, içtihadı ve belirtiler ile istidlâl etmek suretiyle bu husustaki zannı kâfi mi? Eğer siz (bu sırrın) ancak ahdi bozmayacağı Allah tarafından bildirilmek suretiyle masum imamın bildiği kimseden başkasına açılması caiz olmaz, dersiniz o zaman şu soru gelir: Nasıl oluyor da ancak işiten kimseden yayıldığı halde bu sırlar halkın kâffesine yayılıyor? Ya bu sırları bildiren ahdi bozan biridir veya aslında ahid yapmamıştır. Bunlardan birinde masumun bilgisizliğe nisbeti vardır, diğesinde de masiyete. Onlara göre bu ikisinden hiçbirine yol yoktur. İzahı mümkün değildir. Eğer onlar, kendisinden ahid alınacak kimse hakkında ahdi bozmayacağına dair emarelerden istidlâl ile ahdin ifşasının helâl olduğunu iddia ediyorlarsa bu iddia mezheplerinin aslını bozmak demektir: Çünkü onlar akli delillere, akıl yürütme ile ortaya çıkan delillere, uymanın caiz olmayacağını iddia ettiler. Çünkü akıllar akıl yürütme konusunda çeşitlidirler. Bunda da hata etme tehlikesi vardır, dediler. Bu durumda nasıl olur da onlar hatası sevaba daha galip olan ferasetle ve emarelerle hüküm verirler? Bunda dinin sırrını ifşa vardır. Bu da en tehlikeli şeydir. Halbuki onlar halkın kendi aralarındaki anlaşmazlıklarda, aracılıkla ilgili hükümlerde, fıkıhla ilgili hususlarda zan ve ihtihada bağlanmayı yasaklamışlardır. Bundan sonra da kalkıp dinin sırrını ifşa etmeyi hayallere ve ferasetlere bağlayıverdiler. Bu anlayış zeki birinin hemen sezebileceği sağlam bir yoldur. Şeriat ilimleriyle meşgul olan birinin temessük etmekle iftihar edeceği bir meslektir. Çünkü böyle biri kat'i olarak şu kanaati edinir. Bu konuda iki türlü konuşma vardır: Biri, bu zahirlerin bâtını filân yoktur, onların tevili de yoktur. Tevil kat'i olarak batıldır, diyeninkidir. Diğeri de, bâtına açık kapı bırakanınki ve batınî mânâların kinâyeler yoluyla olacağını kabul edeninkidir. Allah Rasûlullah (s.a.)'e bâtınları sarih olarak söyleme için izin vermemiştir. Tam aksine onun zâhirleri söylemesini mecbur tutmuştur. Böylece de bâtını söylemek haram, batıl, fücür, mahzur ve şeriatı gönderene meydan okumak olmuştur. Bu temel anlayışı herkes kabul etmiştir. Asrımız insanları –şeriatın sahibinden bunca uzaklığı, fesadın yayılmış; şehvetlerin halkı boyunduruğuna almış; çoğunluğun dinî işlerden yüz çevirmiş olmasına rağmen– Rasûlullah (s.a.) asrının insanlarından gerçeğe daha çok bağlı, itaatlı değildir. Sırrı da kabul etmeye daha lâıyk ve onu korumak bakımından daha emin değildirler. Onu anlamak, kavramak için daha ateşli, arzulu değildirler. Ondan faydalanmak arzuları, daha fazla değildir. Bu sırlar ve tevillerin eğer bir gerçeği varsa onlar kulaklarını bunlara tıkamışlar, bunları söylemesinler diye ağızlarına gem vurmuşlardır. Halbuki bizim için Rasûlullah'ın hem sözleri, hem fiilleri en güzel örnektir. Ancak onun dediğini deriz, onun ortaya koyduğunu öne süreriz. Onun sustuğu hususlarda biz de susarız. Fiilleri konusunda meselâ ibadetlere devam etmekle kalmayız. (Onun yerine getirdiği) teheccüd ve nâfileleri ve çeşitli mücadeleleri yerine getiririz. Şeriatın sahibinin bunlardan müstağni kalmadığını da biliriz. Biz de bunlardan müstağni olmadığımız gibi, “nefislerimiz eğer bâtın ilmiyle saflaşırsa bu durum bizi zahiri amellere muhtaç olmaktan kurtarır” diyen ahmakça söze kanmayız. Aksine bu gafil mağrûra şöyle deriz: A zavallı! Sen kendi nefsini Rasûlullah'ın nefsinden daha saf ve temiz mi zannediyorsun? O, tabanları şişinceye

kadar gece kalkıp namazını kılıyordu. Veyahut hanımı Hz. Aîşe'ye –kendisi batıl olduğunu bildiği halde– dinin hak olduğunu anlatmak için sahte bir gösteriş mi yapıyordu? Bu yaptığına samimî olarak inanmıyor muydu? Eğer birinciye inanmışsan (şonradan) sen ne kadar da ahmaklaşmışsın, artık biz senin bu ahmaçlığına ne diyelim? Eğer ikinciye inanmışsan sen ne katı kâfir, ne azgın münkirmişsin!? Artık seninle bu konuda münazara etmeyiz. Fakat şöyle deriz: En kötü bir durum olsa ve meselâ senin dalaletin ve cehaletini kavramayana; Rasulullah'ın sıdkını ihata etmeye akıllarımızın delilleri yetmese bile şüphesiz akıllarımızın zarureti ile biz şu görüşte oluruz: Muhammed (s.a.) ümmeti içinde olup ona uymak ve onun nefsi için razı olduğu ile yetinmek suretiyle hüsrana uğramak, ey rezil cahil, hayır, hayır ey bunak, ey akıldan mahrum zavallı, seninle zafere ulaşmaktan daha evlâdır. Şimdi insafla bu işin başına ve sonuna bakılsın. Onun sonu avamı, avam ne ki kocakarıları bile ikna eder. Başı ise şer'î ilimlerle yakınlığı olan her araştırmacı için gerçek bir bürhan ifade eder ve sana bilgide ve bilgisizlikte her çeşit tabakalarda olmalarına rağmen bütün halkın faydalanabileceği bir sözdür.

İkinci Kısım: Sayılar ve Harflerle Delil Getirmeleri Hakkındadır

Bu, fırkalar içinde Bâtînîlerin uzmanlaştığı, cehaletten oluşan bir sanattır. Çünkü sözlerinin çeşitli şübelerine; şüphelerle ilgili nizamlarına ait yollarının dağınıklığına rağmen sapık gruplardan hiçbiri bu derecede kötü olmadı, bu kadar buruk kalmadı. Onların avamı da cahilleri de bu yolun batıl olduğunu zarûfî olarak bildi ve ondan tiksindi, sadece bunlar bu yola koyuldular. Eh doğrusu buna da şaşmamak lazımdır. Denize düşen yılana sarılır. Ahmak da her türlü vehimle sarsılır ve şüpheye düşer. Biz bu metoddan bir parçacık, misâl olmak üzere, zikredelim. Bu sayede bu konuda akıl yürüten kişi aklının sağlamlığı, mizacının aşırılıktan uzak oluşu ve yaratılışındaki sağlıklı halinden ötürü Rabbine şükretsin. Çünkü bu derecede sapıklık ancak bunaklıktan ve akıl noksanlığından kaynaklanır.

Bunlar dediler ki: İnsanoğlunun başındaki oyuk yedidir. Gökler de yedi kattır, yerler de. Yıldızlar yani gezegenler de yedidir⁽¹²⁾. Haftanın günleri de yedidir. Bu, imamlar periyodunun yedide tamamlanacağına delildir. Yine iddialarına göre maddenin unsurları dördttür. Senenin mevsimleri dördttür. Bunlar da dört asıla delâlet ederler. Bu dört asıl iki ilâh olan Sâbık ile Tâli ve iki imam olan Nâtk ile Esas'tır. Yine iddialarına göre burçlar onikidir. Bu da onların mezhepleri hakkında naklettığımız üzere hucetlerin oniki olduğuna delâlet eder. Çok defa hayvanların şekillerinden birtakım delâletler bulurlar, bu hususta inciler(!) döktürürler: Ademoğlu محمد kelimesinin harflerinin şekline benzer. Çünkü başı م gibidir. Uzatılmış kolları ح ya, gövdesi م e, bacakları د a benzer. Kuşlar ve yırtıcı hayvanlarla ilgili olarak da bu tarzda konuşurlar. Bazan da harfleri ve bu harflerin sayılarını tevill ederler: Şöyle derler: Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: **“Ben insanlarla lâilâhe illallah –Allah'tan başka tanrı yoktur– deyinceye kadar, savaşmakla emrolundum. Onlar bunu deyince benden canlarını ve mallarını korurlar. Ancak bunun hakkı kahr.”** “Onun hakkı nedir?” denildi. –“Sınırlarını bil-

(12) Gezegenler daha yakın tarihlere kadar yedi tane olarak biliniyordu.

mektir” diye cevap verdi.”⁽¹³⁾ Onun sınırları, harflerinin sırlarını bilmek demektir diye iddia etiler ve bu sırlar da şunlardır, dediler: **لا اله الا الله** cümlesinde dört kelime vardır. Yazılışı **ﻻ** ve **ﻟ** sonra **ﻪ** ve **ﻟ** daha sonra da **ﻻ** ve **ﻪ** olmak üzere yedi fasıladır. Üç cevher vardır. Çünkü cümledeki **ﻻ** harftir. Geride kalan **ﻪ** , **ﻻ** ve **ﻪ** cümlelerin üç cevheridir. Cümle oniki harften ibarettir. Yine iddialarına göre dört kelime, iki ulvî müdebbir olan Sâbık ve Tâli ile iki süflî müdebbir olan Nâtık ve Esas'a delâlet etmektedir. Bu delâlet ruhânî varlıklarla ilgili delâlettir. Cismânî varlıklarla ilgili delâlete gelince, dört unsurdur (hava, toprak, su ve ateş)? Üç cevher, ruhanî varlıklardan; Cebrail, Mikail ve İsrail'dir. Cismânîlerden ise; en, boy ve derinliktir. Çünkü cisimler bunlar sayesinde görülür. Yedi fasıla ise ruhanîlerden yedi peygambere; cismânîlerden ise yedi yıldız (gezegenlere) delâlet eder. Çünkü yedi peygamber olmasaydı şeriatlar gelmezdi. Nitekim yedi yıldız olmasa zaman da değişmezdi. Oniki harf ise oniki huccete (cismânîlerde oniki burca) delâlet eder.

İşte böylece Rasûlullah Muhammed (s.a.)'in sözlerinde, harflerde ve sûrelerin evvellerinde çeşitli tasarruflarda bulundular ve akıllılar şöyle dursun, delileri bile güldürecek ahmaklık örnekleri sergilediler. Delil getirme metodları bunlar olan bu tâifenin belâ ve rezilliklerine dikkat! Rezilliklerini tarif için bu miktarı kâfi görerek biz onların bu cinsten hikâyelerini daha da çoğaltmıyoruz. Bu, batıl oluşu aklın zarureti ile bilinen bir husustur. Ayrıca iptaline ihtiyaç yoktur. Yalnız gabi ve inatçıları susturmak, faaliyetlerini engellemek için sana iki yol öğreteceğiz. Mutalebe ve muaraza.

Mutalebe yolu şudur, şöyle demektir: Siz iddia ettiğiniz bu delâletleri nereden öğrendiniz? Eğer insan bu delâletlerle hükmedecek olursa o kötü mizaçlı oluşu ile kendi aleyhine de hükmetmiş olur; ona karıştırmalar musallat olur. Uyduruk hülyalar arız olur. Allah sizi o derece yoldan çıkarmıştır ki o dalâletlerden utanmadınız. Siz bunun sıhhatını aklın zarureti ile mi yoksa akıl yürütme ile mi veyahut masum imamınızdan duymayla mı öğrendiniz? Eğer aklın zarureti ile bildiğinizi iddia ederseniz aklınıza bühtanda bulunmuş, hıyanet etmiş olursunuz. Sonra unutmayın siz bu delillerinizin batıl oluşunu aklın zarureti ile bildiğini iddia eden itirazcıyı kabul etmediniz! Böyle olunca bu iş gerçeğin fasid olanla karşılaştırılması yerine fasid olanın fasid olanla karşılaştırılması şekline dönüşür. Eğer bunu akıl yürütme ile öğrendiyseniz, size göre akıl yürütme, akılların akıl yürütmelerindeki çeşitlilik, farklılık sebebiyle batıldır. Eğer bunu, akıl yürütmeyi doğruluyorsanız bize akıl yürütme tarzını ve ne şekilde yürütüldüğünü ve ahmaklıklara nasıl delil ol-

(13) Hadis mütevatirdir ve İslâm'ın esaslarından, direklerinden biridir. Ebu Hureyre rivayet etmiştir. Müslim ve Buhârî'nin sahihlerinde rivayet edildiği gibi, Ebû Davûd, Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce de sünenlerinde rivayet etmişlerdir. Meşhur olan rivayet şudur: "Ben insanların Allah(tan başka tanımadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğuma şahadet etmelerine kadar onlarla mukatele etmekte emrolundum. Söz konusu şahadet kelimesini söylerlerse canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Geride bu sözün hakkı kalır ve hesaplarını da Allah'a verirler" Bk. Sirâcü'l-münîr, 1/297.

duklarını ifade ediniz. Eğer bunu masum imamın sözünden öğrendiyse bu sözü nakledenin masum olduğunu veya nakledenlerin tevatür sınırına (sayısına) ulaştıklarını ve masum imamın hata etmeyeceğini doğrulayınız. Sonra da batıl oluşunun anlaşılmasının imkânsızlığını açıklayınız. Çünkü olabilir ki batıl olduğunu bildiği halde sizi bu ahmaklıklarla aldatmıştır. Nitekim siz Peygamber (s.a.)'in halkı Cennet ve Cehennem sınırları ile peygamberler hakkında ölülerini diriltme, asânın ejderhaya dönüşmesi gibi hususlarda aldatıldığını ve bunların hepsinde yalan söylediğini, bunlardan hiçbir şeyin olmadığını bildiği halde zikrettiğini iddia ettiniz. Bu iddianıza göre insanlar bunların kat'î olarak zahirlerini kast ediyor ve biliyordu ki onlar onun zahirlerden anlattıklarını anlıyorlardı. Bu gerçeğe aykırı idi. Fakat bunda maslahat gördü. Eh olabilir ki masum imamınız da sizin aklınızla alay etmek ve iz'anınıza gülmekte bir maslahat görmüştür de bu boş, batıl sözleri, size, sizin üzerinizdeki hakimiyetinin ve sizi köleleştirmesinin sınırını göstermek için telkin etmiştir. Sizi aldatma hususundaki zekâ ve dehâsının büyüklüğü ile iftihar etmek için bu boş sözleri size bildirmiş, benimsetmiştir. Hey kalın kafam! Onun gördüğü bir maslahat sebebiyle yalan söylemeyeceğinden nasıl emin olabilirsiniz? Siz bunu zaten Peygamber (s.a.) hakkında açıkça iddia etmediniz mi? İki arasında fark var mı?! Fark var tabii, Peygamber (s.a.) kendisinin doğruluğuna delâlet eden mucize ile teyid edilmiştir. Kendisine sığınıp sükûn bulduğunuzun ise sizin hamakatınızdan başka mucizesi yoktur! Bu, mutalebe yoludur.

Muarazaya gelince: Maksudımız şekilleri tayin etmek değildir. Fakat sana dünyadaki bütün şekil ve harflerin uygulanabileceği bir yol öğreteceğiz. Çünkü her varlık hirden ona kadar olan rakamlarla işaretlenir. Ne yapılırsa yapılsın daha yukarı yoktur. O halde bir olarak gördüğün herhangi bir şeyle Muhammed (s.a.)'e istidlâl et. Ona delil olduğunu söyle. Eğer iki olarak görürsen onun şeyheyne yani Ebubekir ve Ömer'e delâlet ettiğini söyle. Eğer üç olursa bu halde Muhammed (s.a.), Ebubekir ve Ömer; eğer dört ise, bu da dört halife; eğer beş ise, bu takdirde Muhammed (s.a.) ile dört halifeye delâlet eder dersin. Yine şöyle söyle: Ademoğlunun başındaki oyuğun beş oluşunun sırrını biliyor musun? Bir olan nedir? O ağızdır ve Peygamber (s.a.)'e delâlet eder. Çünkü o birdir. İki gözle iki hunun ise dört halifeye delâlet eder. Yine şöyle söyleyebiliriz: Muhammed isminin dört harfli oluşunun sırrını biliyor musunuz? Eğer hayır derlerse şöyle deriz: Bu sırta ancak mukarreb melek muttali olabilir. Şüphesiz o da Hz. Peygamber'in dört harfli ismi olan halifesine delâlet içindir. O **عتيق** dir⁽¹⁴⁾. Yoksa ismi üç harfli olan **علي** değildir. Eğer yedi harfli bir şey bulursan onları zorlamada mübalağa etmek için bunun Emevî halifelerinden yedisine; onlarla muarazada Abbasoğullarını yüceltmek için Abbasîlerden yedisine delâlet ettiğini söyle. Yine yedi yıldız, gökler ve haftanın yedi günü, Muaviye, Yezid, sonra Mervan sonra Abdülmelik sonra Velid sonra Ömer b. Abdülazîz sonra Hişam sonra da yedinci olarak Emevîlerden imamiyye kolunun görüşü olan ve Süfyânî diye bilinen beklenen imamlarına delâlet eder de, veya

(14) Atîk Hz. Ebû Bekr'in lâkabıdır.

Râvendiyîye mezhebine göre bunların mukabilini söyle ve: Bunların Abbas, Abdullah b. Abbas, Ali b. Abdullah, Muhammed b. Ali, İbrahim, Ebu'l-Abbas Seffah ve el-Mansur olduklarını bildir. Böylece on veya oniki sayısı ile ilgili olarak da Abbasoğulları halifelerinden onların sayısına göre say sonra bak bakalım iki söz arasında bir ayrılık var mı? Bununla onların kendilerini istidlâleri ile bağımlı saymalarını ve kendi kendilerini kepaze etmelerini ve sözlerinin bozukluğunu ortaya çıkartmış oluruz. Sözün bu türlüğü daha fazla uzatmaya değmez. Bunu bırakıp başkasına geçelim.

ALTINCI BÖLÜM

Akıl Yürütmenin İptali ve Masum İmamdan Öğrenmenin Gerekli Oluşunun İspatı İçin Bürhan Ortaya Koyma İddiaları ile Yıldızlayıp Allayıp Pulladıkları Sahtekârlıklarının Meydana Çıkarılması Hakkındadır.

Bu konuda metodumuz önce imkânların en son noktasına kadar şüphelerini tesbit etmek, sonra ondaki gizlenmiş sahte yönü keşfemektir. Onların iddialarının en ileri noktası şudur: Eşyanın hakikatlarını bilen Mısır'daki imamet makamının sahibidir. Halkın tamamına ona itaat etmek; dünya ve ahiret saadetine ulaşmak için ondan öğrenmek vaciptir. Bu konu ile ilgili delilleri de şu sözleridir: Menfi olsun müsbet olsun tasavvur edilen bir haberin gerçek veya batıl olması sözkonusudur. Gerçek bir tekdir. Batıl da onun karşıtıdır. Çünkü herşey gerçek olmadığı gibi batıl da değildir. İşte bu, mukaddimedir (öncül). Sonra gerçeğin batıldan ayırılması gerekir. Bu, dininin ve dünyasının iyiliği için hiç kimsenin müstağnî kalamayacağı gerekli bir iştir. Bu da ikinci mukaddimedir. Gerçeğin idraki şu iki halden biri ile olur. İnsan onu ya kendi kendine aklından, akıl yürütmesinden, öğrenme işi olmaksızın bilir veya onu başkasından öğrenme yolu ile elde ederek bilir. Bu da üçüncü mukaddimedir. Gerçeğin, müstakil olarak akıl yürütme ve akılların hüküm vermesi ile bilinmesi batıldır. O halde zarurî olarak başkasından öğrenme vacip olur. Bundan sonra da öğretenin ya hatadan, bu işe mahsus sürçmeden masum olması şart olur veya öğrenmenin herkesten olması caiz olur. –Kim olursa olsun– öğrenmenin herkesten olması, görüşlerinin birbirini çürütmesi, görüş sahibi olan öğretmenlerin çokluğu sebebiyle batıl olunca, ismet sıfatıyla, sair insanlardan farklı bir şahıstan öğrenmenin vacip oluşu sabit olur. Bu da dördüncü mukaddimedir. Alemin böyle bir masumdan hali olması ya caiz olur veya bu imkânsızdır. Caiz oluşu batıldır. Çünkü onun gerçeği idrâk ettiren olduğu sabit olmuştur. Alemin ondan hali oluşu, gerçeğin idrakine giden yolun tıkanması ve örtülmesi demektir. Bunda da halkın din ve dünya işlerinin fesadı vardır. Bu, hikmete aykırıdır, zulmün ta kendisidir. Allah Teâlâ için bu aslâ caiz değildir. O Hakîmdir. Zulüm ve kötülüklerden münezzehtir. Bu da beşinci mukaddimedir. Alemde mutlaka bulunması gerekli olan bu masumun ya kendini gizlemesi ve ortaya çıkmaması, halkı gerçeğe çağdırmaması helâldir veya onu açıklaması vaciptir. Gizlemesi ona helâl olmaz. Çünkü bu, gerçeğin gizlenmesidir. Bu da ismetle çelişen zulümdür. Bu da altıncı mu-

kaddimedir. Alemde bu dâvâyı açıklayan masumun olduğu sabit olmuştur. Geriye bunun tayini için düşünme, akıl yürütme işi kaldı. Eğer alemde iki tane masum olduğunu iddia eden varsa biz gerçek olanı ile sahtesini karıştırırız. Eğer bu makam için bir tek aday iddia edilirse o da kat'iyyetle delil ve mucize fakirliği çekmeyen masumdur. Bu şuna benzer. Bir evin bir odasında bir adam bilinmektedir ve o adam alimdir. Sonra bir odada bir adam gördük. Eğer evde başka bir oda daha varsa gördüğümüz kimsenin bu alim mi yoksa başkası mı olduğundan şüpheleniriz. Eğer bu evde başka odanın olmadığını biliyorsak zaruî olarak bu gördüğümüzün o âlim olduğunu anlarız. Masum imam ile ilgili görüş de böyledir. Bu da yedinci mukaddimedir. Kat'i olarak bilinmektedir ki Allah'ın aleminde kendisinin gerçek imam olduğunu; bütün müşkilâtlarda Allah'ın sırlarını bilen, bütün akli ve şer'i hususlarda Allah'ın Rasulünün naibi, indirilmiş Kur'an'ı ve tevilini zanna dayanarak değil, kat'i olarak bilen Mısır'daki bu işin sahibinden başka iddia eden hiçbir kimse yoktur. Bu da sekizinci mukaddimedir. Öyleyse o, bütün halkın gerçeğin gerçeklerini ve şeriatın mânâlarını kendisinden öğrenmesi vacip olan masum imamdır. Bu da bizim istediğimiz neticedir. Buna ilave olarak şöyle söylerler: Yaradılmışlardan gerçek imamdan başka bir kimsenin ismet iddiasında bulunmasına müsaade etmemesi Allah'ın lütfu ve yaratırken ortaya koyduğu sun'undandır. Eğer başka bir iddiacı ortaya çıkmış olsaydı bu takdirde gerçeğini sahtesinden ayırmak zor olurdu ve halk bu konuda sapırdı. Bundan dolayı biz imam için hiçbir hasım düşünmeyiz. Olsa olsa onu inkâr eden vardır. Bunu düşünürüz. Nitekim Peygamber (s.a.)'in katiyyen hasmı olmadı. Hasım şöyle diyendir: Sen peygamber değilsin, ben peygamberim. Inkâr eden ise kendisi için peygamberlik iddiasında bulunmayandır. O sadece onun peygamberliğini inkâr eder. İmamın işi de aynen öyle olur. Yalnız: Abbasoğulları gibi, onlarla muaraza edenler her zaman bulunmuşsa da, onlardan hiç bir kimse kendisi için ismet iddiasında; işlerin gerçeklerine, şeriatın sırlarına Allah tarafından vâkıf kılındığı ve akıl yürütme ve zan ile icihad'a muhtaç olmadığı iddiasında bulunmamıştır. Bu özellik de istenilen neticedir. Bu dâvâda bulunan sadece Rasûlullah'ın soyudur. Bir rahmet ve lütuf olarak, hakkın direği dikilsin, müminlerin kalplerinde şüpheler gidip aydınlık gelsin diye Allah, böyle bir dâvalarda bulunma hususunda muaraza etme vasıtalarından halkı mahrum bıraktı, onlara bu imkânı vermedi. Öyleki kendisi için böyle bir iddiada bulunan bir şahıs farzedilse bile bu konuda ya komik bir durum veya bir mücadele akla gelir. Kendisinin masum olduğu inancını sürdüren ve bunun gereğine göre amel eden birisi yoktur. İşte bunlar açık mukaddimelerdir ve biz, bunlardan gerçeği, insan aklının yardımı ile kendi kendine anlar veya onu bir başkasından öğrenir, dediğimizde, akıl yürütmenin iptali ile ilgili delilin dışında, hiçbir şeyi ihmâl etmedik. Sıra akıl yürütmenin batıl oluşuna dair akli ve şer'i deliller ortaya koymaya geldi. Bunlar beş tanedir:

Birincisi: Akli delâlettir. Şüphesiz, her kim aklının gereğine uyar ve onu doğrularsa, bu doğrulayışında, kendisi farkında olmasa da, yalanlaması vardır. Çünkü akıl yürütme yoluyla inandığı her nazarî meselenin zıddına yine akıl yürütme yoluyla inanan biri vardır. Eğer akıl doğru bir hükmedicidir ama hasmın akli doğru hüküm vermemiştir, dersen, sözün tutarsız olur. Çünkü bu takdirde bir akli doğruluyor, diğer bir benzerini yalanlamış oluyorsun. Eğer hasmının doğru ol-

duğunu söylersen, bu takdirde hasmın: Sen yalancısın, ibtal edilmişsin. deyişine ne diyeceksin? Eğer, hasmın için onun akli yoktur, akıl sadece benim için sözkonusudur, dersen, aynı şeyi, aynı dâvâyı hasmın da senin hakkında ileri sürebilir. Bu takdirde işin doğrusunu ne ile ayırdedeceksin? Sakalın uzunluğu ile mi yoksa yüzün beyazlığı ile mi veyahut öksürüğünün gücüyle mi veyahut duadaki keskinlikle mi?! Bu noktada onlar sanki sözleri cevabı olmayan Yed-i Beyzâ imiş gibi dillerini alay ve küçümseme işine seferber ederler.

İkinci Delâlet: Şöyle derler: Bir şer'î veya akli meselede irşad edilme durumundaki bir hüküm verici şüpheye düşerse ve meselenin delilini bilmekten aciz olduğunu zannederse ona ne diyeceksin? Muhtemelen bu kişi aklın delillerini (kanunlarını-prensiplerini) bilmeyen, tahsili olmayan avamdan biridir veya imkân ölçüsünde re'y işini çok iyi yapan zeki birisidir de meseleyi aydınlatamamıştır, ona göre şüpheli kalmıştır, bu kişiye aklıyla meseleyi çözmesini mi salık vereceksiniz? Bu durumda onu, kusurunu itiraf ettiği aklına mı döndüreceksiniz? Bu, muhaldir. Yoksa ona akıl yürütme metodunu ve meselenin delilini benden öğren mi diyeceksiniz. Eğer bunu söylerseniz, öğrenme (talim) yolunun iptaline dair sözünüzü nakzetmiş olursunuz. Çünkü siz bu sözünüzle öğrenmeyi emrediyorsunuz ve talimi bir yol olarak kabul ediyorsunuz. Bu bizim mezhebimizdir. Halbuki siz talim yolunu uygun bulmadınız, bundan kaçındınız. Şimdi aynen sizin aklınıza benzer akla sahip muarızınız olan hasmınızdan utanmadan reddettiğiniz bu yolu kabul ediyorsunuz. Şüphesiz bu kendisinden öğrenilen kişi şöyle demek durumundadır: Senin hasmın da beni kendisinden öğrenmeye çağırmişti. Şüphesiz sen muallimi tayin hususunda da kararsız olmuş bulunuyorsun. Sizden hiçbir kimse kendisi için ismet iddiasında bulunmaz. Onun için ayrıcalıklı kılan mûcizesi de yoktur. Başkasından tefrik edilecek bir işi ile o münferid de değildir. O halde bilmiyorum, felsefeci olana mı uysam? Eş'arî mezhebindekine mi yoksa Mûtezilîye mi? Akılları birbirine benzediği halde, görüşleri birbiriyle çelişmektedir. Ben de artık sakalın uzunluğu, yüzlerin beyazlığı gibi sebeplerle tercih yapamıyorum. Onlar ittifak ettiklerinde bile ancak ayrılıklarını görüyorum.

Akıl, bir iddiada bulunma ve herkesin kendinin haklı, muarızının batıl olduğunu yolundaki kendini beğenmişliği, muarızında da aynıyle bulunmaktadır. Anlayana bu sözün tenakuzu ne büyüktür!?

Üçüncü Delâlet: Onların şu sözleridir: Birlik gerçeğin delilidir. Çokluk ise batıl oluşun delilidir. Şüphesiz biz beş artı beş kaç eder dediğimiz de bir tek doğru cevabı vardır. O da on ettiğidir. Yanlış cevap, batıl cevap ise sayılamayacak kadar çoktur ve "on"un dışındaki, ister "on"un altında, ister üstünde olsun, her cevaptır. Birlik talim mezhebinin ayrılmaz vasfıdır. Çünkü milyonlar bu inançta toplanmış ve görüşbirliği etmiş, aralarında ihtilâf tasavvur olunmamıştır. Re'y taraftarlarına gelince, ihtilâf ve çokluk halâ onların ayrılmaz vasıflarıdır. Bu da göstermektedir ki gerçek, görüşünde birliği ayrılmaz vasıf olarak devam ettiren fırkadır. Buna Teâla hazretlerinin şu sözü de delâlet etmektedir: **"Eğer o (Kur'ân) Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı"**(1).

(1) en-Nisâ, 4/82.

Dördüncü delâletleri de şu sözleridir: Akıl yürüten kendisi ile hasmı arasındaki benzerliği idrak edememiş ise kendisini beğenir. Hasmını kötü görür. Buna şaşmamak lâzımdır. Çünkü bu kendini beğenmişlik, narsizm yaratılmışlara arız olan hallerdendir ve bu hal onların kendi görüşlerine ve akıllarının sağlığına olan aşırı sevgileridir. Her ne kadar bu, ahmaklık delillerinden biri ise de, bu iki halin yani hasmı ile kendi aklının benzerliğini idrak edemeyen bu adamın asıl şaşılacak tarafı şudur: Kendisi herhangi bir haldе iken durumu değişmiştir. Bir müddet bir şeye inanmış ve ona hüküm vermiştir. O, doğru aklın gerektirdiğidir. Sonra ona bir hatırlatıcı hatırlatmış ve daha önce inandığının zıddına inanmıştır. Artık şimdi gerçeği gördüğünü, daha önce inandığının aldandığı bir hayalden ibaret olduğunu zan ve iddia etmiştir. Bu ikinci durumda eski inancına eşit kat'i bir inanca sahip olduğu görüşüne ulaşır. Onun önceki inancı da şimdiki gibi kat'iydi.

İnsanın saçını yolası geliyor! Bu durumda şimdi inandığından dolayı herhangi bir şeyle uyarılmayacağından ve bu inancının batıl olmadığından ve aldatılmadığından nasıl emin olacak? Hiçbir akıl yürütücü yoktur ki böyle benzer bir şeye birkaç kere inanmamış olsun. Sonra da onca samimiyetle ve kat'iyetle bağlandıktan sonra batıl olduğunu anlayıp terkettiği diğer inançlarına benzer olan bu son inancını yüceltip durmamış olsun.

Beşinci Delâlet: Şer'idir ve onların şu sözleridir: Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: **“Ümmetim yetmiş kûsûr fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan kurtuluşa ermiş olan bir tanedir.”** Onlar kimlerdir? diye soruldu. **“Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat”** buyurdu. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat nedir? denildi. **“Benim ve ashabımın şimdi üzerinde olduğumuzdur”** buyurdu⁽²⁾. Bu hadisin yorumunu yaparak derler ki: Onlar aralarında meydana gelen anlaşmazlıklarda sadece tabi olma ve talim yolunu benimseme ve Rasûl (s.a.)'ün hükmünü kabul etmekteydiler. Yoksa re'yelerine ve akıllarına uymak durumunda değillerdi. Bu da gerçeğin tabi olmaktan olduğuna, akıl yürütmekte olmadığına delildir.

İşte bu, delillerinin yapılabilecek en güçlü tarzda kaleme alınmış şeklidir. Herhalde onların büyük çoğunluğu meselelerini bu kadar başarılı bir şekilde ortaya koyamazlardı. Başarılı kılan Allah'tır. Bu konu üzerine iki metodla söz söylenilir: Özet olarak, tafsilatlı olarak.

Birinci metod, özet olanı: Biz deriz ki, sizin şu mukaddimelerin tertibinden –ki onların düzenlenmesi akıl yürütme ile ve teemmül yoluyla olmuştur– çıkardığınız bu akidenin bilinmesi zaruretle bilinir, iddiasında bulunursanız inatçılık etmiş olursunuz. Hasımlarınızı mezhebinizin batıl oluşunu bilmeleri hususunda zaruret dâvasında bulunmalarından aciz bırakamazsınız. Onlar da sizin mezhebinizin batıl olduğunu zarurî olarak bildikleri iddiasında bulunabilirler. İnsafı kimselere göre eğer onlar bunu iddia ederlerse daha sağlam bir söz söylemiş olurlar. Eğer siz, bu mukaddimelerin neticeye götüreceği ölçülere göre düzenlenip tertip edilmesinde akıl yürütme yolunu kullanıp bununla sözü edilen akidenin idrak edildiğini iddia ettiyseniz bu takdirde batıl olduğu öne sürülen akli düşüncenin, akıl yürütmenin

(2) Bu hadisin biraz değişik ifade ve rivayetleri için bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV/112.

sağlam olduğunu itiraf ettiniz demektir. Artık bu söz onu susturucu ve perişanlığını ortaya koyucudur. Veyahut da ona şöyle denir: Akıl yürütmenin batıl olduğunu zarurî olarak mı yoksa akıl yürütmeyle mi anladın? Zaruret iddiasında bulunamaz, bu yol kapalıdır. Çünkü zarurî olan, sağlam akıl sahiplerinin hepsinin anlayış birliği ettikleri şeydir. Şu sözümüzde olduğu gibi: Bütün parçasından büyüktür. İki sayı bakımından birden büyüktür. Bir şey hem kadîm hem hâdis olamaz. Bir şey aynı zamanda iki ayrı mekânda bulunamaz. Eğer akıl yürütmenin batıl oluşunu akıl yürütmek suretiyle idrak ettiğini zan ve iddia ederse, sözü tutarsız olmuştur. Hülâsa; nereden bakarsanız bakınız bu, hiçbir zaman çıkış yolu olmayan bir şeydir ve yine bu, herhangi bir şeyin bilinmesiyle ilgili olarak her bâtinînin girdiği çıkmaz sokaktır. Çünkü o mecburen ya zaruret iddiasında bulunacaktır veya akıl yürütmeyi öne sürecektir veyahutta doğruluğu ve yanılmazlığı (ismet) yine zaruret veya akıl yürütme yolundan biri ile iddia edilen kimseden işitme yolunu öne sürecektir. Zaruret iddiasına yol kapalıdır. Akıl yürütme davasında mezhebin kendi kendini iptali sözkonusudur. Doğrusu bu açık tenakuz ve görüşleri ile mağrur bu adamların gafletine şaşmamak elde değil!

Eğer akıl yürütmeyi inkâr edenlerden birisi kalkıp şöyle derse: Bu söyledikleriniz size döner. Çünkü size, akıl yürütmenin sağlam, kabul edilebilir olduğunu ne ile bildiniz? denilir. Eğer zaruret iddiasında bulunursanız bu, uzak durduğunuz şeyle kendi kendinizi susturdunuz ve inkâr ettiğiniz aynı vartaya düştünüz demektir. Eğer siz, biz onu akıl yürütme yoluyla idrak ettik, diye zan ve iddia ediyorsanız idrakin kendisi ile olduğu bildirilen akıl yürütmenin sağlam olduğunu ne ile bildiniz, bu konuda ihtilâf devam etmekte değil mi? Eğer siz, bunun bilgisi üçüncü bir akıl yürütme ile hasıl olmuştur, diye iddia ederseniz bu takdirde dördüncü, beşinci ve sonsuza kadar başkaları gerekir. Bu iddiaya biz şöyle cevap veririz: Evet, eğer akılla bilinen şeyler (makûlât) lafzî dengelerle, ölçülerle olsaydı, dediğiniz gibi bu söz bize dönerdi. Fakat iş öyle değildir. Farkın inceliği iyice bir düşünülün. Biz diyoruz ki: Biz akıl yürütmenin, hakkında akıl yürütülenin bilinmesi için, delil olduğunu akıl yürütme yoluna girmek ve ona (neticeye) ulaşmak suretiyle bildik. Kim bu yola girerse vasıl olur. Kim vasıl olursa bilir ki girdiği doğru yoldur. Kim bu yola girmezden önce şüpheye düşerse ona da şüphenin ortadan kaldırılmasının çaresi akıl yürütme yoluna girmektir, denilir.

Bunun örneği şudur: Bize Kâbe'nin yolu sorulduğunda belli bir yol gösteririz. Bunun doğru yol olduğunu nereden biliyorsunuz? denirse, o yola girmekle, sülûk etmekle bildik, biz o yolu takip ettik ve Kâbe'ye ulaştık ve böylece de onun sözkonusu yol olduğunu bildik, deriz. İkinci bir örneği de şudur: Bize aritmetik, geometri ve yüzölçümü ve bunlardan başka mecburî olarak bilinmeyen şeylerin bilinmesinin yolunun akıl yürütme olduğunu ne ile bildiniz denildiği vakit aritmetik yoluna sülûk etmekle, deriz. Çünkü bunun yoluna girdiğimizde bu yol bize hakkında akıl yürütülenle ilgili bilgi verdi. Biz de akıl yürütmenin aritmetikte delil olduğunu öğrendik. Akıl konularında da durum böyledir. Akıl yürütme yolunu tutup akıl ile bilinenler hakkında bilgiye ulaştık ve bununla da akıl yürütmenin tutulacak yol olduğunu bildik. İşte bu, kendisinde tenakuz olmayandır. Eğer ulaştığımız şeyin asıl istenilen bilinmişle ilgili bir bilgi olduğunu ne ile bildiniz; belki sizin o bilgi zannettiğiniz cehalettir? denirse, buna şöyle cevap veririz: Bir münkir aritmetik ilim-

lerini inkâr etse ona ne denilir? Onun aklından zoru yok mudur? Ve ona şöyle denilir: Bu, senin aritmetikle ilgili görüşünün kit olduğuna delalet eder. Çünkü geometri ile ilgili bir konuda akıl yürüten bir kimse eğer mukaddimleri gereği gibi ortaya koyar ve onları gerekli şekilde düzenlerse neticesinde o konuda tartışılmayacak tarzda zarûrî bir ilim hasıl olur. Akılla bilinen konular (mâkûlât) hakkında da cevabımız aynı şekildedir. Çünkü akıl yürütmeyle ilgili (nazarî) mukaddimler şartlarına uygun olarak tertip edilirse neticesinde o konuda tartışılmayacak derecede bir ilim ifade eder. Mukaddimelerin husûlünden sonra ortaya çıkan ilim, zarûrî mukaddimelerin neticesinde ortaya çıkan ilimler gibi zarûrî olur. İlimlerde behresi az olan kişilere bunu açıklamak istersek, bununla ilgili olarak şöyle bir geometrik misâl veririz; sonra da onun inancından kapalılığı kaldırmak, aydınlanmak için akli bir misâl sunarız. Geometrik misâl şudur: Öklides eserinde, birinci makalenin ilk şeklinde bir üçgen çizdi ve bunun eşkenar olduğunu, fakat bunun hemen aklın bedâheti ile bilinmeyeceğini, akıl yürütme delili ile bilineceğini iddia etti. Onun bürhanı da mukaddimler iledir. Birinci mukaddime: Dairenin merkezinden çemberi doğrultusunda çizilen doğru çizgiler, hangi yöne doğru çizilirse çizilsin, birbirine eşittir. Bu zarûrî bir mukaddimedir. Çünkü daire pergelin bir açma hali ile çizilir. Merkezden çember doğrultusundaki doğru çizgi pergelin açılmasıdır. O da her yöne doğru birdir, mesafe eşittir.

İkinci mukaddime: Merkezden dışarıya çizilen doğru çizgileri bakımından yarı çapları eşit olan iki daire eşit olunca çizgiler de eşittir. Bu da zarûrîdir.

Üçüncü mukaddime: Bir şeyin eşitinin eşiti ona da eşittir. Bu da zarûrîdir. Şimdi üçgenimize dönelim ve ondan iki çizgi işaretleyelim. Bu iki çizgi birbirine eşittir. Çünkü her ikisi de doğru çizgidir ve dairenin merkezinden çıkıp dışarıya doğru çizilmiştir. Üçgenin üçüncü çizgisi (kenarı) de bu ikisinin benzeridir. Çünkü o da dairenin merkezinden dışarıya çıkmaktadır. İki çizginin biri bu üçüncüye eşit olunca öteki de eşit olur. Çünkü bir şeyin eşitinin eşiti ona da eşittir. Bu akıl yürütmeden sonra, dairenin merkezinden çemberine doğru çizgiler birbirinin benzeridir" sözümüz ve bunun dışındaki diğer mukaddimleri bilişimiz gibi sözünü ettiğimiz bu tasarlanmanın üçgenin kenarlarının eşit olduğunu da kat'i olarak biliriz.

İlâhî varlıkla ilgili akli misâl: Biz, varlığı vâcip (vâcibü'l-vücûd), kendi kendine var olan, kendinden başkasına muhtaç olmayan; var olan her şeyin varlığının sebebi olana yol bulmak istersek, varlığı vâcip olan mevcûdun varlığında başkasına muhtaç olmayarak var oluşunu zaruri olarak idrak edemeyiz. Akıl yürütme ile idrak ederiz. Burada akıl yürütme şudur; şöyle dememizdir: Varlığın aslında şüphe yoktur. Çünkü o sabittir. Çünkü kim alemde asil olarak varlık yoktur derse onu zâretler ve duyular susturur. Bundan dolayı varlığın aslında şüphe yoktur sözümüz zarûrî bir mukaddimedir. Bundan sonra da şöyle deriz: Tam olarak itiraf ettiğimiz bu varlığın var olması ya vaciptir veya caizdir. Bu mukaddime de yine zarûrîdir. Çünkü menfî hüküm ile müsbet hükümden her ikisi de vardır ve şu sözümüze benzer: Mevcud ya kadîmdir veya hâdistir. Bu hükmün doğruluğu zarûrîdir. Aynen bunun gibi menfî ile müsbet arasında mütedair olan her taksim böyledir. Kastedilen mânâ şudur: Varlıklar ya müstağnîdir ya müstağnî değildir. Bir sebepten müstağnî olmak, bir sebebe ihtiyacı olmamaktan maksad vacip oluştur. İstîğnanın olmayışı yani bir sebebe muhtaç olmaktan kastedilen de caiz oluştur. Bu da üçün-

cü mukaddimedir. Bundan sonra da şöyle deriz: Eğer bu varlığın vacip oluşu kabul edilmişse var oluşunun vacip olduğu (vâcibü'l-vücûd) sabit olmuştur. Eğer bu varlığın varlığı caizdir denirse her caiz bir vacibü'l-vücûda muhtaçtır. Caiz oluşunun mânâsı şüphesiz aynı zamanda onun varlığına da yokluğuna da imkân vardır demektir. Bu vasıfta olanın yok olmayıp da var oluşu ancak bir tahsis edicinin var olmasını tercih etmesiyle olur. Bu da yine zarurîdir. Bu mukaddimelerle de vâcibü'l-vücûd isbat edilmiştir. Bunun üzerine şüphe edilmeyecek tarzda zarurî olarak ortaya çıkmasından sonra bilgi meydana gelmiştir. Eğer burada halâ bir şüpheli nokta vardır, çünkü câiz olduğu kabul edilenle ilgili sözünüz onun bir vacibe muhtaç olduğu yolundadır. Halbuki her varlığı caiz olanın bir vacibe muhtaç olduğu kabul edilmiş değildir. Belki o bir sebebe muhtaçtır ve bu sebebin varlığının caiz olması caiz olmaz mı? denirse, şöyle cevap veririz: Bu mukaddimelerin içinde sözü edilen şüpheyi ortadan kaldıran bir mâna zaten vardır. Çünkü varlığının caiz oluşu ispatlanan her varlığın bir sebebe muhtaç olması zarurî olarak anlaşılır. Bu sebebin de, varlığı caiz olarak takdir edilince yukardaki cümlede "her varlık" ifadesinin içine girer. Bu takdirde biz varlığı caiz olan bütün varlıkların bir sebebe muhtaç olduğunu zarurî olarak biliyoruz. Sebebin caiz olduğunu farz edersen onun bütününün içine dahil et ve sebebini iste. Çünkü onun da bir başka caize dayanması ve böylece sonsuza kadar gitmesi gerekir. Böylece de bütün sebepler ve dayandıkları müsebbibler hepsi birden câizdir. Caiz oluşun vasfı da, ister yalnız başına ister toplam olarak ele alınsın hepsinin, câiz olanın vasfını taşımayan başka bir sebebe dayanması gerekliliğidir. Bunda zarurî olarak vacibü'l-vücûdun isbatı yatakmaktadır. Bundan sonra caiz olanın sıfatını taşımayan o "başka sebebin" sıfatı üzerinde duralım ve vâcibü'l-vücûdun cisim olamayacağını, cisime bağlı, değişken, mekâna bağımlı ve buna bağlı diğer hususlarla ilgili olamayacağını açıklayalım.

Yukarda zikredilenlerin herbiri de kesin mukaddimelerle isbat edilir ve ortaya çıkan neticeler de mukaddimeler kadar kesin olur. Eğer aritmetik ilimlerinin zarurî oldukları kabul edilmiştir, bu sebeple de onlar da ihtilâf edilmemiştir, aklî istidlâllere, akıl yürütmelere gelince, onların mukaddimleri anlatıldığı gibiyse neden haklarında ihtilaf olmuştur? Haklarında ihtilâfın bulunuşu onlara güveni sarsmıyor mu? denirse şöyle cevap veririz: Bu, iki yönden batıldır. Birincisi: Aritmetik ilimleri hakkında da ayrıntılı ve özet olarak iki yönden ihtilaf edilmiştir. Biri, önceki alimler astronomik hesapların çoğunda ve onların ölçülerinin bilgisi hakkında ihtilâf etmişlerdir, fakat mukaddimeler çoğalıp zihnin onları ezberlemekte zaafı ortaya çıkınca bazan o mukaddimelerden birini zihin kaybeder, neticede de yanılır. Bunun mümkün olması bizi sözü edilen yoldan şüpheyi düşürmemelidir. Evet! Bu konuda ihtilâf ender olur, çünkü aritmetiğin durumu açıktır, ortadadır. Akılla ilgili sahalarda bu ihtilâf daha çoktur. Çünkü bunlar daha kapalı ve daha gizlidir. Açık olan nazariyatın üzerinde ittifak edilenlerden meselâ "kadîm olan yok olmaz" hükmü vardır ve bu nazarî bir meseledir. Buna elbette hiçbir kimse muhalefet etmemiştir ve asıl itibariyle aritmetikle ilgili olan ile aklî olanın arasında fark yoktur. İkincisi: Bir kimse ilimlerin idrakini duyulara münhasır kılar, nazarî ilimlerin tamamını, aritmetikle ilgili olsun, başkası olsun, inkâr ederse bu ihtilâflara ne demeli? Bu ihtilâflar bizim aritmetik ilimlerinin doğru ve gerçek olduğu yolundaki bilgimizi şüpheyi düşürür mü? Eğer bu soruya "evet diye cevap verirseniz insafta saptığınız ortaya çıkar.

Eğer "hayır" dersiniz öyleyse bu konuda ihtilâf nereden çıktı? Eğer, ondaki ihtilâf bizi onun mukaddimleri hakkında şüpheye düşürmemiştir, niçin netice hakkında şüpheye düşürsün? dersiniz, aynı şekilde biz de bize vâcibü'l-vücûdun isbatına delâletini bildiğimiz ayrıntılarda bize muhalefet edenlerin ihtilâfı bizi delilin mukaddimleri hakkında şüpheye düşürmemiştir. Niçin neticede şüpheye düşürsün? deriz. Cevabın diğer yönü de şudur: Sofistler zaruriyatı inkâr ettiler ve onların zarurî oluşlarına muhalefet ettiler. Bu iddialarını duyuların algıladıklarıyla ve insanın duyularının kesin olduğuna güvenilemeyeceğiyle delil getirerek savundular. Kişi bir insan görüp onunla konuştuğunda ben onun (benim yanımda) bulunduğunu ve konuştuğunu kat'î olarak biliyorum demesi hatadır. Belki onu rüyasında görmüştür. İnsan nice rüyalar görür, rüyada gördüğünün kat'iyetine inanır. Hattâ kendisiyle ilgili olmasına rağmen, meselâ rüyada kendi elinin kesilmiş, kafasının koparılmış olduğunu görür ve bunu kat'î sanır. Halbuki kat'î olduğuna inandığı bu şeyin varlığı sözkonusu değildir. Buna rağmen bu ihtilâflar bizi zaruriyat hakkında şüpheye düşürmez. Nazariyat hakkında da aynı şekildedir. Çünkü zaruriyat mukaddimelerden hasıl olduktan sonra aritmetikle ilgili olanlar hakkındaki gibi yine bunlar hakkında hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde zarurî olarak kaldı.

Bütün bunlar akıl yürütmeyi toptan inkâr edene karşı söylenmiş sözlerdir. Talimlere gelince onların nazarı toptan iptal etmek için söz söylemeye güçleri yetmez. Çünkü onlar talimin isbatı üzerine deliller bürhanlar sevkeden kimselerdir. Yukarıda anlattığımız gibi mukaddimler tertip etmektedirler. Bunu nasıl inkâr ederler! İşte bundan dolayı şöyle derler: Akıl yürütme batıldır. Onlara: Onun batıl oluşunu ve talimin sabit oluşunu ne ile bildiniz? Nazar yoluyla mı yoksa zarurî olarak mı? diye sorulur. Mecburen nazar (akıl yürütme) ile diye cevap verilecektir. Ne zaman nazariyat hakkındaki ihtilâfla nazariyatın bozukluğuna delil getirilirse onu sofistlerin zaruriyatla ilgili ihtilâfları ile karşılaştır. İki arasında fark yoktur. Eğer hatadan ne ile emin oldun? Halbuki sen kaç kere bir şey hakkında akıl yürüttün sonra da onun hılâfı ortaya çıktı? derlerse şöyle cevap verilir: Sen içinde bulunduğun bu şehirde bulunuşunu ne ile bildin? Halbuki sen kaç kere kendinin içinde olmadığını başka bir şehirde olduğuna inandın? Uyku ile uyanıklık arasındaki ayrılık ne hakkındadır? Kendinden ne ile emin oluyorsun? Belki şimdi sen şu konuşmayı yapıyorken uykudasın. Eğer ben bu farkı zarurî olarak idrak ediyorum, derse o zaman ona şöyle denir: Ben de bu konuda mukaddimelerde yanlışın caiz olması ile olmaması arasındaki farkı zarurî olarak anladım. (Senin söylediğin ile bunun arasında) fark yoktur. Aynı şekilde insan hesapta kaç kere yanılır, sonra farkına varır! Farkına varınca da doğru ile yanlış arasındaki ayrılığı zarurî olarak idrak eder. Eğer Bâtınîlerden biri kalkıp da, biz akıl yürütmeyi bütün olarak inkâr ederiz. Sizin zikrettiklerinizin akıl yürütmeyle ilgisi yoktur. Bilâkis onlar bizim tertip ettiğimiz kat'î zarurî mukaddimlerdir, derse, buna şöyle cevap veririz: Siz bizim söylediğimiz akıl yürütmenin mânâsını anlamamışsınız. Biz, açıklayacağımız gibi, sizin düzenlediğiniz zarurî, gerçek mukaddimelerin benzerinden başkasını söylüyor değiliz ki! Zarurî mukaddimelerin veya zarurîlerden sonuçlanan mukaddimelerin düzenlenmesi suretiyle yapılmayan hiçbir kıyas hakkında huccet yoktur. İşte akla uygun kısas budur. Ancak devamlı olarak iki mukaddimeden düzenlenir: ya mut-

lak veya taksimli. Hamlî veya şartî diye isimlenir. Mutlak olanı şu sözümüzdeki gibidir: Alem hâdisdir. Her hâdisin sebebi vardır. İşte bu ikisi mukaddimelerdir. Birincisi duyularla ilgilidir. İkincisi, zarurîdir, akıldır. Neticesi de; öyleyse âlemin hâdislerinin sebebi vardır. Taksimli olanı şöyle tarif ederiz: Âlemde hâdis olan şeylerin her birinin sebebi vardır. Farz edilen bu sebep ya hâdistir veyahut kadîm. Hâdis oluşu batıl olunca kadîm oluşu isbat edilmiş olur. Hâdis oluşunu da yine benzer ölçülerle iptâl ederiz ve böylece sonunda âlemin var oluşunun kadîm bir sebebi ispat edilmiş olur. İşte söylenen akıl yürütme budur. Eğer siz bunun sağlamlığı hususunda şüpheye düşüyorsanız düzenlediğiniz mukaddimelerin kabulüne yanaşmayı ve bundan şüphe ediyorum diyeni ne ile, hangi delil ile inkâr ediyorsunuz? deriz. Siz onu zaruretinkârına nisbet ederseniz biz de sizi akıl yürütmeyle bilindiğini iddia ettiğimiz hususlarda aynı şeye yani zaruretinkârına nisbet ederiz. Aralarında fark yoktur.

Bu onları red için kullanılan özet metoddur.

Onlar akılların istidlâllerini (nazarü'l-ukûl) iptal ederlerse, o onların susturulması için mutlak gerekli bir metod olur. Onlarla işin tafsilâtına dalmak gereksizdir. Tam aksine sadece şöyle deriz: Mezhebinizin hususiyetlerinden olarak, imamın doğruluğu ve ismeti, re'ynin batıl oluşu, öğretme (talim) yolunun vacip oluşunu hangi vasıta ile bildiniz? Zaruret dâvâsında bulunmanız mümkün değildir. Geride kalıyor akıl yürütme ve işitme (sem'). İşitme yolunun doğruluğu da yine zaruret yoluyla bilinmez. O halde geride akıl yürütme kalıyor. Eğer biri kalkıp da şöyle derse: Hiçbir akıllının zarurî olmayan, sonra akıl yürütmeyi inkâr eden bir mezhep iddia edeceği zannolunmaz. Herhalde onlar akıl yürütmeyi itiraf ediyorlar ama asıl şunu ifade ediyorlar: Akıl yürütme yolunu öğrenmek vaciptir. Çünkü insanın nazarî konularda kendi kendine müstakil olduğu düşünülemez. Kendi kendine bunları bildiği kabul edilemez. Eğer bunu inkâr ederseniz, akılların bedihî yönünü inkâr etmiş olursunuz. Çünkü müderrisler (ders verenler) ve muallimler (öğretenler) sadece talim için uğraşmışlardır. Onlara muhtaç olduğunuz halde niçin yüz çeviriyorsunuz, kabul etmez görünüyorsunuz? Eğer bunu itiraf ederseniz muallimin vacip oluşunu da itiraf etmiş olursunuz. Çünkü akıllar onlardan müstağnî değildir. Geride tartışma, öğrenmenin herkesten olabileceğini caiz görmemiz konusuna kalmıştır. Halbuki onlar öğrenme işinin masumdan olacağını vacip görmüşlerdir. Çünkü muallimlerin metodları değişiktir. Birbirine karşıdır. Birini diğerine tercih sebebi de yoktur. Biz bu sözlere şöyle cevap veririz: Bu soru de yine bozuktur. Çünkü biz öğrenmeye ihtiyacı inkâr etmiyoruz ki! Aksine şunu savunuyoruz: İlimler üç kısma ayrılır. Birkısmı ancak duyma ile, öğrenme ile tahsil edilir. Geçmiş olaylardan, peygamberlerin mucizelerinden, kıyamet kopunca olabileceklerden, Cennet ve Cehennem hallerinden haber verme işi bu guruba girer. Bunlar ancak ya masum olan bir peygamberden veya bu konudaki mütevatir haberden öğrenilir. Eğer ahad tarikiyle gelenlerden işitilmişse bununla zannî bir ilim hasıl olur, yakînî değil. Bu birinci kısımdır. Diğer kısmı nazarî, akilî ilimlerdir. Yaratılıştaki bu konudaki delillere irşad eden bir şey yoktur. Belki bu konuda öğrenme değil, aksine muallimin sözü edilen delillerin yolunu gösterip uyarması suretiyle olur bu öğrenme. Sonra akıl sahibi bu konuda kendi akıl yürütmesi ile idrak eder. İşte bu safhada muallim kim olursa olsun, isterse yaratılmışların en kötüsü ve en ya-

lancısı olsun fark etmez. Çünkü biz onu taklid etmiyoruz. Onun dikkat çekmesi ve uyarmasına kulak vermiyoruz. Bu konuda da masuma ihtiyacımız yoktur. Bu, yaratılışla birlikte bilinmeyen ve muallime ihtiyaç gösteren aritmetik ve geometri ilimleri gibidir. Bu ilimlerde bizim masum imama ihtiyacımız olmaz. Bürhan yolu öğrenilir ve akıl yürütme işinden sonra bize göre akli konularda, onlara göre de aritmetikle ilgili konularda öğretmenle öğrenen eşittir. Aritmetikle ilgili problemlerde nice kişiler yanlış yaparlar, zamanla sonunda uyanırlar, doğruyu bulurlar. Bu durum aritmetikle ilgili bürhan ve delillerden şüpheye düşürmediği gibi bu konuda masum bir imama da muhtaç olma ihtimalini doğurmaz.

Üçüncü kısım: Şer'î, fikhî ilimlerdir ve bu, helâl ve haramın, vacip ve mendubun bilgisidir. Bu ilmin aslı şeriatın sahibinden işitmek, duymaktır. Ondan duyma yoluyla ilime varis olunur. Yalnız bu konuda her şahış ve her olayla ilgili olarak kat'î ilim tahsili mümkün olmaz. İki yönden zarurî olarak bu konuda zanla yetinmek gerekir.

Biri, dinleyenler hakkındadır. Hz. Peygamber devrindeki halkın bir kısmı işi doğrudan doğruya Hz. Peygamber'den görüp işitiyor, öğrenip biliyor ve buna göre gerçekleştiriyordu. Diğer kısmı ise onu görmeyenlerdir. Bunlar işi, tebliğ edici emir ve valilerden işitmek, dolayısıyla ahad (tek kişiden işitilen) sözden zannî olarak faydalanmak suretiyle halletmek durumunda olanlardır. Bunlar zanla amel etmeleri vacip olan kişilerdir. Çünkü Peygamber (s.a.) bir vasıta olmadan bizzat kendisi halka duyurmaktan aciz kalmıştır ve ondan bu mazereti sebebiyle her olayla ilgili her sözün mütevatir olarak nakledilmesi şart koşulmamıştır. İlim de bu iki yoldan tahsil edilir, bunda da kat'î bir mazaret vardır.

İkincisi: Fıkıhla ilgili olay ve meselenin bizzat kendisidir. Çünkü hiçbir vak'a yoktur ki onun hakkında zorluk olmasın. Olaylar dondurulamaz. Aksine sınırsız olması mümkündür. Naslar ise ancak sınırlı olarak düşünülür. Sınırlı olan da sınırsız olanı ihata edemez. Meselâ şeriat sahibinin gayesi asrımıza kadar gelip geçen fıkıhla ilgili eser yazarların eserlerinin içine aldığı her problemin hükmü üzerine nas ortaya koymaktır, her problemin hükmünü nassa dayandırmaktır, desek bile eğer bunu yapsa ve eserlerde yazılı her problemin hükmünü nasla karşılasa bile, eserlerde yazılmayan olabilir. Vak'alar yazılanlardan çok daha fazladır. Hattâ bunların nisbeti bile mümkün değildir. Çünkü satırlara yazılanlar belli sayıdadır. Mümkün olanlar ise sayıya sığmaz. Sınırsız olanlara nasla nasıl yetiştirilsin! İşte bu sebeple, zarurî olarak, umumî olanlarla ilgili söylenenlerde hususî olan bazı şeylerin murad edilme ihtimali bulunsun bile onlar hakkında zanla hüküm vermek kaçınılmaz olmaktadır. Çünkü umumî hükümlerin çoğu böyledir. Bunun içindir ki Rasûlullah (s.a.) Muaz'ı Yemen'e gönderdiği zaman ona: **-Ne ile hükmedeceksin?** dedi. O: **-Allah'ın Kitabı ile, cevabını verdi. Bulamazsan?** diye sordu. Rasûlullah'ın sünneti ile, dedi. **Bulamazsan?** buyurdu. Kendi re'yimle içtihad ederim, dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.), **elçisinin elçisini, elçisinin razı olacağı şeyi (anlayıp bu hususta) başarılı kılan Allah'a hamdolsun,**⁽³⁾ buyurdu. Bu sebeple de, nasların olayları kapsamaktan aciz kalışı zaruretinden dolayı onun kendi reyiyile içtihadına ruhsat verdi.

(3) Ebû Davud, Agdiye, 11; Tirmizî, Ahkâm, 3.

Bu da bu kısmın açıklamasıdır. Bunun hakkında da masum imama ihtiyaç yoktur. Aksine masum imam hiçbir şeyden müstağnî, ayrıcalıklı değildir. Çünkü o şeriat sahibine hiçbir şey ziyade etmez ve o her iki tarafta da müstağnî değildir. Problemleri nasla karşılayabilmeye güç yetmez. Peygamber (s.a.)'den nakledilen her şeyde tevatürün şart koşulması, bu nakledilenlerin halkın hepsiyle, konuşulmak suretiyle aktarılması ve onların bununla mükellef tutulmasına da güç yetmez. İnsanın saçını yolması geliyor! Onların masum muallimleri bu iki taraftan hangisinden müstağnî olabilecek ki? İnsanlar doğuda, batıda, en uzak yörelerde bulunmaktadırlar ve böyle olduğu halde onlar masum imamların sözlerindeki nasları ismetleri olmayan şu dâîlerin ahad sözleri ile mi bilecekler ve onlara bu sebeple mi güvenilecek? Veyahut o (masum imamları) kendisi kısıtlı olduğu halde, ancak ahad ve şazlar ile ulaşılabilen bir kimse olduğu halde ondan nakledilen her kelime için tevatür şart koşulabilir mi? Eğer onun Şeriat sahibinde olduğu gibi her vak'a hakkında gerçeğe vahy ile muttali olduğu teslim edilse bile –ki gerçek durum bizim bildiğimiz gibidir– onun şehrinde ve vilâyetindeki gözbebeği taraftarlarının hasları bu işi nasıl biliyorlar?

Bu sözlerden anlaşılmuştur ki onlar işi karıştırıyorlar ve şöyle diyorlar: Eğer siz talime ihtiyaç yoktur diyorsanız adetleri inkâr ediyorsunuz demektir. Eğer bunları kabul ediyorsanız demek ki talimin isbatı konusunda bize uyuyorsunuz. Onlar talimi kabul edilmiş mücmel bir söz olarak ele alıyorlar sonra onu tafsilatlandırıp bu kabul edişte öğrenmenin masumdan olmasının vacip olduğunu itiraf vardır, diyorlar. Hangi ilimlerin muallime ihtiyaç göstermediği, hangi ilimler hakkında ona muhtaç olduğu ortaya çıkmıştır. Muhtaç olduğunda muallimden faydalanılacak şey onun, gösterdiği yoldur, onun kendisi taklid edilecek değildir. Bu sebepten dolayı da onun ismetine ihtiyaç olmaz. Kendisi taklid edilecek şeylerde onun ismetine muhtaç olunur. Şüphesiz bu masum, Peygamber (s.a.)'dir. Ondan alınanların da nasıl kat'î olarak bilinen ve zannî olan olmak üzere iki kısma ayrıldığı ve yine halkın hepsinin şeriat sahibinden haber verenlerin doğruluğu ve ilgili nassı bulunmayan hususların nassı olanlara ilhak edilmesi hakkında nasıl zan ile kanaata ulaşmaya mecbur oldukları da açıklanmıştır. Bu kaide iyice bellence onların karıştırılmalarının hepsinin açığa çıkması sağlanmış olur. Çünkü, belirsiz mukaddimeler ortaya atıp onun üzerine bozuk neticeler bina etmeleri onların devamlı adetlerindedir. Şu sözleri gibi: "Siz talime ihtiyacı itiraf ettiğiniz zaman bizim mezhebimizi de itiraf etmiş oldunuz." Buna karşı şöyle deriz: Bizim nazarı konularla ilgili olarak öğrenmeyi itiraf edişimiz sizin aritmetikle ilgili konularda nazarı itirafınız gibidir.

İşte bu onlara karşı verilecek topluca cevap, kısa söz metodudur.

İkinci Metod: Tafsilâtî Olarak Onları Reddetmekle İlgili Olanıdır. Bu metodla ilgili yolumuz, onların bizim düzenlediğimiz sekiz mukaddimelerinden her biri üzerinde teker teker durmaktır.

Birinci mukaddime: Bu sizin, hakkında olumlu ve olumsuzlukla konuşulacak her şeyde hak ve batıl bulunur, hak birdir, batıl da onun karşıtıdır, sözünüzdür. Bu doğru bir mukaddimedir. Biz bunun hakkında niza olmadığını kabul ediyoruz. Fakat sizin onu kullanmanız sahih değildir. Şöyle diyoruz: İnsanlar içinde eşyanın

gerçeklerini inkâr edenler vardır. Ne hak ne batıl diye bir şeyin olmadığını; eşyanın inançlara tabi olarak değerlendirilip varlık diye inanılana bu inanılan hakkında mevcut denildiğini; yokluk (adem) diye inanılana bu inanılan hakkında da madum (olmayan) denildiğini iddia etmişlerdir. Bu görüş sofistlerin fırkalarından bir fırkanın görüşüdür. Çoğunlukla şöyle derler: Eşya hakikatı olmayandır. Biz buna karşı şöyle cevap veririz: Bu mukaddime kat'i görülen bir mukaddime midir? Siz onu gerçeği olmayan uykuda görmüş olmayasınız? Onun hakkında yanlış düşmüş olmayasınız? Siz kendinizi, gerçeği olmayan bir işin kat'i oluşunu uykuda kaç kere gördünüz? Hasımlarınızın isabetli davranmadığından sizin ise hata etmediğinizden sizi emin kılan nedir? İşte bu tarzda olanların akıl yürütme görüşünü benimseyenlerin aleyhine nazar hakkında şüphe uyandırmak için serdettiklerini onların aleyhine serdetmeye devam ederiz. İkisi arasında bir ayırım yapamazlar. Aralarında bir ayrılık bulamazlar. Eğer onlar bizim sofistlerden bize muhalif olanların hatasını akıl yürütmeyle değil de zaruret yoluyla bildiğimizi; bu mukaddimenin doğruluğunu da yine zaruret yoluyla bildiğimizi iddia ederlerse, onlara şöyle cevap veririz: O halde nazar görüşünde olanların mezhepleri hakkında ve hakkında yanlışlıkları ile yanlışlıkları arasındaki farkı belirlemelerinde onları hangi delil ile kabul etmeyeceksiniz? Yine onların kendileri ile muhalifleri arasındaki farklarını bilmelerinde bunu (zarureti iddia etmelerini) ne ile engelleyeceksiniz? Eğer onlar, bu konuda teemmüle ihtiyaç vardır, halbuki bizim üzerinde durduğumuz bedihîdir, derlerse buna da şöyle cevap veririz: Aritmetik ile ilgili konular daha ince bir teemmüle ihtiyaç gösterir. Eğer sizin bildiğiniz bir aritmetik problemde zekâsı zayıf, muhakemesi kıt bir adam hata etse bu sizi aritmetikle ilgili ilimlerin doğruluğundan şüpheye düşürür mü? Eğer, hayır dersenez o zaman şöyle denir: Gerçek akıl yürütücülere muhalefet edildiği zaman onların durumu da böyledir. Bu durum hiçbir şekilde değişmez. Çünkü onlar daha çok akılcıların ihtilâf etmelerinden böbürlenirler. Şüphesiz bu da onlara göre güveni ortadan kaldırmayı gerektirir. Bizim onlara muhalefetimiz onların düzenledikleri mukaddimelere güvenlerini ortadan kaldırmadı ama bununla beraber bizim nazariyata güvenimizi bu konudaki muhalifin muhalefeti sebebiyle ortadan kaldırmaya tama ettiler. Bu, benzerine akıllı bir kimsenin meyledemeyeceği soğuk bir tama ediş, buruk bir zandır.

İkinci mukaddime: Onların şu sözüdür. Her vak'da hak ve batıl sabit olunca ondaki hakkın bilinmesi mutlak gereklidir. Bu, aldatıcı bir mukaddimedir. Çünkü siz onu toptan kabul ediyorsunuz. Halbuki onun içinde tafsilâtı vardır. Bu durum onların aldatmacada, karışıklık yapmada kullandıkları adetlerindedir. Araştırmacı bir noktaya dikkat etmelidir. Bu bakımdan biz de şöyle deriz: Hak öyle bir şeydir ki mutlak bilinmesi gereklidir, diyenin sözüne benzer. Buna şöyle cevap verilir: Bu yanlıştır. "Mesele" mutlaka bilinmesi için gayret edilen cinsin ismidir. Gerekli olan bilinmesidir. Mutlaka tafsil gereklidir. Hak da böyledir. Pek çok iş hakkında biz onu bilmesek de olur, ona ihtiyacımız yoktur diyebiliriz. Çünkü aksi taktirde olmuş olan ve kâinatın sonuna kadar vukua gelecek haberler ve tarihin tamamı veyahut alemde olmakta olan bugünün olaylarının hepsi hakkında nasla konuşmak ve onları ispat etmek gerekir. Hak bir tekdir ve bizim onu bilmeye ihtiyacımız yoktur. Bu şunu söyleyenin sözüne benzer: Şimdi Rum Kralı bulunmakta mıdır? Yoksa yok mudur? Hak bu ikisinden biridir. Bu mutlaka böyledir. Yeryüzünde yürüdükten beş

zirâ sonra ayağımın altına rastlayan yer ya kayadır veya toprak. Orada kurtçuk vardır veya yoktur. Hak bu ikisinden biridir. Mutlaka bu böyledir. Güneşin veya Zühal'in yuvarlaklığının mesafesi yüz fersahtır veya değildir. Hak bu ikisinden biridir. Dağların şehirlerin ölçüleri, denizdeki ve karalardaki hayvanların sayıları, kumların sayıları işte hep böyle ele alınır. Bunun hepsi hakkında hak ve batıl vardır ve bunu bilmeye de ihtiyaç yoktur. Hattâ, nahiv, şiir, tıp, felsefe, kelâm gibi ve bunlardan başka meşhur ilimlerde de hak ve batıl vardır.

Onlar hakkında söylenen pek çok şeye de yine bizim ihtiyacımız yoktur. Mutlaka bilinmesi gerekli olan, bilinmek mecburiyeti olan, iki mesele vardır: Yüce Yaratıcı'nın varlığı ve Rasûl (a.s.)'ün doğruluğu. İşte bu mutlak gereklidir. Peygamber'in doğruluğu sabit olunca ister taklid yoluyla ister mütevatir haberle elde edilen ilimle, ister haber-i vahidle ulaşılan zanla olsun netice ona bağlanır. Dünya ve ahiret hakkında ilimlerden bu kadarı kâfidir. Bundan başkasına ihtiyaç yoktur. Sani'in varlığı ve Rasûl'ün doğruluğunun bilinme yolu yaratılmış hakkında akıl yürütmedir. Bu suretle yaratılmış ile Yaratana delil getirilir. Yine mucize ile ilgili tutulacak yol akıl yürütmedir. Bu suretle de mucize ile peygamberin doğruluğuna delil getirilir. Bu ikisi hakkında da masum bir muallime ihtiyaç yoktur. Çünkü insanlar bu konuda iki kısımdır. Bir kısmı babalarından duydukları gibi ve taklid ederek inanırlar ve bu inançlarında samimidirler, ona kat'i bağlıdırlar. **"Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed (a.s.) O'nun elçisidir"** sözleriyle de bu imanlarını dile getirirler. Bürhanî yollardan araştırmadan inanırlar ve bunlar gerçek mü'minlerdir, müslümanlardır. Bu itikad onlara yeter. Onların akli deliller araştırma yükümlülüğü yoktur. Biz bunu Şeriatın Sahibinden kat'i olarak öğrenmiş bulunuyoruz. Çünkü Basra Körfezi civarındaki bedevîler, cahiller, tecrübesizler, Arabların en kaba gruplarından insanlar müslüman olmak için, birtakım meseleler sormak için Hz. Peygamber'e geliyorlardı. Bunları kırk parçaya bölseniz bile akli bürhanlardan hiçbir şey anlamazlardı. Hattâ onlar hayvanlardan sadece konuşmalarıyla ayrılırlardı. Hz. Peygamber onlardan şehadet getirmelerini ister, şehadet getirdiklerinde de onların iman ettiklerine hükmeder, bu kadarıyla yetinirdi ve onlara ibadetleri emrederdi. Bununla da kat'i olarak bilinmiştir ki samimî inanç bürhan ile sağlanırsa, aksine taklid ile olmuş bile olsa kâfidir. Bazan Hz. Peygamber'e bir çöl arabı gelir ve onun Allah'ın Rasulü ve söylediğinde doğru olduğuna dair yemen eder ve onu doğrular. Bununla bu kişinin müslüman olduğuna hükmedilirdi. Bunlar yani taklitçiler masum imama muhtaç olmazlar.

İkinci Kısım: Tefekkür veya başkasının şüpheye düşürmesiyle veyahut düşüncesinde hata etmesi caiz olabilecek bir kimsenin tecmül neticesinde taklid ettiği husustaki inancı sarsılırsa bu durumdan onu ancak Sani'in varlığına delâlet eden kat'i bürhan kurtarabilir. Bu, yaratılış hakkında akıl yürütmedir. Yine Rasûlün doğruluğuna delâlet eden kat'i bürhanla kurtulabilir. Bu da mucize hakkındaki akıl yürütmedir. Hay kalın kafam! Bu konularda onların masum imamı hangi ihtiyaçtan kurtarabilecektir? Bu kimseye şöyle mi diyecektir: Âlemin bir yaratıcısı olduğuna ve Muhammed (a.s.)'ın doğru olduğuna bir delil aramadan beni taklid ederek inan, çünkü ben masum imamım. Yoksa ona delili hatırlatıp delâlet yönüne dikkatini mi çeker? Eğer onun tercih ettiği yol taklid idiyse onu hangi yönden doğrulayacaktır? Dahası, başka memleketlerde onun halifesi olduğunu zanneden yük-

sek derecelere ulaşmış kişi, arkadaşının ismetini bilmezken onun ismetini nereden bilecektir. Yok eğer delil yönünü hatırlatırsa doğru yola ulaşmak isteyen, delil hakkında akıl yürütmeye ve onun tertibi ve delâleti yönünü teemmül etmeye ya muhtaçtır veya değildir. Teemmül etmemişse akıl yürütmeden ve teemmül etmeden bu ilimlerin zarurî olmadıklarını nasıl idrak eder? Eğer teemmül etmişse ve teemmülü ile istenilen zarurî neticeleri ortaya koyan mukaddimelerin bildirdiğini anlamış, kavramış ise ve bununla taklid sınırından kurtulmuşsa, onun delâlet yönünü gösterici oluşu ile mukaddimeler düzenlemek arasında ne fark vardır? Bu, şu sözü edilen masum imam mıdır? Yoksa başka bir davetçi, zamanın alimlerinden başka bir alim midir? Bildiğimize göre Muhammed (s.a.) ile peygamberlik mühürlenmiştir. O, peygamberlerin sonuncusudur. Eğer Muhammed (s.a.)'in **“ben peygamberlerin sonuncusuyum”**⁽⁴⁾ sözünde, mucize ortaya koymasına rağmen, yalanı caiz görürsek, bu masumun yalan söylemeyeceğinden mucize ortaya koysa bile nasıl emin olabiliriz? Eğer onun bilgisinin kendisine ulaşan nassa dayandığını iddia ederse, bu iddia şeriatın sahibinin, sınırlandırılması ve sayılması tasavvur edilemeyen vak'aların hepsi için nassı vardır anlamına gelir. Utanmadan böyle bir iddiada nasıl bulunabilir? İnsanı Nuh (s.a.)'ın yaşı kadar bile yaşasa vak'aların ancak sayılması ile meşgul olabilir, halbuki naslar bu vak'aların ancak yüzdebiri ile ilgili olabilir. Hangi ömür içinde Rasulullah (a.s.) bütün vakalar ve durumları nass ile karşılamıştır? Eğer akli delili bildiğini iddia ederse, bu kimse hakkında fikhî ve akli konuların tamamı hakkında amma da cahilmiş demekten başka ne diyebiliriz? Çünkü şerfi konular, şeriatları muhtelif olarak gördüğümüz gibi, milletler, asırlar ve peygamberlerin durumlarına göre muhtelif olarak ortaya konulmuş istilâhî işlerdir. O halde nasıl olur da bu konularda kat'î akli deliller caiz görülebilir? Eğer bu bilginin akıl yürütmeye yarayan akli delilden meydana geldiğini iddia ederse fakihlerin hepsinin yaptığı iş zaten budur. Böylece bunların söylediklerinin araştırmadan uzak, aldatıcı şeyler olduğu ortaya çıkar. Bunlara aldanan son derece ahmaktır. Çünkü bu adamlar zanna dayalı çalışmaları ile halkı kandırıyorlar. Halbuki zan ise hiçbir zaman gerçeğin yerini alamaz. Fikhî konular hakkında zanna tabi olmak zarurîdir. Ticaretle, siyasetle ve anlaşmazlıkları ortadan kaldırmakla ilgili konularda olduğu gibi şüphesiz maslahata dayanan bütün işler zanna dayandırılabilir. Masum imam, zanna dayanmaktan nasıl kurtarabilecektir? Şeriatın sahibi bile ondan kurtaramaz ve ona gücü yetmezken o bu işi nasıl yapabilecektir? Peygamber zanna dayanmaktan kurtarmak şöyle dursun aksine ahad neviden rivayetlere itimad etmeye ve bunlara dayanarak içtihad etmeye, bu nevi sözlerin umumuna temessüke izin vermiştir. Bütün bunlar Peygamber'in asrında ve kendisi hayatta iken amel edilen zanlardır. O halde bu iş onun vefatından sonra nasıl kötü görülebilir ki? Eğer müçtehidler zanların, yollarının ihtilâfı sebebiyle, ihtilâf edecek olurlarsa ne yapacaksınız? denilirse ve devamla: Eğer siz her müçtehid isabet edicidir dersiniz sözünüz çelişkilidir. Çünkü sizin hasımlarınız ne zaman inançları hakkında isabet ederlerse size hata ettiğinizi söylerler. Öyleyse siz isabet etmiş değil misiniz? Bu iş nasıl olabilir? Bu basit bir fark değildir. Bu farkdan dolayı sizin kanınızın dökülmesini

(4) Buhari, Menakıb, 18; Müslim, Fedail, 22; Tirmizî, Fiteni, 43; Darimî, Mukaddime, 8/39; Benzer ifadelerle nakli için bk. Ahmed b. Hanbel, II/318, 412; III/79, 248; IV/ 81, 84, 127, 128; V/278.

mübah sayan bile yok mudur? Eğer onlar da isabet etmişlerse biz de sizin kanınızı dökmek, malınızı yağmalamakta isabet etmiş olmaz mıyız? O halde bizi neden inkâr ediyorsunuz? İsalet eden birdir, isabet edeni hata edenden ne ile ayıracağız? Hata ve zan tehlikesinden nasıl kurtulacağız? dersiniz, şöyle cevap veririz: Burada iki görüş vardır. Eğer, her müçtehid isabet etmiştir, dersek, tenakuza düşmüş olmayız. Çünkü bu sözümüzle, Allah'ın hükmü budur, derken müçtehidin kendisi ve taraftarları hakkında isabetli davrandığını murad ediyoruz. Çünkü Allah'ın ondan istediği müçtehidin her vak'da zannı galibine uymasındır. O da buna uymuştur. Bu hasmı hakkında da Allah'ın hükmüdür. Bundan anlaşıldığına göre onların kan dökme hakkındaki sözleri, fıkıh konularını bilmeyen birinin sözüdür. Çünkü bu konuda görülen fark açıktır. Kan dökme meselesi akli konulardandır. Bu kat'îdir. Bu konuda isabet eden birdir. Şâfiî ile Ebu Hanife ve Malîk arasında muhtelif zannî, fikhî meseleler öldürüşmeye ve kan dökmeye sürüklemeyiz. Aksine her bir fırka diğeri hakkında saygı duyar. Hattâ diğerrinin görüşü ile hükümlü olduğu zaman bu hükmün geçerli olduğuna hükmeder ve muhalifine uymanın da vacip olduğuna inanır. Evet! İnkâr ve itirazın sözkonusu olmadığı yerde karşı tarafa hata isnad etmenin caiz olup-olmadığında ayrılığa düşmüşlerdir. Onların, hasmın, sen hatadasın, diyor; eğer o bu sözünde isabet etmiş ise sen hatadasın, sözlerine şöyle cevap veririz: Hasımın, sen hatadasın, demişse bunun mânâsı, ben senin hata ettiğini zanediyorum, demektir ki o bu sözünde doğrudur. Aynı şekilde ben de: Ben doğrudayım sözümde isabet etmiş bulunmaktayım ve bunda bir tenakuz sözkonusu değildir. Eğer, senin hata ettiğin kat'îdir, derse, bu sözünde isabet etmiş değildir. Aksine içtihad edilen konularda zanna yer vermeyip kat'î olarak hata iddiasında bulunanın sözü batıldır, itibar olunmaz. Kat'î iddialar kat'iyeti olan usûle ait bilcümle meseleler hakkında olur. "Müçtehidlerden isabet eden her ikisidir veya onlardan biridir" sözü usûle ait zannî değil kat'î bir meseledir ve onlar usûle ait meseleleri zannî olan fikhî meselelerle karıştırmışlardır. Bu noktadaki kapalılık ortadan kalkınca sözde tenakuzun olmadığı görülür.

Şöyle denilebilir: Siz madem ki herkesi isabet etmiş sayıyorsunuz öyleyse müçtehide de hasmının görüşünü alması ve onunla amel etmesi caiz olsun. Çünkü o isabet etmiştir. Mukallide de müçtehid imamlardan dilediğine tabi olması caiz olsun. Buna şöyle cevap veririz: Müçtehidin başkasına uyması hatadır. Çünkü Allah'ın onun üzerindeki hükmü onun kendi zannına uyması yolundadır. Bu onun hakkında kat'î olan bir hükümdür. Eğer o başkasının zannına uyarsa usule ait kat'î bir meselede hata etmiş olur. Bu husus kesin bir icma ile bilinmektedir. İmamları taklid edenler ile ilgili bildirilene gelince, mukallidin dilediği imamı taklid edebileceği görüşünde olanlar vardır. Fakat bizim tercih ettiğimiz şudur: Taklid eden kişiye, kavmin en bilgilisi ve en faziletlisi olarak inandığı kişiyi taklid etmesi gerekir. Bu konudaki inancının dayanağı ya anne-babasından duyduklarını taklid etmesidir veya böyle kişi hakkında kendi kendine (âmî) bir araştırma yapmasıdır. Veyahut da fakihlerden duyduklarına bağlanmasıdır. Netice itibariyle bu dayanaklardan onun için bir zannı galib oluşur ve nasıl müçtehide kendi zannına tabi olması gerekirse ona da zannına göre hareket etmesi gerekir. Bu, şeriatın küllî kaidelerinden değildir. Bilindiği gibi şeriat her meselede en küçük menfaat ayrıntısına kadar indiği gibi büyük meseleleri de içine alır. Cüz'î meselelerde her hük-

mün delili ve hikmeti bilinemez. Küllî maslahata gelince o, her mükellefi bütün hareketleri, sözleri, inançları itibariyle, dilediği gibi hareket eden başı boş hayvanlar gibi olmaması için şer'î mükellefiyetler getiren belli kanunlarla sorumlu tutar. Bu suretle takva yollarına ve şer'î te'dibe razı olsun, istenir. Şeriatın ipini gevşettiği yerde ileri gitsin, yasakladığı yerde kalsın gidemesin. Arzu ve hevesini ilâh kabul edip isteklerine tabi olmasın. En iyisinden meded ummasını sağlamak için imamların mezhepleri hakkında nerde bilgi versek o hususta görüş beyan edenlerin sözleri birbirini tutmaz. O taktirde de meded uman kişiye kendi hevesinden başka seçenek kalmaz. Bu ise küllî maksada aykırıdır. Bu sebeptendir ki biz bu işi bir kalıba yerleştirmek, zabt ve rabt altında disipline etmek görüşünde olduk. Bu, sözü edilen mânâda bir şahsın görüşünden ibarettir. Bu sebeptendir ki asırlar içinde peygamberlerin tafsilatla ilgili kanunları değişiktir. Fakat teklifin aslında ve halkın kendi heveslerine değil de şer'î kanuna itaat etmesi için yapılan davette bir değişiklik yoktur. Bu da bizim taklid edilecekler içinden bir tanesinin seçilmesi hakkındaki görüşümüzdür. Buraya kadar anlatılanlar iki görüşten birincisi yani her müçtehidin isabet etmiş olduğu yolundaki görüştür. İsbet eden birdir, görüşüne gelince o da bu sözünde tenakuza düşmüş olmaz. Buna itiraz eden bâtinînin: Hataya düşme ihtimâlinde ne ile kurtulacaktır? sorusuna evvelâ kendilerinin de aynı soruya muhatap oldukları şeklinde cevap veririz. Şöyle ki: Kimin meskeni Rasulullah (s.a.)'tan uzakta bulunuyorduysa; o, bir kişinin görüşüne müracaat ediyorduysa; aynı şekilde kimin meskeni sizin masum saydığınız imamınızdan uzakta ise; onunla onun arasında aşılmaz denizler, başedilmez tehlikeler varsa o kişi kendisine tebliğde bulunanın –ki o masum değildir– hataya düşmesinden nasıl emin olacaktır? Zannı ile hüküm verecek diyeceklerdir. Onun bundan başka çaresi yoktur. İşte bizim cevabımız da budur. Eğer siz o kişi için zandan kurtulma yolu vardır, der ve o peygamber (s.a.)'e yönelir, ona gitmesi mümkündür, aynı şekilde, her zaman, masum olan imama gidilebilir derseniz, şöyle cevap veririz: Her hata caiz oluşunda bu, yani peygamber veya masum imama gitme gerekli midir? Eğer, hayır, derseniz, hakkında hatanın caiz olduğu hususta bazısında peygambere veya imama müracaat etmek bazısında etmemek suretiyle, tehlikeli bir icraatta bulunmuş olması caiz olup dururken bu mümkün oluşun faydası nedir? Eğer böyle bir şey caiz olursa imkânın değerlendirilmemesinde de bir mahzur yoktur. Nasıl olsun ki, malı mülkü olmayan, biçare hastanın cereyan eden fikhî bir meseleyi sormak için bin fersah yol katetmeye gücü yetmez. Gücü yetse ve masum imamınızla konuşsa bile zannını nasıl gidersen? Çünkü masum imamın doğru olduğuna dair mucizesi yoktur. Onun sözüne hangi yönü ile güvensin ve zannı bununla ortadan kalksın? Sonra şöyle denir: Bu kişi için hatadan kurtulma ihtimâli yoktur. Fakat bunun ona bir zararı da yoktur. Bu konuda mühim olan, hakikatı yakalamanın bir meziyet ve üstünlük oluşudur. İnsanın bütün dünyevî maslahatlarında, ticarete düşmanla harpte, ziraatte görüşü zanlarına göre oluşur. O bu konularda hataya düşme ihtimâlinde kurtulamaz. Bunun bir zararı yoktur. Hattâ bir şer'î meselede açık bir şekilde hata etse bile bunun da zararı yoktur. Aksine tafsilâta dair fikhî meselelerde hata Peygamber (s.a.)'in şu sözü ile şer'an affedilmiştir: **“Kim ictihad eder de isabet ederse onun için iki ecir vardır. Kim de içtihadında hata ederse onun için bir ecir vardır.”**⁽⁵⁾ Bâtinîlerin insanları içtihadta hataya dü-

(5) Buhari, İtisam, 21.

şersiniz diye korkutmalarının gerçek alimler nezdinde önemsenecek hiçbir değeri yoktur. Zaten onlar bu konuları şeriatın maksadlarını bilmeyen avamın gözünde büyütebilirler. Fıkhî konulardaki hatalar ahirette insanı cehenneme göndermez ki. Hattâ devamlı cezayı gerektiren büyük günâh işlemek kabilinden de sayılmaz. Onu işlemek herhangi bir şekilde af kabul etmeyen cinsten de değildir. İctihad edilecek konularda ise hata edene hiçbir günâh yoktur. Hanefî mezhebindeki bir kişi, misafir, namazı iki rekat kılar derken, Şafî mezhebindeki, dört rekat kılar der. Nasıl işlenirse işlensin buradaki fark aslında büyük değildir. Bu konuda hata yapılsa bile affedilmiştir. İbadetler nefislere saflık kazandıran ve ahirette öğülmüş makam kazandıran riyazat ve mücahadelerdir. Kişinin öğreneceği şeyi tekrar etmesi onu fakih kıldığı ve alimler arasında bulunma rütbesini kazandırdığı gibi kişinin maslahatı tekrarının azlığı veya çokluğuna göre değişir. O konuda sesini yükseltmesi, alçaltmasına göre değişir. Eğer bir dersi iki defa tekrar ettiğinde anlayamıyorsa, Allah biliyor ki üçüncü defa tekrar etmesi kendisi için daha faydalı olacaktır. Veya üçüncü tekrar kendisini aptallık derecesine düşürecekse, bu takdirde iki tekrarla yetinmesi onu bu durumdan koruyacaktır. Veyahut hafif sesle dersini tekrar ettiğinde hata ediyorsa, yüksek sesle derse çalışması onun tabîna daha uygundur ve nefsinin uyanık tutmada daha tesirlidir. Veya hafif sesle derse çalışması mânâsını teemmül etmeye daha çok sevkeder. Bunlardan bir şeyde bir gece veya gecelerde hata etmesi kişiyi imamet rütbesinden ve fakih olmaktan ümitsizliğe düşürmez. O, kemiyet, keyfiyet ve vakit bakımından tekrarın miktarlarında bütün tahmin ve tertiblerinde müçtehid, zan edicidir ve asla bağı kaldığı sürece maksuduna ulaştırın yolu tutucudur, her ne kadar tafsilâta bazan hataya düşmüş olsa da. Tehlike, fitrî kavrayış ile gururlandırarak ve bu sebeple itiraz yoluyla bu konuda içtihadan müstağnî olduğu zannı ile yanıltılmaktadır. Nitekim batınîlerden bir gurub kendilerinin zeki olduklarını zan etmektedirler ve bu sebeple ibadetleri ihmâl etmektedirler ve bunun neticesinde de ahiret yurdunda acııcı cezaya çarptırılacaklardır. Artık uyarılmak isteyen kişi inansın ki şerî mücahadelerle (ibadetlerle) ahiret yurdunda öğülen iyi makamlara ulaşmak, ilimleri elde etmek ve onları öğrenmeye devam etmek konusunda imamların makamına ulaşmak için gayret sarfetmek gibidir. İşte bu noktadan, batınîlerin namazda besmeleyi cehrî okumak ve kaamette ikişer söylemek ve benzeri meseleler hakkında müçtehidlerin hata etmesinin tehlikesi ile ilgili işi büyütmelerini doğru bulmuyoruz ve bunu önemli görmüyoruz. Meşhur olan asıllar yerine getirildikten sonra açıktan tekrar etmek veya hafif sesle tekrar etmek gibi hususlardaki ayrılıklar keyfiyet itibariyle asıla taalluk etmeyen tali farklardır. Nasıl böyle olmasın ki şeriat bu konuda hata edenin özrü hakkında uyarmıştır. Nitekim bu husus Şeriat sahibinden tevatür yoluyla gelmiştir. İkinci mukaddime hakkındaki sözlerin tamamı işte bunlardır.

Üçüncü mukaddime şu sözleridir: Gerçeğin bilinmesinin gerekli olduğu isbat edilince iki durum ortaya çıkar. Onu insan ya kendi kendine bilir veya başkasından öğrenir. Bu, üzerinde tartışılmayan doğru bir mukaddimedir. Evet, tartışma ile mukaddimedede zikrettiğimiz gibi Batıniyye'nin bunu işlemez hale getirmesinde ve bu mukaddimeyi doğru bir şekilde kullanmayışındadır. Bu husus bütün doğru mukaddimeler için geçerlidir.

Dördüncü mukaddime de şu sözlerdir: Gerçeğin doğrudan akıl yürütme yolundan bilinmesi iptal edilince başkasından öğrenmenin gerekliliği ortaya çıkar. Akıl yürütmenin batıl oluşu kabul ve gerçeğin bilinmesinin gerekliliği teslim edilirse bu mukaddime doğrudur. Fakat biz akıl yürütmenin batıl olduğunu kabul etmiyoruz. Bu daha önce açıklandı. Onların akıl yürütmenin batıl oluşuna dair düzmece şüphelerinin fasid oluşunu yine açıklayacağız. Gerçeğin bilinmesinin gerekliliğini de teslim etmiyoruz. Çünkü gerçeğin tamamı bizi bağlamaz. Ondan muhtaç olunan kısmı Yaratacının bilinmesi ile Rasûlün doğruluğudur. İnsanlar bunlara, duyarak ve ana-babalarını taklid ederek inanırlar. Bu konuda insanların müstağnî kalacağı kısımların masum bir muallimden elde edilmesine ihtiyaç yoktur. Eğer ana-babadan öğrenme meselesi ile yetinirlerse biz çocuğun büyüme sırasında buna ihtiyacını teslim ediyoruz. İnkâr etmiyoruz. Fakat bu teslim edişimiz onların işine yarayan bir delil olup onları rahatlatmaz. Şu sözleri de bu mukaddimleri cümlesindendir: Muallime olan ihtiyaç isbat edilince bu muallim masum olmalıdır. Bu iddia birbiri ile çelişkilidir. Çünkü muallim aklî bir delili ve delâlet yönünü öğrencinin aklı nisbetinde düşünmesini sağlayarak öğretiyorsa; ve muallimin uyarımasından sonra öğrenci aklının gereğine güvenmesinin caiz olduğunu hatırlatıyorsa ve işte böylece uyarıyorken öğretiyorsa varsın muallim en kötü ahlâklı biri olsun. Onun masum oluşuna niçin muhtaç olunsun? Öğrenci ondan kaptığını taklid yoluyla kapacak değil ya! Aksine o işlemlerin sağlam olması için o konuda gerçeğin mutlak bilinmesi gerekli hesap gibidir ve onu insan kendi kendine öğrenemez. Bir muallime muhtaçtır. Onun masumluluğuna değil. Çünkü o taklidî bir bilgi değildir. Aksine bürhanîdir. Eğer siz, öğrenci bürhan ile öğrenmez, delili de şudur: Çünkü o bürhanı akıl yürütmesi ile idrak eder, halbuki aklına, insanların akıllarının zayıf oluşu ve birbirlerini tutmayışları sebebiyle, güvenilmez. Bunun için masuma muhtaçtır, dersiniz bu, ahmaklıktır. Çünkü masumun ismetini ya zarurî olarak veya taklid yoluyla bilecek. Böyle bir şeyin iddiası düşünülemez. Onu akıl yürütme ile bilmekten başka çare yoktur. Çünkü şu alemde onun masum oluşunu zaruret yoluyla veya ben masumum demesine itimad ederek bilen hiçbir şahıs yoktur. Onun masumluluğunu bilmeyince onu nasıl taklid edecektir!? Akıl yürütmesine güvenmeyince onun masum olduğunu nasıl bilecektir? İş sizin zikrettiğiniz gibiyse insanlar gerçeği öğrenmede vehme ve zanna düşar olurlar ve gerçeği öğrenme imkânsız olur. Eğer onlar, gerçeği akıl yürütme yoluyla değil, başka yoldan öğrenmek mutlak gereklidir, derlerse bu, mutlaka beyazla siyahı toplamalıdır diyen gibidir. Bu kimse öğrenmekte olduğu meselenin delilini teemmül ile başkasından öğrenmiş ise düşünmeden kendisini hata tehlikesine düşüren bir akıl yürütücüdür. Eğer masum olduğu için onu taklid ediyorsa o zaman da onun masum oluşunu ismeti hakkında akıl yürütmesiyle anlamış demektir. Eğer ismete inanmaz ve herhangi birisinden öğrenirse durum sonunda dönüp dolaşıp kendilerinin daha önce kabul etmedikleri noktaya gelir. Bu nokta ismeti bilinmeyen birinden bir şeyi öğrenme demektir. Bu tip insanların sayısı çok olduğu gibi kendilerinin de dediği gibi birinin sözü diğerininkini tutmamaktadır. Kıyamete kadar bu durumun içinden çıkılması mümkün değildir.

Beşinci mukaddime şu sözleridir. Alemde ya kendisine muhtaç olunan bir masum bulunur veya bulunmaz. Bulunmaz diyemeyiz, çünkü bu takdirde gerçekler ortaya çıkmaz. Kapalı kalır. Bu da hikmete uygun olmayan zulümdür.

Bu da fasid bir mukaddimedir. Çünkü biz diğer mukaddimleri kabul edip, halkın masum bir muallime zaruret ölçüsünde muhtaç olduğunu kabul edersek şu husus aklımıza gelmektedir. Âlemin masumdan hali olması mümkündür. Aksine bize göre: alemde devamlı olarak peygamberin bulunmaması da caizdir. Dahası Allah Tealâ için bütün mahlûkatını cezalandırması ve onları ateşe atması caizdir. Çünkü bütün bunlarla ilgili olarak o mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. Tasarruflarında mülk sahibine itiraz edilemeyeceği aklın tabii olarak bildiği bir husustur. Zulm ise bir şeyi esas yerinin dışında bir yere koymak, tasarruf edilecek şeyin dışında tasarruf etmektir. Bu da Allah hakkında tasavvur edilemez. Âlem onların düşündüğü gibi bir masumdan halidir. Bu ifade Allah onu yaratmamıştır mânasındadır.

Peygamber göndermek ve imamlar tayin etmek suretiyle Allah'ın halkın kuruluş yoluna, saadetlere ulaşmaya onların irşadını takdir etmesi sözkonusu olmazsa bu Allah Tealâ'nın kullarına zarar vermesini kabul etmek olur. Aynı zamanda bu zarar vermede menfaatin haleldar olması da vardır. Bu ise onun hikmet ve adaletinin kemaliyle çelişen en ileri derecedeki bir kötülüktür ve bu ilâhî sıfatlara uymaz, denilirse şöyle cevap veririz; Bu sözde hile vardır. Maksudı saklamak vardır. Bununla avamdan olan hile yapar. İlimlere dalmış olan bununla uğraşmaz. Bununla Mutezîleden bir grup hile yaptı. Onların uzun uzadıya ve tek tek red edilme yönleri Kelâm İlmi'nin işidir. Ben burada bir tek misâlle yetineceğim. Bu misâl kat'î olarak Allah Tealâ'nın kemâl sıfatlarını kullarının maslahatının ilzam etmediğini açıklayacaktır: Biz üç kardeş farzetsek. Birisi çocukken ölmüştür. İkincisi müslüman olmuş ondan sonra ölmüştür. Üçüncüsü yetişkinliğe erişmiş ve kâfir olmuş ondan sonra ölmüştür. Neticede de Allah adaleti yerine getirerek herbirisi için hak ettikleri karşılığı verecektir. Kâfir olanı cehennemden en aşağı derecesine indirecektir. Yetişkin olup müslüman olan da yüce derecelerde olacaktır. Bülûğa erdikten sonra karşılaşılabilecek olan ibadetlerin zorluğunu görmeden ve müslüman olmadan çocukken ölen ise yetişkin müslümanın derecesinden daha aşağı bir dereceye konacaktır. Bunun üzerine çocukken ölen şöyle diyebilir: Ya Rabbi beni yetişip müslüman olan kardeşimden derece bakımından neden geride kodun. Senin cömertliğine adaletten başka bir şey yakışmaz. Beni bu rütbenin üstünlüklerinden mahrum ettin. Eğer bana ömür verseydin ben ondan faydalanırdım ve bu da sana bir zarar vermezdi. Bu adaletle nasıl bağdaşır? Buna O, hikmet iddiasında bulunanın uydurmasına göre, şöyle cevap verir: O bülûğa erdi, müslüman oldu, yoruldu. İbadetlerin zorluklarına göğüs gerdi. Seninle onun eşit tutulması adaletle nasıl yakışır? O zaman çocuk şöyle der: Ya Rabbi! Onu yaşatıp da beni öldüren sensin. Benim de ömrümü uzatsaydın ve karar verecek yaşa gelseydim de onun müslüman olduğu gibi ben de müslüman olsaydım, onun benden fazla yaşatılması adaletsizlik değil mi? Buna yine hikmet iddiasında bulunanın uydurmasına göre şöyle cevap verir: Senin iyiliğin çocukken öldürülmede idi. Çünkü eğer sen

yetişkin çağa gelseydin küfredecektin ve ateşe atılacaktın. Bu cevap üzerine bülüğ çağından sonra kâfir olan, karanlık çukurlardan, bağıırır: Ya Rabbi! Sen benim büyüyünce kâfir olacağımı biliyordun. Beni de çocukken öldürseydin ya!? Çünkü ben daha yüce makamlar için yanıp tutuşanın derecesine razıyım. Bunun üzerine eşitlikte hikmet iddia edenin cevap verememesinden başka bir durum olmaz⁽⁶⁾.

Bu tutarsızlıkla işin onların zannettiğinden daha büyük boyutlu olduğu ortaya çıkar. Çünkü ilâhî sıfatlar zanların ölçüsü ile ölçülmez ve şüphesiz Allah Tealâ dilediğini işler ve yaptığından sorumlu tutulmaz. Halbuki onlar yaptıklarından sorumludurlar. Bununla da anlaşılır ki peygamber göndermek de, imam nasbetmek de vacip değildir. Böylece de alemde masum imamın mutlaka bulunacağına dair olan görüşleri iptal edilmiştir.

Şu sözleri de altıncı mukaddimedir: Alemde masumun mevcut olduğu ispat edilince, o, ya dâvasını açıklayarak masum oluşunu iddia eder veya gizler. Onun gizlemesi batıldır. Çünkü bu onun üzerine vaciptir. Gizlemek ismet sıfatı ile çelişen bir masiyettir. Öyleyse onu açıklamaları mutlaka gereklidir. Bu fasid bir mukaddimedir. Çünkü onun masumlüğünü açıklamaması ihtimâlden uzak değildir. Düşmanları tarafından zayıf duruma düşürülmüş ve bunu hissetmiş olması sebebiyle canından korkmuş ve takiyye uygulayarak onu gizlemiş olabilir. Bu, üzerinde ittifak ettikleri bir husustur. Bu görüşe İmamiyye'nin tamamı katılmaktadır. Onlar imamın sağ ve mevcut olduğunu ve ismet sıfatı ile muttasıf bulunduğunu; fakat batıl olan devletin yıkılmasını ve düşmanların gücünün bitmesini beklemektedir diye iddia etmektedirler. Şimdi o, gizlilik elbisesine bürünmüştür. Sırmı ifşa etmemek için kendini helâk olmaktan korumaktadır. Bu hal, devlet başkanlığını haksız işgal eden kişi imamlığı ve devri inkıza uğrayıp kendisinin zamanı gelinceye kadar devam edecektir. İmamiyye mezhebinin bu görüşüne şu batınîlerin cevabı ne ola ki?! Bu ihtimâle mani olan bir şey var mıdır? Çünkü onlar bu mukaddimeden başka diğer bütün mukaddimelerde onları desteklediler. Bunda desteklemediler. Çünkü İmamîler Batınîlerin masumiyetle vasıflandırdıkları kişinin ismete aykırı hallerini, vera ve günâhlardan korunmuş olmakla çelişkili durumları gördüler ve ismete muğayir hallerini gördükleri kimseye masumiyet iddiasında bulunmaktan utandılar. Çıkar yol olarak, biz onun zamanı gelince zuhur edeceğini bekliyoruz, dediler. Bu durumda biz şöyle cevap veririz: Bu önerme hakkında Bâtınîyye, İmamiyye mezhebinin batıl olduğunu ne ile bildi? Eğer zarufî olarak bildiyse, zarufî bilgilerde nasıl ihtilâf çıktı? Eğer onu akıl yürütme ile bildilerse kendi akıl yürütmelerinin hasımlarının akıl yürütmeleri karşısındaki sıhhatinin gerekliliğini; diğerlerinin değil de onların akıllarının tezkiyesini ortaya çıkaran nedir? Bunu sakalın uzunluğu yahut yüzlerin beyazlığı ile mi (takip ettiğimiz aynı metotla ilgili ve buna benzer) bilir? Bu, ne şekilde düşünülürse düşünülün çıkış yolu olmayan bir haldir.

Yedinci mukaddime de şudur: Masumun mutlaka açıklanmış olması hususu isbat edilmiş olunca; alemde de bu mânâda açıklanmış bir tek kişi bulununca

(6) Bu münazara Ebu'l-Hasen el-Eş'arî'nin, Mütezile'nin aslah anlayışına karşı üstadı ve Mütezile'nin ünlü imamı Ebû Ali el-Cübbâî ile yaptığı meşhur "uç kardeş" adlı münazaradır.

bunun kastettiğimiz masum olduğu ortaya çıkar. Çünkü onun hasmı yoktur, aynı dâvâyı ileri süren bir ikincisi yoktur. Bu durumda da onu diğerlerinden ayırt etmek zor olmaz.

Bu mukaddime de iki yönden bozuktur. Birincisi: Onlar dünyanın köşe bucağında, uzak bölgelerinde bir kişiden başka ismet iddiasında bulunan ve bunu açıklayan kimsenin olmadığını ne ile biliyorlar? Belki Uzak Çin'de veya Mağrib'in köşe bucağında bu iş ile ilgili bir şey iddia eden herhangi bir kimse vardır?! Bunun böyle olmadığı ne zarurî olarak ne de akıl yürütme ile ortaya konulabilir. Eğer, yok bu zarurî olarak bilinir, çünkü bu iş yayılmış olur, böyle bir işin nakledilmesi için sebepler çoktur, boldur, derlerse şöyle cevap veririz: dediğiniz gibi olması ihtimali yanında, mesafesinin uzunluğu sebebiyle bizim ülkemizde yayılmamış da olabilir. Çünkü masumlğu iddia edilen kişinin ismi ancak casusları ve onun sırrını bilenlerce bilinmektedir. Etrafı düşmanlarınca çevrilmiştir. Bu sebeple sırrı açıklamak ve yaymaktan çekinir. Gizlemekte yarar görür veyahut o yarar ama dinleyenler onu ülkede yaymaktan ve insanlara haber vermekten men edilmiş olabilirler. Düşmanları tarafından muhasara edilmiş ve kendilerini istilâ edenlerin katletme korkusundan belli bir yerde kalıp serbest hareket edememiş olabilirler. Bu ihtimâli kim yok sayabilir? Bu, az veya çok miktarda varid olan bir şeydir. Muhal olan bir şey değildir. Siz bu hususta kat'iyyet iddiasında bulunuyorsunuz. Bu ihtimâle rağmen kat'iyyet nasıl olur?

Bu mukaddimenin bozuk olan ikinci yönüne gelince: Sizin iddianıza göre, alemde bir kişiden başka ismet iddiasında bulunan kimse yoktur. Bu iddianız hatalıdır. Çünkü biz tevatür yoluyla iki kişinin böyle bir iddiada bulunduğunu işitiyoruz. Bunlardan birisi Gîlan'dakidir. Gîlan⁽⁷⁾, kendisine "Hakkın Yardımcısı" lakâbını takan ve günâhsız olduğunu iddia eden bu kişiyi bilmektedir. Bu adam kendini peygamber yerine koymuştur. Bu bölgenin sakinlerinden ahmaklar ona o derece kul olmuşlardır ki o onlara Cennetten arsalar parsellemektedir. Bazıları hakkında cimri davranmakta ve Cennet'ten bir zirâ yeri ancak yüz dinara satmaktadır. Bu ahmaklar ona yüklerle kıymetli mal, zahire taşımakta ve Cennetteki köşklere satın almaktadırlar. İşte masum olduğunu iddia edenlerden birisi. Bu kişinin iddiasının batıl, sizinkinin doğru olduğunu ne ile biliyorsunuz? İddiacıların sayısı çoktur ve onlardan birini diğerine karşı tercih edecek mucize gibi bir sebep yoktur. Diğer yandan siz ahmaklığı sadece size ait mi zannediyorsunuz? Sizden başkasının dili bu kelimeyi (ismet iddiasını) söylemez mi zannediyorsunuz? Bu ahmaklığın aslına şaşmaktan çok sizin ahmaklığı size aitmiş gibi iddia etmenize şaşılmaktadır. İkinci iddîacı ise Basra'nın adalarında tanrılığını iddia eden bir adamdır. Bir şeriat ortaya koydu, bir kur'ân tertip etti. Ali b. Kehlâ كحلل denilen bir adam tayin etti. Bunun Muhammed (s.a.) yerinde olduğunu iddia edip mahlûkata rasulü olduğunu söyledi. Etrafına onbin kişiden fazla adam toplandı. Herhalde onların sayısı sizden fazladır. Bu kişi masum olduğunu ve daha da ileri giderek başka şeyleri de iddia etmektedir. Şâbâsiyye'ye mensup olan bir kimsenin yukarıda geçen mukaddimeleri öne sürüp şöyle demesine ne cevap verirsiniz? Masum muallim için kat'i bir delil ol-

(7) Gîlan, Taberistan sahilindeki bir bölgenin adıdır.

mayınca ve masumun mucizesi de bulunmayınca o ancak bu konudaki iddiası, dâvâsı ile bilinir. Batınıyye'nin bu adamı ilâhlık iddia etmediğine göre nasıl oluyor da (ilâhlık iddiasında bulunan Şâbâsiyye'nin adamının) tabilerinden Batınîler daha evlâ oluyor? Eğer siz ilâhlık iddiasında bulunanın batıla uğraştığı zarurî olarak bilinir dersiniz buna iki yönden cevap verilir. Birincisi: Bunu iddia eden kişi hulûl yoluyla iddia eder ve ilâhlığın neseb yoluyla kendisine miras kaldığını zanneder. Bu iş ailesinde uzun asırlardan beri sürüp gelmektedir. Şimdi iddiada bulunanın dedesi de bu işi daha önce iddia etmişti. Hulûl inancına da pek çok topluluk bağlanmıştır. Bu sebeple hulûl mezhebinin bâtil olduğu zarurî olarak bilinemez. Zarurî olduğu nasıl iddia edilebilir ki bu konuda hemen hiç gizli yanı bulunmayan meşhur ihtilâf sözkonusudur. Öyle ki bu görüşe Sofiyye'nin ve filozofların ileri gelenlerinden bir grup meyl etmiştir. Bağdat'ta asılan Hüseyin b. Mansur el-Hallac⁽⁸⁾ "Ben Hakk'ım, Ben Hakk'ım" sözleri ile buna işaret ediyordu ve asılırken **"...Halbuki onu ne öldürdüler, ne de astılar,.."**⁽⁹⁾ âyetini okuyordu. Yine Ebu Yezid el-Bistâmî⁽¹⁰⁾ "Kendi kendimi tesbih ederim, şanımla ne yücedir!" sözüyle buna işaret eder. Ben dinindeki metanet ve ilminin çokluğu ile meşhur, parmakla gösterilen Sofiyye'nin şeyhlerinden birini dinledim. Bana, din ve verada zirvede olan şeyhinden hikâye ettiğine göre, şöyle diyordu: "Senin Allah'ın doksan dokuz isminden duyduğun her isim Allah'a giden yolun saliki bir Sufinin vasfı olur ve o Allah'a giden, yürüyenler cümlesinden sayılır. Vasil olanlar zümresinden değil. Bu nasıl inkâr edilebilir ki: Lâhutî varlıkla İsa aleyhisselâm'ın nâsutî yönünün birliği ile ilgili hıristiyanların görüşleri de aynıdır. Hattâ bazıları onu ilâh olarak isimlendirmiştir. Bazıları ise ilâhın oğlu, bazıları da yarî ilâh dediler. Hepsî o öldürülüşünde nâsutî yönü katledilmiştir, ilâhî yönü değil, görüşünde birleştiler. Yine nasıl böyle olmasın ki Rafızîlerden bir grup aynı düşünceyi Ali (r.a.) hakkında ileri sürdüler. Onun ilâh olduğunu iddia ettiler. Bu iddia onun zamanında vukua geldi ve hattâ Hz. Ali onların ateşte yakılmasını emretti. Görüşlerinden dönmediler ve şöyle dediler: böylece bizim onun ilâh olduğu yolundaki görüşümüzün doğruluğu ortaya çıkmış oluyor. Çünkü Rasulullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: **"Bir kimseyi ateşe ancak o ateşin Rabbi azab eder"**⁽¹¹⁾. Bununla bu mezhebin batıl oluşunun zarurî olarak bilinmediği açıklanmış olur, fakat bu ahmaklığa darbı meseldir. Bu görüşün bâtil oluşu da yine akıl yürütme ile bilinir. Nitekim onların mezheplerinin batıl oluşu da bu yolla bilinir. Öyleyse onların, bizim adamımızın dışında ismet iddiasında bulunan kimse yoktur, görüşleri bâtil olmuş, dahası ismet iddia eden değil daha da ilerisini iddia eden kimselerin bulunduğu isbat edilmiştir.

(8) Hailâc-ı Mansur, 224/857 de İran'da Beyzâ şehrinde doğdu. Vahdet-i Vücûd Felsefesini savunduğu için pek çok sefer zindana atılıp işkence gördü. 309/921 yılında idam edildi.

(9) en-Nisâ, 4/156.

(10) Ebû Yezid Bistâmî, Nişabur yolu üzerindeki Bistam şehrinde doğdu. 261/874 de vefat etti. "Vahdet-i Vücûd" akidesinin öncüsü olarak bilinir.

(11) Bunu İbn Hazm "el-Fisâl" de şöylece zikretti: "Allah'tan başkasının ilâhlığını söyleyen ğali fırkaların ikinci kısmının ilki Abdullah b. Sebe' el-Hunyerî'nin (Allah ona lânet etsin) ashabından bir Ravimdir. Ali b. Ebi Talib'e geldiler ve şifahî olarak: "Sen O'sun" dediler. O da onlara: O kimdir? dedi. "Sen Allah'sın" dediler. İş büyüdü. Hz. Ali ateş yakılmasını emretti ve onları ateşte yaktı. Bunun üzerine onlar ateşe atılırken: Şimdi bize göre (Hz. Ali'nin) Allah olduğunun sahih olduğu ortaya çıktı. Çünkü ateşe ancak Allah azab eder" dediler. Bk. İbn Hazm, el-Fisâl, IV/142, Kahire, 1347. Ayrıca hadis rivayeti için bk. benzer ifadelerle, Dârimî, Siyer, 24.

Görüşlerine verilen cevabın ikinci yönü şudur: Onların mezheplerinin batıl oluşu zarurî olarak bilinir. Batıl oluşunun zarurî olarak bilinmesi ile müşahade yoluyla bilinmesi arasında veya tevatür yoluyla bilinmesi arasında fark yoktur. Masum olduğunu iddia ettiğiniz kimsede masumlüğün bulunmadığı, şeriata aykırı bir çok yönü görülmekle bilinmektedir.

Bunlardan birincisi: Herkesin her ülkede tevatür derecesinde bildiği bir gerçektir ki o zorla haraç almakta, haksız mal ve vergi toplamaktadır. Hayvanların memelerindeki sütünü bile son damlasına kadar haraca bağlamıştır. Sonra yayayışındaki lüks ve zînet için müsrifçe harcama, ipek ve benzeri pahalı elbiseler kullanmak ve şahidlik için gerekli adaletin yüzde birinin dahi kendisinde bulunmaması gibi vasıfları vardır. Pekalâ bütün bunlardan sonra bu nasıl ismet?! Bütün bu halleri inkâr ederlerse o bölgelerdeki halkın bir çoğunun görüp duyduğu ve diğer ülkelere tevatür yoluyla bildirdiklerini inkâr ediyorlar, demektir. Bu sebepten bu ülke halkından gördükleri duyduklarına aykırı aldatmacalara aldanan ve kapılan bir kimse görülmez. Onların hile yollarından biri de şudur: Onlar davetlerini ancak uzak ülkelerde yaparlar. Böylelikle davet edilecek kişiye davet edilen hususta bir şüphe uyandırılrsa uzak mesafeyi kat etmeye mecbur kalır. Meşguliyet de onu böyle bir yolculuktan vazgeçirtir. Çünkü onlar eğer müşahade etselerdi, onlara bu yaldızlanmış aldatmacalar ve hilelerin ayıbı gözükürdü.

İkincisi onların şu sözüdür: İsmet iddiasında bulunan kimse ne zaman tek başına olmuş olursa onun masum oluşuna artık delil getirmeye ihtiyaç kalmaz. Öyleyse ismet iddiasında bulunan yalnız bizim adamımız olduğuna göre o masum olan imamdır. Bu mukaddime ile ilgili olarak da biz onları tasdik etmeyiz ve onların adamının kendisi için masumluk iddiasında bulunduğunu da doğrulamayız. Çünkü biz onu ismet iddiasında bulunurken kat'iyyen iştmediğimiz gibi ondan bunu işiteni tevatür yoluyla duymuş da değiliz. Aksine bu konu onların dâîlerinin birinden duyulmuştur. Dâîler de masum olmadıkları gibi sayıları da tevatür sayısına ulaşmış değildir. Kaldı ki sayıları o noktaya ulaşmış bile olsa iki sebeple onların sözünden ve verdikleri haberden ilim hasıl olmaz. Birincisi: adamlarıyla yüzyüze bu dâvâ için birarada bulunanlar azdır. Çünkü o has kullarının dışında kimseye gözükmez. En yakınlarının içinde daha da yakını olan kişilerin dışında kimseyle yüzyüze konuşmaz. Dahası bu masumluk dâvâsı ile ilgili sırrı da en yakınlıklarının daha da yakını olanlar içinde iyice yakını olan bir kaç kişiye açar. Dolayısıyla ondan bu sırrı duyanların sayısı hiçbir zaman tevatür sayısına ulaşmaz. Ulaşsa bile onlar çeşitli ülkelere dağıldıkları vakit bir ülkeye onlardan ancak bir kişi düşebilir, hattâ ülkelerin çoğuna düşmez bile. İkincisi: Onlar tevatür sayısına ulaşırsalar bile haberlerinde tevatür şartını yitirmişlerdir. Çünkü tevatürle bildirilen haberin şartı yayılmasında büyük bir grubun kendileri ile ilgili bir menfaat celbi için baskıları sözkonusu olmamalıdır. Siyasetle ilgili hususlarda olduğu gibi. Çünkü bu takdirde herhangi bir garnizon belli bir maksat için toplanmış olabilir ve burada herhangi bir şeyin üzerinde mutabık kalınarak, bu konuşulur durur. Elbette bu konuşulup duran şey tevatür yoluyla ilme sebep olmaz. Nice bir veya iki kişi vardır ki onlar bir işten haber verirler. Halbuki onları o haber verdikleri iş ile ilgili hiçbir garaz bağlamamaktadır. Onun için bu verdikleri haberde ilim hasıl olur. Her halde bu dâîler (propagandacılar) bu nevi iddiaları avamın kendilerine tabi olmasını sağlamak ve mal

larının mübah saymasına gidebilmek, böylelikle emellerine ulaşmak için uydurmak zorunda kalmışlardır. Netice olarak adamları hakkındaki hüsnü zanları onların yalanlanmasına götürür. Çünkü bunu hastahanedeki bir hasta hakkında söylerler onun yalan olduğuna inanırız. Bu hastaya ancak deliller inanır. Çünkü hiçbir akıllı kişi haramlardan ve mahzurlu olanlardan masum oluşu iddia etmez. Çünkü ilim sahibi onların adamlarının bunlara yöneldiğini ve bu mahzurlara bulaştığını müşahade edip durmaktadır. zerre kadar akıllı olan böyle bir şeye cüret etmenin ke-pazeliğinden utanır. kim kendisinde olmayan bir şeyle zinetlenmeye kalkışır ve bu durumda bu konuda düşünen bir kimsece apaçık ortada ise bu haliyle onun aklına bir şeyler olduğuna delil getirilir. Öyleyse bu dâvânın adamlarına nisbeti hakkında onların doğruluğu bize açıklanmış olmuyor. Bu onların son mukaddimeleridir.

Eğer şöyle denilirse: Rasûllah (s.a.)'ın asrında dünyanın her tarafındaki insanlar Rasûllah'ın davetçilerinin doğruluğunu inkâr etseler ve biz sizin. Muhammed (a.s.) peygamberlik iddia etmektedir, sözünüzü doğrulamıyoruz, hattâ o bunu aklımdan bile geçirmiyordu, deseler onlara ne denilir? Şöyle cevap veririz: Melekleri demircilere benzetmeniz ne kötü bir benzetistir. Çünkü aralarında hiçbir benzeşlik ve eşitlik yoktur. Çünkü Peygamber (a.s.)'ın hem kendisi hem taraftarları meydanda idi. Savaşlara katılıyor, ülkelerde dolaşıyor, saklanmadan. gizlenmeden insanlardan topluluklara çağırısını açıkça yapıyordu. Sonra o harikülâde mucizeler ortaya koyuyordu. Ortaya çıkışının ve savaşlarının yayılıp duyulması, varlığının yaygın bir şekilde bilinmesi için daveti her yere yayıldı. Sizin şimdiki adamınızın durumu ise böyle değildir. Evet! Onun varlığı ve kendisi gibi babalarının da halifelğe namzet oldukları, kendilerinin halifelğe başkalarından daha lâayık buldukları iddiaları tevâtürle bilinmektedir. Fakat onun ve ondan önce geçen babalarının kölülüklerden, hatadan, yanılmadan ve unutmadan masum oldukları; akli ve şerî bütün sırların gerçeğini bilme iddialarını bize kadar ulaşan şekilde açıklamamıştır. Hattâ aslen o fıkıh, kelâm ve felsefe gibi her hangi bir ilimde o ülkedeki alimlerden her hangi birinin iddia ettiği gibi bilgi sahibi olduğu iddiasında da bulunmamıştır. Bu durumda nasıl olur da onun peygamberliğin sırlarını bildiği, dünyâ ve ahiretle ilgili bilgilere sahip olduğu iddiası ortaya çıkmış olabilir? Bu iddia mezhebi kabul edecek kimseye yavaş yavaş hedefe ulaşmak ve onun tuzağa düşürülmesi ile ilgili icad ettikleri metoda uygun icadlarıdır.

İşte bunlar yukarıda serdedilen mukaddimelerle ilgili tafsilatlı olarak yapılan redlerin tamamıdır. Bununla beraber onların reddi ile ilgili topluca yapılan reddiye de kâfidir. İknâ edicidir. Geride sadece, onların akıl yürütmenin batıl olduğuna dair delillerinin fasit oluşu hakkındaki sözleri kaldı. Şimdi ona gelelim:

Birinci delâlete gelince ki o onların "kim aklını doğrularsa akıl onu yalanlar. Çünkü o hasmının aklını doğrulamış olur. Hasımı ise onu yalanladığını söylemektedir" sözüdür. Bu iddiaya şöyle cevap veririz: Bu, bir kaç yönden bätül bir hayâl ürünüdür. Birincisi: Bir misâlde muarazadır. Bu da bizim şöyle dememizdir: Biz akılları akıl yürütmelerinde doğruluyoruz. Siz de akılları, aklın zarurî olarak ortaya koyduğu hususlarda tasdik ediyorsunuz. Hasımlarınızdan sofistler sizi bu konuda da yalanlıyor. Eğer onların yalanlaması zaruri bilgilerin yalan olduğunun itiraf edilmesini gerektirirse size de sizin akıl yürütme ile elde edilen bilgilerin yalan

oluşu yolundaki muhalefetinizi haklı görerek itiraf etmemiz gerekir. Yok eğer akıl zaruriyatta doğru ise Sofistin aklına ne oldu ki o yalandadır? Sizin aklınızla onların akli arasında ne fark var ki? Bu onların ahmaklığından ve huylarının kötülüğündendir mi diyeceksiniz? O takdirde şöyle deriz: Nazariyatı inkâr etme hususunda sizin durumunuz da farklı değildir. Bu ilimlerden hesabı inkâr edenin durumuna benzer. Çünkü akli kıt olan anlamasa da ve esas olarak akıl yürütmeyi inkâr eden de onları reddetse de hesaplâ ilgili kesin bürhanlardan bizi hiçbir şey şüpheye düşürmez. Bununla beraber bizim yolumuz zarurî olan mukaddimeler serdetmek olacaktır. Eğer bir kimse bunu anlarsa neticeyi de anlar. Aynı şekilde hasmımız da bizi herhangi bir meselede, meselâ Vacibü'l-vücûdun isbatının inkârı gibi, bizi yalanlarsa kıyasın onun aleyhine delâlet edici mukaddimelerini kullanır ve şöyle deriz: Bizim şu "varlığın aslında şüphe yoktur" sözümüzden şüphe mi ediyorsun? Veya şu "muhakkak her varlık ya caizdir veya vacip" veyahut şu "eğer o varlığın var oluşu vacip ise vacibü'l-vücûd da isbat edilmiştir." Veyahut "eğer varlık caiz ise her caiz işin sonu çaresiz vacibü'l-vücûda dayanır" sözlerimizi kabul etmiyor musun? Mukaddimleri hakkında şüphe etmesi mümkün olmayınca netice hakkında da şüphe etmesi imkânı kalmaz. Fakat bu konuda insanlar ihtilâf ederler. Çünkü doğuştan bu mukaddimelerin tertibini kavramak mümkün olmaz. O bakımdan üstün kişilerden bunların öğrenilmesi gerekir. Bu üstün kişi mukaddimelerin çoğunu öğrenmiş bazıları da kendisi bulmuş olmalıdır. Böylece iş masum bir muallime varır dayanır ki o kendisine Allah Teâlâ tarafından vahy edilen peygamberdir. İlimlerin hepsi işte böyledir. Eğer onlar siz bir muallime muhtaç olduğunu itiraf ettiniz iddiasında bulunurlarsa şöyle cevap veririz: Bunu kabul etmeyen, müşahade edilen bir şeyi inad ederek kabul etmiyor demektir. Binaenaleyh muallime ihtiyaç itiraf edilmiştir. Fakat bu, hesap ilmi hakkındaki ihtiyacın kabul edilmesi gibidir. Çünkü bu konuda masuma muhtaç olunmaz. Çünkü bu konuda taklid geçerli değildir. Fakat akıl yürütme yoluna dikkatimizi çeken hesaba muhtaç olunur. Muallimin uyarması sözkonusu olunca öğretilen şeyin mukaddimelerin bazısının bazısından elde edilen zarurî ilim olması eşittir. Şüphe yoktur ki hesap muallimi de öğrettiklerinin çoğunu öğrenmiştir. Her ne kadar bazısının tertibini kendisi icad etmişse de. Öğrenilen bir şeyin öğreticisi hakkındaki söz de aynıdır. Tâ hesap ilminin başlangıcına kadar, vahy ve mucize ile teyid edilen bir peygamberden birine ulaşıncaya kadar bu zincir böyle devam eder. Fakat hesap ilmini Allâh Teâlâ'nın halk arasında yaymasından sonra insanlar bu ilmi masum bir muallimden öğrenmekten müstağnî oldular. Akli, nazarî ilimler hakkında da durum aynıdır. Fark yoktur.

İkinci itiraz onlara şöyle demektir. Hasmınızın akıl yürütmesi hakkında aklın tasdikini inkâr edip onun tekbizini tercih ediyorsunuz. Pekalâ gerçeği ne ile biliyorsunuz? Onunla batıl arasını ne ile ayırt ediyorsunuz? Aklın zarureti ile mi? Bunu iddia etmeye herhangi bir çıkar yolunuz yoktur. Aklın belli esaslara göre hareketi ile mi? Bu takdirde yine akıl yürütmeye dönmeye mecbur kalıyorsunuz! Öyleyse hasmınızın akıl yürütmesini tekbizten sonra tasdik ediyor ve böylece sözünüz tenakuz teşkil ediyor. Eğer biz bunu masum imamdan alıyoruz, dersiniz şöyle cevap veririz: Onun doğruluğunu ne ile biliyorsunuz? Eğer çünkü o masumdur, dersiniz, şöyle deriz: Onun ismetini ne ile biliyorsunuz? Eğer aklın zarureti ile dersiniz, sizin

rezil olmanızdan şüphe edilmez. Gönlünüzdeki gerçekler söylediklerinize uymuyor. İnancınızın tersini söylüyorsunuz. Çünkü Rasûlullah (s.a.)'ın mucizelerine rağmen, ismeti aklın zarureti ile bilinmez. Nitekim onun peygamberliğini bir grup inkâr etmiştir. Hattâ Brahmanlar bütün peygamberlerin gönderilmiş olduğunu inkâr etmektedirler. Müslümanlardan çoğu da peygamberlerin ismetini inkâr ettiler ve Allah Tealânın **“Âdem Rabbine âsî olup şaşırđı”**⁽¹²⁾ ve Kurân'da peygamberlerin durumlarını anlatan daha başka sözleri ile de delil getirdiler. Mucize sahibinin ismeti zarurî olarak bilinmezse nasıl olur da sizin adamınızın ismeti zarurî olarak biliniz? Biz onu akıl yürütme ile biliriz, fakat burada kastedtiğimiz akıl yürütme ondan öğrenilen akıl yürütmedir. Akıl yürütmede sahih ve fasit olmak üzere ikiye ayrılır. Sahihini fasidinden ayırt edebilme halktan hiç kimseye mümkün olmaz. Bu ancak gerçek imam için sözkonusudur. İşte bu, şüphe ile bürhanın ayırdedilmesinin açık bir ölçüsüdür. Şüphesiz biz faydalandığımız akıl yürütmenin sahih olduğunu öğrendik. Gönlümüz buna imamın tezkiyesi ve öğretmesi ile iyice yattı, denilirse, buna şöyle cevap veririz: Size öğrettiği akıl yürütmeyi anlamakta teemmüle ihtiyacınız oluyor mu yoksa o açık bir şekilde anlaşılıyor mu? Eğer açık bir şekilde anlaşıldığını iddia ederseniz cehaletinize diyecek yoktur. Çünkü bu iddianın neticesi, onun masum oluşunun bilinmesi açık bir şekilde hasıl olmaktadır, görüşüne varmaktadır. Bu ise apaçık bir yalandır. Eğer onu anlamakta teemmüle ihtiyacınız varsa bu teemmül akılla biliniz mi yoksa bilinmez mi? Her halde akılla biliniz cevabını vermek gerekir. Buna göre şöyle deriz: Teemmül sırasında bir önerme ortaya koyarsa akıl, bu önermeyi doğrular mı? Yoksa doğrulamaz mı? Eğer hayır, derlerse, o zaman niye doğruladınız, deriz. Eğer, evet o doğrudur, derlerse mezheplerinin aslını iptal etmiş olurlar. O da şu sözleridir: Akıl yoluyla bunları doğrulamak mümkün değildir. Eğer, imam Allah'ın sırlarının içyüzünden bazı işleri bilir. Bunları zikrettiğinde öğrenciye bunları işittiği anda doğruluğuna zarurî ve açık bir ilim hasıl olur. Artık bununla inceden inceye akıl yürütme ve düşünmeye ihtiyacı kalmaz denilirse şöyle cevap veririz: Rasûlullah (s.a.) bunu biliyor muydu? Bilmiyor muydu? Eğer, evet dersiniz o zaman onu neden gizledi. Onu ortaya koyarsaydı ya, açıklasaydı ya! Böylece akıllar apaçık bir şekilde onu anlamaya mecbur olurdu. Dâvâları hakkında onu doğrulamaya süratle koşardı. Neden bir grup insanı batıl hayaller uğrunda mallarını canlarını seferber ederek şüphe bataklığında çırpınmaya, sapıklıklar içinde bocalamaya terketti? Nasıl oluyor da siz bunu imanınızdan öğrendiğiniz ve bunun doğruluğunun apaçık bilinmesine gücünüz yettiği halde bu ince husus gizlendi? Açıklanması hangi güne bırakıldı? Dinin saklanması en büyük günâhlardan iken neden böyle davranıldı? Sonra nasıl oluyor da sapıklık yollarınızı, fenlerinizi işitenler kısımlara ayrılıyor? Hepsini tasdik etse, boyun eğse ya? Hasılı böyle bir söz utanmazlık ve hayâsızlıktan başka hiçbir şey anlatmaz. Bunun yanında biz zarurî olarak şunu da anlıyoruz; açıkçası siz imamınızın doğruluğunu ve masum oluşunu idrak etmiş değilsiniz. Fakat her halde aldatma, hak ile batılı karıştırma yolunda hâyâ elbisesinden soyunmaya mecbur olmuşsunuz. İşte Allah, sapıklık ve arzularına uyanlara böyle yapar. Gafillerin pişmanlığından Allah'a sığınırız. Bu, sizden duyulan yalan daha önce, bırakın insanların ileri gelenlerini, cahillerinden bile duyulmuş, görülmüş cinsten bir söz, bir sürçme, bir hile değildir.

(12) Tahâ, 20/121.

Üçüncü itiraz: Biz irşad edilmek isteyen bir kimseye meselâ şöyle deriz: Akıl yürütmenin sıhhatından şüphe edilir ve ihtilaflardan –topluca– delil getirilirse, hakkında şüphelenilen meselenin belirlenmesi gerekir. Çünkü meseleler, akıl yürütme ile bilinmesi mümkün olmayanlar, zannî ilim ile bilinebilenler, kat'î bilgi ile bilinme irkânı olanlar diye kısımlara ayrılırlar. Sualin mücmel olarak kabul edilmesinin mânâsı yoktur. Tam aksine hakkındaki kapalılık bulunan problemin belirlenmesi gerekir. Bu suretle onun hakkındaki örtü açılmış olsun ve soru soran kimse, bu konuda muhalif olanın neticeye götüreceği mukaddimeler tertiplemesini bilmediği yolunda uyarılmış olsun. Biz şimdi iki meselede bilgi iddiasında bulunuyoruz; Birincisi: Varlığı gerekli ve bir sani' ve müdebbire ihtiyacı olmayan Sani'in varlığı. İkincisi: Peygamberin doğruluğu. Kalan diğer meseleler hakkında Peygamber (s.a.)'den taklit yoluyla elde ettiğimiz bize yeter. Dinde mutlaka gerekli olan, miktar işte budur. Kalan ilimlerin tahsil edilmesi farzı ayrı sayılmaz. Aksine her ne kadar onların tahsili mümkünse de halk onlardan müstağnidir. Onlara herkes aynı derecede muhtaç değildir. Hesap ilmi, tıp, astronomi, felsefe gibi. Bu iki meseleyi biz yakînen biliriz. Varlığı gerekli olan (Vacibü'l-vücûd)u bildiğimiz mukaddimelerle peygamberin doğruluğunu da, yine benzer mukaddimelerle kat'i olarak biliriz. Kim bu mukaddimleri kavransa onlardan şüphe etmez. Onlara muhalif olanın yanlışlığını hesap yapanın hesapta yaptığı yanlışlığı bildiği gibi kat'i olarak bilir.

Hasımlarımız da bu iki meseleyi, akıl yürütme yolu ile, öğrenmek zorunda kalırlar. Peygamberin sözü onları bu iki konuda doyurmaz. Masumun sözü nasıl doyursun, tatmin etsin? Eğer, Allah'ın sıfatlarının bilinmesi, şariatların bilinmesi, haş ve neşrin, hülâsa bunlara benzerlerin bilinmesi nasıl olacaktır? Nereden bilinecektir? denilirse şöyle cevap veririz: Mucize ile teyid edilen masum peygamberden öğrenilir. Ondan haber verilen şeyleri tasdik ederiz. Nitekim siz de kendisinde ismet ve mucize bulunmayan adamınızı taklid ediyorsunuz. Eğer onun sözünü ne ile anlıyorsunuz? denilirse, sizin şu sorularınızı sorduğunuzda sizin sözünüzü anladığımızla. Bizim cevabımızda sözümüzü anladığınızla, diye cevap veririz. Bu, dilin bilgisi, lâfızların konusudur. Sizin sizce masum olandan anladığınız gibi, diye cevap veririz. Eğer, peygamberin sözünde ve Kur'ân'da sûrelerin evvelleri gibi müşkil ve mücmeller, kıyamet meseleleri gibi müteşabihler vardır. Akıl bunlara delâlet etmediğine göre bunların teviline sizi kim muttali kılacaktır? denilirse şöyle cevap veririz: Şer'i sözler üç kısımdır. Sarih sözler: Bunların başka mânâlara ihtimali yoktur ve bunları kavramak için öğreticiye ihtiyaç yoktur. Aksine biz onları sizin masum muallimin sözünü anladığınız gibi anlarız. Çünkü eğer şariin sarih sözü bir muallim ve müevvile ihtiyaç gösterse masum muallimin sarih sözü de başka bir muallim ve müevvile ihtiyaç gösterir ve bu böylece sonsuz bir silsile halinde devam eder.

İkincisi: sûrelerin başındaki harfler gibi mücmel ve müteşabih sözler. Bunların mânâlarının akılla anlaşılması mümkün değildir. Diller ıstılah ile bilinir. İstılah da halk arasında hece harfleri şeklinde geçmez. Şüphesiz **ح م ع س ق** ve **الر** neyi ifade etmektedir? bunu masum da bilmez, anlamaz. Bu, ancak eğer bununla neyin murad edildiğini peygamberlerinin diliyle Allah açıklarsa öyle anlaşılır. Sema yoluyla anlaşılır. Ondan öğrenilir. Bu durum da şu ihtimaller içindedir. Ya Peygamber onu zikretmemiştir. Çünkü onu bilmeye ihtiyaç yoktur ve halk da onunla mükellef

değildir. Masum da bu hale ortakdır. Çünkü o da peygamberden duymadığı için bilmez. Onu bilmiş ve zikretmiş bile olsa halkın mecbur olmadığı bir şeyi zikretmiştir. Çünkü onlar onunla mükellef değildirler. Eğer Peygamber onu zikretmişse onun bilgisine onun haberine-mütevâtir veya ahad yolla-ulaşan ortak olmuştur. Bu konuda İbnu Abbas ve müfessirlerden bir gruptan nakledildiğine göre eğer bilgi mütevâtir yolla ulaşırsa ilim ifade eder yoksa zan ifade eder. Bu konudaki zan kâfidir. Hattâ bunu bilmeye ihtiyaç yoktur. Çünkü bunu bilme mükellefiyeti yoktur.

Kıyametin ne zaman kopacağı meselesine gelince: Bunu Allah zikretmedi. Peygamber (a.s.)'i de zikretmedi. Gerekli olan ancak kıyametin aslını tasdik etmektir. Onun vaktini bilmek vacip değildir. Aksine halkın maslahatı, menfaatı onun ne zaman kopacağını onlardan gizlenmesindedir. Bundan dolayı o onlardan gizlenmiştir. Allah'ın ve Peygamberinin söylemediği bu sözü masum nereden bilecek? Onun vaktini tayin etmeye ne aklın zaruretine ne de bu konuda akıl yürütmenin gücü yeter? Sonra hadî, onu bildiğini –O (s.a.) onu Ali b. Ebi Talib (r.a.)'e gizlice zikretmiştir diye– kabul edelim. Her imam da sırdasına onu zikretmiş olsun. Ancak imamların yanında açılabilen bir sır olduğu için bundan halka hangi fayda gelecektir? Eğer sizin masumumuz onu zikretmişse ve Allah'ın gizlenmesini emrettiği bir sırrı, –Çünkü Allah Teâlâ: **“...Nerdeyse onu açıklayacağım”**⁽¹³⁾ buyurmaktadır- ifşa etmişse, bu işi Allah'a ve Peygamberine inad olsun diye yapmıştır. Eğer ifşa etmemişse, öğretilmesi caiz olmayan bu işler ondan nasıl öğrenilecektir? Bunlar aklî işlerin öğretmeye muhtaç olduğuna delâlet etmektedir. Fakat eğer muallim bu konuda akıl yürütme yollarına dikkat çekiyorsa onun masum olması şart değildir. Eğer o konuda bir delil aranmadan taklid ediliyorsa masum oluşu mutlak bir mucize ile bilinmelidir. O da peygamberdir ve sana muallim olarak o yeter. Başkasına ihtiyaç yoktur.

Üçüncü Kısım: Ne mücmel ne de apaçık olan, fakat zarurî bilgiye yol açması bakımından açık olan sözlerdir. Bu kabil konularda ve sahalarda da zannî bilgi kâfi gelir. İster bu fikhî konular hakkında; ister halka ancak tevhide inanmaları gerekli olduğu için Allah'ın sıfatları ile ilgili; ister ahiret işleri ile ilgili olsun fark yoktur. Sözler bu konuda apaçık sayılır. Halkın onun Kadir, Alîm, Semî', Basîr, Benzeri Olmayan olduğuna inanması için bu söz apaçıktır. Kur'ân'da bu söylenenlerin hepsi vardır ve apaçık bildirilmiştir. Fakat bu sıfatların niceliği ve hakikatı konusunda akıl yürütmeye gelindiği zaman durum değişir. Onun sıfatları bizim kudretimiz, ilmimiz, görmemiz gibi midir değildir? diye düşünüldüğünde hemen aklımıza O'nun: **“O'nun benzeri hiçbir şey yoktur...”**⁽¹⁴⁾ âyeti gelir ve bu ayet O'nun başka varlıklara benzemediğine delâlet etmektedir. Bu kadarı halk için yeterlidir. Onların bu noktada masuma ihtiyaçları yoktur. Evet! Bu konuda akıl yürüten ve konuya aklî deliller getiren, akıl yürütülen konulardan bazılarında kat'î bilgiye, bazılarında da zannî bilgiye ulaşır. Bu durum zekâyâ, kavrayışa çeşitli mânialar ve sebeplere ve akıl yürütmedeki başarıya ulaşmaya yardım edici unsurlara göre değişir.

(13) Tahâ, 20/15.

(14) eş-Şûrâ, 42/11.

Bilen kat'î bilgiye ulaşmanın zevkini tadar. Kat'î bilgiye ulaştınca da artık o konuda tereddüt etmez. Başkasının idrak edememe kusuru onu şüpheye düşürmez. Bazan nefsi zayıf olur ve başkasının muhalefeti onu şüpheye düşürür. Bütün bunların zararı yoktur. Çünkü bunlarla emrolunulmamıştır. Masum da ne kadar sağlam ve iyi yaparsa yapsın bundan daha iyisini yapıp şüpheye düşürmekten müstağnî kılamaz. Çünkü sadece taklit ona yetmez. Eğer delâlet yönünü söylerse, daha önce geçtiği gibi, bunun masumdan veya başkasından söylenmesi arasında fark yoktur.

İkinci delâlete gelince: Bu onların şu sözüdür. Size irşad edilmek isteyen şaşırılmış bir kimse gelse ve sizden dinî ilimlerden sorsa, ona aciz olduğu ortada iken, akıl yürütmesi için sadece akli ile bu işin hakkından gelmesini mi salık verirsiniz yoksa ona mezhebinizde size tabi olmasını mı emredersiniz? Halbuki Mutezile mezhebindekiler ve felsefeciler sizinle niza halindedir. Keza diğer fırkalar da aynıdır. Bütün bunların sonunda şu zoru ortaya çıkıyor: Bir mezhep diğer bir mezhepten, bir fırka diğer bir fırkadan ne ile ayrılır. İki yönlü cevap veririz: Birisi, onlara şöyle dememizdir: Sani'in varlığı ve peygamberlerin doğruluğu konusunda şaşırılmış birisi size gelse aynı problemler sizin için de sözkonusudur, öyle değil mi? Eğer akli bir delil zikrederseniz, buna güvenmeyiz, eğer bu işi onun aklına havale ederseniz, yine durum aynıdır. Bu durumda siz herhalde bu şaşırınışı masuma havale etmek suretiyle onun derdine derman oluyorsunuz? Bu, ne de rahatlatıcı şifâdır?! Çünkü o şöyle demektedir: Beni mucize ile gelen Muhammed b. Abdullah zamanında gelmiş irşad edilmek isteyen bir kimse olarak kabul ediniz. Sizin masumunuzun mucizeye gücünün yetmediğini bu arada belirtelim. Veyahut da farzedin ki ben masumunuzu bastonu yılanı çevirirken, ölüyü diriltirken, doğuştan kör olanı, alaca illetine yakalanmış olanı iyileştirirken gördüm. Benim bu görüp durmam aklın zaruretini ile onun doğruluğunu bana açıklamaz. Akıl yürütmeye de güvenmiyorum. Halktan niceleri bunu gördüler de inanmadılar. Kimi onu sihire ve gözboyayıcılığa, düzenbazlığa hamlettiler, kimi başka şeye. Bu durumda siz herhalde onu şöyle diyerek tatmin ediyorsunuz: Masum imamı taklid ediniz, sebebini de sormayınız. O takdirde şöyle söyler. Peki ama neden peygamberlik ve masumiyeti inkâr eden muhaliflerinizi taklid etmeyeyim?! Yoksa aralarında sakal uzunluğu veya yüzünün beyazlığı gibi fark mı var? Veya buna benzer alay edeceği şeyleri söyler. İşte bu kendi huccetlerinin aleyhlerine delil oluşudur ki onların ilkleri ile sonları biraraya gelseler tefekkür ve delil hakkında, akıl yürütmenin dışında, ona çare bulamazlar.

İkinci cevap: Bu, araştırmadır. İrşad edilmek isteyen şöyle deriz: İsteğin nedir? Eğer sen ilimlerin tamamını istiyorsan, ne de çok fuzûlî şey istiyorsun, kavuşmak istediğin ne büyük, emelin ne kadar uzakta! İlimlerden seni ilgilendirenle meşgul ol? Eğer beni ilgilendireni istiyorum diyorsa, ona şöyle deriz: Allah ve Peygamberini bilmekten başka önemli olanı yoktur. İşte "**Allah'tan başka tanrı yoktur Muhammed O'nun elçisidir**" sözünün mânâsı budur. Bu iki mesele senin onları öğrenmende bize kolaylık sağlar. Bu sırada ona Vacibül-vücûd hakkında daha önce zikrettiğimiz zarurî mukaddimeler zikredilir. Sonra da bu mukaddimelerin benzerleri Peygamber'in doğruluğuna mucizelerin delâlet edişi hakkında zikredilir. Eğer muhaliflerin muhalefeti bu bilgi hakkında beni şüpheye düşürüyor, size mi tabi olayım yoksa muhaliflerinize mi? diye bir iddiada bulunursa ona şöyle cevap veririz: ne bize tabi ol, ne de muhaliflerimize. Çünkü taklid yoluyla öğrenme mü-

bahtır. Netice hakkında taklid, kendisine güvenilmeyen bir şeydir. Senin şüpheni bizim mukaddimelerimizden hangisindedir? "Varlığın aslı kabul edilir" de midir? Eğer böyleyse senin dermanın hastahanededir. Çünkü bu, kötü huydan ileri gelir. Çünkü kim varlığın aslını inkâr ederse kendi nefsinin varlığını inkâr etmektedir. Eğer ben bu konuda sofistler gibi şüpheye düşmüyorum dersin, demek ki sen birinci mukaddimeyi kat'i olarak kabul ettin. İkincide mi şüphe ediyorsun? O "Eğer bu varlık gerekli ise vacibül-vücûd isbat edilmiştir" sözümüzdür. Bu da zarûfidir. Sen bizim eğer bu varlık caiz ise" sözümüz hakkında şüphe ediyorsan, caiz oluşun iki tarafından biri olan eşit durumdakinin ancak bir tahsis edici tarafından tahsis edildiği ortadadır. Bu da sözü idrak eden herkese göre zarurî bir mukaddimedir. Eğer burada anlamak için bir nebze duraklama varsa bu konuşanın sözünden neyi kastettiğini anlamak için bir duraklamadır. Evet, evet! Onda şüphe yok, derse şöyle deriz: İşte bu tahsis edici, kendisine muhtaç olunan kişi caiz bir varlık ise bu konudaki söz varlığı caiz olmayan bir tahsis ediciye muhtaç olunan hakkında söylenen söz gibi değildir. O da vacibül-vücûddan muraddır. Bundan sonra daha neden şüphe ediyorsunuz? Eğer, bende daha şüphe kaldı, derse, bu sözülle onun kabileyetsizliği, anlayışındaki kötülüğü ortaya çıkar. Onun doğruya ulaşamayacağından ümid kesilir. Bu gerçekleri kavrayamayan ilk kabiliyetsiz kişi değildir, onun için salıveririz yoluna. Bu kişi, hesap ilmini öğrenmek isteyen ve bizim kendisine Oklides'in kitabının sonunda yer alan ve hesabın başlangıcı sayılan biraz ciddi problemlerden ona versek kabiliyetsizliğinden onu anlayamayan kişiye benzer. Hattâ eşkenar üçgen için bürhanlar ortaya koymayı hedefleyen ilk şekil hakkındaki mukaddimeleri bile kavrayamaz. Anlarız ki onun mizacı bu ince ilmi kavramaya tahammül edemez. Halkın hepsi ilimleri mütehammil değildir. Hattâ zenaatları ve ustalıkları bile kavramaya güçleri yetmez. Bu durum bu aslın bozuk olduğuna delâlet etmez. İrşad edilmek isteyen kişi: Ben bu mukaddimelerden de onların neticelerinden de şüphe etmiyorum, fakat size muhalefet edenler neden muhalefet ediyorlar, derse şöyle cevap veririz: Ya bu mukaddimelerin tertibini bilmediklerinden veya inatlarından veyahut da kabiliyetsizliklerinden. İnsafa meyilli olanlardan böyle biriyle şifahî olarak görüşsek mesele aydınlanır. Anlayıp anlamadığını; tavsif ederek onu itiraf ettiği veya kabiliyetsizliğinden onu anlamadığını veyahut taassub ve taklidin onu alıcı gözle görmesine mani olduğunu, dolayısıyla onu idrak etmediğini ortaya çıkarıncaya kadar şu mukaddimelere tekrar müracaat etsek durum aydınlanır. O zaman hatasını görür ve anlar. Bütün meselelerde böyle yapılır ve bu konuda onun durumunun elverdiğine, zekâ ve kavrayışının kabul edeceğine bakılır. Onun takat getiremeyeceği ona yüklenilmez. Aksine gerçek hakkında samimî olarak tevarüs ettiği inançlarla nice hususlarda o iknâ edilir. Çünkü avamın çoğunu şeriat bununla iknâ etmiştir. Anlamadıkları nice bürhanlar onlara hiç açıklanmaz.

Üçüncü delâlet: Onların şu sözüdür. Bir, gerçeğin delilidir. Çokluk batıl oluşun delilidir. Talim mezhebi birliği gerektirir, temsil eder. Sizin mezhebiniz ise çokluğu. Çünkü talime muhalefet eden fırkaların ihtilâfları halâ devam etmektedir. Talimi kabul eden fırkanın ise yolları birdir.

Buna verilecek cevap bir kaç yönlüdür: Birisi; muaraza, diğeri; iptal, üçüncüsü de; araştırma yoludur. Muaraza şöyle demendir: Bir masum muallime ihtiyaç içinde

olanlar bu masum hakkında ihtilâf ettiler. İmamiyye onun zahir olmadığını, zatının aynen bilinmeyip, nefsinin takiiye gereği gizlediğini ileri sürdüler. Diğerleri onun henüz mevcut olmadığını, fakat var olmasının beklendiğini gerçek mânâda ortaya çıkma zamanı geldiğinde onun ortaya çıkacağını, eğer onun ortaya çıkması için zaman müsait olsaydı elbette bulunacağını; ortaya çıkması mahzurlu ise takiiye uygulanarak mevcut olmasının bir faydası olmadığını iddia ettiler. Daha başkaları önceden gelip geçmiş halifeler hakkında onların ölmediklerini, zamanı geldiğinde ortaya çıkacaklarını söylediler. Onun kim olduğunda ihtilâf ettiler. Hattâ bir grup el-Hakim diye lakaplı olanın halâ yaşamakta olduğunu söylediler. Başkaları bunu başkası hakkında söyledi. Bu işin kör döğüşü bir çok çeşitlerini sayarsak uzar gider. Bunlar, ahmaklardan bir topluluktur. Bizim zümremizden sayılmazlar. Eğer onları bize katar onlarla bizi toplarsanız elbette yekûnumuz artar; neden bize muhalefet edenleri, onlar size de muhalefet ettikleri halde, bizimle birmiş gibi düşünüyorsunuz? İnsafı bir değerlendirme, bize sadece biz olarak bakmanızdır. Çünkü esasen bizim kendi içimizde görüşümüz farklı değildir, derse şöyle cevap veririz: Biz de eğer yalnız başımıza itibar edilirse kendi içimizde muhalefetimiz yoktur. Bu itiraz meselelerin tamamında bir mezhebe inanan ve kendi içinde muhalif olmayan herkes için geçerlidir ve kaçınılmazdır. Böyle bir kimsenin (yani bir mezheb salikinin) bütün konulardaki inancına uyan halktan bir topluluk vardır. Eğer siz onun grup ile birlikte oluşunu muteber sayıp onlara muhalefet edenleri onlarla beraber düşünmezseniz, ahmaklık, kabiliyetsizlik ve akıl yürütmedeki kusurdan dolayı onlar görüşlerinde birlik içinde olmuşlardır yoksa bu, gerçeğin onlarda olduğuna delâlet etmez. Muhaliflerinizin ahmaklığını ne ile öğrendiniz? dersiniz, bu sözünüz de masumdan öğrenmenin vacip oluşunu söylemekteki muhalefetiniz ile ilgili olarak aleyhinize döner. Eğer siz her ne kadar mezhebin teferruatında ihtilâf ediyorlarsa da “akıl yürütme sahihtir” görüşünde olanlar bir tek mezheptir, diye iddia ederseniz buna şöyle cevap veririz: “İmam masumdur” diyenler de teferruatı ayrılsalar da, bir mezhep sayılmak zorundadır. Bundan kaçılacak yol yoktur.

İkinci cevap: Bizim şöyle dememizdir: Birlik gerçeğin, çokluk da batıl oluşun işaretidir, sözünüz iki yönden yanlıştır, geçersizdir. Nice “bir”ler vardır ki batıl, nice “çok”larda vardır ki gerçek olabilir. Biz alem hâdistir veya kadîmdir dediğimizde hâdis birdir, kadîm de birdir. Bu ikisi birlik ile alakâlarında ortakdır. Halbuki gerçek ve batıl olmaları bakımından ayrılırlar. Beş beş daha on mudur? desek, “hayır” sözümüz bir tek olumsuzdur, “ondur” sözümüz de bir tek kabul edıştır. Fakat ikisi de farklıdır. Biri gerçek diğeri yanlıştır. Eğer, “on” size ancak bir ile taksim edilmek ve tafsilât ortaya koyma imkânı verir, sözünüz yine dokuz ile yedi ile ve diğer sayılarla ayrılmaz sözünün içinde çokluk vardır dersiniz şöyle cevap veririz: Bu gibi ayrılmalarda çokluğun gerekliliği batıl oluşu göstermez. Çünkü biz birbirine yakın iki cismi kastettiğimiz zaman, “o ikisi eşit midir? Değil mi? deriz. “Eşittirler” sözümüz, birdir ve batıldır. Bunu ancak bir ile ayırmak imkânı vardır. “Hayır” sözümüz, “birbirinden farklıdır” dediğimiz için gerçektir ve bu birdir. Gerçek ve batıla taksim edilmek suretiyle ayrılmayı kabul eder. Çünkü şöyle denir: Bu cisim şu cisimden farklıdır. Yani o daha büyüktür diye tefsir edilir. Gerçek bunlardan biridir. Batıl da bir oluşunda ve bir sözün altında dercedilmiş olmasındaki ortaklıkta onun

mukabilidir ki(bir olmasından) haktır. Görüldüğü gibi bunlar, onların zikrettiklerinin zihinleri karıştırmadan ibaret olduğuna delâlet etmektedir.

Çokluk batıl oluşun emaresidir, sözlerine üçüncü cevap: Bizim mezhebimiz birdir, onda çokluk yoktur. Çokluk bir meselede birleşip bir çok meselelerde ayrılan şahıslar hakkındadır. Durum böyle olmasına rağmen onlar bizim beş beş daha kaç eder? sözümüz hakkındaki meselenin cevabı hakkında bunu niçin çokluk olarak değerlendirdiler? Hattâ çokluğun ötesinde mezheple ilgili görüşleri şudur: Bir tek mesele hakkında birbiriyle çelişen bir çok fetvalar verilmektedir. Tabîî bu anlayışı benimseyince çokluk batıl oluşun delilidir, denilir. Halbuki biz her mesele hakkında ancak bir tek fetva veririz. Şöyle deriz: Allah birdir, Muhammed (s.a.) O'nun Rasulüdür. O doğrudur, mucize ile teyid edilmiştir. Gerçek olması için bu bir tek fetvadır. Eğer batıl ise o onların mezhebine uygundur. Matematik bilgileri doğru bilgilerdir, dediğimiz zaman bu bir tek sözdür ve gerçektir. Aynı şekilde bizim "akıl yürütme, zorunlu olarak idrak edilmeyeni idrak etmeye götüren yoldur" sözümüz de bir tek mezheptir, kendisinde çokluk yoktur. Bu bakımdan gerçek olmalıdır. Fakat doğrusu onların doğru ile eğri olanı karıştırmalarından kurtulmaları muhaldir. Böyle bir şey olursa şaşılır. Çünkü onlar bazan bir meseleye (meselâ beş beş daha, yedi yedi daha altı altı daha kaç eder ve başkaları gibi) verilen cevaplardaki çokluğu; bazan bir mezhepte birleşen ve ayrılan şahısların çokluğu hakkında kullanılan "çokluk" sözünü ele aldılar ve bir meseledeki cevap sayısına izafe edilen çokluk için kullanarak batıldır görüşüne ulaştılar. Bu görüşleriyle de herhangi bir meselede birleşen fakat diğerlerinde görüşleri ayrılan bir topluluğun birleştikleri görüşlerinin de batıl oluşuna delil getirdiler. Bu karıştırma ile ortaya çıkan iddia kabul edilebilir cinsten değilse de bu işi ortaya atanın maksadı avamın zihnini karıştırmaktır. Avamın rağbet etmesi umulduğu için bilerek böyle yapılmıştır. İçlerinde rablik iddiasında bulunan ahmakların bulunduğu bir topluluğun, onların derece derece tertiplenmiş tuzaklarına düşmesi olmayacak işlerden değildir. Rablik iddiasını bile kabul edebilen bu ahmakların başka şeyleri kabul etmeleri zor olabilir mi? Allah Tealâ'nın: **"...Eğer o Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda bir çok tutarsızlık bulurlardı!"**⁽¹⁵⁾ sözüne gelince, bunu ele alışları da yukarıda zikrettiğimiz karıştırma tarzındadır. Çünkü bununla istenen bir tek konuşmacının sözlerindeki tutarsızlıktır. Bu konuşmacının sözleri çelişkili olunca bozuk olur. Halbuki bizim birimizin bir meseledeki sözlerimizde tenakuz yoktur. Aksine bir topluluğun talim yolunun doğru olduğunda ve onun isbatında birleşmesi gibi bir topluluk bir meselede, ki o akıl yürütmenin isbatıdır, birleşmiş, sonra da başka meselelerde ihtilâf etmişlerdir. Bu nerde? Bir söz üzerinde ihtilâf etmek nerde?!

Eğer, öğrenciler talim esası ve bir tek muallim üzerinde birleşip hepsi onu dinlerlerse isterse sayıları milyon olsun aralarında ihtilâf olmaz, denilirse şöyle cevap veririz: Akıl yürütenler de delil hakkında akıl yürütme ve her mesele hakkında bir delil tayin etme üzerinde birleşirler, bunun üzerinde mutabık kalırlarsa aralarında anlaşmazlık tasavvur edilmez. Eğer, bu delilin kendisi üzerinde anlaşamayan nice

(15) en-Nisâ, 4/82.

akıl yürütenler vardır, dersenez, biz de sizin mualliminize uyan nice kişiler vardır ki onlar da aralarında ihtilâf ederler! Eğer, çünkü o ihtilâf eden, muallimin masum olduğunu tasdik etmeyen kişidir, dersenez buna da şöyle cevap veririz: İhtilâf eden akıl yürütücü de delilin delâlet yönünü bilmeyen kişidir. Eğer, belki delâlet yönünü biliyordu da sonra onu inkâr etti, dersenez, buna da: bu ancak inad etmekten doğan bir tasavvurdur. Bu aynen imamın masum oluşunun gerçek olduğuna inanan birinin sonra ona muhalefet etmesine benzer ki ancak inad sebebiyle olur. Bu durumda görüldüğü gibi, her iki yol arasında fark yoktur.

Dördüncü delâlete gelince: Bu, onların eğer akıl yürüten kendisi ile hasmı arasında itikad yönünden bir eşitlik olduğunu idrak etmiyorsa niçin onun iki durumu arasında eşitlik olduğunu anlıyor? Nice mesele vardır ki ona akıl yürütme yoluyla inanır, sonra da inancı değişir. Bu durumda ikincinin birinci gibi olmadığını ne ile öğrenir? sözlenidir ki buna şöyle cevap veririz: Bu, kendisinde hiç tereddüt edilmeyen bir zorunlulukla öğrenilir. İki misâl hakkındaki sizin inancınız budur. Bu gibi görüşlerde muaraza için ve hucdetin benzeri ile aleyhine red için kullanılan sözden daha güçlüsü yoktur. Çünkü onların adeti daima hiçbir mezheple ilgisi olmayan problemlere el atmaktır. Böylece avamın akıllarını bunlarla karıştırıp o meselenin muhaliflerinin mezheplerinin özelliği olduğu yolunda hile yaparlar. Avamdan zavallı kişi bunun mezhebi hakkında aleyhine döneceğini ne zaman farkedecek?! Biz deriz ki: Şu, görüş sahibi kişi talim mezhebine ve akıl yürütmenin batıl olduğuna ana-babasından duyarak taklit yoluyla mı inandı veya ana-babasından bir mezhep duydu bundan sonra da onun batıl olduğunu farkettiler mi? Eğer, ana-babadan duyarak inandım, derse, ona: Hristiyan, Yahudi, Mecusî ve sizin muhaliflerinizin çocukları da akıl yürütme meselesiyle ilgili olarak sizin inancınızın hilâfı üzere yetiştiler. Sizinle onların arasını ne ile ayırıyorsunuz? Sakalın uzunluğu, yüzlerin kara oluşu ile mi, yoksa başka bir sebeple mi? Çünkü her ikisinde de taklid müşterektir, deriz. Eğer, hayır, aksine, sizin mezhebimize inandık da sonra taklidi terkettik ve talim mezhebinin doğruluğunu farkettiler, dersenez, şöyle deriz: Bizim mezhebimizin batıl oluşunu, bu işin apaçık olduğundan mı yoksa akıl yürütme vasıtasıyla mı farkettileriz? Eğer apaçık olduğundan dolayı ise işinizin başında, daha önceleri bu apaçık olan husus size nasıl gizli kaldı? Babalarınıza ve bize, bizim gibi yeryüzünü boydan boya dolduran akıllı kişilere bu apaçık olan husus nasıl gizli kaldı? Eğer siz bunu akıl yürütmenizle öğrendiyerseniz, akıl yürütmeyi niçin onayladınız? Herhalde şimdiki haliniz, akıl yürütmeyi inkâr ettiğiniz eski haliniz gibidir. Aradaki fark nedir? Eğer, biz muallimden öğrendik, dersenez, şöyle deriz: Eğer taklid yoluyla ise son taklid ile önceki taklid arasında ne fark vardır? Sizin taklidiniz ile Yahudi ve Hristiyan ve Müslümanlardan size muhalif olanların taklidi arasında ne fark vardır? Buna ancak şöyle diyerek cevap verilebilir. Kendisinde hata ihtimali olmayan, kat'i olarak bilinen ile hata ihtimâli olan arasındaki farkı zorunlu olarak idrak ederiz. Bizim cevabımız da böyledir.

İkinci misal: Kim hesaplama ilgili bir problemde yanılma da sonra anlaşırsa, uyarılmasından sonra şüphesinin ortadan kaldırıldığı tasavvur olunur mu? Şöyle cevap veririz: O kişi hata etmediğini biliyor. Onun hakkında hata etmiştir denilmesi caiz değildir. Hata kendisinin dikkatinden kaçan ve o konudaki kaide dışı bir mükaddimeden doğmaktadır. Eğer, buna hayır, dersenez müşahade edileni inkâr edi-

yorsunuz demektir. Evet, evet, dersiniz; ayrılma zaruretten başka bir şeyle mi idrak olundu! İşte görüldüğü gibi problem tamamen tersine döndü. Bunu nasıl inkâr edersin? Şüphesiz sen hesap ilminde zekâ ve kavrayış iddiasında bulunan bir kimseyi şöyle derken görebilirsin: Nişabur ülkesinde kible hakkında sağa dönmek vaciptir. Mihraptan sağa doğru meyletme üzerinde ittifak vardır. Buna şu kabul edilmiş mukaddime ile delil getirilmiştir. Güneş Mekke'de en uzun günde zeval vakti baş üzerinde tam göğün ortasında durur. Bu kimse devam ederek şöyle der: Güneşi en uzun günde Nişabur'da zeval vaktinde mihrapta namaza durmuş birinin biraz sağına kaymış olarak görürsün. İşte bu anda Nişabur'da mihraptaki bu şahıs o anda güneşin Mekke'deki birinin tam tepesinde olduğunu bilir. Mekke onun sağındadır. Bu hükme hesap yapanlardan bir gurup tabi oldular ve bu delilin hükmü ile, vacip olan işte budur, dediler ve bu konuda, yapılan yanlışın yeri ve bir başka mukaddimenin onun yerini alması hususunda uyarılıncaya kadar zikredilen bu görüşe inandılar. Şurada yanlışlar. Eğer Nişabur'daki zeval vakti Mekke'deki zeval vakti ile aynı olsaydı bu hüküm doğru olurdu. Halbuki böyle değildir. Mekke'deki zeval vakti Nişabur'dakine göre bir saat sonradır ve güneş batı istikametinde enlem olarak sağ yönde meylini almıştır. Bu sebeple zeval vakti Nişabur kiblesinden meylli görülür. Çünkü zeval vakti ve güneşin batışı her yerde aynı zamana rastlamaz. Bununla iki kutbun yükselmesi ve alçalmasının hatta kaybolması ve ortaya çıkmasının muhtelif bölgelerde farklı olduğu öğrenilmiş olur. İşte hesapta yapılan bu ve benzeri yanlışların hesapta akıl yürütmenin gerçeğin bilinmesine ulaştırılan yol olmadığına delil olur mu? Yoksa uyarılan kişi bundan sonra şüphelenip, herhalde birincide olduğu gibi bu defa da bir mukaddime kaçmış, başka bir mukaddimeye göre karar vermişim mi der? Bu katıksız safsata olan kapı açılırsa ilimlerin, inançların tamamının batıl oluşu iddia edilebilir. O zaman da ne öğrenmenin gerekliliği, ne masum oluşun bilgisi ne de akıl yürütmenin iptali bilgisi kalır ortada!

Beşinci delâlet: Onlar, Şeriat sahibi, Muhammed (s.a.): **“Fırkalar içinde kurtuluşu eren birdir. O da sünnet ve cemaat ehlidir”** buyurdu. Sonra da ilâve etti: **“Sünnet ve cemaat şimdi benim ve arkadaşlarımızın üzerinde olduğumuz şeydir”**⁽¹⁶⁾ dediler ve (bununla kendi görüşlerine delil getirdiler). Bu gerçekten en şaşılacak türde delil getirmelerden biridir. Çünkü onlar, kendisinden hata ihtimâli bulunduğu için aklî delillerle ilgili akıl yürütmeyi inkâr ettiler. Ama ahad haberlere ve onların şazlarına yapışmaya yöneldiler. Burada haberin aslı ahad nev'indedir, ilâvesi de şazdır. Bu da zan üzerine zandır. Sonra bu, çeşitli yönlerden te'vile ihtimâli olan bir sözdür. Te'vile mani yönü yoktur. Çünkü onun (Peygamber'in) ve arkadaşlarının üzerinde olduğu şeylerin, yani sözler, fiiller, hareketler ve sanatların hepsi şart koşulursa bu muhal olur. Eğer bazıları alınır, bu “bazısını” kim tayin edecek ve kim takdir edecek? Tesbit edildiği nasıl anlaşılacak? Bu ancak zayıf bir zanla olacak değil mi? Durumunun hafifliğinden, herhalde böylelikle fikhî konularda bile razı olunmazdı. Nerde kaldı bunun benzeri ile kat'i olan konularda delil getirilsin!? Bunlara şunu da ilâve edelim: Onlar mucize ile teyid

(16) Bu hadisin farklı rivayetleri ve ifadeleri için bk. Ebû Davud, Sünne, 1; Tirmîzî, İman, 18; İbn Mâce, Fiten, 17; Dârimî, II/24 (Dâru ihyâüs-sünneti'n-nebeviyye nşr); Ahmed b. Hanbel, II/332; III/120, 145.

edilmiş bir peygambere uyuyorlardı. Öyleyse siz kurtuluşa eren fırka” içinde sayılmazsınız. Çünkü siz peygamber olmayan ve mucize ile teyid edilmeyen birine tabi olmuş bulunuyorsunuz. Bu sözlerimize karşı şöyle diyeceklerdir: Her yönden onunla eşit olmak gerekli değildir. Buna şöyle cevap veririz: Biz onlarla her yönden eşitlik içindeyiz. Çünkü biz Kitap ve Sünnete uymakla; eğer bu ikisine temessük imkânı olmazsa içtihad etmekle emrolunduk. Nitekim Muaz da öyle emrolunmuştu. Yine sahabe de Hz. Peygamber'in vefatından sonra işleri hakkında içtihad ve müşavereye devam ettiler. Binaenaleyh yukardaki hadis bizim kurtuluşumuza, sizin helâkinize hüküm vermektedir. Çünkü siz masum olan peygambere uymaktan sapıp başkasına gittiniz. Eğer bu sözlerimize karşı: Kitap ve Sünnetin mânalarını nasıl anlıyorsunuz? denilirse; şöyle cevap veririz: Onun üç kısım olduğunu açıkladık. Sarih, zahir ve mühmel. Yine bizim onun mânâsını bilmemizin, diğer sahabelerin bilgisi gibi olduğunu da açıkladık. Başka fırkalardan kendisi için ismet iddiasında bulunan kimsenin bilgisi gibi olduğun söyledik. Eğer, siz akıl yürütmeyi iddia ediyorsunuz, bu ise sahabenin edebinden değildi, denilirse; şöyle deriz: Heyhat! Çünkü biz sahabeye uymaya ve “Lâ ilâhe illallah, Muhammedür-Rasûlullah” sözünde Rasûlullah (s.a.)'ı tasdik etmeye çağırıyoruz. Kim bunu münazaa ve mücadeleye etmeden derhal kabul ederse, Rasûlullah (s.a.)'ın Arab'ın avamı için bu kadarını yeterli gördüğü gibi biz de ondan bu kadarını kâfi sayarız. İnsanlar üç kısımdır. Birinci kısım taklidci avamdır. Bunlar gerçek inancı babalarından duyma esasına göre yetiştiler ve onlar müslümanlıklarının sağlamlığında tereddüt etmezler. İkincisi: Kâfirlerdir. Bunlar da babalarından gerçeğin zıddını işiterek yetiştiler. Taklid ederek yetiştirildiler. Onlar, bize göre, masum olan ve mucize ile teyid edilmiş bulunan Peygamber (s.a.)'i taklid'e ve onun sünnetine ve kitabına uymaya çağırılmışlardır. Siz ise masumunuza çağırmaktasınız. Şimdi insafla cevap verilsin! Hangimiz Rasûlullah (s.a.)'ın arkadaşlarına daha çok benzemekteyiz?! Mucize ile teyid edilen Peygamber'e çağırana mı yoksa mucize olmaksızın kendi arzu ve isteği ile masum olduğu iddiasında bulunana çağırana mı?

Üçüncü kısım: Mukallidlerin yerini farkedene ve takliddede hata tehlikesinin olduğunu bilen bu sebeple de onunla yetinmeyen kimselerdir. Biz işte bu durumda olan kişileri Yaraticıyı bilsinler diye göklere ve yerin yaratılışı hakkında akıl yürütmeye çağırıyoruz. Doğruluğunu bilsinler diye Peygamber (s.a.)'in mucizeleri hakkında düşünmeye çağırıyoruz. Siz ise akıl yürütmeyi yalanlamaya ve masumu taklide çağırıyorsunuz. Bu davetinizi de yaldızlayıp süslüyorsunuz. İnsaf edilsin! Bu iki davetten hangisi Peygamber (s.a.)'in arkadaşlarının davetlerine daha uygundur!? İrşad edilmek isteyen, şüphedeki birine onlar, ne zaman, aman ha akıl yürütmeden ve aklın düşünmesinden sakın, çünkü onda yanılma tehlikesi vardır, bunun için akıl yürütenler ihtilâf etmiştir, demişlerdir? Eğer böyle bir şeyi deli biri söylemiş olsa ona gülünür ve ona: Seni niçin taklid edelim de seni yalanlayanı neden taklid etmeyelim? denilir. Eğer seninle hasmın arasında akıl yürütme yolu ile ayırdedici olan delil ortadan kaldırılacak olursa ayrılığı anlamak zaruret ile de mümkün olmadığına göre seni yalanlayan muhalifinden senin farkın ne ile ayırdedilecek? Artık insaf edilsin! İnsanların benzerini getirmekten aciz olduğunu bildiren Kur'ândaki düşünmeye ve ibret almaya teşvik eden âyetlerde bildirilenlere uymak suretiyle akıl yürütme kapısını açan ve bu suretle gerçeğin bilgisine sevkeden mi sahabeye, sün-

net ve cemaat ehlineu ymaya daha yakındır yoksa yalanla deliller hakkında akıl yürütmekten, din için çelişkili iddialardan başka tutunacak bir kulp kalmayınca kadar halkı ümitsizliğe düşüren mi? Bu ancak Allah'ın nurunu söndürmek, Rasûlullah (s.a.)'ın şeriatını örtmek isteyenlerin oraya götürülen yolu tıkamak suretiyle yapacağı bir iştir. Eğer, sizi bazen tabi olmaya, bazan da akıl yürütmeye meyleder, gördük denilirse buna da şöyle cevap veririm: Bu iş inandığın gibidir. Fakat o iki ayrı şahıs hakkındadır. Onlardan bir kısmı doğuştan itibaren müslümanlar arasında bulunup büyüdüler ve gerçeği akıl yürütmeye muhtaç olmadan taklid yolu ile kabul ettiler.

Kâfirlerden kendilerine Rasûlullah (s.a.)'ı taklid yolu ile tasdik etmek nasib olmuş olanlar da aynı guruba girerler. Arapların avamından kendilerine iman nasib olanlar da olduğu gibi. Şüpheye düşen ve taklidin tehlikesini bilen kişi için ise önce "Lâ ilâhe illallah Muhammedür-Rasulullah" dediğimiz zamandaki sözümüzdeki doğruluğumuzu bilmesi gerekir. Bundan sonra da Rasûlullah (s.a.)'a tabi olması söz konusu edilebilir. Bu kişi tevhid ve peygamberlik konusunu ancak sahabenin gösterdiği ve ona Peygamber'in halkı çağırdığı delili hakkında akıl yürütmekle bilebilir. Çünkü o onları katıksız bir tahakküm ve mücerred gücü ile çağırılmıyordu. Aksine delillerin yolunu açmakla çağırıyordu. İşte bu bütün şüpheye düşenlerle yapılacak konuşma tarzıdır. Batınî, inancının gerçek oluşu hakkında, kavga ededursun. Kendisine akıl yürütme ve düşünce kapısını kapatınca şüphesinden nasıl kurtulacak bakalım!

Bu şüphelerin çözümü işte budur ve bunların çözümünde bu kadar uzatmalara ihtiyaç olmayacak kadar bilginlerin nezdinde iş açıktır. Fakat halktan bazılarının ona aldanması ve bu zamandaki kandırmacı metodların ortaya çıkışı bu açıklamayı gerektirmektedir. Allah Tealâ bizi ilme, amele, doğruyu bulmaya ve ulaştırmaya lutfu ve ihsanı ile muvaffak kılsın.

YEDİNCİ BÖLÜM

İmamet ve İsmetin İsbatında Nassa Sarılmalarının İptali Hakkındadır

Bu konuda iki fasıl vardır:

Birinci Fasıl: *İmametin isbatında nassa sarılmaları:* Onlardan bir grup akıl yürütmeyi iptal eden ve tabi olmanın gerekliliğini iddia eden mesleklerine ters düş-tüğü için akıl yürütme yolunu tutamadı. Ali (r.a.)'ın imameti hakkında nassa olduğu hususuyla istidlâl ederek İmamiyye'nin yoluna saptılar. İmametin onun soyuna mahsus olduğunu iddia ettiler. Mezhepleri İmamiyye mezhebine muhalif olmasına rağmen nassa sarılmayı benimsediler. Peygamber (s.a.) Ali için nassa irad buyurdu, Ali de oğlu için. Bu iş ta günümüzde, imameti için kendisi hakkında nassa olduğu iddiasında bulunan, kendinden öncekinden nassa varid olduğunu iddia eden şahsa kadar geldi, dediler. Halbuki bu iddia bu fırka için geçerli değildir,

Bağlandıkları metodları sebebiyle, kendisinde yanılma olduğu iddiasıyla ve yanılmadan korunmak için, aklî konularda akıl yürütme yolunu beğenmemişlerdir. Bu bakımdan onlara ahâd haberlere sarılmaları ne sağlayacak, onları bu metodlarından nasıl geriçevirecek?! Bu mümkün olmadığına göre onlar, imamet konusunda Şeriatın Sahibi (s.a.)'nden mütevatir haber davâsında bulunmaya mecbur kalırlar. Bu mütevatir haber, aynen onun peygamber gönderilişi, dine çağırışı, peygamberliği konusunda meydana okuyuşu, beş vakit namaz, hac, oruç ve yaygın diğer vak'alarındaki mütevatir haberlerin apaçık oluşu gibi olmalıdır. Onlarla aynı de-ğerde bulunmalıdır. Aklı olan biri, eğer basiretini kullanırsa, bu iddianın, bu dâvânın muhal oluşunu anlar. Bu konunun muhal oluşunu anlaması için ne bir mürşide ne de bir yol göstericiye ihtiyaç vardır. Nasıl böyle olmasın ki bu dâvâ yalnız Ali'nin imameti davâsı hakkında İmamiyye için bile muhal olmuş, özürlü kalmıştır. Bunlar adamlarının imameti iddiasından kolay kolay vazgeçirilemez. Çünkü bu kor'u ile bunca uğraşmaları ve o kişinin imametine irananlar için imamet isbatı ile ilgili tertip ve tanzim ettikleri iddiaların bunca çokluğu ortadadır. Artık adamlarının imametini iddia etmekten nasıl vazgeçirilebilirler?! Fakat biz, davâlarının bozuk olduğu izaha muhtaç değilse de, nassa iddialarının zorluğu ve muhal oluşuna dikkat çeker ve şöyle deriz. Bugün Rasûlullah (s.a.)'ın soyundan herhangi bir şahsın imameti iddiasında bulunan kişinin Rasûlullah (s.a.)'dan Ali (r.a.) hakkında mütevatir bir nassa ihtiyacı vardır. Bu, mütevatir nassa Ali, Muaviye ve Amr b. el-As'ın varlığına dair olan mütevatir haber ölçüsünde açık olmalıdır. Çünkü biz onların varlığını tevatür ile öğrendik. Bu haberin mütevatir olduğu, Rasulullah zamanında

nasıl biliniyorsa ve mütevatirdir diye iddia ediliyorsa ondan sonra gelip geçen asırlar içinde de tevatür derecesine ulaşmaya ihtiyacı vardır. Aynı zamanda haberin nakli de mütevatir olarak devam edip durmalıdır. Asırların değişmesi, yüzyılların geçmesi sırasında haberin nakli, haberin başında da ortasında da haber verenlerin tevatür derecesine ulaşması vasfını muhafaza etmelidir. Bu mümkün değildir. Ali ve günümüze kadar gelen evlâdından (r.a.) herbiri hakkında dört şeye ihtiyaç vardır.

Birincisi: Onun (Ali'nin) geride evlâd bırakmayan kısır bir kimse olarak ölmediği, geride evlâd bırakarak öldüğü isbat edilmeli. Ali (r.a)'nin böyle bilindiği gibi oğulları da öylece bilinmelidir. Ali'nin nesebi nasıl biliniyorsa imameti iddia edilenin de nesebi öylece bilinmelidir.

İkincisi: Onlardan herbirinin vefat etmezden önce çocuğu için nass söylemiş ve onu diğer evlâdı içinden veliahd olarak seçip tayin etmiş imamete geçirdiğini bildirmiş olduğunun isbat edilmiş olması gerekir. Onlardan herbirinin veliahdı için nass söyleyip tayin etmeden ölmemiş olması lâzımdır.

Üçüncüsü: Onun evlâdının hepsinin nassının aynen peygamberin kendi nassı gibi itaat edilme mecburiyeti olan nasslar olduğu Peygamber'den bildirilmiş olmalıdır. Peygamber tarafından bildirilen bu nassların Allah tarafından imamet makamına müstehak, seçilmiş kişiye delâlet ettiğine dair mütevatir haberle teyid edilmiştir. Bu sûretle tayinle ilgili olarak onlardan herhangi biri hakkında hata yapılmasın.

Dördüncüsü: Kendisi için nass irad edilen hakkında, nassın söylendiği vakitten ölünceye kadar onun imamete elverişli olduğu nakledilmelidir. Aynı zamanda onun başkası için nass bildirdiği zaman ismetinin devam etmekte olduğu da nassla nakledilmiş olmalıdır.

İlk asırda herbiri hakkındaki nassın tevatürü ve çoğunun bulunduğunu ispat etmeler bile, bu şartlardan herhangi biri bulunmasa onların davaları devam edemez. Ayrıca bu asırdan sonraki, takip eden, diğer asırlarda, asır asır bu hususun tevatürünü isbat etmedikleri müddetçe bu ilk asırdaki tevatür onları müstağni kılmaz. Bunlar öyle işlerdir ki, eğer hakkında tevatür isbat edilirse, Peygamber'in varlığı gibi, Çin'in, Kuzey Afrika'daki Kayravan'ın varlığı gibi görmediğimiz halde varlıklarını nasıl kat'i olarak biliyorsak aynı şekilde kat'iyet ifade ederler. Bedir ve Sıffin harpleri gibi olayların varlığı v.b. insanların müştereken idrak etmedikleri halde hiç kimsenin o konuda şüphe etmeye, kendinde bir kudret bulamayacağı kadar kat'iyet ifade eder. Bütün bu izahattan sonra onların bu dâvalarında tevatürün bulunmadığı apaçık ortaya çıkmaktadır. Çünkü insan onların söylediğinin caiz olduğu ve mümkün olabileceği yolunda zorlarsa yine bu iş mümkün olmaz. Aksine iddialarının gerçeğin hilâfı olduğu ortaya çıkar. Artık bütün bunlardan sonra iddialarının isbat edilebileceği nasıl ümit edilebilir?! Onlar bu işi nasıl utanmadan iddia edebiliyorlar?! Halbuki bu, bu tarzda ne vuku buldu, ne nakledildi ne de bırakın gerçekten ona inanarak söylemeyi, inatçılığının ötesinde batıla inanarak bile bunun vuku bulunduğunu iddia eden birisi çıktı. Bu nass nakli ve bu konuda tevatür iddiası onun zıddının naklini iddiaya benzer ki o da şudur: İmamet benden sonra Ali'nin değildir. O Ebu Bekir'indir. Ondan sonra da iş seçimle ve şura esasına göre olacaktır. Kim nass iddiasında bulunur ve imametın Kureyş'in diğerlerine değil de

sadece onun (Ali'nin) evlâdına mahsus olduğunu iddia ederse o yalancıdır, sözü geçersizdir. Bu haberin ne ahâd, ne de tevatür yoluyla nakledilmediğini ve böyle bir haberin olmadığını bildiğimiz gibi bunu nakzedenin de olmadığını biliyoruz. Uydurma kapısı açılınca artık işi inada ve nizaya götüren herkesin, esasen din-darların helâl saymamasına rağmen, bu işe gücü yeter.

Biri çıkıp şöyle diyebilir: Bunlar bu dâvalarından vazgeçirilemediğine göre imamet konusunda Ali (r.a.) hakkında nas olduğu yolundaki davâlarından mı vazgeçirilecekler?! Buna cevabımız, hayır, olacaktır. Ancak ahâd yoluyla nakledilen ve çeşitli manâlara gelme ihtimali bulunan sözlerin, açık nas olarak tevatür yoluyla nakledildiği yolundaki davâlarından döndürülebilir. Bu konu ile ilgili sözün açık nas olması meselesine gelince, bu olmaz. Tevatür iddiası da mümkün değildir. Sözü edilen naslar işte şunlardır. Rivayet ettiklerine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: **“Ben kimin velîsi isem Ali de onun velîsidir.”**⁽¹⁾ Yine şöyle buyurdu: **“Senin benim yanındaki yerin Harun'un Musâ'nın yanındaki yeri gibidir.”**⁽²⁾ ve daha bundan başka apaçık naslar yerine geçmeyen ve çeşitli manâlara gelme ihtimali bulunan sözler. Mütevatir apaçık nas dâvası bir çok yönden muhaldir. Bunların salıyıp döküleceği yer kelâm ilminin imamet bahsidir. Bu bakımdan bizim maksadımız şimdi bunları sayıp dökmek değildir. Fakat biz bu işin muhal olduğunu iki yoldan bildireceğiz.

Birincisi: Eğer bu iş mütevatir olsaydı, onun hakkında bizim şüphemiz olmazdı. Nitekim Ali (r.a.)'nin varlığı hakkında şüphemiz yoktur. Rasûlullah (s.a.)'ın namazı, orucu, zekâtı ve haccı emredişinden de şüphe edilemediği gibi onun Rasûlullah (s.a.)'dan sonra halifelîğe intisabından da şüphe edilemezdi. Çünkü Hz. Peygamber'in kendisinden sonra gelecek halife için nas iradı(!) büyük bir topluluğa yapılmış demektir. Dolayısıyla hafife alınacak ve gizlenecek yanı olmayan bir sözdür. Duyunca ihmâl edilecek cinsten de değildir. Tam aksine onun yayılması için pek çok sebep vardır. Vicdanlar, ondan çok daha değersiz vukua gelmiş halleri ve haberleri söylemezlik edemezken onun gizlenmesine ve aleyhine bir durum ortaya çıkarsa vaziyeti sükutla geçiştirmeye razı olmazlar.

Onların imamet ile ilgili mütevatir haber vardır davâlarının batıl olduğunun kat'i delili işte budur. Buna ilâve olarak şunu da söyleyelim. Bu iddiaları Peygamber (s.a.) Ebu Bekr (r.a.) hakkında mütevatir apaçık nass irad buyurmuştur, diyen Bekriyye'nin⁽³⁾ dâvasından ayırdedilemez. Yine O (s.a.)'nın Abbas hakkında mütevatir nassı vardır diyen, Râvendiyeye'nin⁽⁴⁾ dâvasından da farkı yoktur. Bütün

(1) İbn Mâce, Mukaddime, 11; Tinnizî, Menakıb, 19; Ahmed. b. Hanbel, I/84, 118, 119, 152, 331; IV/281, 368, 372, V/347, 366, 419.

(2) Buhari, Fedailü Eshabi'n-Nebi, 9; İbn Mâce, Mukaddime, 11; Benzer ifadeler için bk. Tinnizî, Menakıb, 20; Ahmed b. Hanbel, I/170, 177, 179, 182, 184, 185; III/32.

(3) Bekriyye: İlk mütekellimler arasında önemsiz bir sîma olan Bekr b. Uhti Abdilvâhid (177/793) in görüşlerine uyanlara denir. Özellikle şiiiler tarafından Hz. Ebü Bekri destekleyenler hakkında kullanılır.

(4) İbn Hazm, el-Fisâl IV/75 de: “Bir grub hilâfetin, ancak Abbas b. Abdülmuttalib evlâdında geçerli olduğunu savunmaktadır, bu görüş Râvendiyeye'nin görüşüdür.” demektir. Râvendiyeye (veya Şezerâtü'z-zeheb'de geçtiği şekliyle Reyvendiyeye) 141 hicrî senesinde zuhur eden bir topluluktur. Bunlar Abbasî ihtilâlinin önderi Ebü Müslim Horasânî'nin görüşünde olan Horasanlılardır. Ruhların tenasühü görüşünü benimsiyorlardı. Kendilerini yediren içren rablerinin Mansur olduğuna inanırlar, Heysem b. Muaviyye'nin de Cebrail olduğunu iddia ederlerdi. Man.sur'un sarayına gelip orayı tavaf ettiler. .. Bk. Şezerâtü'z-zeheb, I/209.

bu sözler çelişkilidir. Çünkü Rasûlullah (s.a.)'ın vefatından sonra imamet meselesi tartışılırken bu sözler ne ortaya atıldı, ne de bilindi. Artık bundan sonra bu dâvanın bâtil olduğunda hiçbir şüphe kalmaz.

İkinci yol: Ebu Bekir (r.a.)'ın imameti hakkında niza edip onun Ali (r.a.)'nin hakkı olduğunda mücadele edenler bu işe yardımcı olması bakımından âhad yolla nakledilen çeşitli mânâlara ihtimâli olan sözlere sarıldılar. O (s.a.)'nın şu sözleri gibi: **“Ben kimin velîsi isem Ali de onun velîsidir.”** **“Senin benim yanındaki yerin, Harun'un Musa'nın yanındaki yeri gibidir.”** Bu ahâd yolla gelenleri söyleyenler nasıl oluyor da metninde en küçük te'vile ihtiyaç bulunmayan, senedinde ta'n edilecek yanı olmayan mütevatir nas varsa onu söylemiyorlar?! Bilindiği gibi vicdanlar bu gibi gürültü koparan meselelerde son derecede ihtilâf ederler. Şüpheli olanlarla ancak kat'î delilden aciz kalınca ilgilenirler. Bu aynı zamanda, yalancılara bu işlerle ilgili yalanlarını, insaf sahibi birinin zaruret yoluyla bildiği bir şeydir. Onları dine sataşmayı isteyen dinsizlerden bir gurub, mütevatir nass iddiasını uydurmaya sürüklemiştir. Bu dinsizler Yahudilere de: “Musa bize kendisinin peygamberlerin sonuncusu olduğunu söyledi, yerler gökler durdukça Cumartesiye sarılın dedi, diye nakilde bulunun” telkininde bulundular. Onların reddi hususunda takip edeceğimiz yol şudur: Yahudilerin Rasulullah (s.a) zamanı müddetince başlarına bunca musibetler geldi. Horlandılar. Evlâd ve ayalleri köle edinildi. Sürgün edildiler. Ülkeleri tahrip edildi. Kanları akıtıldı. Bütün bunlara rağmen onlar O (s.a.)'nın şeriatını ortadan kaldırmak, nurunu söndürmek ve istilâsını defetmek için her türlü hileye başvurdular da niçin Musa (a.s.)'dan bunu nakletmediler. Neden “Ben peygamberlerin sonuncusuyum” derken O (s.a.)'na, sen ancak Musa'yı tasdik etmek için gönderildin, demediler.

Bilindiği üzere bu gibi hususların nakli için sebepler onu sükutla geçiştirmeye güç yetirilemeyecek kadar çoktur. Onların içinde hahamları ve ileri gelen kişileri vardı ve hepsi de horlanmaktaydı: Kahr ve perişanlık altında inlemektedirler. O (s.a.)'nın hüccetini ortadan kaldırmaya müthiş şekilde susamışlardı. İşte bu nokta onların uydurmalarının, yalan ve iftiraya, hücum edercesine, rağbet etmelerinin sebebini açığa çıkarır. Eğer, herhalde bununla alâkadar olanlar olmuştur ve sükut etmemişlerdir, ama zamanla o konuda iz eser kalmamıştır ve bize nakledilmemiştir, denilirse şöyle cevap veririz: Nass nakli için sebepler daha çok iken imamet konusunda ensarın münazaâ edişi ve sözcülerinin: “Bu işin asıl sahibiyim, asılıyım. En önem verilecek kişiyim” sözleri apaçık ifadelerle bize kadar nasıl nakledildi?! Eğer bu kapının açılması caiz olursa Kur'ânla muarazadan yaratılmışların hepsinin aciz oluşu deliliyle bizim aleyhine Kur'ânla delil getirdiğimiz zaman ve böylece Muhammed (s.a.)'ın doğruluğunu açıkladığımızda her dinsize şöyle demesi de caiz olurdu: “Her halde Kur'ân'la muaraza eden olmuştur, fakat o bize nakledilmemiştir. Müslümanlar onu gizlemeye çalışmışlardır.” Eğer, bu mütevatir haberi bilmek zorundasınız, fakat siz onu taassubla gizleme hususunda inad ediyorsunuz, denilirse şöyle deriz: Aynı şeyi yani nakledilenlerin batıl olduğunu zorunlu olarak biliyorsunuz, fakat siz uydurmada inad ediyorsunuz, diyerek aleyhinize delil olarak kullananı niçin inkâr ediyorsunuz?! Ebu Bekir ve Abbas (r.a) hakkında nass olduğunda mütevatir haber iddiasında bulunan Bekriyye ve Râvendiyye'den siz ne ile ayrılıyorsunuz? Eğer, siz ayın ikiye ayrılması, kurdun konuşması, hurma kü-

tüğünün inlemesi, az olan yemeğin çoğalması ve daha bundan başka kâfirlerin tamâmının ve müslümanlardan da bazı grupların inkâr ettiği Peygamber (s.a.)'in mucizeleri hakkında iddiada bulunuyor değil misiniz?! Onların muhalefeti sizin tevatür dâvâsında bulunmanıza mani olmuyor mu? denilirse şöyle cevap veririz: biz neticesinde zarurî bilgi husule gelen tevatürü ancak Kur'ân hakkında iddia ederiz. Onun dışındaki mucizelere gelince: Eğer tevatür derecesine ulaşan bir halk tarafından nakledilse idi onun hakkında da hiçbir şüphe tasavvur edilemezdi. Ancak onu tevatür derecesine ulaşmayan bir çokluk rivayet etmiştir. Yalnız bunların doğruluğu nazârî delillerin meşhurları ile bilinir. Bu, mucizeyi rivayet edişlerinin dışında diğer karinelerle de bilinir. Meselâ başkalarının onu inkâr etmeyip sükût etmeleri ve daha başkaları gibi. Bunlar inceden inceye düşünüldüğünde ilim ifade ederler. Bu deliller ve karineler hakkında akıl yürütmekten kim yüz çevirirse ve kim bu konuda hakkıyla teemmül etmezse tabii ki onun için bilgi husule gelmez.

Size gelince: Siz haberiniz hakkında tevatür sayısından daha az sayının nakli ile ikna olmuyorsunuz. O konuda akıl yürütmeye, istidlâl ve teemmüle ihtiyaca da kani değilsiniz. Çünkü siz akıl yürütme yollarını iptal ediyorsunuz. Dolayısıyla bu bizim kullandığımız delili bizim aleyhimize kullanmanız doğru olamaz. Eğer ayın bölünmesi yüce ayetlerden ve semavî bürhanlardandır, nasıl olur da bunu tevatür sayısına ulaşmayan bir sayıda kişi görür denirse şöyle cevap veririz: Eğer onu tevatür sayısına ulaşan bir kitle görse idi onda nasıl tereddüt hasil olurdu ve onu inkâr eden olurdu? Sen hiç Mekke'nin, Ebu Hanife'nin, Şâfiî'nin ve diğer meşhurların varlığında tereddüd eden kimse gördün mü? Yine sen hiç güneşin Nuh (a.s.) zamanında darbı mesel olmak üzere, doğusunda tereddüd eden bir kimse duydun mu? Çünkü bunlar mütevatir işlerden oldukları için haklarında şüphelenmek tasavvur edilemez. Geride "ayın bölünmesini sadece bir gurubun görmesi nasıl olur" sözünüz kaldı. Tevatür yoluyla gelen haberlerin başkaları ile karıştırılmasını kabul etmeyen usulcü alimler bu konuda şöyle dediler: Ayın bölünmesi, insanların uykuda oldukları veya tavan altında, karanlıkta, örtü içinde buldukları bir sırada geceleyin ortaya çıkan bir âyettir. Sahrada açıkta ve uyanık bulunanların da bir an gaflet içinde bulunmaları imkân dışı değildir. Bu, aynen, ancak çok az bir topluluğun görebildiği yıldız kayması gibi bir iştir ve bu mümkündür. Bölünme uzun zaman devam eden bir iş olmamıştır. Dolayısıyla bu işin sadece Kureyşe karşı ayın bölünmesi ile delil getiren Peygamber (s.a.)'in etrafında bulunan insanlardan gözünü aya çeviren ve dikkatlice bakanların görmesine mahsus olması da imkân dışı değildir.

Bazıları da şöyle dediler: Bu görme işini, Allah Tealâ'nın o zaman Peygamberi kabul etmeyen ve onunla münazara etmekte olanlara mahsus kılmış olması da ihtimâl dahilindedir. Peygamber (s.a.) onlara **"benim delilim sizin başınızı kaldırdığınızda ayı bölünmüş göreceksinizdir"** buyurduğu vakit o konuda

yaratılmışların menfaati dolayısıyla Allah diğer insanların gözlerini bir perde ile veya bir bulutla veyahut aklına bir şey takarak bakma sebebinin ortadan kaldırıp başka yöne çevirerek perdelemiş ve onu görmelerine mani olmuştur.

Böylece onu görenlerden bazı yalancılar meydan okuyup kendilerinin doğru olduğuna onunla delil getirmesinin veyahut Peygamber (s.a) için bu olay iki yönden harikülâde olan bir mucize olsun, diye.

Birincisi: Bunu meydan okuduklarına göstermek suretiyle olanıdır. Diğeri başkalarından gizlemek suretiyle olanıdır.

Bütün bu ihtimalleri alimler zikretmişlerdir. Hattâ bazıları ayın bölünmesi olayının Kur'an'la isbat edildiğini söylemiştir. Bu, "**Kıyâmet yaklaştı ve ay yarıldı**"⁽⁵⁾ ayetidir.

Bu konuda söz uzar gider. Her tevatür derecesine ulaşmayan haberde mutlaka şüphe edilir diye bir tasavvur sözkonusu değildir. Bu, bütün dinî kaidelerin üzerine kurulduğu bilinen bir kaidedir. Böyle olmasaydı mütevatir haberlere güven hasil olmazdı. Peygamber (s.a.)'in sözlerinden hiçbir şeyi müşahade olmaksızın öğrenemezdik.

Bunda sözün uzaması ihtimâli vardır. Fakat kitabın maksadı bu değildir. Onun için ben kısa kesmeyi daha uygun buldum.

İkinci Fasıl: "İmamın Yanılma, Sürçme, Küçük ve Büyük Günahlardan Korunmuş Olma Mecburiyeti vardır" Görüşlerinin İptali Hakkındadır

Onlara şöyle deriz: Onun masum ve onda ismet sıfatının bulunuşunun doğru olduğunu ne ile öğrendiniz? Aklın zarureti ile mi yoksa akıl yürütme ile mi veyahut Rasulullah (s.a.)'dan nakledilen –zorunlu ilim ifade eden– mütevatir bir haber işitmekle mi? Zaruret iddiasına giden yol kapalıdır. Zorunlu ilim ifade eden mütevatir haber iddiasında da bulunulamaz. Çünkü bunu halkın tamamı anlamak durumundadır. İmamın varlığı meselesinin aslı bile zorunlu olarak bilinmez. Aksine bu konuda münazaa edenler niza edip dururken bu nasıl iddia edilebilir? İsmeti zorunlu olarak nasıl biliniz?

Eğer bunu akıl yürütme ile biliriz diye iddia ediyorsanız, akıl yürütme size göre bâtıldır.

Eğer imam için ismetin gerekli oluşunu imamınızdan duyduysanız, niçin onu, ismetini başka bir delil ile öğrenmeden, tasdik ettiniz? İmameti ve ismetinin bilinmesi, mücerret bir sözü ile nasıl caiz olur? İlâve olarak şu soruyu da sorarız: İma-

(5) el-Kamer, 54/1.

mın masum olması gerektiğini siz hangi akıl yürütme ile öğrendiniz? Bunu mutlaka açıklamak gerekir.

Eğer, Peygamber (s.a.)'in masum oluşu üzerinde ittifak etmenin gerekliliği bunun delilidir, denirse, şöyle cevap veririz: Biz onun ismetinin gerekliliğine ancak gerçeği ondan aldığımız, ondan faydalandığımız, onun vasıtası ile gerçeği öğrendiğimiz için hüküm veririz.

Eğer onun hakkında hata ve masiyeti caiz görürsek onun sözüne güven kalmaz. Artık onun söylediği her söz hakkında biz ister istemez, belki bu sözünde hata etmiştir, veya yalana dayanılmıştır, diye tasavvur ederiz, denilir. Çünkü onun kötülük işlemesi olmayacak şey değildir. Bu ise, neresinden bakılırsa bakılsın, tasvip edilecek bir şey değildir. Bunlar itiraz ederek: İmam da aynen böyledir. Ondan gerçeği elde ederiz. Problemlerimizin çözümü hususunda nasıl peygamber (s.a.)'e müracaat ediyorsak aynı şekilde ona müracaat ederiz. Çünkü o onun halifesidir ve haşr, neşr, kıyametin halleri, indirilmiş olan ilâh hakikatlar ve te'vil konusundaki problemler onunla aydınlanır.

Eğer onun ismeti sabit olmazsa ona nasıl güvenilir? derlerse, şöyle cevap veririz: Sizin yanılmanızın ana sebebi, "biz imama ilimler konusunda ondan faydalanmak için muhtacız ve bu konuda onu tasdik ederiz" diye zannetmenizdedir. Halbuki durum böyle değildir. Çünkü ilimler aklî ve nakli olmak üzere ikiye ayrılırlar. Aklî olanlar da kat'î ve zannî olmak üzere yine ikiye ayrılırlar. Bu kat'î ve zannî olanların herbirini bildiren ve gösteren yolları vardır. Bu yol onu bilenden öğrenilir. İsterse bu kişi halkın en fâsıkı, en kötüsü olsun. Çünkü bu konuda taklit sözkonusu değildir. Tabi olunan ancak delil yönüdür. Sem'iyâtın (duyma ile öğrenilenlerin) dayanağı ise duymaktır. Ya tevatür yolu ile veya ahâd yoldan duymak. Mütevatiri anlamakta herkes ortaktır.

İmamla başkası arasında fark yoktur. Ahâd ise tebliğ edilen ister imam olsun, ister başkası olsun ancak zan ifade eder. Amel ile ilgili konularda zan ile amel etmek şer'an vaciptir. O konuda kat'î ilme ulaşmak şart değildir. İşte bu sebepten dolaydır ki onlara göre dünyanın çeşitli yörelerine dağılmış dâîlerini esas itibariyle kendilerinden masumiyet bulunmamasına rağmen tasdik etmek vaciptir.

Hz. Peygamber (s.a.)'in zamanında onun valileri de böyle idi. Öyleyse imamin ismetine ihtiyaç yoktur. Çünkü bu türlü ilimlerin tahsilinde herkes eşit şartlardadır. İmam alim doğmadığı gibi ona vahiy de gelmez. Fakat o öğrenmiştir. Başkasının öğrenme yolu da onun öğrenmesi gibidir. Arasında fark yoktur.

Eğer, madem ki öğretmesine muhtaç değiliz öyleyse niçin imama ihtiyacımız vardır? denirse şöyle cevap veririz: Her ülkede kadiya niçin muhtaç olunur? Kâdiya olan bu ihtiyaç onun mutlaka masum olmasına mı delildir? diyorlar ki biz imama

ancak, düşmanlıkların kaldırılması, işlerin derlenip toparlanması, içtihadı ait konularda tatbik edilecek görüşün belirlenmesi, Allah'ın yasaklarının, sınırlarının gözetilmesi, haklarına riayet edilmesini sağlamak için muhtacız. Hakların yerli yerine sarfedilmesi için ihtiyaç duyarız.

Çünkü onların ne yok sayılması ne de bütün insanlara eşit olarak dağıtılmasına imkân vardır. Bu takdirde ortaya, insanların bu sebepten dolayı birbirilerini öldürecek derecede izdiham içinde olması manzarası ile karşılaşılır. Bir kısım, haklarını alma hususunda tembellik ederek horlanmış halde kalır. Bu ise işlerin akşamı demektir. Ortaya konulan bu hususlarda imam nasıl, topyekün olarak dünyanın durumu ile ilgiliyse kâdı da kâdı olduğu ülke hakkında aynı durumdadır. Binaenaleyh bir beldede kâdının ismetine nasıl muhtaç değilsek, ama onun kadılık etmesine, hüküm vermesine ihtiyacımız varsa aynı şekilde imamın ismetine de ihtiyacımız yoktur. Ama kâdıları ihtiyacımız olduğu gibi ona da ihtiyacımız vardır.

Ayrıca genel olarak, şu siyasî meselelerde ona ihtiyacımız vardır: İslâm'a bekçilik etmek, sınırlarını korumak, onun menfaatına hanel gelmemesi için savaşmak, azgınlık edenlere ve inatçılara karşı asker ve ordu yığmak, yeryüzünü azgınlık, kanun tanımazlar ve dünyada fesad çıkarmaya uğraşanlardan temizlemek, bir fitne alevlendiğinde onu söndürmeye süratle koşup yetişebilmek ve önemli bir tehlike ortaya çıktığında onun endişesi her tarafı kaplamadan ve alevi her yanı sarmadan derhal ortadan kaldırmaya koşacak tarzda ülkenin her yanını dikkatli bakışlarla tarassut edip durmak.

İşte bu ve buna benzer icra edilenler için istenilir imam. İşte bu sebeple imam, adalet ve ilim sahibi, bir kişi olmalı, yiğitlik, yeterlilik, dayanıklılık ve dokuzuncu bölümde zikredeceğimiz daha başka vasıflarla muttasıf olmalıdır.

İsmet sıfatına gelince: Kâdılar ve valiler nasıl ismet sıfatına muhtaç değilse imam için de bu sıfata ihtiyaç yoktur. Eğer bunu kabul etmezler, kâdıları, valiler ve imam tarafından tayin edilen her kişi ile ilgili yetkililerin masum oluşunu iddia ederlerse –ki İmamiyye'nin inandığı budur ve hattâ onlar tayin edilen gece ve gündüz bekçileri, kapıcılar gibi, bir iş tutan herkesin bu durumda olduğuna inanırlar ve şöyle derler:

Sözü edilenler dinî işlerden ise bu işlerle yetkili kılınanlar hakkında ismet sıfatı şart koşulur, imam tarafından, bu işlerden birine tayin olunan kişi ancak masum olur–, iddiaları bu noktaya varmışsa, artık apaçık görülen hususları bile inkâr etme noktasına varan, yardım eden ve koruyanını bile inkâr mecburiyetinde bırakan bu mezhebin itikadından Allah'a sığınıyoruz. İmamlar tarafından tayin edilenlerin durumlarından insan tabakalarına yapılan zulümler müşahade edilmektedir.

Onların en mütedeyyini, en vera sahibi bile haram olduğunu bile bile müs-

lûmanların mallarından vergi ve haraç ismi altında gasb edilen malları helâl saymaktadır. Bu zulümlerle doğrudan alâkalıdırlar. Hasımın sözü ne zaman zarureti inkâr eden bir noktaya ulaşırsa artık onunla uğraşmaktan vazgeçilir ve onun aklına isabet eden dertten dolayı sadece acımakla yetinilir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Onların Kâfir Oluşu ve Kanlarının Akıtılması Hakkında Verilen Şer'î Fetvanın Açıklanmasıyla İlgilidir

Bu bölümün konusu fikhî fetvalardır. Bu kısımdan istenilen hususları dört fasılda topladık.

Birinci Fasıll: *Onların kâfir veya sapık veya hatalı sayılmaları konusuna ayrılmıştır.* Bize onlardan herhangi biri veya toplulukları hakkında ne zaman sorulsa, "onların küfrüne hüküm veriyor musunuz?" denir. Küfür hükmü hemen verilmez. Ancak onların inançları ve görüşleri sorulduktan sonra böyle bir hüküm verilir: Kendisi hakkında hüküm verilen kişiye müracaat ederiz ve onun inancının ne olduğunu şahidliklerine güvenilen kişilerden güvenilir bir sözle ortaya çıkarırız. Durumun gerçek yönünü öğrendiğimizde de gereğine göre hüküm veririz.

Onların görüşlerinin iki mertebesi vardır: Bunlardan birincisi, onların hatalı, sapık ve bidatçı sayılmasıdır. Diğeri de tekfirlerini ve kendilerinden uzak durulmayı gerektirenidir.

Hatalı, Sapık ve Bidatçı Saymayı Gerektiren Birinci Mertebe: Bu hükme şöyle bir durumda varılır: İmamet Ehl-i Beyt'in hakkıdır, diye inanan avamdan birine rastlarız. Görüşüne göre imam, bugün de Ehl-i Beyt'ten bu iş için ortaya çıkan kişidir. İlk sırada bu işe hak sahibi Ali (r.a.) idi. Fakat imamet haksız olarak ona verilmedi. Bu görüşlerine ilâve olarak imamın hata ve sürçmelerden korunmuş olduğunu da iddia eder. Onun masum olması mutlaka gereklidir, der, fakat buna rağmen bizim kanımızın akıtılmasını helâl saymaz. Bizim hakkımızda, "onlar zalimlerdir, bâğîlerdir, gözleri hatayı gerçek şeklinde görenlerdir, gerçekten bile bile, sırf inad olsun diye ayrılanlardır" diye inanır. Bu şahısın kanının dökülmesi helâl olmaz. Bu sözlerden dolayı kâfir olduğu hükmü verilmez. Aksine onun sapık olduğu, bidatçı olduğu neticesine varılır ve devlet başkanının direktifi doğrultusunda bidat ve sapıklığından vazgeçirilir. Bu görüşleri sebebiyle küfrüne ve kanının dökülmesinin helâl oluşuna hüküm verilmez. Onun hakkında ancak sapıklıktır ve bidatçıdır, denilir. Çünkü o bâtınîlerin ilâhiyat hakkında, haşr, neşr ile ilgili işler hakkında anlattığımız inançlarından hiçbir şeye inanmamıştır. Bunlar hakkında o ancak bizim inandığımızı inanmıştır. Bizden ancak şimdi bizim anlattığımız kadarı ile ayrılmıştır. Eğer, onları ilk devirde imamet için hak sahibi Ebu Bekir, Ömer ve ondan sonraki değil, Ali idi. O haksız olarak o makamdan uzaklaştırıldı, sözlerinden do-

layı onları tekfir etseniz ya!? Bu sözlerinde dindarların icmalarını geçersiz sayma vardır, öyle değil mi? derlerse şöyle cevap veririz: Bu konudaki icmayı kabul etmemeleri ile büyük hata ve günah işlediklerini inkâr etmiyoruz. İşte bu sebepten dolayı onları sadece bazı fûrua ait meselelerdeki sapıklık, fâsıklık ve bidatçılıklarını söylemenin ötesine gitmedik. İşte bu sebeple onların sapıklık, fâsıklık ve bidatçılıklarına hüküm verdik. Fûrua ait bazı meselelerde hatalı saydığımızda yaptığımız mücerret hatalı saymanın ötesine gitmedik. Bu yaptığımız suçlamaları tekfir kadar götürmedik. Bize göre icmayı tanımayanın kâfir olduğu hususunda açıklık yoktur. Aksine mücerred icma ile delil getirilip getirilemeyeceği müslümanlar arasında ayrılık konusu olarak durup durmaktadır. Nazzâm ve onun taraftarları icmayı inkâr eden görüşün sahibidirler. Ona göre esasen icma ile delil getirilemez. Artık kimin hakkında da iş böyle karışık bir durum arzederse bu sebeple onun kâfir olduğunu söyleyemeyiz. Onu hatalı ve sapık saymakla yetiniriz. Eğer, hata, sürçme, küçük ve büyük günâhlardan korunmuş olmak peygamberliğin özelliklerinden olduğu halde “imam masumdur” dedikleri ve bu sözleriyle bir bakıma peygamberliğin özelliğini Peygamber (sa)’den başkası için uygun gördüklerinden dolayı onları kâfir saysanız ya!? denilirse şöyle cevap veririz: Bu, küfrü gerektirmez. Küfrü gerektiren husus Peygamberden sonra başka birisinin peygamber olduğunu kabul etmektir. Onun peygamberlerin sonuncusu olduğu kat’î bir şekilde ispat edilmiştir. Veyahut Peygamberden başka birinin onun şeriatını nesheden bir makam sahibi olduğuna inanmaktır. İsmete gelince o peygamberliğin özelliği değildir. Onun isbatı da peygamberliğin isbatı gibi değildir. Hattâ mezhebimizden bir grup arkadaşımız peygamberin küçük günâhlardan korunmuş olduğunu kabul etmemektedirler. Görüşlerine delil olarak da: **“Adem Rabbine âsî olup şaşırda”**⁽¹⁾ âyetini ve Peygamberden bu konu ile ilgili anlatılanları göstermektedirler. Kim bir fâsik hakkında onun fısktan korunmuş ve itaatkâr bir kişi olduğuna inanırsa bu kişi, bir itaatkâr kişinin fâsik olduğuna ve fesad, kötülük ehli olduğuna inanandan daha fazla bir şey söylememiştir. Yine bir insan güvenilir bir kişi hakkında, o fâsıktır, diye inansa, bu insan masum olmayana masumdur diye inanan kişiden daha ileri gitmiş sayılmaz. Öyleyse böyle birinin küfrüne nasıl hüküm verilir? Evet, bu kişinin ahmaklığına ve inancının nerdeyse müşahade edilen hallere bile karşı gelecek durumda olduğuna; yine inancının akıl yürütmenin ve aklın zaruretinin delâlet edeceği cinsten birşey olmadığına hükmedebilir. Küfrüne değil.

Eğer, bir kimse Ebu Bekir’in ve Ömer’in (r.a) ve sahabeden bir grubun fâsik olduklarına inansa ama onların kâfir olduğuna inanmasa bu kişinin küfrüne hüküm verir misiniz? dese şöyle cevap veririz: Onun kâfir olduğuna hükmetmeyiz. Ancak fâsik olduğuna, sapıklıklığına ve ümmetin icmâına mühalefet ettiğine hükmederiz. Biz, Allah Teâlâ’nın namuslu bir kişiye zina iftirasında bulunana ancak seksen sopa vacip kıldığını⁽²⁾ bilip dururken yine biz bu hükmün halkın tamamına şamil onların hepsi hakkında eşit bir şekilde genelleştirilmiş olduğunu; bu bakımdan, Ebu Bekir ve Ömer’e zina iftirasında bulunan kimse hakkında da Allah’ın kitabında bu konu ile ilgili yazılmış cezaya ilâve edilecek hiçbir şeyin olmadığını; onların (Ebu Bekir

(1) Tahâ, 20/21

(2) en-Nûr, 24/4

ve Ömer'in) kendilerinin de bu genellemenin herhangi bir özellikle dışında kaldıklarını iddia etmediklerini bilip dururken, bu kişinin küfrüne nasıl hükmederiz?

Eğer, bir kimse açıktan açığa Ebu Bekir ve Ömer (r.a.)'nın kâfir olduğunu söylese bu kişi Ebu Bekir ile Ömer'den sonra gelen imamlardan, kadılardan veya müslümanlardan birini tekfir eden kişi gibi mi değerlendirilecektir, dese cevabımız şudur: Bizim görüşümüz böyledir. Onların tekfir edilmesi ile ümmetten birinin ve kadıların tekfir edilmesi ayırdedilmez. İslâm ile maruf müslüman fertler ancak iki yönden ayırdedilir. Birisi: İcmaya muhalefet ve onu tanımamakla ilgilidir. Çünkü bakarsınız başka birinin tekfir edilmesi çok defa itimad edilen icmayı ortadan kaldırmaz. İkincisi: Bu tanınmış kişiler hakkında Cennetle müjdelenme bulunması; onların öğülmüş olması, dinlerinin sağlam oluşuna dair hüküm, onların gerçeğe yakîni olarak ulaştıklarının isbatı ve onların bu konuda başkalarından ilerde oluşlarına dair bir çok haberler gibi sebepler vardır. Onların küfrünü söyleyen kişiye bu haberler ulaşmış buna rağmen onların kâfir olduğuna inanmış ise elbette kâfirdir. Fakat onun kâfir oluşu bu kişileri kâfir saydığından değil, Rasûlullah (s.a.)'ı yalanlandığından. Çünkü kim O'nun (s.a.) sözlerinden bir kelimeyi bile yalanlasa o kâfirdir. Bu hususta icma vardır. Ne zaman bu haberlerin yalan olmaması hakkındaki kat'iyyet ve icma ortadan kalkarsa o zaman onları tekfir edişi kâdılar, imamlar ve müslümanlardan herhangi birilerini tekfir edişi değerinde olur. Eğer, herhangi bir müslümanı tekfir eden hakkında ne dersiniz, o kâfir midir? Değil midir? denilirse şöyle cevap veririz: Eğer tekfir ettiği kişinin inandığının tevhid akidesi olduğunu, Peygamber (s.a.) ve diğer inanç esaslarını tasdik etmek olduğunu biliyorsa; bu inanç esaslarını ne zaman kabul etmezse bu kişi kâfir olur. Çünkü o hak dinini küfrü ve batıl olarak değerlendirmiştir. Yok eğer, bu şahsı o Peygamber'i yalanlıyor veya Yaratıcıyı kabul etmiyor veya Yaratıcıyı iki sayıyor veyahut da buna benzer küfrü gerektiren bir inancı vardır zan ederek bu zannından ötürü tekfir ediyorsa o bu şahıs hakkındaki zannında yanılmış; fakat bu şahsın inandığını zannettiği hususlara inanan kişiyi tekfir edişinde haklıdır. Kâfiri müslüman sanmak küfür olmadığı gibi bir müslümanı kâfir zannetmek de küfür değildir. Bu gibi zannlarda hataya düşülür, isabet de edilir. Bu herhangi bir şahıs hakkındaki bilgisizliktir. Her müslümanın İslâmlığını ve her kâfirin de küfrünü bilmek bir adamın dininin şartlarından değildir. Aksine bir tek kişi hakkında bile bunları bilmeyişinin dinine zarar verdiğini farzedemeyiz. Yine bir kişi Allah'a, Peygamberine inansa, ibadetlere devam etse ama Ebu Bekir ve Ömer isimlerini işitmemiş olsa ve bunları işitmeden de ölse müslüman olarak ölmüştür. O ikisine inanmak dinin rukunlarından değildir ki onları vasıflandırmakta hataya düşmek dinden çıkmayı gerektirsin. Sözü bu kadarla keselim. Çünkü bu konuya fazla dalmak problemler doğurur, taassubları kabartır. Çok defa da bütün zihinler, kat'i delil ile teyid edilmiş gerçekleri, yetişme ortamından alışılmış inançların şiddetli başkasının tesiri ile, kabule yanaşmaz, kabul edemez. Ortadan kaldırılması mümkün olmayan, doğuştan itibaren edinilen ahlâkla meydana gelen alışkanlığın sürekliliği hükmünü de buna ilâve edelim.

Netice itibariyle küfrü ve uzak durmayı gerektirenler ile gerektirmeyenlerin tek tek ele alınıp bildirilmesi bir ciltten aşağı bir eserde mümkün olmaz. Bu da konu muhtasar ele alındığı zaman böyledir. Bu sebeple bu kitapta önemli olan maksat için özetle yetinelim.

İkinci Mertebe: Tekfiri Gerektiren Görüşler.

Bu, zikrettiğimiz şeylere inanması ve fazladan bizim kâfir olduğumuza inanıp mallarımızı mübah, kanımızın dökülmesini helâl sayması görüşüdür. Bu görüş çaresiz tekfiri gerektirir. Çünkü onlar bizim alemin bir olan, Kâdir, Alim, İrade Sahibi, Mütakellim, İştien, Gören, Hayy (canlı), hiçbir şeyin kendisine benzemediği bir Yaratıcısı olduğuna inandığımızı biliyorlar. Allah'ın elçisi Muhammed b. Abdullah (s.a)'in haşr, neşr, kıyamet, Cennet ve Cehennem hakkında getirdiklerinin gerçek olduğuna inandığımızı da biliyorlar. Bu inanç esasları, dinin sağlamlığının mihriveridir. Kim bunları küfür olarak değerlendirirse o şüphesiz kâfirdir. Bunlara, onların iki ilâh tanınmaları, haşr ve neşri inkâr etmeleri Cennet ve Cehennemi, kıyameti kabul etmeleri gibi şeylerden ilâve olunan herşey, ister onlardan sadır olsun ister başkalarından, bu inançlardan herbiri küfrü gerektirir. Eğer birileri çıkıp, bir kimse bir ilâha inanıyor ve şirki kabul etmiyor, fakat o haşr ve neşr, Cennet ve Cehennem halleri hakkında aslı inkâr etmeksizin tevil yoluyla tasarrufta bulunuyor, hattâ taat ve şeriata uymanın nefsi haramlardan, heva ve heveslerden çekmenin saadete götüren bir sebep olduğunu da kabul ediyor, heva peşinde koşmanın emredilen ve yasaklanan şeriata muhalefetin sahibini kötülüğe, huzursuzluğa sürükleyeceğini de itiraf ediyor. Yalnız o saadetin ruhanî lezzetten ibaret olduğunu iddia ediyor ve bu lezzet insanların hayvanlarla müşterek olan yemek yemekten ve cinsi münasebette bulunmaktan hasil olan lezzetlerden üstündür ve bu meleklik rütbesidir. Sözünü ettiğimiz bu saadet de akîl ve melekî cevherlerle bağlantılıdır. Bu saadet kemâl ulaşmakla hasil olur. Cismanî lezzetler ise bununla karşılaştırıldığında zikre değmeyecek kadar hakîrdir, dese yine iddiasını sürdürerek, şekâvet, kişinin ulaşmak için can attığı, yanıp tutuştuğu bu kemâl mertebesine ulaşmaktan alıkonulmaktır. Çünkü bunun acısının yanında bedenın ateşte yanmaktan duyduğu acı çok daha hafiftir. İddiasını sürdürerek diyor ki: Kur'ân'da bu konu ile ilgili varid olanlar, halkın avamına, onların anlayışlarının bu lezzetleri kavrayacak kadar olmadığı için, anlatmak için getirilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber teşvik edişinde ve korkutmalarında ve onların şevkle istedikleri ve korkup ürktükleri, alıştıkları diğer şeylerde bu söylediklerimizi sayıp dökse onların istekleri ve korkmaları için bir tesiri olmazdı. Bu sebeple onlara göre lezzetlerin en şerefliisini zikretti. O da duyu organları ile algılanan cinsten olanlardır. Huriler gibi, saraylar gibi. Çünkü görme duyusu bunlardan haz alır. Yine yemekler, nikâhlanılacak varlıklar gibi. Çünkü şehvanî arzular da bunlardan haz duyarlar. Salih kulları için Allah'ın indinde olanlar ise bütün bu hatırlatılanlar ve ifade edilenlerden daha hayırlıdır. İşte bu sebepten dolayı, Allah Teâlâ Peygamber (s.a)'ine bildirdiği bir hadisi kutsîsinde şöyle buyurdu: **“Ben salih kullarıma gözün görmediği, kulağın işitmediği, herhangi bir beşerin kalbine doğmayan şeyler hazırladım”**⁽³⁾. Bedene ait idrak edilen herşey beşerin kalbine doğan şeydir veya onun kalbe doğması mümkündür, dese; ve yine şöyle iddia etse: Avamın alışmış olduğu şeylerle, lezzetlerin ve acıların temsil edilip anlatılmasındaki maslahat, Allah Teâlâ'nın sıfatları hakkındaki teşbihe delâlet eden

(3) Buhari, Tevhid, 35; Bed'ül-halk, 8; Tefsirü sûreti Secde, 1; Müslim, İman, 312; Cennet, 2; Tirmizî, Cennet, 15; Tefsirü sûreti Secde, 2; Tefsirü sûrei Vakıa, 1; İbn Mâce, Zühd, 39; Dârimi, Rikak, 98, 105 (aynı ifadelerle); Ahmed b. Hanbel, II/313, 370, 407, 416, 438, 462, 466, 495, 506; V/334.

sözlerin kullanılmasında gözetilen maslahat gibidir. Eğer onlara perde aralanıp, isimlerin ve sıfatların ihata edemediği, Allah'ın yüceliği vasfedilse ve onlara: alemin Yaratıcısı vardır. O ne cevherdir, ne arazdır, ne de cisim. O aleme muttasıl olmadığı gibi, ondan ayrı da değildir. Ona dahil de değildir, ondan hariç de değildir. Çünkü yönler altı ile sınırlıdır. Diğer cihetler de O'nunla irtibatlandırılmaz. O cihetlerden hiçbirisi O'nunla alâkalı değildir. Alemin içinde O'nunla meşgul olan yoktur. Alemin dışında da O'nunla meşgul olan yoktur, dese halk onun varlığını derhal inkâr etmeye koşar. Çünkü onların akılları vehimlerin ve duyuların reddettiği bir varlığın var olmasını doğrulamaya güç yetiremez. İşte bu sebepten temsil kabilinden olan şeylerin işaret ettikleri, onların nefislerinde varlığın aslını tasdik etmelerini pekiştirmek için bunlar zikredildi. Haklarında tatbik edilen metod bu kabilden olan kişilerin çabucak korkarak kötülüklerden çekinmeleri ve ulularak emirlere uymaları sağlansın, diye bu yol takip edildi, dese; bu iddialara şöyle cevap veririz: İki ilâh sözü, üzerinde durulmayacak derecede, açık küfürdür. Berikine gelince: Çok defa bu konuda münazara eden durur ve şöyle der: Saadet ve şekavetin aslını ve onlara götürülen yolların taat ve masiyet olduğunu kabul ettiklerine göre niza sevap ve cezalandırmanın miktarı ile ilgili olan nizada olduğu gibi bu işin tafsilâtındadır. Bu da tekfire götürmez. Tafsilât ile ilgili niza daböyledir. Bizim tercihimiz ve kat'i görüşümüz ise bunlardan bir şeye inanan kişinin tekfir edilmesinde tereddüdün olmadığıdır. Çünkü bu Şeriat sahibinin ve başından sonuna kadar Kur'ân'ın bütün kelimelerini açıkça yalanlamaktır. Cennet ve Cehennemin tavsifi bir veya iki defacık bile Kur'ân'da onların söylediğine uygun şekilde geçmemiştir. Kinâye tarikiyle de olsa, zorlama ile ve eh olabilir, diyebileceğimiz, caiz görebileceğimiz bir tarzda da olsa cereyan etmemiştir. Bilâkis hakkında hiç şüphelenilmeyecek ve tereddüt edilmeyecek tarzda apaçık lâfızlarla geçmiştir ve bu tarzda zikretmekle Şeriatın Sahibi zahirinden anlaşılana murad etmiştir. Bu iddiayı ortaya atanın söylediğiyle murat ettiği te'vil değil tekbittir. Bu da esasen üzerinde durmaya ihtiyaç olmayacak kadar açık bir küfürdür. Bu konu ile ilgili olarak kat'i bilgimize göre eğer bir kimse Cennet, Cehennem, huri ve Cennetteki köşklere sahabe arasında inkâr ettiğini açıklasa hemen onu öldürmeye davranırlar ve bu işin Allah ve Peygamberini yalanlamak olduğuna inanırlardı. Eğer, herhalde onlar bu işi açıkça söyleme kapısını kapamak için yapmışlardır ve bu konuda mübalağa etmişlerdir. Çünkü âmmenin menfeati onlarla ancak anlayışlarının kapasitesine göre konuşma yapmak ve nefislerine böyle tesir edip onların harekete geçmelerini sağlamaktır. Eğer onların nefislerinden bu zahirler kaldırılrsa ve bu suretle akılları aklı lezzetleri kavramaktan mahrum kalsa aslı inkâr ederler, sevap ve cezayı reddederler ve taatı isyandan, küfrü imandan ayırdedemez hale düşerlerdi denirse, şöyle cevap veririz: Sen şu adamın tekfir edilmesi ve öldürülmesi ile ilgili sahabenin icmasını itiraf ettin. Çünkü o inanmadığını apaçık söylemiştir. Biz bunları apaçık ortaya koyanın kâfir olduğuna ve onun öldürülmesi gerektiğine hiçbir şey ilâve etmedik. Bu konuda ittifak oluştu. Geride onların tekfir edilmiş sebebi olarak, avamın maslahatının gözetilmesi yolundaki sözünüz kaldı. Bu bir vehim ve zandan ibarettir. Gerçeği örtbas etmeye yetmez. Aksine kat'i olarak biliyoruz ki biz, onlar bu işin Allah Tealâ'yı ve Rasûlünü yalanlamak ve aklın reddetmediği şeriatın getirdiği şeyleri reddetmek olduğunu biliyor ve öyle inanıyorlardı. Eğer, siz bizim bu yolumuzu Allah'ın istivâ âyetinde ve hadislerde geçen "nüzul", "kadem" lafzı ve Peygamber (s.a.)'in "Şüp-

hesiz Allah Adem (a.s.)'i kendi sûretinde yarattı⁽⁴⁾ sözündeki “sûret” lafzında ve bu konuda herhalde bini aşan haberlerden daha başkalarında, bildirilen sıfatları ile ilgili temsillere dahil etseniz ya! Siz biliyorsunuz ki Selef-i Salihin buzahiri ifadeleri te'vil etmiyorlardı. Tam aksine zahir üzere icra ediyorlardı. Sonra siz onları zahiri inkâr edeni de, onu te'vil edeni de tekfir etmediniz. Aksine te'vile inandınız ve onu açıkladınız, denirse şöyle cevap veririz: Kur'ân: **“..O'nun benzeri hiçbir şey yoktur...”**⁽⁵⁾ diye açıklayıp dururken bu hususa delâlet eden haberlerin sayılamayacak kadar çok olduğu ortada iken siz bu muvazenevi nasıl bozabilirsiniz?! Eğer sahabe arasında biri kalkıp Allah Tealâ'yı hiçbir mekânın içine almadığını, O'nun zamanla sınırlı olmadığını; cisme teması bulunmadığını, ama ondan belirlenmiş veya belirlenmemiş bir ölçüde ayrılmış bulunmadığını; ona bir yerden bir yere intikâl, geliş, gidiş, hazır bulunma ve ortadan kaybolma gibi şeylerin yakıştırılamayacağını; O'nun ufûl edenlerden ve bir yerden 'bir yere intikâl edenlerden, mekân tutanlardan olmasının imkânsız olduğunu ve bundan başka benzetmeye götürecek sıfatları kabul etmeyen sözlerle açıklamada bulunsaydı sahabe, bu açıklamanın tevhid ve tenzih akidesinin tam kendisi olduğu görüşünde olurlardı. Eğer bu kişi hurileri, Cenneteki köşklere, nehirleri, ağaçları, zebanîleri, ateşi inkâr etseydi bu, yalan ve inkâr çeşitlerinden sayılırdı. Zikrettiğimiz bu iki derece arasında aslında eşitlik yoktur. Biz onların mezheplerinin reddedildiği kısımda, bu farka iki yönden dikkat çektik.

Birincisi: Haşr, neşr, Cennet ve Cehennem ile ilgili söylenen sözler açıktır. Onların te'vili de yoktur. Onları yalanlamanın ve kabul etmemenin dışında karşısı da yoktur. “İstivâ”, “sûret” ve bu ikisinden başkasına benzer ifade edilen sözler, vasfı itibariyle dilde kullanılışlarında te'vile ihtimali olan geniş mânalı sözlerdir. Kinâyelerdir. Diğerine gelince aklî bürhanlar teşbih, nüzûl, hareket ve mekân tutma gibi inançları reddeder ve bunların muhâl olduğuna hiç şüphe edilmeyecek derecede delâlet eder. Aklî delil ahiret yurdunda Cennet ve Cehennem gibi vadolanların vukuunu muhal görmez. Tam aksine ezeli kudret bunların hepsini kuşatmıştır ve onlara hakimdir. Bunlar haddi zatında mümkün olan işlerdendir. Kaldı ki ezeli kudret haddi zatında sadece mümkün olarak vasıflananlara münhasır değildir. Öyleyse bu husus Allah'ın sıfatları hakkında varid olanlara nasıl benzetilebilir?! Eğer perdesini açmak istesek ve sayıp dökmeye girişsek bu konu ile ilgili sözler dinin sırlarından bir grubunun yayılması neticesini doğurur. Bu kadarı söz arasında asıl maksadımız bu olmadığı için söylenmiştir. Bu kısımda bu kadarı ile yetinelim ve bu kitabın daha mühim maksatları ile meşgul olalım. Bu fasılda onlardan kim tekfir edilecek, kim tekfir edilmeyecek, kimin sapıklığına hükmedilecek, kimin edilmeyecek onu açıkladık.

(4) Buhari, İstizan, 1; Müslim, Birr, 115; Cennet, 8; Ahmed b. Hanbel, II/244, 251, 315, 323, 434, 463, 519.

(5) eş-Şûrâ, 42/11.

İkinci Fasıl: Onlardan Küfrüne Karar Verilenlerin Hükümleri Hakkındadır:

Bu konudaki görüşün özeti şudur: Kan, mal, nikâh, kestiğinin yenmesi veya yenmemesi, verdiği kazaî hükümlerin ve ibadetlerinin geçerli olup olmayışı konularında mürtedlere ne tatbik ediliyorsa, onlara da tatbik edilir. Çünkü yoldan çıkanlara⁽⁶⁾ başlangıçtan beri kâfir olanlara tatbik edilen hüküm tatbik edilmez. Devlet başkanı başlangıçtan beri kâfir olan kişi hakkında dört husustan birini tatbik etmekte serbesttir. Affetmek, fidye karşılığı salıvermek, köle edinmek, öldürmek. Mürted hakkında ise bu serbestlik yoktur. Tam aksine onların köle edinilmesine, onlardan cizye kabul edilmesine, affedilmelerine ve fidye karşılığı salıverilmelerine ruhsat yoktur. Yapılması gerekli olan onların öldürülmesidir, yeryüzünü onlardan temizlemektir. İşte bu, batınîlerin küfrüne karar verilenlere tatbik edilecek hükümdür. Onların katline dair verilen bu hüküm ve bu katlin gerekliliği savaşmaları haline mahsus değildir. Tam aksine onları normal zamanda da aldatır ve kanlarını dökeriz. Çünkü onlar ne zaman savaşılırsa katledilmeleri zaten caizdir. Haklarında kâfir hükmü verilmeyen birinci gruptan olsalar bile onlar savaşmakla bağîlerden sayılırlar. Bağî de müslüman bile olsa savaşmaya devam ettiği müddetçe katledilir. Eğer savaştan vazgeçer ve kaçarsa arkası takip edilmez, yaralı olanları ile ilgilenilmez.

Haklarında kâfir hükmü verdiklerimize gelince; bunlar hakkında savaşa iştirak edip etmediklerine, savaşanlara destek verip vermediklerine bakılmaksızın öldürülürler. Bunda tereddüd edilmez. Onların çocukları ve kadınları da öldürülür mü? denilirse şöyle cevap eririz: Çocuklar!? Hayır. Çünkü çocuk sorumlu tutulamaz. Onlarla ilgili hükümler ilerde gelecektir. Kadınlara gelince; kararlaştırdığımızın tabii bir neticesi olarak, ne zaman küfür olan inançlarını açıklarlarsa öldürülürler. Çünkü mürted kadın bize göre Peygamber (s.a.)'in **"Kim dinini değiştirirse onu öldürün"**⁽⁷⁾ sözünün genel mânası gereği öldürülür. Evet bu konuda devlet başkanı içtihadına göre hareket etmelidir. Eğer Ebu Hanîfe'nin mesleğine uymayı uygun görürse kadınlar öldürülmez. Mesele içtihadı göre halledilecek bir iştir. Çocukları ne zaman balığ olur, mükellef olurlarsa kendilerine İslâm Dinini arzederiz. Eğer kabul ederlerse onların müslüman oluşu makbuldür ve artık kılıçlar kınlarına konur. Yok eğer babalarına uyararak küfürlerinde ısrar ederlerse boyunlarına hakkın kılıçlarını yetiştiririz ve onlar hakkında da mürtedlere uyguladığımızı uyguluyoruz. Mallara gelince, onlarla ilgili tatbik edilecek hüküm de mürtedlerin malları hakkındaki hüküm gibidir. Bu mallardan at koşturmaksızın, uğraşmaksızın ele geçenler, mürtedin malında olduğu gibi, fcy sayılır. Gerçek devlet başkanı, bunu tafsilâtı **"Allah'ın fethedilen ülkeler halkının mallarından Peygamberine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir..."**⁽⁸⁾ âyetinin şumülüne giren sarf yerlerine sarf eder. Asker sevkiyle ele geçirilene gelince, onlar hakkında ganimetler için uygulanan

(6) Burada yoldan çıkanlar diye tercüme ettiğimiz kelime el-ıvâh'dır. Bununla müslüman iken sapıtıp, dinden çıkanlar kastedilmiştir.

(7) Buharî, Cihad, 149; İ'tisam, 28; İstîâbe, 2; Ebu Dâvûd, Hudûd, 1; Tirmizî, Hudûd, 25; Neseî, Tahrim, 14; İbn Mâce, Hudûd, 2; Ahmed b. Hanbel, 1/282, 283; V/231.

(8) el-Hasr, 59/7.

esaslar uygulanır ve **“...bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resûlüne, O'nun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve (harçlıksız kalmış) yolcuya aittir...”**⁽⁹⁾ âyetinin şumûlüne giren yerlere sarfolunur. Bu, fakihlerin mürtedler hakkında takip ettiği yollardan biridir ve bunlar hakkındaki sözlerin, birbirinden farklı olsalar da, onlar için de icra edileceklerin en iyisidir.

Mal ile ilgili olarak şunlar söylenebilir: Onlar öldüklerinde mirasçı olunmazlar. Bazıları bazılarına varis olamazlar. Kanları heder edilenlerin varisleri olamaz. Aralarında akrabalık bağı ile hak sahibi olanları bile onların malına varis olamaz. Kâfirler ile müslümanlar arasında veraset bağı kesilmiştir.

Kadınlarıyla evlenmek haramdır. Mürted kadının nikâhının helâl olmayışı gibi tafsilâtıyla anlattığımız çirkin görüşleri sebebiyle küfrüne hüküm verdiğimiz batınîliğe inanan bir kadının nikâhı da helâl değildir. Eğer dindar bir kadın nikâhlanılmış ve sonra da onların mezheplerini benimsemişse bakılır, eğer henüz aralarında cinsî münâsebet olmamışsa nikâh derhal bozulur. Eğer cinsî münâsebette bulunmuşlarsa iddet süresi geçinceye kadar nikâh bozulmaz ve beklenilir. Eğer iddetin müddeti bitmeden önce gerçek dinine geri döner, batıl inancından sıyrılırsa nikâh eski şekliyle devam eder. Eğer batıl inancında ısrar eder ve iddet müddeti bitinceye kadar bu inancında devam ederse nikâhın dinden dönüş vaktinde bozulduğu hükmüne varılır. Kendisinin küfrüne hüküm verilmiş batınî, ehli haktan veya kendi dininden bir kadınla nikâhlandığında nikâh batıldır. Akdolanmamış sayılır. Hattâ malı üzerinde, alması satması ve diğer akidler gibi yaptığı muameleler de geçersizdir (merdud). Çünkü fetvalardan bizim tercih ettiğimiz, mürtedlerin irtidad ile mülkünün son bulacağı hükmüdür.

Nikâhlanmanın haram oluşu hükmüne kesilenlerin yenmesinin haramlığı da bağlanır ve bu sebeple Mecûsîlerin ve zındıkların kestığinin yenmesinin helâl olmadığı gibi onlardan hiçbirinin kestğini yemek helâl olmaz. Çünkü kesilenlerin yenilmesi ile nikâhlanma konuları, ikisi de aynı hizadadırlar. Her ikisi de yahudî ve hıristiyanların dışındaki diğer sınıf kâfirler hakkında haramdır. Yahudî ve hıristiyanlar hakkında ise hafifleme olmak üzere bu hüküm uygulanmaz. Çünkü onlar, Allah Tealâ'nın doğru, doğruluğu açık olan ve bilinen kitabın gönderildiği peygambere inanan Kitap Ehlidir. Hakim olan ileri gelenlerinin icraatları batıldır, geçersizdir. Şehadetleri geçersizdir. Çünkü bunlar, tamamında, İslâm'ın şart koşulduğu işlerdendir. Onlardan kımın hakkında küfrüne hüküm verilmiş ise bu saydığımız işlerin hiçbiri ondan sadır olduğunda geçerli kabul edilmez. Hattâ onların ibadetleri de sahih değildir. Oruçları ve namazları geçersizdir. Zekâtları ve hacları edâ edilmiş sayılmaz. Tövbe ettikleri ve inançlarından uzak olduklarını bildirirlerse ve biz de tövbelerinin sahih olduğunu kabul edersek onların geçirdikleri ve küfür halinde iken edâ ettikleri bütün ibadetlerini kazâ etmeleri vacip olur. Nitekim bunlar mürted hakkında da vaciptir.

Bu, bizim onlarla ilgili hükümlerden dikkat çekmeyi istediğimiz miktardır. Eğer, neden onlar, mürtedlerin hükümlerine katılırlar görüşünde oldunuz? Mürted,

(9) el-Enfâl, 8/41

hak dine sarılıp benimsedikten sonra ondan irtidat ederek ve onu inkâr ederek sıyrılıp çıkan kişidir. Bunlar hakkı, kat'iyyen benimsemiş değillerdir. Aksine başlangıçtan beri bilinen şu inançları üzere yetişmişlerdir. Öyleyse onları aslî kâfir (doğuştan itibaren küfür ortamında yetişen)in hükmüne ilhak etseniz ya? derirse cevap olarak şöyle deriz: Din ve mezheplerini seçip sonra karşısına inanıp değiştirdikten veya eski dininden ayrıldıktan sonra yeni seçtiğine inananlar (mürtedler) hakkında zikrettiğimiz hususlar açıktır. Şu inancı babalarından duydukları üzere yetişenlere gelince: Onlar da mürtedlerin çocuklarıdır. Çünkü babaları, babalarının babalarının inandıkları dini bırakıp yeni din seçen kişiler olarak farz edilmesi kaçınılmazdır. Çünkü bu inanç Yahudî ve Hıristiyanların inancı gibi indirilmiş bir kitaba ve bir peygambere dayanan bir inanç değildir. Aksine bu şu son asırlarda zındıklar ve mühlidlerden bir grup tarafından ortaya çıkartılmış bir bidattir. Zındığın hükmü de mürtedin hükmü gibidir. Esasen hiçbir şeyde ondan ayrılmaz. Ancak üzerinde durulacak olan, mürtedlerin çocukları hakkındaki hükümdür.

Şüphesiz, onlar ehli zimmet ve ehli harpten kâfir çocukları gibi dinden dönenlere uyan kişilerdir, mürtedlere tabidirler, diyenler vardır. Buna göre eğer balığ olursa, ondan İslâm olması istenir. Müslüman olmazsa katledilir. Onun cizye vermesi ve köle olarak yaşatılmasına razı olunmaz. Şöyle diyenler de vardır: Onlar aslî kâfirler (başlangıçtanberi) gibidirler. Çünkü küfür atmosferinde doğmuşlardır. Balığ olurlar ve babalarının küfrü üzere devam etmeyi tercih ederlerse cizye vermeleri veya köleleştirilmeleri üzere karar verilebilir. Bir diğer görüşe göre, onların müslüman olduğuna hükmedilir. Çünkü mürted İslâm'la ilgili oluşundan cezalandırılır. Eğer bu çocuk müslüman olup olmadığını belirtmeden suskun vaziyette, büluğa ererse onun hakkındaki İslâm hükmü kendisine İslâm arz olununcaya kadar devam eder. Eğer müslüman olduğunu söylerse onunla; ana-babasının küfrünü benimser ve onu açıklar, tercih ederse o anda mürted oluşu ile hüküm veririz. İşte bu görüş, bizim batınîlerin çocukları hakkındaki tercih ettiğimiz görüştür. Çünkü İslâm'la olan alâkalardan biri bile çocuğun hakkında İslâm olarak hüküm verilmesine yeter. İslâm'la olan bağ da her mürtedde kalıcıdır. Çünkü o dinden döndüğü sırada İslâm hükümlerine göre cezalandırılmıştır. Şüphesiz Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: **“Her doğan (İslâm) fitratı üzere doğar. Sonra ana-babası onu Yahudî veya Hıristiyan veya Mecûsî yapar”**⁽¹⁰⁾ Bu hadisin hükmüne göre de o çocuklar İslâm hükmüne girerler. Sonra balığ olunca onlara gerçeğin yüzü gösterilir ve Batıniyye Mezhebinin rezilliklerinden menedilirler. Gerçeğin gösterilmesi işi dirileyecek kişiye en kısa zamanda ve en süratli bir şekilde yapılır. Eğer babasının dininden başkasını kabul etmezse bu takdirde o anda onun mürted olduğuna karar verilir. Hakkında mürtedlere tatbik edilen yol izlenir.

(10) Hadisi Ebu Ya'lâ müsnedinde; Taberânî “el-Kebîr” de; Beyhakî de “es-Sünenü'l-kübrâ” da Esved b. Serî'den naklettiler. Hadis sahihtir. Bazı yerde “Her doğan fitrat üzere doğar. Konuşuncaya kadar fitratı bozulmaz. Sonra onu anası babası Yahûdileştirir, Hıristiyanlaştırır veya Mecûsileştirir” ifadesiyle nakledilmiştir. Bk. Sirâcü'l-münir, 3/82.

Üçüncü Fasil: Tevbelerinin Kabulü ve Reddi Hakkındadır

Onları diğer hükümlerde mürtedler sınıfına kattık. Mürtedin tövbesinin kabulü gereklidir. Hattâ,mürtedin katli hususunda acele edilmez. O ancak tövbeye davet edildikten sonra ve tekrar müslüman olması söylenildikten, İslâm'a rağbet etmesi telkin edildikten sonra, kabul etmezse katledilir. Batınî ve küfrünü gizleyen zındıkların hepsi takıyyeyi din olarak kabul ettiği, nıfak çıkarmaya, gerçekten bir korku hissettiği zaman inancının zıddını ortaya koymaya inandığı için bu konuda âlimler arasında ihtilâf vardır. Bir kısım âlimler onların tövbelerinin kabul edilmesi görüşündedir. Bu konudaki delilleri Hz. Peygamber'den nakledilen: **“Ben insanlar lâ ilâhe illallah deyinceye kadar onlarla savaşmak ve onları öldürmekle emrolundum. Bu kelimeyi tevhibi söylediklerinde canlarını ve mallarını korumuş olurlar. Sadece onun hakkı bunun getirdiği hükümler”** kalır⁽¹¹⁾ hadisidir. Şeriat dinin zahirine göre kurulmuştur. Bu sebeple de biz ancak zahire göre hüküm veririz. Sırlara hükmeden Allah'tır. Bunun yine delillerinden biri de şudur: Zorlanan bir kimse kılıçların tehdidi altında, canından korkarak müslüman olsa, biz de müslüman oluşunu açıklamasına rağmen, bazı karinelerle, kalbinde zıddını gizlediğini bilsek yine onun İslâmiyeti ile hüküm veririz. Gizli olan yönü ile ilgili olarak karinelerle bildiğimize iltifat etmeyiz. Yine bu konuya şu rivayet de delildir: Üsâme bir kâfirle savaştı ve onu, müslüman olduğunu açıklamasına rağmen kılıçladı. Bu konu Hz.Peygamber (s.a.) nezdinde fevkalade önemli bir mesele olarak ele alındı ve Hz. Peygamber çok üzüldü. Bunun üzerine Üsâme şöyle dedi: “O bunu kılıçtan kurtulmak için yaptı.” Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.), gizli olan (açıklanmamış) şeylere yaratılmışların muttali olmayacağına, sorumluluğunun ancak zahirî işlerle ilgili olduğuna onun dikkatini çekerek: **“Kalbini yarıp baktın mı?”**⁽¹²⁾ buyurdu. Hadis aynı zamanda kâfirlerden bu ve diğer sınıflara tövbe kapısının kapanmayacağına ve hakka dönüşlerinin engellenmeyeceğine delâlet etmektedir. Buradaki durum da aynen böyledir.

Âlimlerden bir başka grup ise bu kişinin tövbesinin kabul olunmayacağı görüşünü benimsemişlerdir. Bu kapı eğer açılacak olursa onların köklerinin kazınmayacağını ve gailelerinin bertaraf edilemeyeceğini iddia etmişlerdir. Çünkü onların inançlarının gizli yanlarından biri takıyye'yi din olarak tatbik etmeleri ve korku duyduklarında küfrü gizlemeleridir. Eğer bu yolu takip edersek onları ele geçirdiğimizde tövbe etmeleri ve hak söz söylemeleri zor olmaz, bundan aciz kalmazlar. Dıştan bunu söylerler, içten de hak ehli ile alay ederler. Yukarıda zikr edilen hadise gelince, bu, kâfirlerden bir sınıf hakkında vârid olmuştur. Bunlara inançlarına muhalif olanı açıklamaları caiz değildir. Bunlardan kim İslâmı benimsediğini açıkça belirtirse Yahudiliğini ve Hıristiyanlığını terketmiş olur. Bu onların inancıdır. İşte bu sebepten sen onların kılıçla lokma lokma doğrandıkları halde küfürlerinde ısrar ettiklerini ve bilinen bu (İslâm) kelimesi ile müslümanlara uymaya müsamaha

(11) Bunun Buhârî, Müslim, sahihlerinde; Ebu Dâvud, Tirmizî, Neseî ve İbn Mâce sünenlerinde Ebu Hureyre'den nakletmişlerdir ve bu hadis mütevatırdır. Değişik ifadesi de şöyledir: “Ben insanlarla Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim Allah'ın elçisi olduğuma şahadet edinceye kadar mukatele etmekle emrolundum. Onlar şahadet kelimesini söyleyince benim elimden kanlarının ve mallarını korumuş olurlar, geride sadece o şahadet kelimesinin hakkı kalır ve onların hesapları Allah'a kalmıştır”. Bu hadis İslâm'ın asıllarından ve temel taşlarından biridir.

(12) Müslim, İman, 158; Ebû Davud, Cihad, 95; İbn Mâce, Fiten, 1.

etmediklerini görürsün. İslâm kelimesini söylediği zaman bu söyleyişin asıl dinini terketmek olmadığına; hattâ böyle davranmasının dininin kendisi olduğuna inan kişiye gelince, onun tevbesine nasıl inanalım? Kalbinden tevbe etmediği halde tevbe etmiş görünmeyi dinin şartı olarak gören kişi, dinini nasıl terketmiş, tevbe etmiş olur?!

Onların tevbelerinin kabul edilmesine karşı olan görüş işte budur. Biz bunu usulü fıkha dair yazdığımız “Şifaü'l-alîl” adlı kitabımızda inceden inceye ele aldık. Şimdi sözkonusu bu fırka hakkında seçtiğimiz hususları zikretmekle yetiniyoruz ve diyoruz ki bu sapıklıktan tevbe edenle ilgili olarak birçok ihtimâl vardır.

Birincisi: Bu kişi zorlanmadan, bir baskı altında kalmadan ve savaş da olmaksızın acele tevbe etmiştir. İhmâl göstermemiştir. Bu kişi kendi seçmesi ve tercihi ile korkmadan ve bir bedel v.s. karşılığı olmaksızın bu işe girişmiştir. Bu durumun hissedilmesi elbette onun tevbesinin kabulünü gerektirir. Eğer biz onun sözünün zahirine bakarsak, İslâm'ın asıl emri bu olduğu için onu tasdik ederiz. Yok eğer içyüzünü değerlendirecek olursak, bunun da galip olan zanna göre di- liyle söylediğinin tıpkısı olduğu ve uygunluğu neticesine varılır. Çünkü biz onun hakkında takıyye uygulamaya yöneltecek bir sebep bilmiyoruz. Onlara göre inanılanın zıddını takıyye kabilinden açıklamanın mübah oluşu korkunun gerçekten bulunması halindedir. Seçme imkânının bulunması halinde böyle davranmak büyük günâhların en çirkinlerindedir. Bu, kendilerinin irşad edilmesine yarayan kapıyı kapamaya yol yoktur, tarzındaki küllî emre zıd bir davranış olur. Avamdan kaç kişiler batıl bir hile ile kendilerini aldatırlar ve uğurlu saydığı bir görüş ile mağ- rur olur da sonra akli başına gelir veya biri onu gerçeğin ne olduğu hususunda uyarır. O da ona dönmeyi ve eski batıl anlayışından vazgeçip gerçek olana bağlanmayı tercih eder. Binaenaleyh sapıklık ve inatçılık hastalığına yakalanan kişi için doğru yola ulaşma yolunu kesmeye cevaz yoktur.

İkinci durum: Kılıçların tehdidi altında müslüman olan kişidir ve bu, onların avamından ve cahillerinden biridir. Dâîilerinden ve sapkınlarından, sapturanlarından değil. Bunun da tevbesi kabul edilir. Bunlardan propaganda için yetiştirilmeyenlerin küfrünün zararı sadece kendi nefsinedir. Dini kabul ettiğini ne kadar söylerse söylesin bu sözünün gerçekte doğru olup-olmadığı şüphelidir. Avamdan cahil kişi dinleri ve inançları isteğe göre yapılan akidleşme ve alâkaların devam ettirilip ettirilmemesi gibi değerlendirir. Menfaatın gerektirdiğine göre bir müddet bu alâkayı devam ettirir. Menfaatu bitince de keser. Gönlündeki gerçek inancı ise davranışlarına uyar. Ya dine bağlı kalır veya ona sırt çevirir. İşte bunun için kâfirlerin ülkelerinden İslâm diyarına getirilen köle ve cariyeler müslümanların dinine inanarak ve Allah'a kendilerine doğru yolu ihsan etmesinden ve kendilerinden küfrün ve sapıklığın kirlerini temizlemesinden dolayı şükrederek girerler. Onlara din değiştirmelerinin ve batıla karşı apaçık olan gerçeği tercih ediş- lerinin sebebi sorulsa durumun maslahatına uygun olarak efendilere uymaktan, bu iş için başka sebep bilmezler. Sonra gördüğümüz ve hissettiğimiz gibi onların bu tercihi inançlarının içyüzünde vukua gelmiştir. Avamdan olan kişinin çabuk de- ğişiverdiği bilinince onun hakka dönüşünü de tasdik ederiz. Yine eğer onun inan- cında hakkında hilâfına bir görünüm olursa onun bu yüz çevirişini de tasdik ederiz. Olabileceğini kabul ederiz.

Burada biz, eğer açıklanacak bir şeyi gizlemiş ise, böyle gizlenmiş bir kâfir hakkında susmak hattâ onu görmezlikten gelerek öldürmemek ile müslümanlığı açık veya gizli olan birini öldürmeye kasdetmek arasında hüküm vereceğiz demektir. Eğer yayılan bir propagandası yoksa bir kâfirin küfrüne ses çıkarmamanın kötülüğe sebep olacak, büyük bir mahzuru yoktur. Biz nice kâfire altınlar saçarak ihsanda bulunmuş ve ses çıkarmamışızdır! Bu olmayacak şeylerden değildir. Görünüşte müslüman olan bu kişinin gerçek müslüman olma ihtimâli de çok kuvvetlidir. İşte bu sebeple onun öldürülmesi mahzurludur.

Üçüncü durum: Onların propagandacılarından (dâî) mezhebinin batıl olduğuna inandığı birini yakalamamız halidir. Bu kişi inanmadığı halde geçici dünyâ nimetlerine tamah ederek ve başkanlık etme isteği ile halkın kendisine yönelmesini ve teveccühünü sağlamak için bu mezhebe girmiştir. Şerrinden sakınılacak kişi işte budur. Bu kişinin halleri ile karineleri gözden geçirmek, onun zahirinden içyüzünü bulup çıkarmak ve iyice araştırılıp işi açığa çıkarmak suretiyle söylediklerinin gerçeği mi anlattığı ve onu itiraf etmekte olduğu yoksa bunun bir nifak ve takiyye mi olduğunu anlamak –ki onun hallerinin karinelerinde bütün bunlara delâlet eden şeyler vardır– için bu konuda iş devlet başkanının görüşüne kalmıştır. Ne şekilde hareket edileceği direktifi ile olacaktır. Bu araştırmalardan çıkacak birinci neticeye göre bu kişinin öldürülmesi devlet başkanına kat'iyyen vacip olmayacağı gibi yasaklanmaz da. İş tamamen onun içtihadına kalır. Eğer devlet başkanının kanaati bu kişinin yaptığı işlerde takiyye uyguladığı yolunda ağır basarsa o kişinin tevbesini kabul eder ve onun hakkında hemen bir şey yapmaz, susar. Eğer halâ bir şüphe kalmış ise o zaman onun durumunu murakabe edecek ve işinin içyüzünü araştırarak, onun hakkında açık bir hüküm verecek birini vazifelendirir. Bu yol insafa en yakın olan, taassuptan ve körü körüne bağlanmaktan uzak olan orta yoldur.

Dördüncü Fasil: *Yemin Ettirilerek Ahid ve Mîsakla Bağlanarak Mezhebi Kabul Edenin Bundan Kurtuluş Çaresi Hakındadır.*

Onların mezhebi kabul edenlere yaptırdıkları yeminler ve aldıkları ahid ve nûsaklar hakkında ne dersiniz? Geçerli midir? Bu yemini bozmak caiz olur mu? Yoksa bozmak vacip midir? Yoksa haram mıdır? Eğer yemin eden yeminini bozarsa bu sebeple günahkâr olur ve keffaret ödemesi gerekir mi yoksa gerekmez mi? Kendilerinden ahid alınan ve yeminle bu ahidleri pekiştirilen ve böylece hileleriyle aldatılarak mezhebe sokulan nice kişiler vardır. Sonra bunlar, onların sapıklıklarını farkederek ve onları rezil rüsvay etmeyi temenni ederler, örtülerini açıp onları ortaya çıkarmak isterler. Fakat iyice pekiştirilmiş çok ağır yeminleri bütün bu işleri yapmaktan alkoyar. O halde bu yeminlerden kurtuluş çaresini öğretmeye ihtiyaç had safhadadır. Çok büyüktür. Ne dersiniz? diyenlere cevabımız şöyledir: Bu yeminlerden kurtulmak mümkündür. Bu iş için yeminle ilgili sözlerin ve durumların çeşitliliğine göre değişik yollar vardır.

Birincisi: Yemini bozan kişi bu yeminin hile, tuzak ve gerçeği yanlışla karıştırma gibi hususları ihtiva etmesinin mümkün olduğunu ve yeminin tehlikeli olabileceğini düşünüp yemin sözünün hemen arkasından kendi kendine, “İnşaallah” diyerek istisnâ ifadesini kullanır. Böylece onun yemini geçerli olmaz ve böyle bir kimsenin yeminini bozması olmayacak bir iş değildir. Yeminini bozunca esasen ona bu yemin bozuşundan dolayı bir şey lâzım gelmez. Bu sonuna “İnşaallah” kelimesi eklenen her yemin hakkında hüküm budur. Meselâ: “Vallahi, şöyle ya-

pacağım inşaallah” veya “Eğer şöyle yaparsa kanım boş olsun inşaallah” demesi veya buna benzer ifadeler kullanması gibi.

İkincisi: Yeminde aranılanın aksine bir şeyle niyetlenmek gibi bir durumdur. Söylediğinin aksini içinde gizler. Yeminde kullandığı söz, içinde gizlediğini de ifade eder tarzda olur ve onu Allah'la kendi arasında düşünür. Bu kişi sözünün zahirine muhalefet etme ve gönlünde gizlediğine uyma hakkına sahiptir. Eğer şöyle denirse: Yeminde esas olan yemin teklif edenin niyetidir. Neye yemin ettirmişse ona itimad olunur. Çünkü eğer yemin edenin niyetine ve onun istisnâsına göre hareket edilecek olsa mahkemelerde yeminler geçersiz olur. Halbuki yemin ettiren kâdı muhakeme etiklerinin önünde, onların niyetlerini gizlemek ve istisnâ etiklerini saklamaları sebebiyle aciz ve çaresiz kâlmamalıdır. Böyle bir aciz kalış hukukun iptaline yol açar. Bu suale şöyle cevap veririz: Esas ölçü yemin edenin niyeti ve istisnâsıdır. Çünkü yemin eden odur. Kâdı, yemin et, der, fakat yemin teklif edenin niyetine uygun olarak hüküm verir. Hukuku gözetmek ve onu korumak maksadıyla böyle yapar. Böyle hareket etmeye zaruret sebep olur. Bu hüküm şeriata uygun, bu konudaki naslara muvafık, haklı bir yemin ettirme olduğu zaman geçerlidir. Zorlanarak, zulümle, düşmanca ve hile ile desise ile yaptırılan yemin hakkında sözkonusu bu hüküm elbette geçersizdir. Artık bu durumda kanunen muteber olan ölçü yemin edenin niyetinden yana olan hükümdür. Çünkü yemin teklif edenin niyetini muteber saymaya yönelik ihtiyacın zorlamasından ileri gelir. Sözü ettiğimiz meselede, çeşitli hile ve desiselerle zalimleri, yeminlerini yerine getirtmek hususunda zavallı müslümanlara musallat etmeye bizi hangi ihtiyaç zorlamaktadır. Öyleyse bu konuda kanuna dönmek gereklidir.

Üçüncüsü: Yemin ederken kullanılan söze bakmaktır. Eğer, Allah'ın ahd ve mîsaki ve peygamberlerin, siddiklerin üzerine aldıkları ahidlerin hepsi senin üzerine olsun, eğer sırrı açıklarsan sen İslâm'dan ve müslümanlardan uzaksın veya Alemlerin Rabbi olan Allah'a küfr etmiş olursun veya mallarının hepsi sadakadır, derse bu sözlerle esasen yemin geçerli olmaz. Çünkü eğer, şöyle yaparsam, ben İslâm'dan ve Allah'tan ve Rasulünden beriyim, dese bu, Peygamber (s.a.)'in: **“Kim yemin ederse Allah adıyla yemin etsin veya sussun”**⁽¹³⁾ sözleri sebebiyle yemin olmaz. Allah adıyla yemin etmek “Tallahi, Vallahi” demek ve bunun gibileri söylemektir. Biz sarih yeminlerin nelerden ibaret olduğunu fıkıh ilminde tek tek saydık. Yukardaki sözler onlardan değildir. Aynı şekilde “Allah'ın ahdi ve mîsaki ve Allah'ın peygamberlerinden aldıkları da benim boynuma olsun” sözü de yemin sözü değildir. Çünkü Allah onların mîsakını ve ahdini almazsa bu başkasının sözüyle geçerli olmaz ki. Allah Tealâ kâfirlerin ve sapıkların sırrını gizlemek üzere onların mîsakını almamıştır. Bu ahid de Allah'ın ahidine benzer ve denk değildir. Aynı şekilde bir insan “eğer şöyle yaparsam, mallarım sadaka olsun” dese ona bir şey lâzım gelmez. Ancak “Allah için malımı sadaka etmek boynuma borç olsun” derse

(13) Hadisi Müslim, İman ve Nüzur'un 4. hadisi olarak nakletti.

yemin olur. Bu da kızgınlık ve bir işe sarılmak yemindir ki tercih edilen görüşe göre kişi ondan, yemin keffareti ile kurtulur.

Dördüncüsü: Neyin üzerine yemin edildiğine bakılması halidir. Eğer bu konuda yemin edenin sözü onların ahidleriyle ilgili yazılan kısımda anlattığımız cins-tense ve meselâ: "Allah'ın velîsinin sırrını saklayacaksın ve ona yardım edeceksin, ona muhalefet etmeyeceksin" demişlerse ne zaman dilerse bu sırrı açıklar, bundan dolayı da yeminini bozmuş olmaz, çünkü o Allah Tealâ'nın velîsinin sırrını saklamaya yemin etmiştir ve onu da saklamıştır. İfşa ettiği ise Allah'ın düşmanının sırrıdır. Yine şu sözleri de bu cümledendir: "Akrabalarına ve ona tabi olanlara yardım edeceksin." Bu sözlerin hepsi Allah'ın velîsi (dostu) sözüne döner, onunla ilgilidir. Yemin ettirenin kastediğine dönmez, onunla alakalı olamaz. Çünkü o Allah'ın düşmanıdır. Dost değil. İşaretle bir şahsı belirlemesi veya bildiği bir kimseyi ismiyle bildirmesi ve "benim sırrımı saklayacaksın" veya "Allah'ın dostu filâncanın sırrını saklayacaksın" veya "Allah'ın dostu olan bu şahsın sırrını" gibi sözler söylemesi haline gelince: Bu konuda sırrın ifşası, bir sifata bakarak veya işaretten yola çıkarak yapıldığı sırada yemin bozulmuş olmaz görüşünde olanlar vardır. Bu görüşün sahipleri şöyle bir misâl verdiler: Bir kimse, "ben sana şu koyunu sattım" dese ve fakat ata işaret etse bu sahih olmaz. Bizim tercih ettiğimiz yeminin bozulmuş olmasıdır. Çünkü bilinen belli bir işaret vardır ortada ve bu işareti herhangi bir şekilde yalanlamak, doğru olmadığını söylemek için fuzulî olarak sözkonusu bu işareten daha büyük yalan bir sıfat bulmak gerekir. Üstelik buna da hiç ihtiyaç yokken. Bu söz kişinin şöyle demesi gibi değildir: "Vallahi ben şu kabın suyunu içeceğim" dese ama o kaptı su olmasa yemin geçerli olmamıştır. Çünkü yeminle ilgili husus ortada yoktur. Aynı şekilde işi kaba ifade etmeyi terkediş şu sözünü söylese: "Şu su", dese ve eliyle işaret etse, buradada yine yeminle ilgili nesne bulunmadığı için yemin akdi olmamıştır. Eğer sözünü: "Şu şahsın veya Zeyd'in sırrını ifşa etmiyeceğim" yolunda bağlasa yemin akdi meydana gelmiştir. İsterse o, "O Allah'ın dostudur" kısmını söylememiş olsun. Ne zaman böyle bir yemin akdi meydana gelirse sırrı ifşa etmek mübahtır. Hattâ sırrı ifşa etmek vâciptir. Bundan sonra da yemin keffareti ile keffareti yerine getirilmelidir. Her miskine yiyeceklerden bir müd ölçüsüyle on miskini doyurması yeterlidir. Eğer bunu yerine getirmekten aciz olursa, üç gün oruç tutar. Bundan daha kolay bir mükellefiyet mi olur?! Bu kadarlık mükellefiyetten kurtulmak için daha elverişli bir çare aramaya ihtiyaç yoktur. Kurtuluş çaresi ararken bu kadarlık mükellefiyetten kaçınmaya ihtiyaç yoktur. Çünkü o gerçekten yapılabilecek en akla yakın iştir. Sonra bu kişi Peygamber (sa)'ın **"Kim bir şey üzerine yemin eder sonra da yemin ettiğinden başkasının ondan daha hayırlı olduğu görüşünde olursa, hayırlı olanı yerine getirsin ve yeminine de keffaret versin"**⁽¹⁴⁾ sözüne göre yeminini bozmakla günahkâr da olmaz. Meselâ: Kim zina edeceğine ve namaz kılmayacağına dair yemin ederse yeminini bozması vacip olur ve ona keffaret gerekir. İşte bu, sözkonusu edilenin benzeridir.

(14) Ahmed b. Hanbel müsnedinde; Müslim sahihinde ve Tirmizî süneninde Ebu Hureyre'den nakletmişlerdir. Bk. Sirâcü'l-münir, III/312.

Beşincisi: Yemin eden niyeti ve istisnâyı terketse, yemin ettiren de ahd, mîsak ve Allah'ın dostu sözlerini söylememiş olsa ve Allah adına karılarının boş olması ve mevcut kölelerinin azad olmaları ile ilgili açık yeminler etse, yine bundan sonra ömrünün sonuna kadar sahip olacakları ile ilgili olarak yemin etse; yeminini bozarsa yüz defa haccedeceğini, yüz sene oruç tutacağını, bir milyon rekat namaz kılacağını; bin dinar sadaka vereceğini ve bu kabilden sözler söylese bunun yolu da Allah adına yapılan yeminlerde takip edilen yoldur. O da yukarda geçtiği üzere on miskini doyurmak veya ona gücü yetmezse oruç tutmaktır. Bu sadaka, hac, oruç ve namazla ilgili yemini bozmada da onu kurtarır. Çünkü bu tarz yemin kızgınlık ve bir şeyde ısrar etme yemindir, gereğini yerine getirmek gerekmez. Bundan sonra evleneceği kadınların boş olması ve sahip olacağı köle ve cariyelerin azad olması ile ilgili yemini ise hükümsüzdür, geçerli değildir. Binaenaleyh yemini bozsun, dilediği ile dilediği zaman evlensin. Çünkü bu nikâhtan önce boşama olmaz. Mülkiyetten önce de azad etme olmaz. Eğer mülkiyetinde köle var da azad olur diye korkarsa onun da yolu eşine veya çocuğuna veya arkadaşlarından birine satar, sonra sırrı ifşa eder, sonra da o köleyi tekrar satın alma, hibe etme veya dilediği başka bir yol ile mülkiyetine geçirir. Hiçbir kimse doğruluğuna ve emanet ehli oluşuna güvенеbileceği, dolayısıyla o köleyi kendisine satacağı sonra da ne zaman dilerse geriye alabileceği bir arkadaş bulmaktan aciz değildir. Karısına gelince: Eğer onun boş olması için yemin etmişse karısı yanında bulunan veya yabancı birinden alacağı bir dirhemi vererek kocasının kendisini boşamasını ister, o da boşar. Ondan sonra da sırrı ifşa eder. Sonra da nikâhı yeniler ve artık boşanma korkusundan emin olur. Eğer bu kişi bundan önce sözkonusu bu karısını iki defa boşanmış ise ve onun ancak bir boşama hakkı kalmışsa, hal' yoluyla (yani karısının kendisini boşamasını istemesiyle) boşadığı takdirde kadını kendisine, başka bir koca ile nikâhlanmadıkça helâl olmaz. Bunun yolu nedir? denirse şöyle cevap veririz: Bunun yolu şöyle söylemektir. "Senin hakkında ne zaman boşamam vukua gelirse sen ondan önce üç kere boşsun." Artık ne zaman sözünü ettiğimiz yeminini bozsa boşanma meydana gelmez. İşte bu yemini bozmaktan kurtulunacak ve boşanma olmasına mani olacak yemin çeşididir. Eğer, alimler bu konuda ihtilâf etmişlerdir. Bu bakımdan kılı kırk yaran dindâr kişi boşanma şüphesine düşmesine razı olmayabilir, denilirse şöyle cevap veririz: Soran eğer mukallid ise ona müftiyi taklid etmesi ve ona uyması gerekir. Artık boşama ile ilgili vebal varsa müftiye aittir. O işin çözümü müftiye aittir. Mukallide değil. Eğer müfti müçtehid ise onun içtihadına göre amel etmesi vaciptir. Bu konu ile ilgili müftinin içtihadı boşanmanın vukuunu önlemiyorsa bu kişi müftinin fetvasını başka bir fetva ile değiştirmek ile onların sırlarını ifşa etmeyip susmak ama onların inançlarını terketmek arasında muhayyerdir. Onların dediklerini ifşa etmekten vazgeçip susmak dinde onlara uymak demek değildir. Aksine onlara uymak, onların inandığına inanmak ve inandığını ifade etmek ve ona çağırarak demektir. Eğer onların sapıklıklarından zahîrî ve batîni olarak kaçınmış ise bu kişiye onlardan duyduklarını mutlaka söyleme mecburiyeti diye bir şey yoktur. Çünkü her kâfirin küfrünü anlatması belirlenmiş değildir. Bunlar yeminden kurtulma hakkındaki çarelerin yollarıdır. Bu ilimle meşgul olan, mütehasıslardan bazıları onlardan sadır olan yeminin hiçbir suretle geçerli olmadığını görüşündedir. Bu görüş fikhî hükümlerde basîretin kılığında doğan bir sözdür. Fıkha ve şer'î hükümlere uygun tasarruf bizim zikrettiğimizdir, vesselâm!

DOKUZUNCU BÖLÜM

İçinde Bulduğumuz Asırda Gerçek İmam el-Mustazhır Billah (Allah iktidarını korusun) dır. Halkın Ona İtaati Vaciptir? Bu bölümde bu Konularla İlgili Şer'i Delilleri Bildireceğiz

Bu bölümde şu konular ele alınacak ve ispatlanacaktır: el-Mustazhır'ın imameti şeriata uygundur ve aşağıdaki hususlara dair dünyanın bütün alimlerinin en kat'i fetvayı vermeleri boyunlarının borcudur. Halkın ona itaatı, icraatının gerçek mânâda geçerliliği vaciptir. Tayin ettiği valiler ve kâdılar meşrudur. Allah'ın hukuku ile tasarrufta bulunan mükellefler vazifelerini yapmış sayılırlar. O halk üzerinde Allah'ın halifesidir ve ona itaat etmek halkın tamamına farzdır.

Bu bölüm, din bakımından, gerçekleşmesi ve metodun ve yolunun doğru olduğuna delil getirilmesine bilhassa önem verilen bir bölümdür. Çünkü imamet konusunda eser yazanların çoğunun sözü, asrımızda ve geçen asırlarda imamet şartlarını taşımadığı, sıfatlarını kendinde bulundurmadığı için herhangi bir halifeye inanmamamızın gerektiğini anlatmaktadır. Bunun sonucu da imamet makamı sahipsiz, muattal kalır, demektir. Bu makama aday olan da şartlarını taşımaz, o makama lâyık ve uygun olmaz halde kalır, demektir. Bu, şer'i hükümlere çok büyük bir hücumdur ve onların apaçık hükümsüzlüğü, ihmâlidir ve bütün valiliklerin hükümlerinin geçersiz olduğunu; kâdıların verdikleri hükümlerin hükümsüz oluşunu; çağırıştırır. Allah'ın haklarının ve sınırlarının tanınmamasını, can ve malların heder edilmesini, ırz ve namusun çiğnenmesini beraberinde hatıra getirir. Yeryüzündeki bütün kâdıların kıydıkları nikâhlar bâtil olur. Devlet başkanına bağlı olarak yerine getirilmesi gereken Allah'ın hakları kulların boynunda borç olarak kalır. Çünkü bütün bunlar ancak kâdıların fetvaları ve hükümleri ile şeriata uygunluk vasfını kazanır. Kâdıların meşruiyeti de, devlet başkanı tarafından tayinleri iledir. Eğer devlet başkanlığı hükümsüz ise tayinler de hükümsüz kalır ve kâdıların tayini inhilâl eder, selâhiyetleri kalmaz. Onlar da halktan herhangi biri olarak kalır. İnsanların canları, malları ve ırzları ile ilgili tasarruf imkânsız hale gelir. Bu büyük ve önemli işlerle ilgili kanunların tamamı dürülüp rafa kaldırılmış olur. Bütün mezheplerin bozukluğu, din ve onun farzları ile ilgili bu büyük işlerden çıkar. Yalnız bunun bildirilmesi ve tertibi zordur. Ayrıca çeşitli problemler çıkar. İtirazlara uğranılır. Bununla beraber biz Allah'ın yardımıyla bu konudaki örtüyü açacağız. Diyoruz ki: Bizim iddiamıza göre İmam Mustazhır billâh –Allah iktidarını korusun– gerçek imamdır. Ona itaat edilmesi vaciptir. Bu konuda her ne kadar uzun uzun deliller

getirdik ise de onları yavaş yavaş derece derece inceledik. Anlaşılmasını kolaylaştırdık. Bu sayede kalbinde şüphe olan bu konuda gerçeği itiraf etmiş olacak ve ona gerçeğin doğru yüzü aydınlanacaktır. Yine şöyle diyoruz: Her asırda mutlaka bir imam bulunması zarurîdir. Ondan (Mustazhır) başka da bu makama aday yoktur. Öyleyse o gerçek imamdır. İşte bu, iki mukaddime üzerine bina ettiğimiz, neticedir. Bu iki mukaddimedən biri: Mutlaka bir imamın bulunacağı sözümüz, diğeri de imamet makamı için ondan başka adayın olmadığı sözümüzdür. Niza bu ikisinin hangisindedir? Eğer, mutlaka bir imam bulunur, sözünü kabul etmeyi, hattâ bizim ona ihtiyacımız yok, diyeni ne ile reddediyorsunuz, denilirse şöyle cevap veririz: Bu sorunun bâtil olduğunda biz, batniler ve diğer müslüman grupları ittifak etmiş bulunmaktayız. Çünkü onlar mutlaka bir imamın bulunacağı hususunda icma edip uyuştular. Aralarındaki anlaşmazlık imamın tayinindedir. Aslında, yani imamın bulunup bulunmayacağı konusunda değil. Abdurrahman b. Keysan⁽¹⁾ diye bilinen şahıstan başka hiç kimse başımıza imam tayin etmek vacip değildir, ona ihtiyaç yoktur görüşünde olmamıştır. Bu adamın görüşünün geçersiz, inanışının bozuk olduğunda tereddüt edilmez. Biz bu konuda aydınlanmak isteyenleri iki yoldan uyaracağız.

Birincisi: İbn Keysan, hakkında ümmetin tam bir icma ettiğine karşı gelmiştir. Ortaya attığı görüşü ile icmaya hücum etmiştir. İcmanın bozulması için saldırıya geçmiştir. İcmaya tabi olmaktan sapma rezaleti ile boyanmıştır. İlk asır tetkik edilsin. Sahabe Rasûlullah (s.a.)'ın vefatından sonra nasıl hemen imam tayinine ve beyat akdine koşular. Bunun kat'î bir farz ve gerekli bir hak olduğuna ne kadar çabuk inandılar. Bu konuda gecikme ve yavaş davranmadan nasıl kaçındılar. Hattâ bu işle meşgul oluşlarından dolayı Rasûlullah (s.a.)'ın techiz ve tekfini işini bir tarafa bıraktılar. Başlarında imam olmadan bir lahza geçmiş olsa başlarına ayıplanacak, korkunç bir olay gelebileceğine inandılar. Tasavvur edilen bu korkunç olay, görüşlerin farklı, arzu ve heveslerin değişik olması sebebiyle görüşleri biraraya getirecek, itaat edilecek ve tabi olunacak bir kimsenin bulunmayışdır. Bu durumda düzen alt üst olur. Yapışılverecek bir kulp bulunmaz. Hükmü icra edecek merkez parçalanır, kalmaz. İşte bu sebepten derhal harekete geçmeyi tercih ettiler. Ondan başka bir yola başvurmadılar. İşte, imam nasbının, İslâmı koruma konusunda zarurî bir iş olduğunun kat'î delili budur.

İkinci yol: Şöyle dememizdir. Dine inanan hiçbir kimse, dinin varlığını korumak, onun için savaşmak, onun yardımına süratle koşmak; İslâm ordusu ve orduya gerekli olan işlerin düzenini korumak suretiyle dinin korunmasının mutlaka gerekli bir iş olduğunda şüphe etmez. Nizamın devamı ancak halkı uyanık bir gözle koruyan bir gözetleyici ile sağlanır, sürekli olur. Ne zaman bir topluluk ihtilâl hazırlanır ve dışlerini gösterir, hazırlıklara girişirse, derhal onun tehlikesini ortadan kaldırmaya ve yangını söndürmeye koşar. Çünkü eğer onlar kendi haline terk edilirse, ihtilâl ateşini söndürmeye avam, ayak takımı, meşgul olur, tek tek kişiler uğraşır. Bu da zıtlaşmaya ve düşmanlıklara götürür. İşler karışır. İnsanlar ihmâl

(1) Bu "Kur'ân'ın cisim ve mahlûk olduğunu iddia eden; arazları asıl olarak inkar edip Bân Tealâ'nın sıfatlarını kabul etmeyen" Ebu Bekr el-Esamm'dır. Bk. Şehristânî, el-Milel ve'n-nihâl, İbn Hazm'ın el-Fisâl hamışında, 2/81.

edilmiş olurlar. Anaşî içinde ne yaptığını bilmeyerek ölüm tehlikesine terkedilmiş olurlar. Körü körüne heva yoluna ve olmayacak işlere bağlanıp dururlar. Bu takdirde de iradeler mütenakız olur. İstekler birbiriyle çekişir. Sonunda rezaletler faziletleri istilâ eder. Ayak takımı, İslâm alimleri ve benzerlerinin üzerine saldırır, sıçrar. Kötü eller, mallara ve ırza, namusa tasallut eder. Ayaklar baş olur. Dinî ve dünyevî işlerin dizginlerinin bunun elinde olduğu kapalı değildir. Bununla artık aklını kullanan basiretli biri, imamın halk için zarurî olduğunu; batılı uzaklaştırıp gerçeği yerleştirmek konusunda onsuz yapılamayacağını açık surette anlar. Öyleyse şu; mutlaka imam bulunmalıdır, mukaddimesi kat'î olarak ispatlanmıştır. Eğer ikinci mukaddime –ki o, “ondan başka imamete aday yoktur” sözümüzdür– hakkında niza edeni hangi sebeple reddediyor, kabul etmiyorsunuz? Çünkü Batınîler halkı imamet için sizin davet ettiğiniz adaydan başkası için çağırıyolar. Bu dâvâda nasıl sizin lehinize karar verilir? denirse, şöyle cevap veririz: Bazı iddiacıların haksız olarak imamet dâvâsında bulduklarını inkâr etmiyoruz. Fakat diyoruz ki: Batınıyye'nin iddia ettiği batıl olunca imametini onu iddia edene ait olduğu ortaya çıkar ve bizim meramımız, arzuladığımız, hasıl olur. Çünkü bir imam uygun olursa, imamet makamında iki şahsın birden bulunmayacağı ispatlanmış olduğuna göre, bu makamın o şahıslardan biri hakkında uygun olmadığı sabit olunca, ikincisi için sabit olduğunda şüphe kalmaz. Batınıyye'ninkinin geçersizliği, bizim adayımızın tercih edilmesine gerektiğine delâlet eden yollar sayılamayacak kadar çoktur. Fakat biz bu konuda birer birer sayma yoluna girmeyeceğiz. Kat'î ve vuku bulmuş iki delil üzerinde duracağız. Bunları gören herkes kabul eder. Her ikisini de herkes: kıvılcım zekâlısı, kaba akıllısı; çocuk olanı, yetişmiş; inatçısı, insaf sahibi; mutaassib olanı, orta yolu tutanı anlar.

Birincisi: İmametle ilgili şartların anası, inancın sağlamlığı, dinin selâmetidir. Biz batınîlerin mezhebi ve adamları hakkında en az derecesi bidat ve dalalet olarak değerlendirilebilecek, daha ötesi de tekfir edilmeyi ve onlardan uzak olmayı gerektirecek –ki bunlar onların iki ilâh edinmeleridir– hususlar hakkında bütün fıkaları için tatbik edilebilecek şeyler anlattık.

İkincisi: Onların batıl teviller yoluyla, haşr, neşr, Cennet, Cehennem ve Kur'ân'ın va'd ve vâdinin içine aldığı herşeyi inkârları ile ilgilidir. Bildiğimiz bir husustur ki eğer, Rasulullah (s.a.) zamanında ve ondan sonra sahabe asrında bunlardan herhangi bir şey zikredilse derhal boyun vururlar ve bunun Allah ve Rasulünü açık bir şekilde yalanlamak olduğundan şüphe etmezlerdi. Allah'ı vahdaniyeti konusunda yalanlayan; tevhid ile ilgili vârid olan ayetleri tasdik etmeyen; kıyamet, ba's ve neşri tasdik etmeyen nasıl imamet makamına geçirilmesi uygun olabilir? İslâm'ın aslı ona nasıl bağlanır?! Akli eren bir kimse iyice düşünüp, iptali konusunda onların mezheplerinden zikrettiklerimizi gözönünde bulundurursa bu yol ile neticeye varır ve inancın bozulması ve dinin ortadan kaldırılması ile ilgili iki görüşün ikisini beraber kullanarak hareket etmesi uygun olur. Kendisinde bu gibi rezalet olan kişi imamete nasıl münâsib olur?

İkinci yol: –hiç mecbur olmadığımız halde– böyle bir soru olabileceğini ve bununla ilgili cedeli kabul edelim ve diyelim ki, Batınîlerin şu adamı itikadının sağlığı, dininin sağlamlığı ve şartlarını taşıması sebebiyle imamet makamına münâsibtir. Münâsib olan başkası da bulunduğu için tercih yolu kapalı değildir.

Asrın imamları ve dünyanın alimleri bizim adayımızın imamet makamı için uygun olduğunda topyekün olarak görüşbirliği ettiler. Hattâ halkın kâhir ekseriyeti, en uzak doğu ve en uzak batıdaki ülkeler, yeryüzündeki herkes bu konuda ona itaat etmeyi ve emrine uymayı kabul ettiler. Sadece küçük Batınî grubu bu işe iştirak etmedi. Bu Batınîlerin iri ufak, bit yavşak hepsi bir araya gelse sayılan, Abbâsî imama tabi olan ülkelerden birinin halkının sayısına ulaşamaz. Varın bir de onları bir bölgenin veya bir ülkenin halkı veyahut da imama bağlanan yeryüzündeki insanların tamamıyla kıyaslayın. Bakın bakalım nasıl olacak? İnsaf sahibi bir kimse, Batınîlerin aşırılarının küçüğü büyüğü hak ehline karşı toplansa, şu güçlü devletin yardımcıları ve hak sahibi topluluğa tabi olanların bindebirine ulaşamayacağına şüphe eder mi? İmamet, güç ile ayakta kalacağına; güç, iktidar da gösteri ve yardımlaşma ile tabi olanların, taraftarların, birleşen, toplananların çokluğu ile takviye edileceğine göre, tercih sözkonusu olunca bunlardan daha sağlam tercih yolları var mı? Üstelik bu tercih bizim onlara müsamaha yolu ile teberru kabilinden dinlerinin sağlığını ve adamlarının imamet şartlarını var saydığımız takdirde ortaya çıkmıştır.

Eğer şöyle denilirse: Onlara göre bu topluluğun çoğunluğunu hiçbir kimse inkâr etmez. Lâkin hak çokluğa tabi değildir. Çünkü hak gizlidir ve onu anlayabilenler ancak az olanlardır. Batıl ise ortadadır, ona boyun eğmeye çoğunluk koşar. Siz tercihi iktidar olmanın yardımcıların ve taraftarların çokluğu esasına göre yaptınız. Eğer imamet aslında halkın itaat etmek hususunda icma ile geçerli olsaydı bu tercih doğru olurdu. İhtilâf çoklukta olduğuna göre bunu tercih etmek doğru olmaz. İş böyle değildir. Aksine Batınîlere göre imamet nasla geçerli olur. Hak sahibi olan, hakkında nass vârid olandır. İster kendisine beyat edilmiş olsun, ister beyat edilmemiş olsun. Beyat edenleri az olsun veya çok olsun, fark etmez. Onun muhalifinin imameti de geçersizdir. İsterse tabi olanları çok olsun ve devlet güçleri ona yardım etsin, isterse yardım etmesin; tabi olanların çokluğu ile delil getirmenin geçerli oluşu hangi yöndendir? Buna şöyle cevap veririz: Çokluğun delâlet yönü ancak imametın kaynağının anlaşılmasından açığa çıkar. Yedinci bölümde ölçüp biçip gösterdiğimiz ve imamlığı iddia edilen kişilerin herbiri hakkında babası tarafından oğluna tevatür yoluyla nas iddiasında bulunanın ahmaklığına dikkat çektiğimiz üzere imametın nassa bağlı olmadığı açıklanmıştır. Hattâ bunu Ali (r.a) hakkında iddia edenin cahilliğini de açıkladı. Çünkü eğer Ali nas ile delil getirmiş olsa idi onu ortaya koymaktan aciz değildi ve olup bitene razı olmazdı. O Muaviye'nin ortaya çıktığı zamanda askerleri, orduları sevkeden kişidir. Öyle ki bunun neticesinde İslâm'ın kahramanlarından binlercesi öldürüldü de o yine onların öldürülmelerine aldırmadı, inandığından vazgeçmedi. Rasulullah (s.a)'ın nassı ile delil getirmekten onu vazgeçiren ve bu hususta ona taraftarlık eden neydi? Kimlerdi? Ayrıca biz yine bu nass iddiasının karşısının Bekriyye mezhebine mensup olanların Ebu Bekir (r.a.) hakkında ve Râvendîyye'nin Abbas (r.a.) hakkında nass vardır iddiaları olduğunu da açıkladık.

Nass ile imamet telâkkisi bâtul olunca geriye ancak müslümanların seçimleri ve imamı başa geçirip ona boyun eğmede ittifak etmeleri kalıyor. Bu durumda ne zaman herhangi bir kişiyi başa geçirmek hususunda ittifak olursa –nitekim bu Abbâsî Hilâfetinin başlangıcında ittifak etmişlerdi– artık kim kendisi için imamet

makamını talep ederse o isyancı, bâğî olmuş olur. Çünkü onlar işin başlangıcında ihtilâf etmiş olsalardı o takdirde sayıları karşılaştırılır ve kimin sayısı fazla ise onun tercihi vacip olurdu. Doğuda batıda bulunan herkese bu kaide tatbik edildiğinde Abbâsî halifesini kabul edenlere ancak belli sayıda küçük bir topluluğun muhalefet ettiği görülür. Büyük kitle ve halkın kâhîr ekseriyetine bakarak onların değer verilmeyecek kaide dışı küçük bir grup olduğu anlaşılır. Onlara göre bunlar binde biri bile değildir. Hattâ onlara göre ancak azgın dalgalardaki, coşkun denizlerdeki bir yudum sudan ibarettir.

Eğer şöyle denirse: siz, imamet ya nass yolu ile veyahut seçimle geçerli olur, seçim batıl olduğuna göre nass isbat edilmiş olur, diyeni ne ile reddediyor, kabul etmiyorsunuz? Seçimin bâtil oluşuna şu husus delâlet eder. Bu hususta halkın ya tamamının icmaı muteber olur veya dünyanın bütün bölgelerindeki ehli hal ve'l-akd olanlarının tamamının icmaı veyahut da imamın oturmakta olduğu beldenin halkının icmaı veya on yahut beş veya belli sayıda şahsın icmaı takdir olunur. Veyahut bir tek şahsın beyat etmesi ile yetinilir. Dünyanın bütün bölgelerindeki insanların tamamının icmaını geçerli saymak batıldır. Çünkü bu mümkün değildir, hiçbir imama nasip olmamıştır ve bu, geçmiş asırlarda gelip geçen imamlar için de farz kılınmamıştır. Dünyanın bütün bölgelerindeki hal ve akd ehlinin icmaının muteber olması da batıldır. Çünkü bu da mümkün olmayan veya imamın ömründen fazla bir müddet beklemeye ihtiyaç hissettirecek bir arıza ile özürdür. İşler de bu bekleme müddetinde ihmâl edilmiş olarak kalır. Bu sebepten dolayı Ebu Bekir (r.a)'e beyat akdi yapıldığında haberin diğer şehirlere yayılması beklenilmedi. O, uzak bölgelerden beyatla ilgili yazılar tevatüre ulaşmadan o imametle ilgili işlerle meşgul oldu. Liderliğin gerektirdiği selâhiyetlerini kullanmaya başladı. Ammeye ve havassa emir ve yasaklarıyla ilgili hükümlerini verdi. Öyleyse bütün halkın ve bütün hal ve akd ehlinin icma şartı batıl olmuştur. Bu bilindikten sonra artık tahsis, tahakküm olur. Çünkü bir beğdenin ehlinin ittifakını şart koşan bir mahalle veya köy halkı ile yetinenden veya bir bölge veya ülke halkının ittifakını şart koşmayandan daha evlâ değildir. Kırk kişinin veya beş veya dört veya iki kişinin icmaını şart koşmayan bunlardan başka sayıdakilerden daha evlâ değildir. Bu ölçülerden biri ile hükmetmek görüşünde olanlar hiçbir dayanağı olmadan kendi arzularına göre hareket etmektedirler. O halde geride sadece bir tek şahsın beyatıyla yetinmek kalıyor. Şahıslarda çokluk vardır ve onların durumları çelişkilidir. Bir şahıs başka bir şahsa göre ancak ismet sıfatından dolayı tercih edilir. O halde veliahdin (imamet makamına aday olanın) bir kişi olması; bu şahsın masum olması gerekir. Bu bizim inancımızdır. Bu inanç esasına göre, başkalarından özelliği ile ayrılan bu bir tek şahsa muhalefet edenlerin çokluğu bir fayda sağlamaz. Öyleyse sizin yapıştığınız çokluk sağlam bir kulp değildir, derlerse şöyle cevap veririz: Evet! İmamet için nass veya seçim yolundan başka bir yol yoktur. Biz de, nass yolu batıl olunca, seçim yolu isbat edilmiş oluyor, diyoruz. Onların görüşüne göre seçim yolu batıldır. Çünkü halkın tamamının seçmesi mümkün değildir. Bir kişinin seçmesi ve beyat etmesi ile yetinmek de olmaz. Bir kişi ile, halkın tamamını ifade eden sayı arasında herhangi bir sayının ölçü alınması ve buna göre hüküm verilmesi de sözkonusu değildir. Bu iddia, bizim tercih etmekte ve delil getirmekte olduğumuz mezhebimizi bilmemektir. Bizim tercihimiz şudur: Güçlü, itaat edilen ve kendisi ile ya-

rışlamayacak sözü geçkin, o bir tarafa meyledince kitleler de onun arkasından o yöne yönelecek ve kendisine kendini bilmeyen, başına gelecek felâketi hesap edemeyenin dışında muhalefet edenin bulunmadığı tesirli biri ise bir tek şahsın imama beyat akdinde bulunması bile yeterlidir. İşte bu sıfatları haiz itaat edilen, kendisine tabi olunan bir tek şahsın beyat etmesi kâfidir. Çünkü onun muvafakati kitlelerin muvafakati demektir. Eğer bu maksad ancak iki veya üç şahısla gerçekleşebiliyorsa mutlaka bunların itüfakı gerekir. Asıl maksad beyat edenlerin şahısları değil onların beyatı ve taraftarları ile imamın kazanacağı güçtür. Bu da her güç sahibi, itaat edilen kişi vasıtasıyla olabilir. Adının şu veya bu olması şart değildir. Bizim görüşümüze göre Ömer, Ebu Bekir (r.a.)'e beyat ettiğinde sadece onun beyatıyla imamet akdi tamamlanmıştı. Diğerleri de onun derhal beyat etmesini görünce arka arkaya beyat etmek için ellerini uzatılar. Eğer Ömer'den başkası beyat etmeseydi ve halkın tamamı ona muhalif olsalardı; veya birbirleriyle mücadele eden ve hangisi galip hangisi mağlup belli olmayan kısımlara ayrılalardı imamet akdi yapılmış olmazdı. Çünkü akdin birinci şartı gücün sağlanması ve kalplerin taraftarlığı benimsemesi; insanların hem içlerinden hem de dıştan ifadeleriyle beyat etmeye muvafakatlarının olmasıdır. Çünkü imam için istediğimiz, maksadımız, çeşitli arzuların çatışmasında farklı görüşlerin ortadan kaldırılarak bir noktada toplanmasıdır. Birbiriyle çelişen iradeler, birbirine zıd ve birbirinden nefret eden duygular bir kişi üzerinde ancak o kişinin gücü ortaya çıkınca birleşir. Cesareti ve galibiyeti büyüyünce insanlar üzerindeki hasıl ettiği korku ve mehabeti yer edince, bu birlik sağlanır. Bütün bunlar güç demektir. Güç de ancak her zaman itibar sahibi kişilerin çoğunluğunun muvafakati ile sağlanır.

İmamet makamının kaynağının bu olduğu ortaya çıktığına göre artık şerefli tarafın bizim tuttuğumuz ve Allah'ın halkın tamamının yüzlerini döndürdüğü, kalplerini meylettirdiği yön olduğunda şüphe edilmez. İşte bu sebepten dolayıdır ki yeryüzünün her yanında güç onun için oluştu. Hatta bir isyancı çıkıp bu şerefli tarafa muhalefet etse, bu isterse en uzak Çin'de veya en uzak batıda olsun, derhal, Allah rızasını gözeterek, onun haddini bildirmeye ve yeryüzünü ondan temizlemeye koşarlar.

Bu dibi bucağı görünmeyen karanlık denizden nasıl çıktığımız böylece açıklanmış oldu. Seçmenlerin sayısının kaç kişi olacağı konusunda kafa yoran kitlelerin uğraştığı problemi nasıl çözdüğümüz ortaya çıktı. Çünkü biz bu konu ile ilgili belli bir sayı tesbit etmedik. Aksine beyat eden bir tek şahısı bile kâfi gördük ve onun beyatı ile imamet akdinin yapılmış olduğuna hükmettik. Beyat eden o kişinin falanca şahıs olduğundan değil, onun insanları tabi olmaya, aklı başında olanları imama itaate, beyata sevkedici otoritesinden dolayı bu hükmü verdik. Ona tabi olmakta imamın gücünün, kuvvetinin sağlanması vardır. Yaratılmışların kalplerinin, her asırda durumun gerektirdiğine göre herhangi bir veya iki veya üç şahsa meylettirilmesi işi insanoğlunun uğraşması ile ulaştığı, seçmesine bağlı bir şey değildir. Aksine o Allah'ın dilediğine ihsan ettiği bir lütuftur. Görünüşe göre imamet makamına tayin işini herhangi bir kişiye sanki biz havale etmekteyiz. Gerçekte ise imamete seçilecek ve tayin edileceği Allah'ın seçmesine havale ediyoruz. Allah'ın seçmesi bir tek şahsın veya şahısların tabi olmasını takiben gelmektedir. İmamet akdinde geçerli olan sadece halkın kalplerinin imama uymaya ve emrinde, ya-

sağında ona boyun eğmeye meyletmış olmasıdır. Bu da Allah'tan bir nimet ve hediyedir. Bunu kullarından herhangi birine lutfetmesi ve yarattıklarından çoğunun teveccühünü onu sevmeye yöneltmesi demek onun halife olarak seçilmesi ve kulların onun emirlerine uyması için onun seçilmesi hakkında Allah'tan bir lütuf demektir. Bu öyle bir iştir ki yerine getirebilmek için bütün insanlık uğraşsa yine güç yetiremez.

Şimdi akli eren, bu iki tarafın hangisinin iddiasında haklı ve derecesi yüksek, bir mukayese etsin! Batınîler imam nasbının kendilerine göre Allah tarafından, hasımlarına göreyse kullar tarafından olduğunu ileri sürmektedirler. Sonra da bunun nasıl Allah tarafından olduğunu ancak O'nun Peygamberi adına Ali için nass olduğu hakkında uydurdukları bir dâva ile açıklayabilmektedirler. Bu nassın Ali'nin zürriyeti hakkında da; zürriyetinden imamların geride bıraktıklarından herbiri hakkında da devam ettiği iddiasıyla açıklayabilmektedirler.

İmamın ölümünden sonra çocuklarından biri için nassı bulunduğu iddiası ve daha buna benzer bir sürü batıl iddialarla açıklamalarını sürdürmektedirler. Onlar bizi süflî arzularımıza ve isteklerimize uyararak imam nasbetmeye nisbet ettikleri ve böylece bizi ayıplayıp bizden intikam almaya çalıştıkları için biz de sonunda onlara, Allah'ın başa geçirdiğinden başkasını başa geçirmedığımızı delilleri ve bürhanları ile açıkladık. Çünkü bize göre imamet ancak güçle kuvvetle geçerli olur. Güç, kuvvet de beyat edilmekle sağlanır, Beyat etme işi de ancak Allah Tealâ'nın üstün gücü ile kalpleri itaat etmeye ve imama dost olmaya meylettirmesi ile oluşur. Buna da beşerin gücü yetmez. Meselâ genel olarak sayılamayacak kadar çok kişi, halkın teveccühünü ve inançlarını Abbasî Hilafetine sevgi duymaktan vazgeçirmek, özellikle de Mustazhirin –Allah devletinin devamına destek versin– devlete taraftarlık etmekten yüz çevirtmek için biraraya gelseler, bu konu ile ilgili olarak çareler, hazırlıklar, sebepler, vasıtalar, vesileler aramak için ömürlerini tüketmeler sonunda ancak mahrumiyet ve başarısızlıkla yüzyüze gelirler.

Gerçek imamın Ebu'l-Abbas Ahmed el-Mustazhir billâh –Allah bu sırada hükümlerini korusun– olduğuna dair delil getirme yolu işte budur. Geride de ancak onun imamet şartlarını taşımadığını, imamların sıfatlarının onda olmadığını iddia eden inkârcıların ta'ınlarını bertaraf etmek işi kalmıştır. İşte şimdi biz bu konuda gerçeğin yüzünü sorulu cevaplı bir uslüpla açığa çıkarıyoruz.

Eğer bir kimse kalkıp şöyle derse: sizin tercihiniz ve imamete hak kazanan kişi şu şerefli cihettedir (şerefli Abbasî Hilafet makamındaki) diye söyledikleriniz ancak imamet şartlarının ve imamların sıfatlarının o kişide (el-Mustazhir'da) varlığını ortaya koymanız halinde geçerlidir. İmamet için de bir çok şartlar vardır. Şartları olmadan imamet akdi yapılmış olmaz. Hattâ onun şartlarından birisine bile hâle gelse akdin yapılması mümkün olmaz. Şartları tafsilâtı ile bildirin ve gerçekleştiklerini açıklayın ki imamet sizin lehinize sabit olduğunu kabul edelim. Bu asır ve yakın geçmişteki asırlar imamete aday olanlardan imamet şartlarının yokluğu sebebiyle imamdan halidir, diyenlerin mezhebini iptal edelim.

İslâm alimlerinin imamların sıfatlarından ve imamet şartlarından bildirdiklerini on sıfatta toplayabiliriz. Bunlardan altısı yaratılıştan gelir. Sonradan kazanılmaz. Dört tanesi kazanılır veya doğuştan mevcut olan, kazanmayla

artırılır. Yaratılışla ilgili altı sıfatın bulunup bulunmayacağında şüphe ve tereddüd edilmez. Bunların var olmasını inkâr etme tasavvur edilmez.

Birincisi: Büluğ; büluğ çağına erişmemiş bir çocuk için imamet akdi yapılmaz.

İkincisi: Akıl. Mecnûn için imamet akdi sözkonusu olamaz. Çünkü teklif işe muktedir olana ve dizginini tutabilenidir. Bu bakımdan deliye ve çocuğa teklif yoktur.

Üçüncüsü: Hürriyet. Köle için imamet akdi olmaz. Çünkü imamet makamı halkın önemli işleri için devamlı vakit ister. Kendi hakkında yok gibi olan, her türlü tedbiri altında ve emrine amade olarak bulunduğu mâliki için mevcut olan bir kimse imamet için nerden vakit ayırabilecektir?! Yine Kureyş nesebinden olma şartı gözönünde bulundurulduğunda da köle için imamet akdinin olmayacağı ortaya çıkar. Çünkü Kureyşlinin hangi durumda olursa olsun köleliği tasavvur olunamaz.

Dördüncüsü: Erkeklik. Kadın için imamet akdi olmaz. İsterse bütün olgunlukları ve müstakil olma sıfatlarını toplamış olsun. Kendisine kâdılık makamı bile verilmezken hükmedilecek konuların çoğunda şahitlik bile yaptırılmazken bir kadının imamet makamı için aday olması nasıl olabilir?!

Beşincisi: Peygamber (s.a)'in "**İmamlar Kureyştedir**"⁽²⁾ sözü sebebiyle imamet için Kureyş nesebinden olması mutlaka gereklidir. Bunun böyle olması yukardaki hadisle sabittir. Ayrıca yine bunun böyle olması geçmiş asırlar halkının imameti ancak bu nesebe münhasır görmeleri hususundaki icmalarındandır. Bu sebepten insanların hükmetmek ve yüce makam sahibi olmak için yanıp tuşmalarına; ulu mansıba erişme maksadıyla güçlerini ve gayretlerini son noktasına kadar harcamalarına rağmen hiçbir asırda Kureyşliden başkası imamet için hak iddia etmedi, talepte bulunmadı. Bu sebeple Mısırda ki muhalifler⁽³⁾ bu işi istediklerinde ilk önce kendileri için bu neseple ululanmak iddiasında bulundular. İmamet onlara münhasır oluşu ile ilgili inançlarına halkın mutabakat ettiğini bildirmek için böyle davrandılar.

Altıncısı: İşitme ve görme duyularının sağlam olması...Çünkü kör ve sağır kendisine bile çeki düzen veremez. Alemin işini nasıl görecektir? Bu sebepten bu iki kusuru olan kâdılık için de uygun değildir. Eser yazarlar bu şarta alaca illeti, cüzzam, yatalak hastalığı, bir azasının noksan olması ve diğer benzer fahiş ayıplar gibi nok-

(2) Hz. Peygamber nakledilen bu sözün Hz. Ebu Bekr'in halife seçildiği meşhur "Sakîfe Toplantısı"nda o günün siyasî bir anlayışını tesbit için söylenilmiş olduğu, İslâmın ana prensiplerine ters bir kabilecilik anlayışı sergileyen bu sözün Hz. Peygamber tarafından söylenilmemiş olduğu bu gün artık ortaya konulmuştur. Daha geniş bilgi için bk. M. Said Hatipoğlu, Hilâfetin Kureyşliği, Ankara Ü.İ.F.D. XXIII, Ankara, 1978.

(3) Mısır'daki muhaliflerden maksad Fatımîler'dir. Devletlerinin kurucusu Ebu Muhammed Ubeydullah b. Muhammed b. Abdullah b. Meymûn kendisinin İmam Ali'nin soyundan olduğunu iddia etti. Ebul-Fidâ, tarihinde şöyle der: "Alimler onun nesebinin sağlamlığında ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı onun imamlığını söylediler ve nesebi sağlamdır, dediler, bu hususta şüphe etmediler. Alevîlerin soy sop bilginlerinden çok kişi de bu konuda onlara uydu. Diğerleri ise onların neseblerinin sağlam olmadığını, düzmece olduğunu benimsediler. Hatta onlardan bir grup onların soyunu Yahudilere dayandıracak kadar mubalağa ettiler ve şöyle dediler: el-Mehdî Ubeydullah onun gerçek ismi değildir. Onun ismi Saîd b. Ahmed b. Abdullah el-Kaddâh b. Meymûn b. Deysan'dır...". Tarihu Ebu'l-Fidâ, II/ 67, 68.

sanlıklardan beri olma, tam ve sağlam olma şartı aranmaz, buna ihtiyaç yoktur, dediler. Çünkü halkın işlerini tekeffül etmek ve onların menfaatlarını sağlamak bunlara bağlı değildir. Şari'den de bu konuda bağlayıcı bir nass gelmemiştir. Bizim maksadımız bu iki görüşten hangisinin daha sahih olduğunu açıklamak değildir. Asıl anlatılmak istenen bu altı sıfatın yaratılışı ile ilgili olduğu, onları kazanmakla elde etmenin mümkün olmadığını belirtmektir. Bunların hepsi hazır ve var olan hususlardır. Bu konuda inatlaşmaya yer verecek bir şüphe olamaz.

Kazanmaya bağlı dört sığata gelince, bunlar yiğitlik, yeterlilik, ilim ve vera'dır. Bunların müteber oluşunda ittifak etmişlerdir. Biz Mü'minlerin emiri İmam el-Mustazhır billâh'ın --Allah devletini sağlamlaştırsın-- imametinin sıhhati için şart koşulan miktarın varlığını açıklayacağız. Onun imametinin şeriata uygun olduğunu bildireceğiz. Yeryüzündeki alimlerden her müftüye kat'î olarak halka ona itaat etmelerinin gerekliliği, icraatlarının gerçekten geçerli olduğu; valileri, kâdılarını tayinlerinin; Allah'ın hakları ile ilgili tasarrufların, bu haklarla ilgili olarak (meselâ zekâtların) ilgili sarf yerlerine sarf etmesi ve bunları yerlerine mevkilerine yöneltmesi işinin sahih olduğu yolunda fetva vermesi gerektiğini açıklayacağız. Şimdi sırası ile bu dört sıfat hakkında söz edelim.

Birinci sıfat, yiğitlikten şunlar kastedilmektedir. İmamların yiğitliğinden maksad güçlü olmalarıdır. Gerekli maddî imkânlarının bolluğudur. Orduları sevk edebilecek, kaleler yapabilecek derecede askerî varlığının bulunmasıdır. Azgınların, isyancıların bastırılması için; kâfirler ve dinsizlerle mücadele etmek, fitnelerin yangınlarını söndürmek için; sıkıntılarını kaynaklarını, şerhleri ortaya çıkarmadan ve zararları sayılmadan kurutmak için yeterli derecede taraftar ve destekleyicilere sahip olması demektir. İşte yiğitlikten maksad budur. Bu, 'Mustazhır'ın işgal ettiği kutsî makam için hasıl olmuştur. Şu asrımızda güç, kuvvet yaratılmışlar içinde Türk'e verilmiştir. Allah Teâlâ da onları onun (el-Mustazhır) dostluğu ve sevgisi ile ululamıştır. Öyle ki onlar ona yardım etmekle, devletin düşmanlarının haddini bildirmekle Allah'ın rızasını kazanmaktadırlar. Onun hilafetine ve imametine inanmışlar ve ona inanmanın vacip olduğunu benimsemişlerdir. Yine onlar Allah'ın emirlerinin vacip olduğuna inanır. Allah'ın elçiliği konusunda peygamberlerini tasdik ederler. İşte bu yiğitliktir ve bunun benzeri başkasında yoktur. O halde onun yiğitliğinden nasî şüphe edilir?

Eğer şöyle denirse: Onlarla onun yiğitliği nasıl sağlanır? Onlar (Türkler) onun emirlerine ve yasalarına muhalefet eden hücumlar yapıyorlar ve onlar için tesbit edilmiş sınırları çiğniyorlar. Güç, kuvvet ancak gücü yettiğince itaat eden kimse ile sağlanır, halbuki onlar hareketlerinde ancak arzu ve heveslerinin arkasında koşmaktadırlar. Kızdıkları zaman veya bir istek onları harekete geçirince veya müthiş bir kin göğüslerini daraltınca tabî olmaya filân aldırılmazlar, yaratılışlarındaki vahşî tab'a dönmekten başka bir şey bilmezler. Onlarla nasıl güç, kuvvet sağlanır?

Şöyle cevap veririz. Bu son derecede saçma bir sorudur. Çünkü imamın gücünü sağlamak için halk hakkında şart koşulan itaat kölelerin efendileri hakkında şart koşulan itaatların; mükelleflerin Allah ve Peygamberine farz olan itaatlarından daha fazla bir mükellefiyet getiren bir şey değildir. Kölenin efendisine itaat etmekteki durumu da kulların Rablerine itaatteki durumu da daima iki şık halinde gö-

rülür. Muvafakat ve muhalefet. Böyle olmamış olsaydı mükellefler de itaat edenler ve isyan edenler diye ikiye ayrılmazlardı ve onlar Allah'a itaatın farz, muhalefetin haram ve mekruh olduğuna inandıkları müddetçe hiç bir zaman İslâm dairesinden çıkıp İslâm'a saygısızlık yapmış sayılmazlar. İşte bu iktidar sahibine itaat konusundaki ciddi olarak üzerinde durulması gereken durumdur. Çünkü onlar her ne kadar itaati gerekli emirlerden bir emre muhalefet etmişlerse de bu muhalefetin kötülük ve muvafakatın da iyilik olduğuna inandılar. Bunun için sen onların, isterse organ kesmiş olsunlar, emri hiçe saymak suretiyle akidelerini değiştirme durumunda olmadıklarını görürsün. Herhangi bir işte muhalefeti, şu sınırı geçen bir tek şahıs bile yoktur. Bizzat muhalefet eden bu şahıs şerefli eşiğe (halifenin huzuruna) ulaşınca son derecede saygılı olarak yere diz çöker ve mütevazi bir şekilde toprağa yüz sürer. Kapısında, kölelerin en zelili gibi durur. Hitabını işitince doğrularak ayağa kalkar. Yeryüzünün herhangi bir tarafında bu parıltılı devlete düşmanlık için önemli biri ortaya çıksa onlar (Türklerden ona muhalefet edenler) içinden bir tek kişi bile yoktur ki onu korumak yolundaki cidâli kâfirlerle cihad ayarında, Allah yolunda bir cihad saymasın. Dünyada hangi itaat bu itaattan daha fazladır?! Dünyada bu güç ve kuvvete tekabül edecek hangi güç, kuvvet vardır?! Allah akıl versin, Batınîler bu soruyu sorarken Hz. Ali'nin başına gelenleri neden hatırlamazlar? İstikrarsız durum, taraftarlarının harpte onu terkedişleri ve söz ve fiillerin çoğunun doğrulanmasında ona muhalefet edişleri o noktaya vardı ki o her hutbesinde onların kendisinden yüz çevirişlerinden, görüşlerinden kendisinden uzaklaşmalarından şikâyet ediyordu. Hattâ şöyle diyordu: "İtaat edilmeyenin rey hakkı yoktur." Artık Hz. Ali'nin tabilerinden, ona muhalefet edenlerden itaat edenlerin daha çok olmasıyla şevketi gücü sağlanmış olduğu ortadadır. O halde zamanımızda durum zikrettiğimiz gibiyken güç kuvvet nasıl sağlanmamış olur?

Eğer Ali (r.a.) işi bizzat kendisi üzerine almıştı ve harblere kendisi katılıyor, halka açıktan çıkıyor ve onlardan gizlenmiyordu, denirse şöyle cevap veririz: İmamet için işleri bizzat görmek, kendisi ilgilenmek şartını kim koydu? Evet, eğer bizzat kendisi el atarsa ona mani olunmaz, o hususta bir zorluk da yoktur. Eğer orduları ve kendisine tabi olanlar vasıtasıyla harbin zorluklarından kendisini müstağni sayabilirse, kendisine ve bölgesine yakın işlerde müracaat edildiği vakit mücerred rey ve tedbiri ile yetinmesi de verdiği rey sahiplerine işleri havale etmesi caizdir. İşte şimdi bu asrımızda böyle bir müstağni oluş vardır. Allah cihanın adamlarını ve kahramanlarını şu yüce şahsiyetin dostluğuna ve itaatına gördüğümüz ve şahid olduğumuz gibi dünyanın bölgelerine yayılacak derecede müsahhar kılmıştır. Artık bu güç, kuvvetin ötesinde varlığı imametın sıhhati için şart koşululan bir iş yoktur. Eğer, siz neden bunları görüyorsunuz da muhaliflerin ordularına bakmıyorsunuz? Onlar da şu güç, kuvvete muhalefet eden güç, kuvvet göstermektedirler, derlerse, şöyle cevap veririz: Bu taraftaki çokluk ne olursa olsun muhaliflerin muhalefetini yok edemez. Batınî, Muaviye'nin güç ve kuvveti ve ordusu ile, yardımcıları ile Ali'ye mukavemetini niye görmüyor? İmametın sıhhati için dünyanın dört bucağını muhalefet kıfından temizlemenin nasıl şart koşulmadığını görmüyor musun? Eğer imamet hakkında bu şart koşulmuş olsaydı, işin başlangıcından şu zamanımıza kadar hiç bir kimseye kat'iyen imamet akdi yapılamazdı.

Açıklanmıştır ki bu sıfatla ilgili şart koşulan fazlasıyla vardır.

İkinci sıfat, kifâyet. Onun mânâsı zor ve karmaşık işlerde gerçek mashalata ulaşabilmektir. Şerler tearuz edince (iki şey arasında kalınınca) onların hakkında orta yolu bulabilmektir. Hayrı şerden ayıran ve büyük kitlenin adaletli davranma vasıtası olan akıl gibi. Gerçekten güçlü olan, yardımcı olan ancak akıldır. İyilerin iyiliği, kötülerin kötülüğü onunla bilinir. Yine acil işlerde kifâyet hemen hizmete hazır ve yakındır. Burada net olmayan şey, tehlikeli işlerin sonuçlarını görebilmektir. Bu konuda Allah tarafından başarıyla donatılmayan hiç kimse doğru ve sağlam karar veremez. Biz bu sıfatın da olduğunu söylüyoruz. Çünkü onun sebepleri boldur. Akıl yaratılışında bunaklık ve delilik gibi şeyler yoksa işlerin sonuçlarını idrak etmek iki rükne dayanarak zan ve hads yoluyla olur.

Bu iki rükünden biri, düşünce ve tedbirdir. Bunun da şartı çabuk kavrayış ve zekâdır. Bu haslet de imameti başarıya ulaştırmış ve kendisine itaatın farz olduğu kişi benzerlerinden nüfuzunun fazlalığı, keskinliği ile temayüz etmiştir. Hattâ o akıllıların büyüklerinin, karmaşık işlerdeki isabetli rey, ileriye gören aklı; sadece tecrübe sahiplerinden olgun kişilerin idrak edebileceği ince işlerle ilgili kavrayışına hayran kaldığı bir kişidir. Bu, yaratılıştan gelen bir sıfattır. Allah'tan bir lütuftur, hediye, ihsandır.

İkinci rükün: Basiretli kişilerin aklından faydalanarak aydınlanmak ve müsavere yoluyla tecrübe sahiplerinin görüşünü öğrenmek. Bu haslet Allah'ın Peygamber'ine: **“(Umuma ait) işlerde onlara danış”**(4) buyurmak suretiyle emrettiği haslettir. İstişarenin şartı istişare eden kimsenin mertebeler arasındaki farkı bilmesi, çeşitli makam ve mansipler için kimleri tayin edeceğini, dehasına ve aklî kabiliyetine, aydınlatıcı yönü olana, kararlı, katı yürekli olana; şefkatli merhametli ve dindar olana danışarak bilir, olmasıdır. Bu, işlerin tedbiri ile ilgili, en büyük rükündür. Çünkü sadece kendi görüşüne göre hareket etmek, istibdâd, kendisi ileri görüşlü kimselerden olsa bile, mahzurludur, zemmedilmiştir. Allah halifeyi işinin dizginlerini, vezirliği hakkında ancak iyi şeyler söylenebilecek vezirine teslim etmeye muvaffak kıldı. Bu vezir zamanın amansız işleri, olayların içinden çıkılmazları, din ve devlet düzenini koruma ile ilgili halkın maslahatlarını gözetmedeki sağlam ve doğru görüşleri ile tanınır, bilinir.(5) Bir müsteşar ve tedvirle görevli kişi hakkında şeriat ve aklın şart koştuğu dinde metanet, rey ve görüşte pürüzsüzlük ve netlik, hitabette talâkat, çağın ortaya koyduğu sıkıntılara karşı dayanıklılık, aklında vakar, halka şefkat ve vatandaşa lütfükâr davranış gibi sıfatları kendinde toplamıştır. Bu iki işin toplamı ile kifâyetten ne istenildiği anlaşılır. Çünkü kifâyet ile kastedilen dinî ve dünyevî işlerin düzeninin sağlanmasıdır. Bu kaziyenin varlığına fiiller ve durumların müşahâdesi ile delil getirilir. İnsaf sahibi, zamanındaki içinden çıkmaz işleri güzel ve isabetli rey ile nasıl hallettiğine bir bakın. Allah imam el-Muktedî'nin ruhunu kabzettiği ve bütün halkı Mustazhır'ın parlak imameti ile metalandırdığı vakit askerlerin gözbebeğinin Bağdat'da vefat ettiği, bir uçtan öbür uca ordunun sınıflarında izdihâmın ortaya çıktığı vakitle aynı za-

(4) Al-i İmran, 3/159.

(5) Buradan itibaren Fas nüshasında büyük bir kısım tahrib olmuş, bu bakımdan aşağı yukarı yirmüç sayfa kadar Londra nüshasından takib edilmiştir.

mana rastlar. Zaman fetret zamanıydı. Dünya mihnetlerle dönüp durmaktaydı. Fitnelerle dalgalanmaktaydı. Yeryüzünün çeşitli bölgelerinde kılıçlar sıyrılmıştı. İstirab, huzursuzluk diğer ülkelerde de yaygındı. Savaş alevi sönmüyordu. Yaralamalar, dövmeler sürüp gidiyordu. Ordu zahirelere tamah etmiş ve ağızlarını hazineye doğru açmışlardı. Durum kalpleri değiştirmeyi, amansız kinlerin kabarmasını çağırıyordu. Onun dehâ ve zekâsı, güzel görüşlülüğü ve reyi, işin düzenini gözeterek, bazan yumuşak şefkatli, bazan sert davranarak beyatın yapılmasını ve itaatın yayılmasını, boyunların eğilip ortalığın yatışmasını, kabaran fitnenin sakinleşmesini sağladı. Güzel tedbiri ve vezirinin reyi ile hilâfetinin gölgesi uzadı. Güzel çalışması ile zafer bayrağı dalgalandı. Heybetinden fesad yolları tı-kandı. Kendisine emanet edilmiş olan reaya'nın, onun tedbirli idaresinde yüzü güldü. Huzur içinde uykusuna dalan Selâmet Şehri (Bağdad)nin uyanık bekçisi oldu.

Hay Allah akıl versin! Bunun gibi yücelikleri kifâyeti olgunluk derecesinde, kararlılığı ve hidâyeti şöhretli olandan başka kim kazanabilir? Hükümdarların kifâyetine, tedbirin intizamı ve vezîr ve müsteşar seçiminde re'yin güzelliğinden başka bir şey mi delâlet eder? İmametın sıhhati hakkında kifâyet sıfatından Allah Tealâ'nın onun için nasib ettiği bu söylediklerimizden kat kat daha çoktur. Bu şartın da diğer şartlara ilâve olarak varlığı kat'iyyet kazanmıştır.

Üçüncü sıfat, vera: Bu sıfat, üzerinde en fazla durulmaya lâıyk olanıdır. Sıfatların en yücresi, en büyüğü ve en önemlisidir. Bu bizzat kişinin kendisinde bulunması gerekli bir vasıftır. Ariyet olarak alınamadığı gibi başkasında bulunması ile de bu vasfın gereği yerine getirilmiş olmaz. Halbuki yiğitlik böyle değildir. Onun yerine getirilmesi mutlaka başkasıyla olur. Doğruya ulaşma, kifâyet eğer aklın yaratılışındaki sağlamlığa güveniliyorsa, kifâyetin faydaları da başkalarına müracaat ve istişare suretiyle ariyet yoluyla hasıl olabilir. İlim sıfatının da yine tahsili, fetva istemek, alimlerin reyini öğrenmeye çalışmakla mümkün olabilir. Vera esastır, asıldır. Bütün işler onun üzerinde dönüp durur. Bu konuda başkalarının verayla ihtiyaç giderilmez. O ana sermayedir, bütün hasletlerin kaynağıdır. Allah korusun, bu sığata hâle gelse imametın gerçekleşmesi için yapışılacak kulp kalmaz. Allah'a hamd olsun imametinde zafere ulaşmış gerçek imamın veraı ve takvası yerindedir. O sıfatla tam manâsıyla muttasıftır. Dinindeki metaneti, aklının parlaklığı ve pürüzsüzlüğü ve yakını bilgisi gibi halleri ile halifeler topluluğu arasında ayrı bir yeri vardır. Hilâfet makamı onunla güzelleştiği zamandan beri o kendini göstermiştir. Hayır ve hasenâti, reayâya ve ihtiyaç sahiplerine şefkatı, yapılması adet haline gelmiş imar faaliyetlerini sürdürmesi, evet bütün bunlar din ve dünyânın iman üzerine düşmesinin örnekleridir. Rahatsız edici sert elbise giymesi, lüks ve rahat yaşamaktan kaçınması, ibadetlerine düşkünlüğü, dünyânın aldatıcı yıldızlarından kaçtığı, heva ve isteğin tehlikesinden korunduğu ve ahirette güzel bir sonuca iltifat ettiği için şehvet ve lezzetleri terkedişi gibi özel hayatında gördüğümüz davranışlarını da bütün bunlara ilâve etmeliyiz. Kat'î olarak bilindiğine göre o Allah'a ibadet ederek yetişen bir gençtir. Bütün bunlar yaşının küçüklüğüne, delikanlılığına ve işin daha başlangıcında olmasına göre değerlendirilmelidir ve onun bu hali yaşının kemâle yaklaşması ile durumunun daha müsbet neticeye ulaşacağına delildir. Akıllı kimselerin dikkati bu nokta üzerine toplanmıştır.

*Hilâlin büyümekte olduğunu gördüğünde**Onun tam bir dolunay haline geleceğine yürekten inanırsın*

Allah onun ömrünü uzun etsin, şanını da bütün ülkelere duyursun.

Eğer biri çıkıp şöyle derse: Siz onun için nasıl vera ve takva iddiasında bulunabiliyorsunuz? Takva ve vera'nın şartı maldan mülkten tecerrüd etmektir. Hattâ bir kıratlık bir mala bile ancak helâl olduğunu bilirse öyle el sürmektir. Ancak hak eden yere sarfetmektir. Şüphesiz Rasûlullah (S.A.) şöyle buyurmuştur: **"Ateşten yarım hurma ile de olsa sakınıniz."**⁽⁶⁾ Vera farzlara devam etmek, ceza gerektiren günâhlardan, büyük günâhlardan kaçınmakla tamam olmaz. Bilâkis bu işin direği adalettir. Alırken de verirken de zulümden kaçınmaktır. Eğer bu şartın sağlamlığını iddia ediyorsanız, gönüller onu tasdikten nefret ediyor. Bu konuda aksayan yönlerin bulunduğunu itiraf ediyorsanız, vera' ve takvadan iddia ettiğiniz şeyin bulunmadığı ortaya çıkıyor demektir. Buna şöyle cevap veririz: Evvelâ sualin şiddetini kıracağız, sonra da işin içyüzüne –ki o son derecede nesafet ölçüsü içinde olacaktır– dikkat çekeceğiz. Biz diyoruz ki: eğer, itiraz bir batından geliyorsa, herhalde o dost edindiği adamında takva ve vera konusunda sayıp döktüğü şeyleri müşahade etmiştir de dâvâsında açıklığa ulaşmıştır(!). Eh artık ne diyelim! Hayâ etmek ortaya attığından daha hayırlıdır. Eğer sual şartları bulunmadığı için zamanın imamdan hali olduğuna inanan asrın alimlerinden biri tarafından ortaya atılmışsa, ona şöyle denir: İnsaflı ol, çünkü bu şartın varlığını iddia etmek olmayacak bir dâva değildir. Çünkü güvenilir, herkesin el süremediği hazineye konulan mallar dört sınıftır: Birinci sınıf, esir v.s. gibilerin hürriyet fidyeleri ve benzeri mallardır. Bu mallar sözkonusu esirlere varis olacak kişilerden alınır. İkinci sınıf, cizye mallarıdır. Bu alınan malların en iyilerindedir. Üçüncü sınıf, tereke mallarıdır. Bu çeşit mallardan şimdiye kadar her hangi bir varisin hakkı olduğu belirlenen bir terekeye tamah edildiği vâki olmamıştır. Kimin vârisi yoksa onun malı beytül-male kalır. Dördüncü sınıf, Irak toprağından alınan haraç mallarıdır. Şafîî ve alimlerden bazı toplulukların mezhebi Irak arazisinin vakıf olduğu yolundadır. Irak toprağından kasıt boylam itibariyle Abadan'dan Musul'a; enlem itibariyle de Kadisiyye'den Hulvân'a kadar uzanan topraklardır. Bu toprakları Ömer (R.A.) müslümanlara, bütün haracı beytül-male verilmek ve müslümanların faydalarına, iyiliklerine sarfedilmek üzere vakfetti. İşte alınan mallar bunlardır ve bunların alınması caizdir. Geride kalıyor, sarf yerleri. Bu sarf yerleri de yönleri farklı olmakla beraber dörttür. Bunların hepsi de müslümanların ve İslâm'ın fayda ve iyiliğine münhasırdır.

Birinci yönü: İslâm ordusunu beslemekle ilgilidir. Çünkü onları mutlaka yeterli hale getirmek, ihtiyaçlarını gidermek zarureti vardır. Şu sırada onların çoğu ser- vetleri ve görüntüleri ile ihtiyaçları giderilmiş kimselerdir. Kendilerinden başkalarının bile ihtiyaçlarını giderecek durumdadırlar. Bununla beraber Şerefli Peygamberî görüş (Halifenin kararı)na göre Bağdat'daki askerî makam hazineleri boşaltacak bir harcamanın askerler için yapılmasını uygun gördü. Günler geçse de, yıllar geçse de onlara unutulmayacak nimetler dağıttı. Onları teşrifata boğdu.

(6) Buhari, Zekat, 9, 10; Menakıb, 25; Rikak, 49, 51; Edeb, 34; Tevhid, 36; Müslim, Zekat, 66, 67; Tinnizi, Kiyame, 1; Ne: zî, Zekat, 63; İbn Mâce, Mukaddime, 13; Zekat, 28; Dârimî, Zekat, 24; Ahmed b. Hanbel IV/256, 258, 259, 377.

Sarfedilecek ikinci yön: Din âlimleri ve şeri ilimlerle uğraşıp onların yaşamasını sağlayan müslümanların fakihleridir. Çünkü orđular nasıl kılıç ve mızrakla dini koruyorlarsa onlar da dini delil ve bürhanlarla koruyan bekçilerdir. Bu alimlerden herbiri mutlaka halife tarafından ya bir verginin kendisine tahsis edilmesi veya bir gelir tahsisi ile ihtiyacı giderilmiştir, nimetlendirilmiş, tercih edilmiştir. Onlar için beytül-malden de yeteri kadar hak ayrılmıştır. Bu hak, bırakın gerçek alimler için olanım, ilim ehline benzeyen herkes için bile bol miktardadır.

Üçüncü sarf yönü: Zarurî durumlar ve zamanın çeşitli sebepleri yüzünden yetecek miktarda kazanc sağlayamayanların ihtiyaçlarıdır. Kendisine ulaşan her ihtiyaç haberini derhal değerlendirip ihtiyacı gidermiştir. Kendisine bildirilen fakirlik ve zaruret içindeki herkesin ihtiyacını tedarik etmiştir. Sadaka vermeye düşkünlüğü ise devamlıdır. Belirli zamanlarda, gizli ve açık, sürekli verdiği sadakalar bütün ihtiyaçlara yetmektedir.

Dördüncü sarf yönü: Medreseler, mescidler, köprüler ve ribatlar gibi ammenin faydalanacağı binalar yapmaktır. İhtiyaç olduğunda müslümanların beytül-malinden bu cihete de mutlaka masraf edilecektir. Onun gününde bu yerler hep mamurdur. Bakıp çekenı vardır. Sahipsiz değildir. Bakımlıdır. İşte sarf yerlerinin girdisi çıktısı budur.

Sözümüzü hasımlaşmayı neticeye bağlayan ve bu konuda gâyemiz olan nefaseti açıklayan bir hususla bağlayalım. Biz diyoruz ki: Hiçbir kimse bizim imamet için masumiyeti şart koştuğumuzu zannetmesin. Çünkü alimler peygamberlerin masumiyetinde bile ihtilâf etmişlerdir. Çoğunluk peygamberlerin küçük günâhlardan korunmadığı görüşündedir. Eğer her küçük hata için masumiyet şartı aransaydı valilikler özürlü, kâdılar azledilmiş olurdu. İmamet de batıl olurdu. O halde bütün kötülüklerden temiz olma ve hiç değişmeden devamlı takva üzere bulunma şartı nasıl koşulabilir? Yaratılışların lezzetlere düşkünlüğü bilinmektedir. İnsanların tabiatları şehvetlere, arzulara ulaşmaya hırslıdır. Meşakkatlı olan dinî tekliflere zayıf karakterliler özen göstermezler. Güçlüler onu taşıyabilirler. Nefsi etkileyen şeytanın vesvesesi kısa vadeli olan sevgiyi teşvik eder. Uzun vadeliyi hakîr sayar. İnsan yaratılışı kötülüğü emredicidir. Müttakî kişi heva ve arzunun salıncağındadır. Bazan galip gelir, bazan aciz kalır. Şeytan ise vesvesesini bir an bile bırakmaz. Hatalar hemen hemen insanlarla devamlıdır. O halde beşer mahzurlu bir şeye düşmekten, böyle bir şeyin tehlikesinden nasıl kurtulacaktır! Bunun içindir ki Şafîî (r.a.) şahitlikteki adalet şartı için şöyle demiştir: Günâha batmamış, sırf taatta bulunup duran hiçbir kimse yoktur. Hiç taatı olmayan hep masiyet içinde bulunan bir kimse de bilinmez. Her ikisinden de kendisinde bulunmayan hiçbir kimse yoktur. Fakat kimin hakkında taatları masiyetlerine üstündür, onun kötülüklerini örter, iyilikleri onları gizler hükmüne varılırsa o kişi şehadeti makbul biridir. Biz kazaî adalet hakkında şart koştuğumuzdan başka bir şart koşmuyoruz şehadet hakkındaki şartımızda. Yine imametle ilgili de ancak kazaî adalette şart koştuğumuzdan başka bir şartımız yoktur.

Bütün bunları şunun için zikrettik: Şeriatın zahirine uymayan bir işin tasvirine inatla sarılan, böyle bir konuyu ısrarlı ve derinliğine ele alan; imamet konusunda işi gücü ta'n etmek ve iftira atmaktan başka bir şey olmayan biri bile bilir ki bu yaptığı ile imametın aslına ta'n edemez.

Dördüncü Sifat: İlim Bir kimsenin imamet makamına geçebilmesi için şer'î ilimlerde fetva verebilecek mertebeye ve içtihad edebilecek dereceye ulaşması gereklidir. Yoksa onun imamlığı geçerli olmaz. Bu hususta alimlerin görüşlerinde ittifak vardır. Bu şartın bulunduğunu iddia edebilmemiz mümkün değildir. Eğer siz bunun şart olmadığını iddia ederseniz bu iddianız en kat'î şekliyle alimlerin ittifakını tanımamak olur. Bu sıfat hakkında ne dersiniz? derlerse;

Buna şöyle cevap veririz: Bir kimse içtihad derecesine ulaşmanın imamet şartlarından olmadığı görüşünü ileri sürerse bu sözü ile ancak geçmiş alimlerin görüşlerinden uzaklaşmış olur. Başka bir şey yapmış olmaz. Yoksa bu sözde delilin gerektirdiğine, akıl yürütmenin götürdüğüne muhalif bir şey yoktur. Çünkü şer'an mutlaka imamet için gerekli görülen şartlara delâlet eden bir delil bulunmalıdır. Bu delil ya şeriatın sahibinden bir nasıdır. Yahut imametın istediği maslahat hakkında akıl yürütme ile ortaya çıkarılmıştır. İmamet şartlarının neseb şartından başka hiçbirisi hakkında nas vârid olmamıştır. Neseb hakkında ise Şeriat Sahibi şöyle buyurmuştur: **"İmamlar Kureys'tendir."** Bunun dışındakiler ise ya sadece imamet neyi sağlayacaksa, imametten maksad ne ise onun gerçekleşmesi için vazgeçilmez derecede ihtiyaç ve zaruretın ortaya çıkardıklarıdır. Bu da bizim şart koştuğumuz gibi akıldır, hüriyettir. Duyu organlarının sağlığıdır. Hidâyettir, yiğitliktir, vera'dır. Çünkü bu sıfatların yok olduğu farzedilse ne suretle olursa olsun imamet işi düzgün gitmez. İchtihad rütbesi imamet hakkında zaruret derecesinde gerekli değildir. Bilâkis bu konuda ilim ehline müracaat etmeye sevkeden vera' kâfidir. Maksad imametın şeriatı uygun olarak tertip edilmesi olunca şeriatın hükmünü kendi görüşü ile bilmesi zamanının en faziletli alimine tabi olarak öğrenmesi arasında ne fark vardır? Müçtehide bir kişinin sözüne dayanması ve onun için hadis rivayet ederek onunla hüküm vermesi caiz olunca, bir müçtehid imam olsun veya kâdi olsun fark etmez, her vak'da alimlerin ittifak ettikleri ile hüküm vermesine engel nedir? Eğer ihtilaf edilirse o konuda en faziletli, en alim olanın görüşüne uyulur. Güç, kuvvetin maksadı, zamanındakilerin en kuvvetlisi ile; görüş ve akıl yürütme bakımından zamanındakilerin en dâhisi ve yeterli ile de kifâyetin maksadı nasıl mükemmelen yerine gelmişse neden ilmin maksadı da zamanındakilerin en üstünü ile mükemmel olmasın? Onun devleti hükümdarlardan güçlü bir hükümdar tarafından korunup durmakta ve onun güçlülüğünü sağlayıp durmaktadır. Zamanın akıllı ve yeterli şahsiyetlerinden biri onun vezirliğini deruhte etmek suretiyle görüşü ve yol göstericiliği ile kifâyet şartını sağlamaktadır. Huzuruna getirilse bütün vak'alar hakkında ilimlerde önder bir alim şer'î hükümleri açıklamaktadır. Bu hükümleri herhangi bir kimse söylese kat'î ve yakînî bir yerde kullanılması caiz olan bürhanlar ve kat'î delillere dayanmış gibi olur. Zan ve tahmine dayanacak yerlerde nasıl geçerli olduğunu var sen hesap et! İmametle ilgili problemlerin ve hükümlerin çoğu fikhî ve zannî meselelerdir. Haklarında ağırlık basan görüşe göre hüküm verilir. Benim zikrettiğim, bu konudaki apaçık yoldur. Bununla beraber ben geçmişten uzaklaşmayı eski imamların yollarından sapmayı tercih etmiyorum. Çünkü görüşte yalnız kalmak ve çok büyük ekseriyete uymamak kalplerde nefret uyandırabilir. Bu bakımdan ben sözkonusu âlimlerin, imamların sözlerinden iktibaslarla bulunarak onların yardımını isteyen bir yol takip ederek diyorum ki: İnsanlar, seçme ehliyetine sahip olanların en faziletliyi (efdal) öne geçirmenin, kudretimiz varsa be-

lirlenmiş bir vacip olduğunda ittifak olmasına rağmen en faziletliyi bırakıp daha az faziletli (mefdûl) olana beyat akdi yapmalarıyla imamet akdinin yerine getirilip getirilmediğinde ihtilâf etmişlerdir. Çoğunluk, eğer en faziletlinin bulunduğu yerde daha az faziletli için akid yapılmış ise bu akid geçerlidir. Efdal var diye o hal' edilmez, azl edilmez, görüşünü benimsemiştir. Ben buradan hareket ederek şöyle diyorum: Biz bu işi, tayin işinin başında şer'î ilimlerde müçtehid olanla müçtehid olmayan hakkında düşünelim. Müçtehidin öne geçirilmesi bellidir. Çünkü kendi ilmine göre ortaya çıkardığı görüşe tabi olması o kişi için bir meziyettir. Taklid yoluyla başkasının ilmine tabi olandan üstün bir rütbededir. Nazarı itibara almaya imkân ve güç varken meziyetlerin ihmâl edilmesi düşünülemez. Eğer o müçtehid rütbesinde olmayan bir kimseye imamet için veya veliahdlığı için beyat edilmiş ve bu konuda güç, kuvvet oluşmuş, boyun eğilmiş, gönüller ona meyletmiş ise durum ne olacaktır? meselesine gelince: Eğer bu zamanda bütün şartları üzerinde taşıyan bir Kureyşli yoksa ve sözünü ettiğimiz bu kişi için de güç, kuvvet sağlanmışsa yapılmış olan imamet akdinin sürdürülmesi vacip olur. Zamanımız hakkındaki hüküm budur. Eğer, misâl olarak, müçtehid ve vera', kifâyet ve imametinin bütün şartlarını toplayan bir Kureyşli bulmaya gücü yeten müslümanlar birinciyi azletmek için işlerin karışıp fitnenin ortaya çıkmasıyla karşı karşıya kalacaklardır. Bu bakımdan onun hal' edilmesi ve değiştirilmesi caiz değildir. Bilâkis ona itaat etmeleri vaciptir. İmametinin sıhatına velâyetinin geçerliliğine hüküm verilmesi gereklidir. Çünkü biz biliyoruz ki ilim imamet hakkında işlerin güzelleştirilmesi, taklitten müstağni kalmak ve müstakil akıl kullanmak konusunda faydanın çoğaltılması için gözetilmesi gerekli bir meziyettir. Şüphesiz imametten istenen verim, birbirinden nefret eden görüşlerin farklılığında ortaya çıkan fitnelerin yatıştırılmasıdır. Akıllı biri fitnenin tahrikinin caiz olmasını nasıl ister? İşlerin düzeninin karışmasını, taklid ile akıl yürütme arasındaki fevkalâde ince üstünlüğün bildirilmesi durumundaki asıl maslahatın gözden kaçırılmasını nasıl caiz görebilir? Bu durumda insan şöyle bir kıyas yapmak mecburiyetindedir. İmamın akıl yürütmeyi bırakıp imamları taklid etmeye sapsa sebebiyle halkın başına gelecek ile onu hal' etmek veya değiştirmek durumunda kalsalar veya imamlığın geçersiz olduğu hükmüne varsalar başlarına geleceklerden hangisi daha zararlıdır? Eğer bu görüşü ortaya atmak güzel olursa bilinir ki şeriata akıl yürütme ile uymakla taklid suretiyle uymak arasında çok büyük bir fark yoktur ve bu sebepten ötürü imametle ilgili kaideleri ortadan kaldırmak caiz olmaz. Bu, bizim eski alimlerin görüşleri ile ilgili olarak iki yönlü faraziyemizle ilgilidir.

Birincisi: Bütün sıfatları üzerinde taşıyan müçtehid bir Kureyşli var saydık ve bu imamet makamına adaydır, istemektedir. Böyle biri zamanımızda yoktur.

İkincisi: Halkın imamı değiştirmeye gücünün yeteceğini, onu hal' etmeye ve başka yere intikâline tasarruf edebileceğini var sayışıımızdır. Bu da zamanımızda muhaldir. Çünkü bütün dünyâ bir araya gelse ve mukaddes Mustazhırî huzura kalplerin teveccühünü gidermeye kalksa buna imkân bulamazlar. Binaenaleyh bu imametinin sıhatı ve onun şer'î olarak akdedilmiş olduğuna bütün alimlerin fetva vereceği kat'îdir, belli olmuştur. Fakat bundan sonra da iki şart vardır: Birincisi: Her problemin hükmü ancak alimlerin akıl ve güçlerinin araştırarak buldukları ve onların ortaya çıkartıklarına müracaat edildikten sonra verilmeli. Hükmün taklidinde,

üzerinde durduğumuz işin karıştırılması ve sözün farklı olması halinde zamanındakilerin en üstünü ve en alimi tercih edilmelidir. Bağdat'ın şer'î ilimlerde ileri gittiği kabul edilen bir şahıstan mahrum olması ihtimâli az da olsa olabilir. Fakat olaylar hakkında kendisinden şer'î görüş sorulup öğrenilebilecek bir kimse mutlaka bulunmalıdır. Bu kişi müçtehid yerine niyabeten bulunur.

İkincisi. İlim tahsiline ve şer'î ilimlerde müstakil karar verebilecek rütbeyi kazanmaya çalışmaktır. Çünkü imamet her ne kadar sahih ve akdedilmiş sayılırsa da Allah Tealâ'nın ilmin gerekliliği ve tahsilinin farz oluşu ile ilgili hitabı bâkidir. Eğer ilim tahsiline güç yetiyorsa oyalanıp ondan geri durmaya hiçbir özür geçerli olmaz. Bilhassa yaş tahsil yaşıysa, gençliğin en aktif olduğu ve maksada en uygun zamansa. Şer'an tahsili vacip olan miktar -eğer halifenin şerefli himmetleri yönelecekse- bu zamanda az bir miktarla sağlanır. Kemâl noktasına ulaşmasını istemek ancak izzet ve celâlle çevrili peygamber makamı olan, şerefli, mukaddes hilafet makamından istemek lâyık olur.

Bu açık tertipli bürhanlarla bu bölüm de açıkça ortaya çıkartıldığına göre, Allah'ın emrinin gereği gerçek imam el-Mustazhir billâh'tır. O Allah'ın hilâfeti için tayin edilendir. Bu nimete şükürle mukabele etmek lâyıktır. Şükür de ancak ilimle, amelle ve kitabın son bölümünde bildirdiğim hususlara sarılmakla olur. Netice olarak bu nimetin şükürü Emiri'l-mü'minîn'in yeryüzünde Allah'a kendisinden daha çok kul olan ve daha çok şükreden kimsenin olmasına razı olmamasıdır. Nitekim Allah Tealâ da yeryüzünde Emiri'l-mü'minîn'den daha kerîm ve azîz bir kul olmasına razı olmaz. İşte bu nimete uygun şükür budur. Allah ihsan ve lutfıyla başarı verendir.

ONUNCU BÖLÜM

İmamet (Devlet Başkanlığı) Makamını Haklı Olarak İşgal Edebilmek İçin Devamlı Yerine Getirilmesi Gereken Dinî Vazifeler

–Allah başarısını artırsın– Emiri'l-mü'minîn gereken dinî farzların ne olduğu hususunda bu bölümü mütelâaya devam etmelidir. Bunları inceden inceye düşünmeli, teker teker gözden geçirmelidir. Bunların devamlı yapılması için yüce şahsiyetlerini bu işten mes'ul saymalıdır. Eğer bu vazifelerden birisine bir senecik bile olsa güç yetirebilme hususunda mücahade etmekte başarılı olabilirse işte bu en büyük saadettir. *Bu vazifelerin bazıı ilmîdir. Bazısı amelîdir. İlmî olanın öncelik hakkı vardır.* Çünkü ilim asıldır. Amel onun dalı budağıdır. İlimler sıvrlandırılmaz ama biz asıl olanlarından dört tanesini zikredeceğiz.

Birincisi: Bu alemde insanın niçin yaratıldığını, hangi maksada yöneltildiğini bilmesidir. Hangi isteğe adaydır, farkında olmasıdır. Basiret sahibine bu dünyanın devamlı bir yurt olmadığı gizli bir şey değildir. O ancak gelip geçilen bir yerdir. İnsanlar da orada misafir durumundadırlar. Yolculuklarının başlangıcı annelerinin karnlarıdır. Ahiret de gitmek istedikleri asıl yerleri, son duraklarıdır. Hayat süresi, yolculuğun mesafesidir. Seneler bu yolculuğun menzilleri, aylar fersahları, günler de mîlleridir. Nefesleri adımlarıdır. Geminin yol alması gemiye binenlerledir. Allah katında her şahıs için bir ömür takdir edilmiştir. Ne artar ne de eksilir. Bununla ilgili olarak İsa (S.A.) şöyle buyurmuştur: Dünya bir köprüdür, onu geçip gidiniz, onu tamirle uğraşmayınız (orada ömür sürmeyiniz). Vaktinizi onda geçirmeyiniz. Halk selâmet yurduna ve ebedî saadet için Allah'a kavuşmaya çağırılmıştır. Allah Tealâ buyurdu ki: **“Allah kullarını selâmet yurduna (cennete) çağırıyor ve O, dilediğini doğru yola iletir”**⁽¹⁾. Bu yolculukta maksada, ancak azıkle ulaşır. O da takvâdir. Bunun için Allah Tealâ şöyle buyurmuştur: **“(Ey mü'minler!) Âhiret için azık toplayın. Bilin ki, azığın en hayırlısı takvâdir (Allah korkusudur)”**⁽²⁾. Kim dünyasında âhireti için ibadetlere devam etmek suretiyle azıklanmazsa ölümü sırasında ondan geriye cesedi ve malı ile gururlanması kalır ve faydasız bir tahassür içinde hayıflanır ve şöyle der: **“Ah n'olur keşke dünyaya**

(1) Yûnus, 10/25.

(2) el-Bakara, 2/197.

geri gönderilsek de bir daha Rabbimizin ayetlerini yalanlamasak ve müslümanlardan olsak...”⁽³⁾ ve yine şöyle der: “Şimdi bizim şefaathımız var mı ki bize şefaath etsinler veya tekrar geri döndürülmemiz (dünyaya geri gönderilmemiz) mümkün mü ki, yapmış olduğumuz amellerden başkasını (daha güzelini) yapalım?”⁽⁴⁾ O zaman: “Ancak Rabbinin, (onları imâna mecbur edecek) bazı ayetleri (işaretleri) geldiği gün, önceden inanmamış, ya da imânında bir hayır kazanmamış olan kimseye (o günkü) imanı bir fayda sağlamaz”⁽⁵⁾ diye cevap verilir.

Bu insan diğer yönden dünyasında çiftçi gibidir. Ameli çift sürmesi, dünyası da ekin tarlasıdır. Ölüm vakti de hasad zamanıdır. Bununla ilgili olarak Peygamber (S.A.) “**Dünya âhiretin tarlasıdır**”⁽⁶⁾ buyurmuştur. Tohum ömürdür. Kim bu tarlada nefeslerinden birini Allah'a taatla kulluk etmeden tüketirse bu nefesi ziyan etmiştir. Aldanmıştır. Çünkü o asla geri gelmeyecektir. Ömrü konusunda insan, yaz gününde kar satan adama benzer. Bu adamın başkaca malı da yoktur. Şöyle çağırır ve der ki: Eriyip giden sermayeye merhamet ediniz. İnsanın sermayesi taat vakitindeki ömrüdür ve devamlı olarak eriyip durmaktadır. Yaşı arttıkça ömrünün kalanı azalır. Yaşının artması gerçek mânâda onun azalması demektir. Kim nefeslerini hepsinde taat edebileceği fırsatlar olarak değerlendirmese aldanmıştır. Bu sebeple Hz. Peygamber (S.A.) şöyle buyurdu: “**İki günü birbirine eşit olan aldanmıştır. Kimin bu günü dününden daha şerli ise o lânetlenmiştir**”⁽⁷⁾. Kim ömrünü dünyası için tüketmişse şüphesiz o gayretini boşa harcamış, amelini ziyan etmiştir. Nitekim Allah Tealâ şöyle buyurmuştur: “**Kim (yalnız) dünya hayatını ve onun zinetini istemekte ise, onların işlerinin karşılığını orada onlara tam olarak veririz ve onlar orada hiçbir zarara uğratılmazlar**”⁽⁸⁾. Kim de âhireti için amel etmiş ise gayretinde başarılı olmuştur. Nitekim bu konuda da Allah Tealâ şöyle buyurmuştur: “**Kim de âhireti diler ve bir mü'min olarak kendine yaraşır bir çaba ile o gün için çalışırsa, işte bunların çalışmaları makbuldür**”⁽⁹⁾.

İkinci Vazife: Âhirete yolculuk azığının takva olduğu bilindiğine göre, takvânın da yerinin ve kaynağının kalp olduğu bilinmelidir. Bunun delili, Hz. Peygamber'in: “**Takvâ işte şuradadır**”⁽¹⁰⁾ buyurup göğsünü işaret etmesidir. Önce kalbin ıslahı için uğraşmalıdır. Çünkü organların sağlamlığı ona bağlıdır. Bunun delili de Hz. Peygamber'in şu sözleridir: “**Şüphesiz Âdemoğlunun bedeninde bir parça vardır. O iyi olduğunda cesedin geri kalanı da iyi olur. O bozulursa cesedin geri kalanı da o sebeple bozulur. Haberinizi olsun o kalptir.**”⁽¹¹⁾ Kalbin is-

(3) el-En'am, 6/27.

(4) el-A'raf, 7/53.

(5) el-En'am, 6/158.

(6) Zeynüdd'in el-İrakî bu lafızla merfu' olarak naklini bulamadığını; Ukaylînin Duafa'sında; Ebur Bekr b. Lâl'in de Mekarimu'l-ahlâk'ında Tank b. Eşim hasinden “Âhiretinin azığının temin ettiği dünya ne güzel bir yurttur” tarzında rivayet ettiklerini ve isnadının za'ıf olduğunu nakletmektedir. Bk. Irakî, IV/25.

(7) Deylemî, el-Firdevs, III/611 (5910 nolu hadis), Beyrût, 1406/1986.

(8) Hûd, 11/15.

(9) el-İsrâ, 17/9.

(10) Müslim, Birr, 32; Tirmizî, Birr, 18; Ahmed b. Hanbel, II/277, 360; IV/66, 69; V/24, 25, 71, 379, 381.

(11) Buhari, İman, 39; Darimî, Büyü', 1; Değişik lafızlarla İbn Mâce, Fiten, 14 de de nakledilmektedir.

lahının şartı temizlenmesine öncelik vermektir. Temizlenmesi de, Peygamber (S.A.)'in şu sözünün delâlet ettiği gibi, dünya sevgisinden temizlenmektir: **“Dünya sevgisi bütün hataların başıdır.”**⁽¹²⁾ Bu bütün halkı aciz bırakan bir derttir. Kim dünyada nimetlenmek ve onun sebeplerini düzene koymaya hırslı olmakla âhîret saadetini bir araya getirebileceğini zannederse o kişi kendi kendisini aldatmaktadır ve su ile ateşi bir arada tutmak için yanıp tutuşan gibidir. Emiri'l-mü'minin (R.A.)'ın sözü de bunun delilidir: **“Dünya ve ahîret iki kumadır.”**⁽¹³⁾ Ne zaman onlardan biri razı edilse öteki kızar. Evet! Eğer insan şehvet ve arzuları için değil de dini için dünya ile uğraşıyorsa, meselâ ömrünü onlara acıdığı için halkın faydalanacağı şeylerin tedbirine harcayan kişi gibi veya vakitlerin bir kısmını azık kazanmak için harcayan, azık kazanmakta niyeti ise taat ve takvaya yönelebilmek için güçlenmek olan kişi gibi ise bu dinin kendisidir. Peygamberlerin ve Raşid Halifelerin dünyâ işlerindeki hırsları bu minvâl üzere cereyan etmiştir. Azığın takvâ olduğu, takvânın şartının da kalbin dünya sevgisinden arınması oluşu isbat edildiğine göre, uğraşıp didinmek, onun sevgisini kalpten boşaltmaya yönelik olmalıdır. Bunun yolu da insanın dünyanın ayıbını ve afetini öğrenmesidir. Ahîret yurdundaki saadetin ve oradaki güzelliklerin şerefini öğrenmek için gayret etmelidir. Bilmelidir ki değersiz olan dünyâyâ ilgi göstermek önemli olan ahîreti gözden uzak tutmak, kaybetmek demektir. Dünyanın en az afetleri bile akıllı olsun cahil olsun herkesin görebileceği açıklıktadır. Herkesin yakınında olup bitmektedir. Ahîret saadetinin ise sonu yoktur. Bu söylediğimiz dünyanın, çeşitli şaibelerden, pisliklerden arındığı, ezâ verici sıkıntılardan ve kederlerden uzak olarak tasavvur edilen halidir. Heyhat! Heyhat! Dünyada bir sürü ezâdan ve şiddetli sıkıntılardan kurtulmuş bir tek insan bile yoktur. Dünyanın geçici, ebedî saadetin de ahîrette olduğu bilinince artık düşünülün! Bunu bir misâl ile açıklayalım:

Bir insan düşünelim. Birine yanıp tutuşmaktadır. Onu düşünmekten dolayı uyku tutmamakta ayrılığına dayanamamaktadır. Bu âşık kişinin sevdiğine kavuşmasında acele ederse ona derhal bir gecelik müsaade edileceğini, bu bir gecede nefsiyle mücadele ederek sabrederse kendisi ile sevdiğinin bin gece serbest kalabilecekleri bildirilse ve bu iki şıktan birini seçmekte serbest bırakılsa acaba hangi şıkkı tercih eder. Akıllı birinin bin geceyi görünce bir tek geceye sabretmesi kolay olmaz mı? Eğer bu âşık bu gece acele edip kendisini bin gece ayrı kalmaya mahkûm ederse sefih sayılır ve akıllı insanlardan sayılmaz. Dünya işte bu çok az bir müddet sabırlı olmamız gereken sevgilidir ve bu dünyadaki lezzetlerin kat kat fazlası ebedî olan bir hayatta bize vadedilmiştir. Bire mukabil bini terketmek akıllı işi değildir. Bu noktada insana dünyada kalacağı en uzun müddeti –meselâ bu uzun müddeti yüz sene farzedelim– ahîretteki sonsuz olan müddetle kıyaslaması gerekir. Dahası ebedî hayatın uzunluğunu belirtmek için bir örnek vermeye kalksak bunu yapamayız. Yalnız şu kadarını söyleyebiliriz. Dünyanın göklerin sonuna kadar zerrelere dolu olduğunu var saysak ve bir kuş da her bin senede bir bu zerrelerden bir tanesini gagası ile alsa dünyanın dışına götürse ve bu zerrelerden bir

(12) Şehavî, Mekasıdu'l-hasene, S. 182; Aclûnî, Keşfü'l-hafa, I/344; Irakî, Beyhakî'nin Hasen el-Basrî'den mürsel olarak naklettiğini bildirmektedir. Bk. Irakî, III/512.

(13) İhyâ'da Hz. İsmâ'nın sözü olarak nakledilmiştir. Aynı manâda rivayetleri Ahmed, Müslim, İbn Hibban ve el-Hakim sahih olarak rivayet etmişlerdir. Bk. Keşfü'l-hafa, I/408.

tanesi bile kalmayınca kadar bu işi sürdürse bu ebed müddeti yine bitmez ve daha zerrelere kat katının taşınacağı müddet geride kalır. Artık akıllı bir kimse nasıl olur da bu iş kendisi hakkında gerçekleşirse dünyayı hakîr görmek ve sadece Allah'la tecerrüd etmenin değerini takdir edemez!? Bütün bu varsayımlar dünyâda yüz sene kalınacağı esasına göredir. Dünyanın kirlerden arınmış var sayılmasına göredir. Halbuki ölüm her lâhza gelebilecektir. Beklemededir. Dünya yorgunluklar ve sıkıntılarla örnekleri ile doludur. Bu kalpte yer edinceye kadar hakkında uzun uzun düşünülmesi gereken bir iştir. Takvâ bundan doğar, bundan kaynaklanır. Dünyayı küçümseyen tavır ortaya koyamayan insanın ahiret için çalışması tasavvur edilemez. Bu gerçeği öğrenmek için dünyadan gelip geçenlerin hallerine bakıp faydalanmalıdır. Onlar bu dünyâda nasıl yorulmuşlar, sonra da fayda görmeden ondan göçüp gitmişlerdir. Onlara sadece pişmanlık ve hasret kalmıştır. Şairlerden şöyle söyleyen ne kadar doğru söylemiştir:

Bana göre en şiddetli gam, sahibinin bittiğini anladığı sevinçtedir.

İşte dünyanın lezzetlerinin hali budur.

Üçüncü vazife: Allah'ın halkın üzerindeki hılâfetinin mânâsı halkın ıslahıdır. Beldesi halkının ıslahına gücü yetmeyenin dünyâ halkını ıslaha gücü hiç yetmez. Ev halkını ıslaha muktedir olamayanın belde halkının ıslahına gücünün hiç yetmeyeceği bellidir. Kendisini ıslah edemeyenin ev halkını ıslaha elbette gücü yetmeyecektir. Kendi nefsinin ıslahına gücü yetmeyen kişinin önce kalbinin ıslahı ve ruhî yönünün ıslahı ile işe başlaması gerekir. Kim kendini ıslah etmemiş olduğu halde başkasının ıslahına tamah ederse aldanmış olur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur **"...insanlara iyiliği emrediyor, kendinizi unutup musunuz? (Aklınızı kullanmıyor musunuz?)"**(14). Hadiste de Allah Teâlâ'nın İsa b. Meryem'e şöyle buyurduğu bildiriliyor: **"Nefsine nasihat et, va'z ver. Nefsin va'zı kabul ederse sonra insanlara va'z et. Yoksa benden hayâ et!"**(15) Kendini ıslah edemeyenin başkasının ıslahına tamah etmesi kör bir kimsenin körlere rehberlik etmek istemesine benzer. Bu kat'iyyen onun için uygun değildir. Nefis ancak nefsi tanımakla ıslah edilebilir. İnsanın bedeni ile ilgili olarak tanınmasını bir beldenin valisine benzeterak anlatabiliriz. İnsanın çeşitli organları: Duyu organları, eli, ayağı, kolları, bacakları; vâlinin sanatkârları ve işçileri mesabesinde. Şeriat da nasihat edici bir müsteşar, müdebbir bir vezirdir. O insanın şevheti de, ona yiyecek ve yemek getiren kötü bir köle ve hizmetkârdır. Sınırları, kasları da polisidir. Yiyecek getiren köle pis bir hilekârdır. İnsana nasihatçı suretinde gözükür. Nasihatında akrebin yürüyüşü gibidir. Vezirin tedbirine karşı çıkar. Bir saat bile onunla niza etmeden, ona karşı çıkmadan duramaz. Vali memleketinde ne zaman alacağı tedbirlerde veziri ile istişare eder, bu kötü huylu pis köleyi işe karıştırmazsa polisini terbiye eder ve onu vezirinin emrine verirse; şu pis köleyi ve yaranını da onun sultasında tutar; onun câsus değil, gözetilen, müdebbir değil, hakkında tedbir alınan olarak kalacak şekilde bu işleri düzenlerse beldesinin işi düzenli gider. Can da böyledir. Ne zaman tedbirlerinde şeriat ve akıldan faydalanır, yardım alırsa, ga-

(14) el-Bakara, 2/44.

(15) Belli başlı kaynaklarda bulunmadık.

zabını ve koruyuculuk duygusunu ancak akıl ve şeriatın direktifi ile işareti ile kırıldanacak, harekete geçecek tarzda terbiye ederse; sultası şehveti üzerinde baskılı olursa; işi düzgün gider. Yoksa bozulur. Hevâ ve arzulara, dünya lezzetlerine tabi olur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: **“Hevâ ve hevese uyma, yoksa bu seni, Allah'ın yolundan saptırır”**⁽¹⁶⁾. Yine: **“Hevâsını (kötü duygularını) tanrı edinen ve Allah'ın bir bilgiye göre saptırıldığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü?..”**⁽¹⁷⁾ buyurmuştur. Bir başka ayette: **“Dileseydik elbette onu ayetlerle yükseltirdik. Fakat o, yere saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer: Eğer üstüne varsan, dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur...”**⁽¹⁸⁾ buyrulmuştur. Bir diğer âyette ise hevasına karşı duran övülmekte ve şöyle buyurulmaktadır: **“Rabbinin makamına varmaktan korkan ve nefsinin kötü arzularından uzaklaşırana gelince, şüphesiz onların barınağı ancak Cennettir”**⁽¹⁹⁾.

Netice olarak, kula ömrü boyunca gadab ve şehvetiyle mücadele etmesi ve düşmanına karşı durması için nasıl gayret sarfediyorsa ona karşı da aynı gayreti sarfetmesi gerekmektedir. Çünkü her ikisi de onun düşmanıdır. Nitekim Peygamber (S.A.) şöyle buyurmuştur: **“En büyük düşmanın kendi nefsidir.”**⁽²⁰⁾ Şehvetlerine uyarak onun lezzetleri ile ve gazablanarak intikamla meşgul olan kişi kısırağı ve köpeği olan ve gafleti sebebiyle avını kaçıran bir süvari avcıya benzer. Köpeğini doyurmak, kısırağını tımar etmekle bütün vaktini ziyan etmiştir. İnsanın şehveti atı gibidir. Gadabı da köpeği gibidir. Eğer süvari mahir, at terbiye edilmiş, köpek öğretilmiş ve eğitilmiş ise bu kişi avdan ihtiyacını elde edebilir, buna lâyıktır. Eğer süvari beceriksiz, at huysuz ve asil değilse köpek kuduzsa, ne altında atı ona uygun hareket eder, ne köpeği işaret ederek gönderdiği yere gider, ona itaat eder. Bu kişi bırakın istediğini elde etmeyi, ayıplanır, azarlanır. Nefsi ile ilgili olarak hevâsıyla mücadele eden kişi üç halden birisinde tasavvur edilir. Biri, kişiye hevâsı galip gelmiş, onu kendine tabi kılmış ve şeriata karşı getirmiştir. Bu gibiler hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: **“Hevâsını tanrı edinen ve Allah'ın bir bilgiye göre saptırıldığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü?..”**⁽²¹⁾. İkincisi: Karşılıklı galip gelme halidir. Bir kere hevası galip gelir ve onu alteder, diğerinde o hevâsını kahr ve perişan eder. Bu gibilere mücahidlerin sevabı vardır. Hz. Peygamber (S.A.)'in **“Düşmanınızla cihad ettiğiniz gibi hevâ ve arzularınızla da cihad ediniz”**⁽²²⁾ buyruğundan maksad budur. Üçüncüsü: Peygamberlerin çoğu evliyânın seçilmiş olanı gibi hevâsına galip gelmesidir. Bunun delili Hz. Peygamber (S.A.)'in şu söz-

(16) Sâd, 38/26.

(17) el-Câsiye, 45/23.

(18) el-A'raf, 7/176.

(19) en-Naziat, 79/40,41.

(20) Beyhâkî bunu Kitâbü'z-züh'd'de İbn Abbas hadisinden tahrir etmiştir. Ravileri içinde hadis uydurucularından biri olan Muhammed b. Abdurrahman b. Nahzevan vardır. Bk. İrakî, İhyâu Ulûmü'd-dîn Zeyli, III/5.

(21) el-Câsiye, 45/23.

(22) Belli başlı kaynaklarda bulamadık.

leridir. **“Kendisine musallat olan şeytanı bulunmayan hiçbir kimse yoktur, Allah benim şeytanım hakkında bana yardım etti ve ben bu sâyede ona sahip oldum.”**⁽²³⁾ Netice olarak, şeytan irisana, onda hevâ bulunduğu için, musallat olur. Ben şehveti ata, gadabı da köpeğe benzettim. Çünkü bu ikisi bulunmasa âhiret saadetine götüren ibadet tasavvur olunmaz. Çünkü insan ibadetinde bedenine muhtaçtır. Bedenin ayakta durması da ancak gıdalanmakla olur. Şehvet (iştah) ve arzu olmadan gıdalanılmaz. Kişi nefsini korumak suretiyle helâk olmaktan korunmaya muhtaçtır. Eziyyet edene karşı müdafaaya ancak gadabın sevgiyle geçilir. Bu ikisi bedenın bekası için hizmetçiler gibidir. Beden ruhun binneğidir. Bu ikisi vasıtasıyla ibadete muvaffak olur. İbadet de onun kurtuluşa giden yoludur. Dördüncü vazife: İnsanın meleklerle mahsus sıfatlar ile hayvanî sıfatlardan mürekkep olduğunun ve insanın melek ile hayvan arasında hangisinden olduğunda şaşırılmış olduğunun bilinmesidir. Onun meleğe benzer yanı ilmi, ibadeti, afvi, adaleti ve öğülen sıfatlarıdır. Hayvanlara benzer yönü de şehveti, gadabı, kini ve zemmedilen sıfatlarıdır. Kim gayretini ilim ve ibadete sarfederse o meleklerle ilhak olunacak bir yaratık olur ve melek olarak, rabbânî olarak isimlendirilir. Nitekim Allah Tealâ: **“...Kadınlar onu (Yûsuf aleyhisselâm'ı) görünce (gözlerinde) büyüttüler, (şaşkınlıklarından) ellerini kestiler ve dediler ki: Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederiz, bu aslâ bir beşer değildir. Bu ancak değerli bir melektir!”**⁽²⁴⁾ buyurmuştur. Kim de gayretini şehvetlerinin ve bedeni lezzetlerinin esiri yapar, hayvanların yediği gibi yerse o da hayvanlar gurubuna dahil edilmeye lâyık bir yaratıktır. Artık o ya öküz gibi iri, kaba ya domuz gibi açgözlü, ya köpek gibi zayıf, zelil veya deve gibi kindâr veya kaplan gibi mütekebbir veya tilki gibi kurnaz ve hilekâr olur veyahut da bunların hepsini nefsinde toplar ve lânetlenmiş şeytan gibi olur. Buna Allah Tealâ'nın şu ayetleri delâlet eder: **“...Allah'ın lânetlediği ve gazab ettiği, aralarından maymunlar, domuzlar ve şeytana tapanlar çıkardığı kimseler; işte bunlar, yeri (durumu) daha kötü olan ve doğru yoldan daha ziyade sapmış bulunanlardır”**⁽²⁵⁾. **“...Gerçekte onlar hayvanlar gibidir, hattâ onlar daha şaşkın haldedirler”**⁽²⁶⁾. **“Çünkü Allah katında hayvanların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir”**⁽²⁷⁾. Zenmedilen bu kötü sıfatlar bu alemde, insan şeklinde olmasına rağmen, âdemoğlunda toplanır. Artık dışı insan suretinde olmakla beraber içinde hayvânî sıfatı olur. Âhirette şekiller ve sıfatlar birleşir ve her şahıs hayatında kendisinde belirgin olarak bulunan sıfatıyla şekillenir. Kimin sıfatlarında şer galipse domuz şeklinde haşrolunur. Kimde de tekebbür galibse kaplan şeklinde haşrolunur. Bütün sıfatlar işte böylecedir. Kimde de ilim ve amel galip durumunda ise ve bu sıfatlara baskın gelmişse melekler suretinde haşrolunur. **“Kim Allah'a ve Rasul'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler,**

(23) Biraz değişik ifadeyle bk. Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve, Beyrût, 1405/1985, VII/101.

(24) Yûsuf, 12/31.

(25) el-Mâide, 5/60.

(26) el-Furkan, 25/44.

(27) el-Enfal, 8/22.

siddîklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaşlardır!”(28).

Zikrettiğimiz bu vazifeler ilmîdir. Haklarında, kalpte yer edinceye kadar temül etmek gerekir. Böylelikle her an gözönünde olur. Bundan sonra amelî vazifeler kısmında zikredeceğimiz gibi bu ilimler nefisde ancak amelle güçlendirildiği vakit yer eder.

Amelî Vazifeler Hakkındaki Görüş: Bu vazifeler çoktur. Onların en iyi olanı küllî olan işlerden olanıdır. Şüphesiz müslümanlarla ilgili bir işi üzerine alan herkese önemli bulduğu her işin değerlendirilmesinde kendisinin bizzat hüküm vermesi gerekir. Bu sûretle nefsi için razı olmayacağı şeye başkası için de razı olmayacaktır. Mü'minler tek bir can gibidir. Abdullah b. Ömer (R.A.) Hz. Peygamber (S.A.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **“Cehennem ateşinden uzaklaşmak ve cennete girmek kimi sevindirirse o kişi Allah'a ve âhîret gününe inanmış olarak ölsün ve kendisine nasıl davranılmasından hoşlanıyorsa insanlara öyle davranın.”**(29) Enes b. Malik de Hz. Peygamber (S.A.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **“Kimin gayreti Allah'tan başka bir şey için olursa o Allah'tan bir lûtfu uğramaz. Kim de müslümanlarla ilgilenmez, onlara önem vermezse o da müslümanlardan değildir.”**(30)

Bu vazifelerden birisi de: İş başındaki kişinin, alimlerin nasihatına susamış olması ve onları iştince iftiharla dinlemesi, bu nasihata teşekkür etmesidir. Ebu Ubeyde ve Muaz'ın Ömer'e (R. anhüm) şunları yazdıkları rivayet edilmiştir: “... biz sana beyat ederek seni büyük bir sorumluluk âltına soktuk. Sen belki beklemediğin bir anda bu milletin başına geçtin. Siyahının da, beyazının da. Huzurunda şerefli de, alçak da, dost da düşman da oturur. Bunların herbirinin adaletten nasibi vardır. Ey Ömer! Bak bakalım, nasıl davranacaksın? Senden önceki ümmetlerin uyarıldığı gibi biz de seni uyarıyoruz. Sözü edilen milletlerde o günlerde kalpler, gücü, zorbalığı kendilerini kahr ve perişan eden bir hükümdarın yüceliği için çarpardı, teveccühler ona olur, kat'î deliller onun için seferber edilirdi. Halk onun için önemsiz, zayıf varlıklardı. Hükümünü beklerler, cezasından korkarlardı. Şüphesiz bize zikredildiğine göre bir zaman gelecek, insanlar içinde dış görünümü ile kardeş gibi olanlar gizli hallerinde düşmanlar olacaktır. Bizim bu yazımızın senin tarafından bizim kalbimizden geçirdiklerimizden başka şekilde değerlendirilmesinden Allah'a sığınınız. Çünkü biz sana bunları sadece nasihat maksadıyla yazdık vesselâm!” Hz. Ömer de onlara yazdığı cevabın sonunda: “Şüphesiz siz bana nasihat için yazdınız ve bu yazı ile bana ahidde bulundunuz. Benim sizin bu nasihatınıza ihtiyacım vardır, size de seâm olsun!” dedi.

Bu vazifelerden biri de: İşleri üzerine alan kişinin, kapısında ihtiyaç sahiplerinin durmasını ve meselelerinin çözümünü beklemelerini küçümsememeli,

(28) en-Nisâ, 4/69.

(29) İsfehani, Hilyetü'l-evliya, Beyrût, 1387/1968, IV/122, de Abdullah b. Amr'dan bazı kelimeleri değişik olarak rivayet edilmiştir. Garîbtir.

(30) Biraz farklı bir ifadeyle Mecmeu'z-zevaid, 10/248 de Tabarâni'nin naklettiği bu hadisin senesinde Yezid b. Rebia er-Rahbî bulunmaktadır. bu zat “metrûk” (rivayeti terk edilen bir kimsede) dir.

bir defa bile önemsiz saymamalıdır. Çünkü müslümanların işi onun için her şeyden önemlidir. Onlarla uğraşması şehvet ve arzularına uyması şöyle dursun, nafile ibadetlerle meşgul olmasından da hayırlıdır, daha doğrudur, daha yerindedir. Rivayet edildiğine göre bir gün Ömer b. Abdilazîz insanların ihtiyacını dinlemek üzere halkın huzuruna çıkıp oturdu. Öğle vakti olunca halkı dinlemekten sıkıldı ve bıkkınlık geldi. Halka: bulunduğunuz yerde bekleyin, geleceğim, dedi. Bir saat istirahat etmek için odasına çekildi. Arkasından oğlu Abdülmelik geldi, izin istedi, yanına girdi ve:

“Ey Mü'minlerin emîri! Neden odanıza çekildiniz?” dedi.

“Bir saat istirahat edeyim diye” dedi.

“Halkın kapıda seni beklerken, sen onlardan ayrı kaldığın bu müddet içinde sana ölümün gelmeyeceğinden emin misin?”

“Doğru söylüyorsun” dedi ve hemen kalktı halkın huzuruna çıktı.

Bu vazifelerden biri de şudur: İş üzerine alan kişi yiyecekler ve giyeceklerle düşkünlüğü ve lüks yaşamayı terketmelidir. Rivayet edildiğine göre Ömer (R.A.) bir yazısında Selman-ı Fârisî'ye vezirlik teklif etti. Selman Medine'ye geldi ve Ömer onu danışmanları arasına kattı. Ömer onunla yalnız kaldığında şöyle dedi:

“Kardeşim, benim davranışlarımdan hoşlanmadığın var mı? Böyle bir şey duyup, gördün mü?”

“Hayır dedi. Onun üzerine:

“Eğer benim hakkımda hoşlanmadığın bir şeyden haberdar olursan mutlaka bana haber vereceksin, vebâl boynuna!”

“Vebâl atmasan bile ben sana önceden haber vereyim. Sen sofranda hem yağ, hem et bulunduruyormuşsun? Yine haber aldığıma göre senin iki elbisen varmış. Birini ailen içinde giyiyormuşsun. Diğer elbiseni de insanları içine çıktığında giyermişsin. Bunun üzerine Ömer:

“Bundan başka bir şey haber aldın mı?” dedi.

“Hayır diye cevap verdi Selman. Bunun üzerine:

“Bu ikisini önlemiş oldun. bundan sonra her ikisini de bir daha işlemeyeceğim” dedi.

Bir diğer vazife: İş üzerine alan kişinin halktan hiçbirine nasip olmayan ibadet fırsatının olduğunu bilmesidir. Bu velâyet makamını Allah'a ibadet için fırsat saymalıdır. Bu fırsatlar, tevazu, adalet, müslümanlara nasihat ve onlara şefkatle davranmaktır. Ebu Bekir (R.A.)'den şöyle rivayet edilmiştir; o minberdedir ve şöyle demektedir: “Ben Rasulullah'ı (s.a.) şöyle buyururken işittim. **Adaletli, mütevazi vali, yeryüzünde Allah'ın gölgesi ve mızrağıdır. Kim ona kendisi hakkında ve Allah'ın kulları hakkında nasihat ederse Allah Tealâ Allah'ın gölgesinden başka hiçbir gölgenin olmadığı günde onu nurunda haşreder. Kendisi ve Allah'ın kulları hakkında kin besleyeni de Allah kıyamet gününde perişan eder. Adaletli, mütevazi vali için hergün ve gece herbiri nef-**

siyle cihad eden altmış siddîkın ameline eşit sevap yazılır.”⁽³¹⁾ Bu her asırda ancak bir kişiye nasip olabilen çok büyük bir rütbedir. Bu rütbeye ancak adalet ve tevazu ile erişilebilir. Ebu Saîd el-Hudrî Rasulullah (S.A.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **“Yedi sınıf insanı Allah kıyamet gününde kendi gölgesinden başka gölgenin bulunmadığı zamanda gölgelendirir. Âdil devlet başkanı (imam), Allah'a ibadet ederek yetişen genç, mescidden çıktığında tekrar oraya dönünceye kadar kalbi hep orası için çarpan adam, Allah için birbirini seven, bu uğurda biraraya gelen, birleşen, bu uğurda ayrılan iki adam, yalnız başına kaldığında Allah'ı anan ve gözleri yaşaran kişi, mevki ve güzelliği yerinde bir kadının kendisine çağırduğu, bu daveti, ben Alem-lerin Rabbi olan Allah'tan korkarım, diyerek kabul etmeyen adam, sadaka verdiği halde bunu sağ elinin verdiğini sol elinin bilmeyeceği tarzda gizleyen adam.”**⁽³²⁾ Bu yedi hasletin hepsinin birarada olması ancak Mü'minlerin Emirinde düşünülebilir. Halk için bunlardan biri tasavvur olunabilir. Hepsisi değil. O halde Emirî'l-Mü'minîn ancak kendisi için hazırlanmış olan kendisinden başkasının hakkını veremeyeceği bu rütbeye erişmek için gayret etsin. Yine Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: **“Kulları içinde Allah'a en sevgili olanı ve meclisinde ona en yakın olanı, âdil (imam) devlet başkanıdır. Allah'ın insanlar içinde en çok kızdığı ve kıyamet günü azâbına en çok müstehak olanı da zâlim devlet başkanıdır (imam).”**⁽³³⁾ Ebu Hureyre, Peygamber (S.A.)'den şöyle rivayet etmiştir. Hz. Peygamber buyurdu ki: **“Üç sınıf insan vardır. Allah onların dualarını geri çevirmez. Âdil imam. İftar edinceye kadar oruçlu. Mazlûm. Allah Tealâ şöyle buyurur: “İzzetim ve celâlim ve arşım üzerindeki yüceliğim hakkı için, bir müddet sonra da olsa, sana mutlaka yardım edeceğiz.”**⁽³⁴⁾ Abdullah b. Mes'ûd Peygamber (S.A.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etti: **“Bir saat adelet, bir sene ibadetten daha hayırlıdır. Gökler ve yerler ancak adaletle ayakta kalır.”**⁽³⁵⁾ İbnu Abbâstan rivayet edildiğine göre Peygamber (S.A.) şöyle buyurmuştur: **“Muhammed'in nefsi kudret elinde olana yemin ederim ki âdil vâli için Allah, onun halkının ameline benzer bir miktarda hergün onun amel defterine sevap verir. Onun bir günlük namazları doksan bin namaza denktir.”**⁽³⁶⁾ Yine İbnu Abbâs, Peygamber (S.A.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **“İslâm ve sultan (güç, kudret elinde olan ve halkın işini üzerine alan) ikiz kardeşlerdir. Bunlardan**

(31) Son kısım eksik olarak biraz ifade değişikliği ile bk. Kenzül-Ummâl, Haleb, 1391/1971, VI/11 Hadis No: 14620. İbn Şâhin ve İsfehânî Tergib'de beraberce nakletmişlerdir, zayıfur.

(32) Bu hadis, Buhari, Ezan, 36; Zekat, 16; Hudûd, 19; Müslim, Zekat, 91; Timnizî, Zühd, 53; Neseî, Kaza, 2 ve 11; Muvatta, Şiir, 14 de rivayet edilmiştir.

(33) Ahmed b. Hanbel, III/22, 55.

(34) Bu hadisi Ahmed b. Hanbel, Müsned'inde; Timnizî ve İbn Mâce sünenlerinde Ebu Hureyre'den nakletmişlerdir. Timnizî, hadis hasendir, demiştir. Bir başka rivayeti şöyledir: “Üç çeşit insan vardır ki Allah onların duasını geri çevirmez. Adil devlet başkanı, iftar edinceye kadar oruçlu ve bilhassa mazlumun duası. Allah onu bulutların üzerine çıkarır ve onun için göğün kapılan açılır Rab (Tebareke ve Tealâ) şöyle buyurur: Yüceliğim hakkı için bir müddet sonra da olsa sana mutlaka yardım edeceğim”. Siracül-münir, II/182.

(35) Belli başlı kaynaklarda bulamadık.

(36) Belli başlı kaynaklarda bulamadık.

birinin salahı ancak arkadaşı vasıtası ile olur. İslâm üstür. Sultan da o üssün koruyucusudur. Üssü olmayan yıkılır, yerle bir edilir. Koruyucusu olmayan da kaybolur gider."⁽³⁷⁾ Enes, Peygamber (S.A.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **"Allah indinde söylediğinde doğru söyleyen, hükmettiğinde adaletli hüküm veren, kendisinden merhamet etmesi istendiğinde merhamet eden imamdan daha faziletli bir mertebede olan kimse yoktur."**⁽³⁸⁾ Bu haberlerin rivayet edilmesinden maksad imametın değerinin yücelliğine dikkat çekmek içindir. Eğer bu makam adaletle icra edilirse ibadetlerin en sevaplısı yapılmış olur. Adaletle zulmün ne olduğu da ancak şeriatla ayırđedilebilir. Allah'ın dini ve Rasûlullah'ın şeriatı, her türlü korkudan sığınılacak yer; akla ve vukua gelen her şeyde de başvurulacak kaynak olmalıdır. Adaletin tafsilâtıyla anlatılması uzun sürer. Bu bakımdan biz, yapılması gereken vazifelerin bir kısmını aşağıda açıklamaya çalışalım.

Bu vazifelerden biri, yapılacak işlerde merhametin daima kabalıktan önde götürülmesidir. Her hak sahibi hakkına kavuşturulmalıdır. Aişe (R.A.) Rasûlullah (S.A.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **"Bir kavmin sorumluluğunu üzerine alan herhangi bir vâli onlara merhametli davranırsa kıyamet gününde de ona merhametli davranılır."**⁽³⁹⁾ Yine Aişe'den rivayet edildiğine göre Efendimiz şöyle buyurmuştur: **"Allahım! Kim ümmetinin işinden üzerine bir vazife yüklenir ve onlara karşı yumuşak ve nazik davranırsa sen de ona merhametli davran. Onlara şefkatli davranana sen de şefkat et."**⁽⁴⁰⁾ Bu, Rasûlullah (S.A.)'ın duasıdır ve kabul olunması da muhakkaktır. Zeyd b. Sâbit'ten rivayet edildiğine göre o Peygamber (S.A.)'in yanında şöyle demiştir: Emirlik ne güzel bir şey. Buna mukabil Peygamber (S.A.) şöyle buyurdular: **"Emirlik onu hak ederek alan ve helâlden alan için ne güzel bir şeydir. Onu haksız olarak alan için ne kötü bir şeydir. kıyamet günü onun için bir üzüntü sebebi olur."**⁽⁴¹⁾ Hükümlerinde şeriatın ayrılan her emir emirliği haksız olarak almıştır.

Ebu Hureyre Peygamber (S.A.)'den şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **"Şüphesiz İsrailoğullarını peygamberler (A.S.) terbiye ve idare ediyorlardı. Bir peygamber öldüğünde yerine bir başka peygamber geçirdi. Şüphesiz benden sonra peygamber yoktur. Benden sonra halifeler olacaktır."** "Ya Rasûlellah onlar hakkında ne emredersiniz?" denildi. Buyurdu ki **"onlara haklarını veriniz, hakkınızı da Allah'tan isteyiniz, çünkü Allah Tealâ emirleri altındaki halkın durumunu onlara soracaktır."**⁽⁴²⁾ Hikâye edildiğine göre Hişam b. Abdümelik din ulularından biri olan Ebu Hazim'e: "Bu işten (yani hükümdarlığın sorumluluğundan) nasıl kurtulunur, yolu nedir?" dedi. Şöyle cevap

(37) Deylemî İbn Abbastan rivayet etti. Bk. Kenzül-ummal, VI/10, hadis no. 14613.

(38) Belli başlı kaynaklarda bulamadık.

(39) Müslim, İmare., 19.

(40) Benzer rivayet için bk. Müslim, İmare, 19.

(41) Belli başlı kaynaklarda bulamadık.

(42) Benzer ifadelerle geçen yerler için bk. Buhari, Enbiya, 50; Müslim, İmare, 44; İbn Mâce, Cihad, 42; Ahmed b. Hanbel, II/297.

verdi: “Helâl olmayan bir dirhem bile almaman, bir dirhemi bile haksız olarak harcamamanla.”

“Buna kimin gücü yeter?” dedi.

“Cenneti isteyen ve Cehennemden kaçanın” diye cevap verdi.

Bu vazifelerden birisi de şudur: Onun maksadlarının ve gayelerinin en önemlisi şeriata uygun, ona muhalif olmayan bir üslûbla halkın rızasını ve sevgisini kazanma olmalıdır. Avf b. Malik'in Peygamber (S.A.)'den rivayet ettiğine göre şöyle buyurmuştur: **“Şüphesiz imamlarınızın en hayırlıları sizin sevdiğinizizdir. Kendilerine dua ettiklerinizdir, size dua edenlerdir. En kötü imamlarınız da kendilerine kızdıklarınız ve size kızanlardır. Sizin lânetledikleriniz ve sizi lânetleyenlerdir.”** Bunun üzerine: “Ya Rasulellah, onlara muhalefet edip, ilişkiyi kesip onlarla mücadeleyle girelim mi?” denildi. Şöyle cevap verdiler: **“İçinizde namaz kıldıkları müddetçe hayır. Ancak sizin başınıza biri vâli olarak gelirse ve Allah'a karşı açıkça suç işleyecek olursa bunu nefretle karşılayın, ama siz de onunla cidâle tutuşarak Allah'a karşı gelmeyin.”**⁽⁴³⁾ Abdullah b. Ömer Peygamber (S.A.)'den şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **“İnsanların, halifenin kendisinden merhamet istediklerinde merhametli davrandığı, meselelerinin çözümü için kendisine müracaat ettiklerinde adaletli davrandığı, onu seçerken onlara verdiği sözü tuttuğu sürece halifeme karşı, onun emirlerini dinleyip yerine getirme sorumlulukları vardır. Kim bunu yapmazsa Allah'ın, meleklerinin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun.”**⁽⁴⁴⁾

Yine bu vazifelerden birisi de: Halkın rızasını tahsil etmenin ancak şeriata uygunluğunda güzel olacağını bilmesidir. Yine bilmelidir ki halka, imama itaat etmeleri, ancak onları şeriata uymaya çağırdığı zaman gerekli olur. Vacip olur. Nitekim Muhammed b. Ali'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: “Şüphesiz ben Allah'tan başka ibadet edilen iki kabile biliyorum.” “Onlar kimdir?” dediler. Şöyle cevap verdi. “Haşimoğulları ve Ümeyoğullarıdır. Yalnız yemin ederim ki onları ne secde etmek ne de namaz kılmak için başlarına diktiler. Ancak halk bu iki kabilenin kendilerine yardım ettiklerinden dolayı itaat edip uydular. İtaat ise ibadettir (kulluktur)”. İbn Abbas, Peygamber (S.A.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **“Halktan birinin rızası pahasına kat'iyyen Allah'ı kızdırmayın. Allah'tan uzaklaşma pahasına halktan birine yaklaşmayın. Şüphesiz Allah ile yaratıklarından biri arasında kulunu yüceltip ona özel muamele yapacak bir yakınlık yoktur. Allah herhangi bir kulunu kötülükten ancak, Allah'a itaat emesi ve O'nun razı olacağı şeylere tabi olması ve kızacağı şeylerden kaçınması suretiyle korur. Şüphesiz Allah Teâlâ kendisine itaat edenini korur, kendine inşaan edenini korumaz. O'ndan kaçan kaçacak yer bulamaz.”**⁽⁴⁵⁾ Ömer b. el-Hakem rivayet etti. Rasulullah (S.A.) bir müfreze gönderdi ve başlarına arkadaşlarından bir adamı emîr tayin etti. Şakacı biri olan emîr arkadaşlarından Abdullah b. Huzaka'ya ateş yakmasını emretti. O da ateşi yaktı. Bundan sonra emîr:

(43) Müslim, İmare, 65, 66; Benzer rivayetler bk. Darimî, Rikak, 78; Ahmed b. Hanbel VI/24.

(44) Benzer ifadelerle nakli için bk. Ahmed b. Hanbel, III/129, 183; IV/396, 421, 424.

(45) Belli başlı kaynaklara bulamalık.

–Emîrinizi dinleyip itaat etmiyor musunuz? dedi.

–Evet, dinleyip itaat ediyoruz, dediler.

–Öyleyse ben sizin kendinizi ateşe atmanıza karar verdim, dedi. Sonra da devam ederek: Ben sizinle şaka yapıyordum, dedi. Bu haber Rasulullah (S.A.)'e ulaştığında şöyle buyurdu: **“Size emirlerinizden kim Allah'a isyan mahiyetinde bir şey emrederse ona itaat etmeyiniz.”**⁽⁴⁶⁾ Ebu Bekir es-Siddîk (R.A.)'den rivayet edildiğine göre Rasulullah (S.A.)'ın vefatından yedi gün sonra minbere çıktı ve Allah'a hamd edip övgüde bulunduktan sonra Rasulullah'a salât ve selâmda bulundu. Sonra da şöyle dedi: “Ey insanlar! Ben sizin en hayırlınız olmadığım halde beni işinizin başına geçirdiniz. Eğer iyi, güzel, yaparsam bana yardımcı olun. Eğer haktan sapar ve o konuda zayıf olursam, beni doğrultunuz. Allah yolunda hiç kimseden korkmayın. Çünkü akıllıların en zeki olanı Allah'tan sakınandır. Ahmakların ahmağı da çokca kötülük işleyen kişidir. Bakın ben size haber veriyorum: Rasulullah (S.A.)'ı mağarada şöyle derken duydum: **“Doğruluk emanettir, yalan hıyanettir.”**⁽⁴⁷⁾ Haberinizi olsun, içinde zayıf olan kişi bizim yanımızda, sıkıntıya uğratılmadan, sürüncemede bırakılmadan hakkı kendisine verilineye kadar güçlüdür. Güçlü ise yanımızda kendisinden, istese de istemese de, hak alınıncaya kadar zayıftır.” Devam ederek şöyle dedi: “Allah'a ve Rasulüne itaat ettiğimiz sürece bize itaat ediniz; eğer Allah'a ve Rasulüne isyan edersek bize itaat etmeniz sizin boynunuza borç değildir. Kalkınız namazınıza, Allah size merhamet etsin.” Abdurrahman b. Abdi Rabbi'l-Kâbe rivayet etti. Şöyle dedi: “Abdullah b. Ömer (R.A.)'ya vardım. O Kâbe'nin gölgesinde oturuyordu. İnsanlar etrafında toplanmışlardı. Onu duydum, şöyle diyordu: Rasulullah kalktı şöyle buyurdu: **“Allah, dünyada olup biten iyilik kabilinden herşeyi bu millete göstermeyi kendisinin bir lütfu olarak kabul etmiştir. Kötülük olanlardan uyarmak O'nun bir lütfudur. Şüphesiz milletinizin evveliyatı ile akıbeti arasında bir fark olmayacaktır. Aynı kılınmıştır. Başlarına hoşlarına gitmeyecek bir takım belâlar ve işler gelecek. İki bin yılı gelecek, inanan kişi o zaman bu ne?! Bu ne!? diyecek. Sonra ortak düzelecek. Ateşten uzaklaşıp Cennete girmekten kim hoşlanırsa, Allah'a ve âhiret gününe inanmışken ölümü gelmiş olsun. İnsanlara kendisinin hoşuna gideni yapsın. Kim bir imama bağlanırsa ve kalbinin ve gönlünün en samimî duygu ve düşüncelerini verirse, bunda gücü yettiğince cömert davransın.”**⁽⁴⁸⁾ Abdurrahman b. Abdi Rabbi'l-Kâbe, Abdullah b. Ömer'e:

–Allah aşkına, sen Rasulullah (S.A.)'ın böyle dediğini duydun mu? Bunun üzerine Abdurrahman:

–İşte amcanın oğlu, bize kendi aramızda mallarımızı haksız bir şekilde yememizi, çalışmadan bir tarafa çekilip oturmamızı emrediyor, dedi. Abdullah b. Ömer cevap olarak: **“Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin...”**⁽⁴⁹⁾ âyetini okudu. Sonra Abdullah b. Ömer ellerini şakaklarına koyup başını yere eğe-

(46) Buhari, Ahkam, 4; Ahmed b. Hanbel, III/67.

(47) Belli başlı kaynaklarda bulamadık.

(48) Belli başlı kaynaklarda bulamadık.

(49) el-Bakara, 2/188.

rek şöyle dedi: Allah'a itaat sayılan şeylerde sen ona itaat et. Allah'a isyan sayılan şeylerde de sen ona itaat etme.⁽⁵⁰⁾

Bu hadislerle Allah'a itaatın olduğu yerlerde imama itaatın vacip olduğu ortaya çıkmış bulunmaktadır. Ancak, O'na isyan edilen şeylerde imamlara itaat yoktur.

Bu vazifelerden biri de, imamet makamının dünyâ ve âhiretteki faydalarının büyüklüğü yanında tehlikesinin de büyüklüğünü bilmesidir. Eğer o makamın gerekleri tam olarak gözönüne alınırsa, işte bu saadettir. Eğer bu gereklere bağlı kalılmazsa sonuç sefaletin son noktasıdır, ıstıraptır. İbn Abbâs (R.A.) Peygamber (S.A.)'den şöyle rivayet etti: Peygamber bize geldi. Evde Kureyş'ten adamlar vardı. Kapının iki kasa direklerini tuttu. Sonra şöyle dedi: **“Şu üç noktayı icra ettikleri sürece imamlar Kureyş kabilesindedir. Bu üç vasıf: Kendilerinden merhamet istenildiğinde merhametli davranmaları, hüküm verdiklerinde âdil olmaları ve söz verdiklerinde sözlerini yerine getirmeleridir. Kim bunları yapmazsa Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun. Allah onun hiçbir nâfile ve farzını kabul etmez.”**⁽⁵¹⁾ Bu Rasulullah (S.A.)'ın sözüdür. İcabında farz ve nâfile ibadetin kabul olunmamasıyla neticelenebilecek işin tehlikesi ne büyüktür! Yine İbn Abbâs'ın rivayetine göre Peygamber (S.A.) şöyle buyurdu: **“Kim iki kişi arasında hükmeder de hükmünde zorbalık eder, zulmederse (bilsin ki) Allah'ın lâneti zâlimlerin üzerindedir.”**⁽⁵²⁾ Ebu Hureyre Peygamber (S.A.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **“Üç sınıf insanın Allah kıyamet günü yüzüne bakmaz. Yalancı imam, zina eden ihtiyar ve kibirli fakir.”**⁽⁵³⁾ el-Hasen Rasulullah (S.A.)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etti: **“Yeryüzünün doğusu da batısı da sizin olacak. Onun sorumluları (âmilleri)nin Allah Tealâ'dan korkan ve takva üzere olanla emaneti yerine tevdi edenden başka hepsi ateştedir.”**⁽⁵⁴⁾ el-Hasen'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: “Ubeydullah b. el-Hasen Ma'kıl'ı ölümünden önceki hastalığında ziyaret ettiğinde Ma'kıl ona şöyle dedi: Ben sana Rasulullah'tan işittiğim bir hadis nakledeceğim. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: **“Halkın işlerinden sorumlu herhangi bir insanla yönettikleri arasında, Allah dünyâda, aşılmaz bir engel korsa; bu yönetici ölürlen bu engel halâ duruyorsa; Allah bu adama Cenneti haram eder.”**⁽⁵⁵⁾ Ziyad b. Ebihi Rasulullah (S.A.)'tan şöyle buyurduğunu rivayet etti: **“Kim müslümanların işinden bir şey üzerine alıp da onları ev halkını koruduğu gibi nasihatla korumazsa Cehennemdeki yerine hazır olsun.”**⁽⁵⁶⁾ Süfyan-ı Sevrî'den şöyle anlatılmıştır: O, yakın dostlarından bir adamı üzerine velâyetle ilgili bir şey almaya heveslenmesinden dolayı azarladı. O da şöyle dedi:

(50) Müslim, İmare, 46; İbn Mâce, Fiten, 9; Ahmed b. Hanbel, II/161, 191, 192.

(51) Tayalisi, 2133 nolu hadis; farklı rivayet için bk. 926 nolu hadis.

(52) Belli başlı kaynaklarda bulamadık.

(53) Neseî, Zekat, 77.

(54) Ahmed b. Hanbel, V/366.

(55) Müslim, İman, 227, 228; İmare, 21; Ahmed b. Hanbel, IV/25; Benzer rivayetler için bk. Buhari, Ahkam, 8; Darimî, Rikak, 77.

(56) İbn Abbas'tan biraz değişik bir ifadeyle Taberanî sağırında ve evsat'ında rivayet etmiştir. Senesinde zayıf bir ravi olan İsmail b. Sebîb et-Taifî de vardır. Bk. Mecmeuz-zevaid, V/21.

–Ebu Abdullah! Benim bakmak mecburiyetinde olduğum aile efradım var. Ona şöyle cevap verdi:

–Boynuna eşeğin arpa torbasını asıp kapı kapı dilenmen insanların işine bur-nunu sokmandan daha hayırlıdır. Ma'kıl b. Yesar Peygamber (S.A.)'den şöyle bu-yurduğunu nakletmiştir: **“Ümmetinden iki adama şefaati ulaşmaz: Cahil ve zalim imam ile dinde aşırı giden ve bu sebeple dinden çıkan kişi.”**⁽⁵⁷⁾ Ebu Saîd el-Hudrî Peygamber (S.A.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etti: **“Kıyamet günü insanların en şiddetli azaba uğrıtılacak olanı zorba imamdır.”**⁽⁵⁸⁾ Yine Pey-gamber (S.A.)'den şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: **“Beş sınıf insan vardır. Allah onlara gadab etmiştir. Dilerse onlara olan gazabını dünyada yerine getirir, giderir. Değilse âhirette onların durağı Cehennemdir. 1- Bir kav-min emîri. Hakkını alır, ama kendisi onlara insafli davranmaz. Onların zu-lümlere uğramasına da mani olmaz.**

2- Bir kavmin lideri. Ona itaat ederler. Fakat o zayıfla güçlüye eşit dav-ranmaz. Hevâsına göre konuşur.

3- Eşine ve çocuğuna Allah'a itaatı emretmeyen ve onlara dinleriyle il-gili işleri öğretmeyen, dünyâlarıyla ilgili ne alıp ne terkettiklerine al-dırmayan adam.

4- Ücretle birini tutan, onu çalıştırıp ücretini ödemeyen adam.

5- Kadına mihrî konusunda zulmeden adam.”⁽⁵⁹⁾

Rivayet edildiğine göre Ömer b. el-Hattâb bir cenazeye, namazını kılmak mak-sadıyla gitti. Cenaze, namazı kılınсын diye ortaya konunca birdenbire bir adam Ömer'den önce davranıp namazı kıldırdı. Sonra cenaze kabrine konulduğunda na-mazı kıldıran adam öne geçerek elini toprağa koyup şöyle dedi: “Allahım! Eğer sen ona azab edersen, herhalde sana isyan ettiğindedir. Eğer, sen ona merhamet eder-sen, şüphesiz o senin merhametine muhtaçtır! Müjde olsun sana! Eğer sen bir emîr veya lider veya kâtip veya polis veya vergi toplayıcı memur değilsen.” Râvi diyor ki: Sonra bu adam gitti. Onun hakkında herhangi bir izahta bulunulamadı. Ömer onun hakkında haber vererek, herhalde o Hızır (A.S.)'dir, dedi. Malik b. Dinar'ın şöyle dediği rivayet edilir: “Bazı kitaplarda okudum, şunlar yazılıydı: “Yanık bir kalple dua eden her mazlumun duası hiçbir engel tanımadan Allah katına ulaşır. Bu durumda ya Allah, bu zalimin belâsını verir veyahut mazlum hakkını alma gücüne sahip olduğu halde bundan vazgeçer.” Ebu Hureyre Peygamber (S.A.)'den şöyle buyurduğunu rivayet etti: **“Yazıklar olsun emirlere! Yazıklar olsun bö-lükbaşlarına! Yazıklar olsun emanetçilere! Kıyamet günü, bunlar dünyada insanların yönetimi ile ilgili herhangi bir görev üstlenmiş olmaksızın Sü-**

(57) Taberanî, iki isnadla rivayet etmiştir. İlk ravileri sikattandır. Bk Mecmeu'z-zevaid, V/235.

(58) İsfehanî, Hilyetül-evliya, X/114 de Ebu Ya'lâ müsnedinde; Taberanî, evsat'ında; Ebu Nuaym da Hi-lye'sinde rivayet ettiğini bildirmiştir. Ayrıca bk. Süyûtî, el-Fetüh'l-Kebîr fi zammîz-ziyadeti ilâ ca-mii's-sağîr, Beyrût, tarihsiz, I/188.

(59) Belli başlı kaynaklarda bulamadık.

reyyâ yıldızına saçlarından asılı olarak yerle gök arasında sallandırılmayı tercih ederlerdi."⁽⁶⁰⁾

Ebu Bureyde Peygamber (S.A.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: **"Bir aşirete veya daha büyük bir topluluğa emir olan herkes eli boynuna bağlanmış olarak getirilir. Eğer iyi bir kimse ise bağı çözülür. Kötü ise bağı daha da sıkı düğümlenir, düğüm üstüne düğüm atılır."**⁽⁶¹⁾ Emîrin mübah olan dünya nimetlerinden faydalanma hususunda halkı ile kendisi arasında farklı davranmasında bu tehlike daha da belirgin hale gelir. Rivayet edildiğine göre Bedir günü Rasûlullah (S.A.) gölgeye oturmuştu. Cebrail indi ve şöyle buyurdu: **"Ey Muhammed! Sen gölgedesin. Arkadaşların ise güneşte!"**⁽⁶²⁾ Ömer (R.A.)'in şöyle dediği nakledildi: "Yeryüzü hâkiminin, O'na kavuştuğunda gökyüzü halkının mutlak hakimi Allah'tan vay başına geleceklere! Ancak, adaletle emretmiş, hak ile hükmetmiş, hevasına duygusuna kapılarak, yakınlık, korkmak veya rağbet etmek gibi hissi sebeplerle hükmetmemiş de Allah'ın kitabını gözünün önünde bir ayna olarak kullanmışsa başka."⁽⁶³⁾

İmamın en az ihtiyaç duyacağı işlerden birisi de siyaset gereği insanları korkutmasıdır. İbn Ömer'in rivayet ettiğine göre Peygamber (S.A.) şöyle buyurmuştur: **"Kim bir mü'mine haksız olarak korkutucu tarzda bir lahza baksa Allah Tealâ da onu Kıyamet günü korkutur."**⁽⁶⁴⁾ Enes b. Mâlik Peygamber (S.A.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etti: **"Kıyamet günü valiler getirilir. Rab Teâlâ buyurur: Sizler benim koyunlarımla çobanı, topraklarımla hazinedarları idiniz. Devam ederek onlara: Neden benim emrettiğim üstünde onları sıkıştırdınız, kırbaçladınız? Muhatap şöyle cevap verir: Ey Rabbim! Senin için kızdım da ondan. Bunun üzerine Allah Tealâ, senin benden fazla gazablanman gerekir mi? Diğer birine buyurur: Benim emrettiğimden daha az sıkıştırmaya seni sevmeden nedir? Şöyle cevap verir: Ey Rabbim! Ben ona acıdım. Bunun üzerine O (C.C.) şöyle buyurur: Senin benden fazla merhametli olman gerekir mi? Benim emrimden fazlasını yapanı da, azını yapanı da alınız ve onları Cehennemine ortasına atınız."**⁽⁶⁵⁾ Bu hadisle iyice ortaya çıkmaktadır ki biz ancak şeriata sığınmak durumundayız ve imamlar için şer'î hükümleri bilmekten daha önemli bir şey yoktur. Huzeyfe'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

–Ben âdil olsun, zalim olsun hiçbir vâliyi hayırla yâdetmem, öğmem.

–Neden? denildi. Şöyle cevap verdi:

–Rasûlullah (S.A.)'i şöyle buyururken işittim: **"Kıyamet günü âdili de, zorbası da ayırdedilmeksizin vâliler getirilir ve Sırat üzerinde durdurulur.**

(60) Ahmed b. Hanbelî, II/351, 352.

(61) Belli başlı kaynaklarda bulamadık.

(62) Belli başlı kaynaklarda bulamadık.

(63) Kenzül-ummâl, V/756, Hadis no. 14296.

(64) Taberânî İbn Ömer tarihiyle rivayet etmiştir. Hatîb el-Bağdadî ise biraz değişik lafızla Ebu Hureyre tarihiyle rivayet etmiştir. Bk. Keşfü'l-hafa, II/283.

(65) Farklı nakli için bk. Kenzül-ummâl, VI/42 hadis no. 14769.

Allah Teâlâ Sırat'a vahyeder. Bunun üzerine Sırat onları öyle bir ayaklarını kaydırıp atar ki ne zorba bir idareci, ne rüşvetçi bir kâdı, ne de iki hattan birisi lehine, diğerinin aleyhine taraf tutanlardan birisi kalır. Hepsinin ayağı Cehennem içinde yetmiş yıllık bir mesafeye kayar.”⁽⁶⁶⁾

Rivayet edildiğine göre Dâvud (A.S.) yalnız başına çıkar, uzak yerleri dolaşır ve onlar içinde Dâvud'un gidişatının nasıl olduğunu sorarmış. Bu dolaşmalarından birinde Cebrail (A.S.) suretinde karşısına çıkmış. Dâvud (A.S.) ona aralarında Dâvud'un gidişatını sormuş. Cebrail şöyle demiş: Dâvud ne iyi adamdır. Ahlâkı, gidişatı da ne güzeldir. Yalnız o müslümanların beytül-mâlinde yer. Elinin emeğini yemez. Hz. Dâvud ağlayarak ve yalvararak mihrabına döndü. Rabbi Tealâ'dan kendisine maişetini temin edeceği bir sanat öğretmesini diledi. Allah Tealâ da ona zırh yapma sanatını, demiri eritmeyi öğretti. Bunu şu ayetten öğreniyoruz: **“Ona savaş sıkıntılarınızdan sizi koruması için zırh yapmayı öğrettik...”**⁽⁶⁷⁾

İşte imametın tehlikeleri. Bu konuda sayması uzun sürecek pek çok hadîs vardır. Bu kadarı, ibret alacak basîret sahibi için yeter. Neticçe olarak imametın tehlikesini kavramak için Ömer (R.A.)'in hayatına bakmak kâfidir. Çünkü o geceleyin insanların hallerini öğrenmek için etrafı merakla inceliyor, kolaçan ediyor ve şöyle diyordu: Fırat kenarında bir kuzu terkedilmiş olsa, Kıyamet günü ondan ben mesulüm. Buna rağmen Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben Allah'a on iki sene (aralıksız) şöyle dua ettim: “Allahım! Bana rüyamda Ömer b. el-Hattâb'ı göster. Oniki sene sonra onu rüyamda gördüm. Sanki yıkanmış ve bir peştemal kuşanmıştı. Ona: Ey Mü'minlerin emîri! Allah Teâlâ'nın (sana muamelesini) nasıl buldun? Şöyle cevap verdi: Ey Ebû Abdullah! Sizden ayrılmış kaç yıl oldu? Oniki sene, dedim. Bunun üzerine: Ben halâ hesap vermekteyim, eğer merhametli bir Rab karşısında olmasaydım çoktan halim perişan olacaktı.” Ömer'in hali işte budur. Dünyada bir tek kamçıdan başka hiçbir şeyi yoktu. Ondan ibret alınsın!

Son Acem hükümdârı Yezdücürd b. Şehriyâr'ın Ömer b. el-Hattâb'a (R.A.) elçi gönderdiği anlatılır. Elçisine, Hz. Ömer'in yaşayışına dikkat etmesini emretti. Elçi Medine'ye girince:

–Kralınız nerede? diye sordu.

–Bizim kralımız yoktur, emîrimiz vardır, kıra çıktı, dediler. Adam izinin üzerine dönüp kıra çıktı ve Hz. Ömer'i güneşte uyurken buldu. Kırbacı başının altında idi. Yattığı yanı toprağı ıslatacak derecede, terlemişti. Onu bu durumda görünce:

–Adil oldun, emîn oldun, rahatça uyudun; bizim adamımız ise zorbadır, bu sebeple korkmaktadır ve gözüne uyku girmemektedir, şehadet ederim din sizin dininizdir; eğer ben elçi olmasaydım, şüphesiz şimdi müslüman olurdu. Allah Teâlâ'nın izniyle döneceğim” dedi.

Bu vazifelerden biri de: Valinin din âlimlerinin nasihatlarını can kulağı ile dinlemesi, Hulâfâ-i Raşîdîn'in mevzılarından faydalanması, din ulularının gelip geç-

(66) Değişik bir ifadeyle Abd b. Humeyd ve İbn Menî', Bişr b. Asım (R.A.) dan rivayet etmişlerdir. Bk. Keşfü'l-hafa, II/385.

(67) el-Enbiya, 21/80.

miş emirlere ibret verici sözleri ile kötü düşüncelerden arınmalarıdır. Şimdi biz işte bu mevzılardan bazılarını bildiriyoruz: Rivayet edildiğine göre Ömer b. el-Hattâb Ebu Musâ el-Eş'arî'ye şöyle yazmıştır: Şüphesiz Allah katında çobanların en bah-tiyarı, sürüsünün kendisiyle mesut ve bahtiyar olanıdır. Allah katında en kötü olanı da kendisi sebebiyle halkı kötü olanıdır. Sakın ha lüks ve bolluk içinde yaşama. Sonra âmillerin (selâhiyet verdiği memurların) da senin gibi lükse dalarlar ve o zaman senin Allah katında benzerin yeryüzündeki yeşilliklere bakıp da onlarda ot-layan, bunun neticesinde de semiren hayvan gibidir. Şüphesiz böyle hayvanın helâkının sebebi semirmesidir." Bunu söylemesinin sebebi, vâlinin sadece ken-disininkinden değil, selâhiyet verdiği bütün memurlarının, yardımcılarının zul-münden kendisi ile alâka kurulan ve dolayısıyla kendisine nisbet edilen ya-kınlarının ve etrafının zulmünden de sorumlu olduğunu bildirmek içindir.

Rivayet edildiğine göre Tevrat'ta Musâ (A.S.)'ya indirilenler içinde şöyle bu-yurulmaktadır: İmama âmilinin zulmünden ve zorbalığından bir şey ulaşmadığı müddetçe sorumluluk yoktur. Eğer ulaşmış da o da onu ikrar etmişse zulmüne ve zorbalığına iştirak etmiş demektir. Rivayet edildiğine göre Şakîk el-Belhî⁽⁶⁸⁾ Harun Reşîd'in yanına girdiğinde Harun Reşîd:

–Sen şu meşhur zâhid Şakîk misin?

–Şakîk oluşum doğrudur. Zahidlik meselesine gelince, öyle diyorlar, diye cevap verdi. Bunun üzerine Harun Reşîd:

–Bana öğüt ver! dedi. O da ona şu öğüdü verdi: "Allah seni Sıddîk'ın makamına oturtmuştur ve senin ondan istediğin gibi O da senden doğruluk istemektedir. Seni Farûk'un makamına oturtmuştur. Senin Ondan istediğin gibi O da senden hak ile batılın arasını tefrik etmeni istemektedir. Seni Zinnûreyn'in makamına lâıyk görmüştür ve senin ondan istediğin gibi o da senden hayâ ve cömertlik istemektedir. Seni Ali b. Ebi Talib'in yerine geçirdi. Senin O'ndan istediğin gibi O senden ilim istemektedir." Sonra sustu. Harun Reşîd, öğüdünü artır! dedi. Şöyle devam etti: "Şü-phe-siz Allah Tealâ'nın halkettiği bir yurt vardır. Ona Cehennem ismini vermiştir ve seni oraya kapıcı tayin etmiştir; sana müslümanların beytü'l-mâlini, keskin bir kılıç, acıdııcı bir kırbaç verdi ve halkı sözünü ettiğimiz bu yurttan şu üç şeyle uzak-laştırmanı emretti. Sana ihtiyaç sahiplerinden kim müracaat ederse ona bu beytü'l-mâlden ver; Allah'ın yasakladığını isteyenin de, şu kırbacınla canını acıt; haksız ola-rak kim bir cana kastetmişse sen de onu öldürülenin velîsinin emri ile bu kılıçla öldür. Eğer bunları yapmazsan Cehenneme ilk önce sen gireceksin. Halk da ar-kandan gelecektir.." Harun Reşîd, daha artır, devam et, dedi. O da devam ederek: "Evet! Sen kaynaksın. Âmiller nehirlerdir. Eğer kaynak temiz olursa, nehirler kirli olmaz. Eğer kaynak kirli olursa, nehirlerin berrak olması umulmaz." Yine an-latıldığına göre Harun Reşîd, el-Abbâs ile birlikte bir gece Fudayl b. İyaz'a⁽⁶⁹⁾ git-

(68) Horasan'ın meşhur sofisidir. Ebu Ali'nin gazvesinde 194/810 da vefat etti. Tabakatü's-Ş'arânî, I/84, Bulak, 1286.

(69) Ebu Ali el-Fudayl b. İyaz et-Temimî el-Mervezî, zâhid ve bilinen alimlerden biridir. Şafîî, Yahya el-Kattan ve bunlardan başkaları ondan hadis nakletmişlerdir. Semerkant'ta doğdu. Gençliğinde Küfe'ye geldi. Sonra 187/803 de ölünceye kadar Mekke'de mücavir kaldı. Bk. İbn İmad, Şezeratü'z-zeheb, I/316-318; Zehebi, Tezkiretül-huffaz, I/245, Haydarabad, 1955.

meye karar verdi. Kapısına vardığında şu ayeti okumakta olduğunu duydu: **“Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağıklarında kendilerini, inanıp iyi âmeler işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar”**⁽⁷⁰⁾. “Bunun üzerine Harun, el-Abbâs'a şöyle dedi: Eğer bir şeyden faydalanmak için buraya geldiysek o işte budur.” Abbâs kapıyı çaldı ve:

–Gelen Mü'minlerin emiridir, haberin olsun, ona cevap ver! diye seslendi. İçerden İyaz:

–Benim yanımda Mü'minlerin emirinin işi ne? dedi. Bunun üzerine:

–İmamına cevap ver! dedi. Bunun üzerine İyaz kapıyı açtı ve kandilini söndürdü ve karanlıkta evin ortasında oturdu. Harun Reşid eliyle onu buluncaya kadar dolaştı. Eli ona dokununca, ah bir el. Kıyamet günü Allah'ın azabından kurtulabilseydi! Ne kadar da yumuşakmış!? dedi. Harun Reşid oturunca da O şöyle dedi:

“Ey Mü'minlerin emiri! Kıyamet günü Allah Tealâ'ya hesap vermeye hazırlan. Çünkü sen her müslüman kadın ve erkekle, her inanmış kadın ve erkekle beraber hesaba çekileceksin. Harun Reşid ağlamaya başladı. Bunun üzerine Abbas:

–Mü'minlerin emirini mahvettin! dedi. Bunun üzerine:

–Ey Hâman! Onu asıl sen ve arkadaşların öldürüyorsunuz, sonra kalkıp bir de bana, onu mahvettin, öldürdün mü diyorsun? dedi. Bu sözler üzerine Harun Reşid, o sana beni Firavn yerine koymak için Hâman dedi (üzülme!) diye açıklama yaptı ve Fudayl'a:

–Al şu benim validemin mihridir. Bin dinar. Benim tarafımdan kabul et! Fudayl buna şöyle karşılık verdi:

–Ey Mü'minlerin emiri! Allah sana ancak hak ettiğin karşılığını versin. Ben sana, onu sen kimden aldysan ona iade et, diyorum. Sen bana onu sen al mı diyorsun? Bunun üzerine Harun Reşid kalktı ve çıkıp gitti.

Anlattıklarına göre, Muhammed b. Ka'b el-Kurzî'ye⁽⁷¹⁾ Ömer b. Abdilazîz:

–Bana adaleti tavsif et! dedi. Şöyle cevap verdi:

–Ey Mü'minlerin emiri! Müslümanların küçüğüne baba, büyüğüne oğul, akranına da kardeş ol! Onlardan herbirini günâhı ölçüsünde ve cirmine göre cezalandır. Sakın ha, öfken sebebiyle bir tek kırbaç bile vurma! Sonra Cehenneme gidersin.

(70) el-Câsiye, 45/21.

(71) Muhammed b. Ka'b el-Kurzî, doğma büyüme Küfelidir. Sonra Mekke'de yaşadı. Önde gelen sahâbeden rivayetlerde bulundu. Onun Hz. Peygamber'in sağığında doğduğu söylenir. Zehebi onun hakkında, kadri yüce, güvenilir, ilim, salah ve vera sahibidir, der. 108/726 da vefat etti. 117/735 de vefat ettiği söylenenler de vardır. Bk. Şezerat, 1/136.

Yine anlatıldığına göre, Hasan-ı Basrî(72) Ömer b. Abdilazîz'e şunları yazdı: "Şüphesiz Kıyamet günü ve işleri darmadağınık eden musibetlerin hepsi önündedir. Onların hiçbirinden kurtulmuş değilsin. Bu yüzden bunlara dikkat et! Şerinden kaç! Sana selâm olsun!"

Yine anlatıldığına göre zahidlerden biri halifelerden birinin yanına girdi. Halife ona: -Bana öğüt ver! dedi. Şöyle dedi:

-Ey Mü'minlerin emiri! Ben Çin'e yolculuk etmişim. Orada bir müddet kaldım. Oranın kralı kulağından rahatsızlandı ve sağır oldu. Zari zari ağladı ve:

-Ben başıma gelen bu felâketten dolayı ağlamıyorum. Fakat kapının önüne gelip de bağırın ve benim duymadığımdan dolayı kendilerine izin de verilmeyen mazlumlar adına ağlıyorum, dedi. Sonra, kendi kendine şöyle düşündü ve kararını verdi. Kulağım sağır olduysa, gözüm de kör olmadı ya, dedi ve emir verdi: Tellâlar çıkartın. Zulme uğrayanlardan başka hiç kimse kırmızı elbise giymesin. Bundan sonra bu kral gündüzleri mazlumların toplandığı kapıda kırmızı elbise görmek için bir file biniyordu ve mazlumları görerek dertlerini dinliyordu. Ey mü'minlerin emiri! Bu adam Allah'a ortak koşan bir müşriktir. Onun müşriklere şefkat ve merhameti galip gelmiştir. Sen ise Allah'a inanan ve Peygamberinin ev halkından bir kimsenin. Mü'minlere şefkatin nasıl galib gelmez?"

Yine anlatıldığına göre: Süleyman b. Abdilmelik Mekke'ye gitmek niyetiyle, Medine'ye geldi. Orada bir kaç gün kaldı. Ona Ebu Hazim'i(73) salık verdiler. Onu çağırıldı. Yanına girince Süleyman:

-Ey Ebu Hazim! Biz neden ölümden hoşlanmıyoruz da hayatı seviyoruz? dedi. O şöyle cevap verdi:

-Çünkü siz âhiretinizi tahrip edip dünyanızı imâr ettiniz. Bu sebeple de umrandan harabeye göç etmeyi istemiyorsunuz." Bunun üzerine Süleyman b. Abdilmelik:

-Ey Ebu Hazim! Yarın Allah Tealâ'nın huzuruna çıkmak nasıl olacak? diye sordu. Ebu Hazim:

-Ey Mü'minlerin emiri! İyi olan kişi kaybolan kişinin ailesine kavuşması gibi, kötü kişi ise kaçak kölelerin efendisinin huzuruna çıkışı gibi olacak, dedi. Süleyman ağladı ve:

-Yarın Allah katında benim halim n'olacak? dedi. Ebu Hazim bu sızlanmaya da şöyle cevap verdi:

-Amelini Allah Tealâ'nın kitabına vur, şöyle buyrulmaktadır: **"İyiler muhakkak Cennet içinde olurlar, kötüler de Cehennem içinde"**(74). Süleyman bunu üzerine:

(72) Sözü edilen Basralıların meşhur imamı Hasan el-Basrî'dir. 21/642 de doğdu. 110/728 de öldü. Bk. Şezerat, I/136-139.

(73) Ebu Hazim Seleme b. Dinar el-Mahzumî el-Medenî el-Arec(topal). Medine'nin alimi, zahidi ve vâizi. Fars asıllıların en kırmızı yüzlüsü idi. Arnesi Rum idi. Beni Mahzum'un mevlâsı idi. İbn Huzeyme onun için: güvenilir, zamanında benzeri olmayan biri idi. Fetva ve mevzaları vardır, demiştir. Bk. Şezerat, I/208. 140/757 de vefat etti. Abdurrahman b. Zeyn b. Eslem onun hakkında hikmete onun kadar yakınlığı olan bir kimse görmedim, demektedir. Bk. Zehebi, Tezkiretü'l-huffaz, I/133.

(74) el-İnfitar, 82/13.

–Allah'ın rahmeti nerede? dedi.

–“**Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır**”⁽⁷⁵⁾ diye cevapladı. Sonra Süleyman:

–Ey Ebu Hazim, Allah'ın kullarından en şerefli kimdir? dedi. Ebu Hazim:

–Adam olan ve takva sahibi olan kişidir, diye cevap verdi. Süleyman:

–Amellerin en üstünü hangisidir? dedi.

–Haramlardan kaçınıp farzları edâ etmektir, cevabını verdi.

–Duanın hangisi en makbuldür? diye sordu.

–Kendisine iyilik edilen kişinin iyilik edenlere yaptığı dua, diye karşılık verdi.

–Peki hangi sadaka daha temizdir? diye sordu.

–Talep üzerine verilen sadakadır ve yine yoksul kimsenin incitmeden ve başa kakmadan verdiği sadakadır, dedi. Muhavere şu şekilde devam etti.

–Hangi söz en âdildir?

–Korkan ve ümid eden kimsenin yanında söylenen hak söz.

–Mü'minlerin en zekisi kimdir?

–Allah Tealâya taatta bulunan ve insanlara taatta bulunmalarını hatırlatandır.

–Mü'minlerin en fâsıkı kimdir?

–Keyfi bir şekilde başkasını severek hata eden ve haddini aşarak kendi ahiretini başkasının dünyası karşılığında satan adamdır.

–Bizim içinde bulunduğumuz halimize ne dersin?

–Ey Mü'minlerin emiri! Beni bağışlar mısınız bunu söylemeyeyim?

–Hayır, bana nasihat et!

–Ey Mü'minlerin emiri! Senin babaların insanları kılıçla sindirdiler ve bu saltanatı müslümanlarla meşveret etmeden, zor kullanarak bir tek kişinin bile rızası olmadan aldılar. Dahası, öldürdüler. Pek büyük katilde bulundular ve göçüp gittiler. Onların ne dediklerini ve onlar hakkında ne denildiğini bir bilebilseydin!?” bunun üzerine mecliste bulunanlardan biri: “Söylediğin şey ne kadar çirkin!” dedi. Ebu Hazim şöyle cevap verdi:

–Allah Tealâ âlimlerden insanlara gerçeği açıklamaları ve onlardan bir şey saklamamaları hususunda ahd almıştır. Bunun üzerine Süleyman:

–Bu fesadı nasıl düzeltiriz? diye sordu. Şöyle cevap verdi:

–Helâlinden alman ve hakkını vermen suretiyle.

–Bana dua et! Ebu Hazim:

–Allahım eğer Süleyman senin dostun ise ona dünyâ ve âhirette iyiliklerini kolaylaştır. Eğer senin düşmanın ise sevdiğin ve razı olduğun şekilde (onun perçeminden yakala). Süleyman:

(75) el-A'raf, 7/56.

-Bana tavsiyede bulun! dedi.

-Sana tavsiyede bulunuyorum, hem de veciz bir şekilde: Rabbini ulula, seni nehyettiği şeyi işlerken görmesin. Emrettiği hususu yerine getir. Bu suretle O'nu tenzih et."

Yine Kılâbe'nin⁽⁷⁶⁾ Ömer b. Abdilazîz'in yanına girdiğinde aralarında şu muhaverenin geçtiği anlatılır:

-Ey Kılâbe, bana öğüt ver!

-Ey Mü'minlerin emiri! Âdem (A.S.)'den şu günümüze kadar senden başka halife kalmadı.

Halife ona:

-Daha arttır! dedi. Onun üzerine:

-Sen ölecek olan ilk halifesin, dedi?

-Daha arttır, dedi. O da:

-Allah seninle beraber olursa, kimden korkuyorsun. Allah sana karşı olursa kime sığınırın? dedi. O zaman halife:

-Bu bana yeter, dedi.

Yine Süleyman b. Abdilmelik hakkında şöyle anlatılır: O bir gün düşünceye dalmış ve "bu dünyada refah içinde yüzdüm ama ilerde halim n'olacak?" diyordu. Bunun üzerine Ebu Hazim'e bir adam gönderdi ve ona: "Akşam iftar ettiğin yemek ne ise bana aynısını gönder" dedi. Bu emir üzerine Ebu Hazim, kemik gibi katlaşmış bir parçacık hurma gönderdi ve bunu su ile ıslat ve onunla iftar et, işte benim yemeğim odur, dedi Ebu Hazim. Bunun üzerine Süleyman ağladı ve bu işi yapmayı kalbinden geçirdi. Üç gün oruç tuttu ve bu güç gün boyunca midesindeki yiyeceklerin tamamı boşalınca kadar hiçbir şey tatmadı. Üçüncü gün bu hurmacık ile iftar edip o gece hanımı ile cinsî yakınlıkta bulundu. Bundan Abdulazîz b. Süleyman doğdu. Abdülazîz'den de zamanının biricigi Ömer b. Abdilazîz. İşte bu halis niyetin bereketidir.

Yine anlatıldığına göre, Ömer b. Abdilazîze şöyle denildi:

-İlk tevben ne zaman ve hangi sebeple oldu? Şöyle cevap verdi:

-Bir köleyi dövmek istedim, bana; Ey Ömer kıyamet vaktindeki geceyi hatırla dedi.

Yine anlatıldığına göre; bir zahid Ömer b. Abdilazîz'e mektup yazdı. Şunları söylüyordu: "Ey Ömer! Allah'a boğulmakta olan kimsenin kendisini kurtaracak olan şeye sarıldığı gibi, sarıl. Duan, herşeyden ümidi kesilen, helâk olmak üzere

(76) Ebu Kılabe el-Cümmî, "Abdullah b. Zeyd el-Basrî el-İmam, kendisine kadılık teklif edildi, kaçtı, Şam'a gitti ve Bedarya'ya yerleşti. İlim ve amelde yekta idi. Semura ve bir topluluktan hadis aldı. Kasame konusunda asrının alimleri ile Ömer b. Abdilazîz'in huzurunda yaptığı münazara "es-sahih" te meşhurdur. Bk. Şezerat, I/126; 104/722 senesinde vefat etti. 107/725 de vefat ettiğini söyleyenler de vardır. İbn Main altıncı veya yedinci senede demektedir. Ayrıca bk. Zehebi, Tezkiretü'l-huffaz, I/94.

olan kimsenin duası gibi olsun. Çünkü sen artık çok büyük bir ihtiyaç içinde ve şiddetli bir hesaba çekilip, azarlanacak mevkiyesin.

Harun Reşid hakkında anlatıldığına göre bir gün o Fuday'la, bana öğüt ver, dedi. O da: Bana ulaşan habere göre Ömer b. Abdilazîz'e âmillerinden biri şikâyet edildi. Bunun üzerine ona şöyle yazdı: "Kardeşim! Serin gölgeler ve nimetlerden faydalandıktan sonra cehennem ehlinin ateşte ebedî olarak uykusuzluğunu düşün, hatırla! Bu düşünce seni gece gündüz Rabbine doğru yöneltecektir. Artık Rabbinin huzurundan seni uzaklaştıracak durumlardan sakın ki sonunda O'nun önünde ümitsizliğe düşmeysin." Âmil yazıyı okuyunca Ömer'e geldi. Ömer ona:

–Neden geldin? dedi. O da:

–Mektubun kalbimi parçaladı. Artık Allah Tealâ'ya kavuşuncaya kadar hiçbir velâyeti kabul etmeyeceğim.

Yine İbrahim b. Abdullah el-Horasanî'nin şöyle dediği anlatılmıştır: "Babam ile Harun Reşid'in hacca gittiği sene ben de haccettim. Bir aralık baktık, Harun Reşid bizim yanımızda, başı açık yalın ayak, çakıl taşları üzerinde duruyor, ellerini göğe kaldırmış titreyerek ağlıyor ve şöyle diyordu: "Yâ Rabbi! Sen sensin, ben de benim. Ben günâh işlemeye iyice alışmışım. Sen de mağfiret etmeye. Beni bağışla!" Bunu gören babam, bana dedi ki: "Oğul! Şu yeryüzünün en güçlüsüne bak! Semânın Cebbar'ına nasıl yakarıyor!?"

Yine anlatıldığına göre bir adam Abdülmelik b. Mervan'ın yanına girdi. Bu adam edip ve hikmet sahibi bir kişi olarak tanınıyordu. Ona: Bana öğüt ver! dedi. O adam da: "Ey Mü'minlerin emiri! İnsanların kıyamet gününde öyle bir hesaplaşması olacak ki o hesaplaşmanın boğazları yakan acısından ve öldürücü korkuyu seyretmekten ancak kendi nefsini yenerek Allah'ı razı eden kurtulacaktır. Anlatan der ki: Bunun üzerine Abdülmelik b. Mervan ağladı, sonra da şöyle dedi: "Ebediyen de yaşasam bu sözleri kulaklarıma küpe yapacağım.

Yine anlatıldığına göre Ömer b. Abdilazîz Ebu Hazim'e, bana öğüt ver, dedi. O da:

–Yatağına yat, ölümü başucunda say! Sonra ölüm anında sende olmasını istediğin şey nedir ona bak ve onu şu anda tedarik et. Ölüm anında sende olmasını istemediğin şeyi de şu anda terket! Olabilir ki o ölüm anı yakındır.

Anlatıldığına göre bir bedevî Süleyman b. Abdülmelik'in huzuruna girdi ve halife ona:

–Konuş bakalım ey bedevî, dedi. O da:

–Ey Mü'minlerin emiri! Konuşacağım. Yalnız sana söyleyeceğim söze hoşlanmasan da tahammül et. Çünkü eğer kabul edersen, onun gerisinde hoşuna gidecek, seveceğin şeyler vardır, dedi. Bunun üzerine halife,

–Ey bedevî! biz, nasihatını umduğumuz ve bizi aldatmasından emin olduğumuz kişilere tahammül etmesini biliriz, dedi. Bu garanti üzerine bedevî:

–Şüphesiz seni, kendileri için kötülüğü seçmiş kişiler kuşatmışlar. Onlar, dinlerini dünyaları karşılığında satmışlardır. Rablerini kızdırmak pahasına senin rızanı tahsil etmişlerdir. Allah yolunda kimseden korkmamaları gerekirken senden kork-

muşlardır da senin hakkında Allah'tan korkmamışlardır. Âhirete karşı harp, dünyaya karşı sulh!? Allah'ın seni imtihan ettiği hususta onlara güvenme! Çünkü onlar emanete hiyânet etmekte, milleti zulme atmakta ve doğru yoldan saptırmakta hiçbir beis görmezler. Sen onların işledikleri günâhlardan sorumlusun, onlar ise senin işlediklerinden mesûl değildirler. Ahiretini bozma pahasına onların dünyalarını güzelleştirme! Çünkü insanlar içinde en ahmak kişi, ahiretini başkasının dünyası için satandır, dedi. Bu sözler üzerine Süleyman:

–Eh, ey bedevî! Sen de dilini kılıç gibi öyle bir sıyırdın ki kılıcından daha keskin! dedi.

–Evet! Ey Mü'minlerin emiri, senden yana. Sana karşı değil, dedi.

Yine anlatılmıştır ki Salih b. Beşir⁽⁷⁷⁾ Halife Mehdî'nin huzuruna girdi ve onunla beraber döşek üzerine oturdu. Mehdî ona; bana öğüt ver, dedi. Şöyle dedi:

–Bu mecliste senden önce baban ve amcan da oturdu değil mi?

–Evet!

–Onların amelleri vardı. Sen onların kendileri için Allah Tealâ nezdinde kurtuluşlarına vesile olmasını umuyorsun, öyle değil mi?

–Evet.

–Yine onların felâketlerine sebep olmasından korktuğun ameller de var, değil mi?

–Evet.

–Artık bak, onlar için ümit verici bulduğun amelleri işle. Onlar için korktuğun amelleri de terket!

–Tebliğ ettin ve veciz söyledin.

Yine anlatıldığına göre Ebu Bekre⁽⁷⁸⁾ Muaviye'nin huzuruna girdi ve ona:

–Allah'tan kork ey Muaviye! Bilmiş ol ki şüphesiz geçirdiğin her gün ve gece seni dünyadan biraz daha uzaklaştırmakta ve ahirete yaklaştırmaktadır. İzini takip edip duran vardır, sen onu geçemezsin. Senin için dikilen işaret bayrağı (ecel) vardır. Sen onun hizasını geçemezsin; ama, o bayrağa ne de çabuk ulaşırsın ve senden alacaklı olanlar seni ne tez yakalarlar! Şüphesiz yaşadığımız şu dünyâ geçicidir. Gideceğimiz yer ebedîdir. Eğer burada hayır yaparsan orada hayır bulursun. Burada kötülük yaparsan orada kötülük bulursun

Yine gerekli vazifelerden biri de: İşin sahibinin çoğunlukla adetinın affedici, yumuşak huylu ve güzel ahlâklı, gücü varken kızgınlığını bastırabilir olmasıdır. Anlatıldığına göre halife Ebu Ca'fer'e suç işlemiş bir adamı tutuklayıp getirdiler. ● da öldürülmesini emretti. Bunun üzerine huzurunda bulunanlardan el-Mubarek b. Fudale:⁽⁷⁹⁾

(77) Salih b. Beşir el-Mürî, Basra vaizidir. Hasan el-Basrî ve ayrıca bir topluluktan rivayette bulunmuştur. 172/788 senesinde vefat etti. Bk. Şezerat, I/281.

(78) Burada kastedilenin Abdurrahman b. Ebi Bekre olduğunu zannediyoruz. O Basra'da müslümanlardan ilk doğan kişidir. 101/719 senesinde vefat etti.

(79) el-Mubarek b. Fudale el-Basrî, Kureyş'in mevlâsıdır. Muhaddistir, Hasan el-Basrî'den, Bekr el-Müzenî'den ve bir topluluktan rivayette bulunmuştur. Muhaddislerin ve ibadet ehlinin bünyüklerindendi. 164/780 senesinde vefat etti. Bk. Şezerat, I/259, 260; Tezkiretü'l-huffaz, I/200.

–Ey Mü'minlerin emiri! Sana el-Hasen'den işittiğim bir hadis nakledeyim mi?

–Nedir o?

–Allah ona rahmet etsin, el-Hasen'i şöyle derken işittim: **“Kıyamet günü olunca insanlar tek bir tepe üzerinde toplanır. Bir münâdi çıkıp şöyle çağırır: Allah indinde bir iyiliği olan ayağa kalksın. Bunun üzerine ancak affeden ayağa kalkar,”** dedi.⁽⁸⁰⁾ Bu nakil üzerine Ebu Ca'fer:

–Bırakın onu gitsin, dedi.

İsa b. Meryem (A.S.)'ın Yahyâ b. Zekeriyya (A.S.)'a şöyle söylediği anlatılır: Sende olan bir şey sana söylendiğinde Allah'a şükür olmak üzere ondan söz et. Eğer sende olmayan bir şey söyleniyorsa onu daha büyük bir nimet olmak üzere an. Çünkü burada işlemediğin bir iyilik sana nasib olmuştur.

Ebu Hureyre (R.A.)'ın rivayet ettiğine göre Peygamber (S.A.) şöyle buyurmuştur: **“Güçlü olan, güreşte pehlivan olan değildir, güçlü ancak kızgınlık sırasında nefsine sahip olabilendir.”**⁽⁸¹⁾

Yine anlatıldığına göre Rasulullah (S.A.)'e bir adam geldi ve:

–Yâ Rasulullah! Hizmetçim kötü davranıyor ve zulmediyor, onu döveyim mi? diye sordu. Şöyle buyurdular:

–Onu günde yetmiş defa affet⁽⁸²⁾

Ali b. Ebi Talib'ten (R.A.) rivayet edildiğine göre Rasulullah (S.A.) şöyle buyurmuştur: **“Sana öncekilerin ve sonrakilerin ahlâklarının en hayırlısı nedir, göstereyim mi?”** Hz. Ali:

–Evet, yâ Rasulallah! dedim, demektedir. Bunun üzerine Hz. Peygamber: **“Seni mahrum edene vermen, sana zulmedeni affetmendir, senden alâkasını kesenle alâkanı devam ettirmendir”**⁽⁸³⁾ buyurdu. Ömer b. Ubeydullah'dan⁽⁸⁴⁾ şöyle dediği rivayet edilmiştir: Üç şey vardır. Kimde bulunursa imanı kemâle erer: Kızdığı vakit kızgınlığı batıl bir şey için olmaz. Rızâ olduğunda da rızası haktan başka bir şey için değildir. Gücü yettiği vakit kendisinin olmayanı almaz.”

Ömer b. el-Hattâb (R.A.)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Kızdığını görmeden bir adamın ahlâkı; bir şeye tamah edişini görmeden de dindarlığı seni aldatmasın. Onu böyle durumlarda tanıyabilirsin.”

Ali b. Hüseyin (R.A.) ile ilgili olarak rivayet edildiğine göre bir gün mescidden çıkmıştı. Bir adamla karşılaştı ve o adam ona sövdü. Köleleri ve uşakları adamın üzerine sadırdılar. Bunun üzerine Ali b. Hüseyin:

(80) Belli başlı kaynaklarda bulamadık.

(81) Buhari, Edeb, 76; Müslim, Birr, 107, 108; Muvatta', Hüsnü'l-hulk, 12; Ahmed b. Hanbel, II/236, 268.

(82) Belli başlı kaynaklarda bulamadık.

(83) Taberanî'nin Evsat'ında zikredilmiştir. Senesinde zayıf bir ravi olan Hâris vardır. Bk. Mecmeu'z-Zevaid, VIII/188.

(84) Bu isimle tanınanlardan “Ömer b. Ubeydullah et-Tenafisi, Ziyad b. Alaka'dan ve büyüklerden rivayet etmiştir. Ahmed ve İbn Ma'in onu sika saydı. Bk. Şezerat, I/308.

–Durun, adama dokunmayın, dedi. Sonra da adama dönüp: Sence bilinmeyen bizim bir çok yönlerimiz vardır, dedi, ilâve ederek:

–Bir ihtiyacın var mı? Sana yardımcı olalım? dedi. Adam utandı ve kendine geldi. Ali b. Hüseyin çizgili, siyah ve mor renkli elbisesini çıkarıp o adama attı ve ona bin dirhem verilmesini emretti. Bütün bu olup bitenden sonra adam şöyle di-yordu: “Şehadet ederim ki sen Rasulullah’ın evlâdındansın.”

Yine onunla ilgili rivayet edildiğine göre o bir köleyi iki defa çağırdığı halde köle ona cevap vermedi. Üçüncü defasında cevap verdi. Ona:

–Sesimi işitmedin mi? dedi.

–Evet, işittim, diye cevap verdi.

–Öyleyse neden cevap vermedin?

–Sana güvendiğimden. Bunun üzerine: “Kölemi benden emin kılmasından do-layı Allah’a hamdediyorum” dedi.

Yine anlatıldığına göre kölesi Ebu Zer’in koyunlarından birinin ayağını kırmış ve ona getirmişti. Ebu Zer ona:

–Bu koyunun ayağını kim kırdı? dedi. O da: –Ben, diye cevap verdi.

–Bunu niye yaptın? dedi. Ebu Zer.

–Kasten yaptım. Seni kızdırayım da sen de beni dövesin ve günâha giresin diye, dedi. Bunun üzerine Ebu Zer: “Seni benim üzerime kıskırtanı da şimdi ben kızdırayım da gör” dedi ve onu serbest bıraktı. Azad etti.

Yine Ebu Zer’le ilgili olarak rivayet edildiğine göre bir gün adamın biri ona sövdü. Ebu Zer şöyle karşılık verdi:

–Yâhu! Benimle Cennet arasında bir adımlık mesafe var. Eğer ben orayı hak etmişsem, vallahî senin söylediğine hiç aldınış etmem. Eğer ona ulaşmakta kusur edersem o zaman da ben senin söylediğinden daha kötüyüm demektir.

İbn Abbas (R.A.) Rasulullah (S.A.)’dan rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “**Üç şey vardır. Kimde bunlardan biri bulunmazsa onun amelinden hiçbir şey muteber sayılmayacaktır. Kimde Allah’a asî olmaktan koruyacak bir takvâ yoksa; veya hayâsızlığa karşı gelecek ağırbaşlılık yoksa; yahut insanlar içinde yaşatacak kadar bile ahlâka sahip de-gilse. Kimde de şu üç şeyden biri varsa onu da Allah hurîlerle evlendirecektir: Kendisine gizlice pek pahalı bir emanet verilen, sırf Allah Tealâ’dan korktuğu için bu emaneti yerine tevdi eden kişi. Katilini affeden kişi. Üçüncüsü de, her namazın arkasından ihlâs sûresini okuyan kişi. Üç çeşit insanın da ben kıyamet günü hasmıyım. Ben kimin hasmı olursam onun hakkından gelirim. Bu üç sınıf insan şunlardır: Ücretli bir işçi tutup, ona zulmeden ve ücretini ödemeyen kişi. Benim adıma yemin eden ve ye-minini tutmayan kişi. Hür bir insanı satan ve bedelini yiyen kişi. Kim üç yetime kefil olur, himâye ederse o kimse gecelerini ibadetle gündüzlerini oruçlu geçirmiş, kılıcını çekerek Allah yolunda koşup savaşa giden kişi gi-**

bidir. Ben ve o kişi (işaret parmağı ile orta parmağını göstererek) cennette şu ikisi gibidir.”⁽⁸⁵⁾

Ali (R.A.)’den Peygamber (S.A.)’in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: **“Şüphesiz müslüman bir insan ağırbaşlılıkta(hilm) geceleri namaz kılan, gündüzleri oruç tutan birinin derecesini yakalayabilir. Bu şahıs sözü geçer biri olarak (cebbar) yazılır. Halbuki onun aile efradından başka (yardımcıları) yoktur.”⁽⁸⁶⁾**

İbn Abbas, Ali (R.A) dan rivayet ettiğine göre şöyle demiştir: "Resulullah beni Fatıma ile evlendirdiği zaman özellikle bana şu tavsiyede bulundu. Buyurdu ki : **"Ey Ali ! Kızma ! Kızdığı zaman otur ve Allah Tealâ'nın kulları üzerindeki gücünü ve bu gücüne rağmen onlara yumuşak davranmasını hatırla. Sana Allah'tan kork denildiğinde kızgınlığını bırak. Gücüne rağmen yumuşak davranmaya bak, ağırbaşı ol".**⁽⁸⁷⁾

İbn Abbas (R.A.) da O (S.A.)’nun şöyle buyurduğunu rivayet etti: **"Şüphesiz cehennemın bir kapısı vardır, oradan ancak kızgınlığını Allah'a karşı gelmek suretiyle giderenler girer"**⁽⁸⁸⁾. Rivayet edildiğine göre lânet olasıca şeytan Musâ (A.S.)’a gözüktü ve ona şöyle dedi: -Ey Musâ ! Şüphesiz bu gece sen Rabbine münacaatta bulunacaksın. Benim senden bitecek bir ihtiyacım var. Onu yerine getir, sana dünya ve ahiretin elde edildiği üç haslet söyleyeyim. Mûsâ ona: bu hasletler nedir? dedi. Şöyle cevap verdi: hiddetlenmekten sakın. Çünkü ben hiddetlenmiş adamla çocukların topla oynadığı gibi oynarım. Ey Mûsâ! Kadınlardan da sakın. Çünkü ben kendim kadının tuzağına düştüğüm gibi hiçbir tuzağa düşmedim. Ey Musâ! Aşırı aç gözlülükten de sakın. Çünkü ben aşırı aç gözlü, cimri kişinin dünyâ ve ahiretini bozarım."

Rasûlullah (S.A.)’den şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: **"Kim kızdığı bir şeyi yerine getirebilme gücü olduğu halde kinini yenerse Allah onu imanla ve emniyetle nimetlendirir. Kim Allah rızası içintevazuundan dolayı**

(85) Bu hadisin bazı kısmı İbn Asakir’in Tarihu Dimeşk’ında İbn Abbastan zayıf bir isnadla rivayet edilmiştir. Bk. Sirâcü’l-münîr, II/166-167.

(86) Bu hadisin Fedaihu’l-batıniyye’nin her iki nüshasında da yazılışı

ان الرجل المسلم ليدرك با لحم درجة الصائم القائم و انه ليكتب جباراً ، ما يهلك
الأهل بيته .

tarzındadır. Burada geçen حبارا kelimesinin her iki nüshada da manâsı açık olmayan bu şekilde yazıldığını ifade eden naşir Abdurrahman Bedevî’yi bu kanaata sevkeden kanaatımızca hadisin son kısmında geçen يملك kelimesinin يهلك tarzında yazılmış olmasıdır. Halbuki Mecmeu’z-zevaid VIII/24 ve İsfehani’nin Hilyetü’l-evliya, Beyrût, 1387/1968, VIII/289 da zikredildiğine göre Taberanî’nin evsasında nakledilen ve senediinde zayıf bir ravi olan Abdulhamîd b. Ubeydullah b. Hamza’nın da bulunduğu bir rivayette açıkca ج ile جباراً şeklinde ve hadisin son kısmındaki kelime de يملك tarzında yazılmıştır ki biz tercümeyi zikredilen hadis kitaplarındaki metne göre yaptık.

(87) Belli başlı kaynaklarda bulamadık.

(88) Bezzar, İbn Ebi Dünya, İbn Adiy, Beyhakî ve Neseî, zayıf bir senedle rivayet etmişlerdir. Bk. İraki, III/186.

İmkânı olduğu halde güzel bir elbiseyi giymez, bırakırsa Allah Tealâ ona şerefîler elbisesi giydirir.”⁽⁸⁹⁾

Anlatıldığına göre zülkarneyn meleklerden biri ile karşılaştı ve ona: Bana bir iş öğret! Onunla imanım ve yakînim artsın, dedi. O da şöyle cevap verdi:

–Kızma! Çünkü şeytan ademoğlu kızdığı zaman ondan daha güçlü olur. Kızdığın zaman kızgınlığını tut, onu hapsed, onu yatıştır. Acele etmekten sakın. Çünkü acele ettiğinde nasibinde tökezlersin. Uzakta olana da yakında olana da yumuşak ve kolaylaştırıcı ol. İnatçı ve zorba olma.

Ebu Hureyre Peygamber (S.A.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etti: **“Yazıklar olsun gazablanıp Allah Tealâ'nın gazabını unutan kişiye! Ey Allah'ın kulları! Sakının ha! gazablanıp zulmetmekten. Çünkü ikisinin de cezası çok şiddetlidir. Kim Allah'ın zatından başkası için, başkası yolunda kızarsa kıyamet günü iki eli boynuna bağlanmış olarak gelir.”⁽⁹⁰⁾**

Yine Ebu Hureyre'nin rivayet ettiğine göre bir adam Rasulullah'a geldi ve şöyle dedi: Ya Rasulallah! “Bana Cennete götürecek bir iş göster! Buyurdu ki: **Kızma, cennet senindir.”** Daha arttı, dedi.

“İkinci namazının arkasından yetmiş kere Allah Tealâ'dan mağfîret dile, Allah senin yetmiş senelik günâhını bağışlar.”

“Benim yetmiş senelik günahım yok”, dedi.

“**Anneninkini**” buyurdu. Adam,

“Benim anam da yok” dedi.

“**Babaninkini**” buyurdu.

“Babam da yok” dedi adam.

“**Kardeşlerininkini**”⁽⁹¹⁾ buyurdu.

Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet edildiğine göre: Rasulullah (S.A.) bir şey taksim etmişti. Bunun üzerine Ensardan bir adam: –Bu Allah'ın rızası murad olunarak yapılmış bir taksim değildir, dedi. İbn Mes'ud: –Ey Allah'ın düşmanı! Yemin olsun bu dediğini Rasulullah (S.A.)'a haber vereceğim, dedi. İbn Mes'ud diyor ki: Hz. Peygamber'e bu adamın söylediklerini haber verdim. Mübarek yüzleri kızardı ve: **“Allah Mûsâ'ya rahmet eylesin. Bundan daha fazlasıyla incitildi de sabretti”⁽⁹²⁾** buyurdu.

Çeşitli asırların imamları ve halifelerin gidişatlarından, haberlerden, iz ve eserlerden rivayet edilen bu miktar, öğüt almak isteyen ve ahlâkını güzelleştirmek ve hilâfet vazifelerinin nelerden ibaret olduğunu bilmek için yol yordam arayana, yeter. Bununla amel edenin daha fazlasına ihtiyacı yoktur.

(89) İbn Mâce, Zühd, 18; Benzer ifadelerle nakli için bk. Tirmizî, Birr, 74; Kıyâme, 48; Ebû Dâvud, Edep, 3; Ahmed b. Hanbel III/438, 440.

(90) Belli başlı kaynaklarda bulamadık.

(91) Tirmizî, Birr, 73; Muvatta', Hüsnü'l-huluk, 11.

(92) Buhari, Enbiya, 28; Hums, 19; Edeb, 53, 71; İstizan, 47; Meğazi, 56; Benzer ifadelerle nakli için bk. Müslim, Zekat, 140, 141; Tirmizî, Menakıb, 63; Ahmed b. Hanbel, I/316, 411, 441.

Başarılı kılan Allah'tır.

Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun, evvelkilerin ve sonrakilerin efendisine ve onun temiz ve iyi ailesine salât olsun bu kitabın (yazma işi) tamam oldu.

İstinsah işinin bitimi (ferâğ) 665 senesinin Rebiül-âhir ayınının 17. günü olan Cumartesindedir.

BİBLİYOGRAFYA

Aclûnî,

Keşfü'l-hafâ, Beyrût, 1351.

Abmed b. Hanbel,

Müsnet, I-VI, Beyrût, 1389/1969

Ali b. Velid,

Dâmiğu'l-batıl ve hatfü'l-münâdıl, nşr. Mustafa Ğalip, Beyrût, 1982.

Aliyyu'l-Kârî,

Mevzuatu Aliyyu'l-Kârî, Derseadet,

Ateş, Ahmet,

Kitabu Kavasımı'l-Bâtiniyye, Ank. Ü.İ.F.D. Sayı I-II, Ank, 1954.

el-Azîzî, Ali b. Abmed b. Nureddin b. Muhammed b. İbrahim,

Sirâcü'l-Münir Şerhu Câmiu's-sağîr, Bulak, 1293.

el-Bağdâdî, Abdülkâbir,

el-Fark beyne'l-fırak, Kahire, 1948.

Beybaki,

Delâilü'n-nübüvve, Beyrût, 1405/1985.

Buharî,

Sahîh, Kahire, 1378/1958.

Dârimî,

Sünen, nşr. Dâru İlayî's-sünnet'in-nebeviyye, Dimeşk, 1349.

Deylemî,

el-Firdevs, Beyrût, 1406/1986.

Ebû Davud,

Sünen, Mısır, tarihsiz.

Ebû'l-Fidâ,

Tarih, İstanbul, 1286

el-Ebyânî, Ebu Hacer Muhammed es-Said b. Beşyûnî,
Feharîsu Tarihi Bağdad, Beyrût,

Gazâlî,

- İhyâu ulûmiddin, Kahire, 1967
- el-İktisad fi'l-İtikad, nşr. İ.A.Çubukçu, H. Atay, Ank, 1962
- İlcâmü'l-avam, Mısır, 1316
- el-Erbaîn fi usûlid-dîn Mısır, 1344
- el-Munkızu Mine'd-dalâl, Çev. Hilmi Güngör, İstanbul, 1948.
- Tehafitü'l-felâsiye, Mısır, 1319

el-Hammâdî, *Mubammed b. Malik*,

Batinîliğin ve Karmatilerin İçyüzü, Çev. İsmail Hatîb Erzen, Ank. 1948.

el-Hatîbu'l-Bağdadî,

Tarîhu Bağdad, Beyrût,

Hatiboğlu, *M. Said*,

Hilâfetin Kureyşliliği, Ank. Ü.İ.F.D. Sayı XXIII, Ank. 1978.

el-Heysemi,

Nureddin Ali b. Ebî Bekr, Mecmeu'z-Zevaid ve Menbeu'l-fevâid,
Beyrût, 1967.

el-Hindî,

Alâüddîn Ali el-Müttakî b. Hüsâmüddîn, Kenzu'l-Ummal, Haleb, 1391/
1971.

el-İrakî, *Zeynüddîn*,

el-Muğnî an cümeli'l-Esfar (Zeylü İhyâi ulûmiddîn), Kahire, 1387/
1967.

İbnü'l-Esîr,

el-Kâmil fi't-tarih, VI.

İbn Hallikan,

Vefeyâtü'l-A'yân, Beyrût, 1970.

İbn Hazm,

el-Fisâl, Kahire, 1348.

İbnu'l-İmad,

Şezarâtü'z-zeheb, Beyrût, tarihsiz

İbn Mâce,

Sünen, Kahire, 1952

İsfebanî,

Hilyetü'l-evliyâ, Beyrût, 1387/1968.

Malik b. Enes,

Muvatta', tah. M. Fuad Abdalbâkî, Kahire, 1951.

Müslim, Sahîh,

Mısır, 1374-75/1955-56.

Neseî,

Sûnen, İstanbul, 1401.

Res'ûnî,

Muhtasarü'l-Fark beyne'l-fırak, nşr. Philip Hitti, Kahire, 1924.

Sehavî,

Mekasidü'l-hasene, Mısır, 1956.

Süyûtî,

- Câmi'u's-sağîr,

- el-Fethül-kebir fi zamrni'z-ziyadeti ilâ câmi'i's-sağîr, Beyrût, tarihsiz.

Şa'rânî,

Tabâkat, Bulak, 1286.

Şebristanî,

el-Milel ve'n-nihâl, (İbn Hazm'ın el-Fisâl hamışinde), Kahire, 1348.

Şevkani,

Neylü'l-evtâr, Kahire, 1391/1971.

Tayalisi,

Müsned, Haydarabad, 1321.

Tirmizî,

Sûnen, Kahire, 1356/1937.

Watt, W. Montgomery,

Müslüman Aydın (Gazâlî Hakkında Bir Araştırma), çev. Hanefî Özcan, İzmir, 1989.

Yâkût el-Hamevî,

Mu'cemü'l-Büldân, Beyrût, 1957.

Zehebî,

Tezkiretü'l-huffaz, Haydarabad, 1955.

Zeyla'î, Cemâlüddin Ebi Muhammed,

Nasbû'r-râye, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1393/1973.

İNDEKS

A

Abadan, 119
 Abbas (b. Abdülmuttalib), 44, 83, 110,
 el-Abbas, 141, 142
 Abbasî, x, 110, 111, 113
 Abbasîler, 13, 43, 46
 Abbasoğulları, 14
 Abdullah b. Abbas, 44
 Abd b. Humeyd, 140
 Abdullah b. Ömer, 131, 135, 136, 139
 Abdullah b. Mes'ûd, 133, 151
 Abdullah b. Sebe', 66
 Abdullah b. Zeyd el-Basrî (bk. Kılâbe)
 Abdurrahman Bedevî, x, xı, xxıı, 29
 Abdurrahman b. Abdi Rabbî'l-Ka'be, 136
 Abdurrahman b. Keysan, 108
 Abdurrahman b. Zeyn b. Eslem, 143
 Abdülazîz b. Süleyman, 145
 Abdülhamîd b. Ubeydullah, 150
 Abdülmelik b. Mervan, 43, 146
 Abdülmelik (b. Ömer b. Abdülazîz), 132
 Acemler, 20
 Aclûnî, 127
 Adem (A.S.), 26, 27, 36, 92, 145
 Adıyyoğulları, 14
 Afşin, 9
 Ahmed (İmam Gazalî'nin kardeşi), ıx
 Ahmet Ateş, xı
 Ahmet b. Hanbel, 16, 18, 21, 26, 48, 58, 83,
 97, 119, 126, 127, 133, 134, 135, 136,
 137, 139, 148, 151
 Ahmed b. Muhammed er-Redagânî, ıx,
 Aîşe (R.A.), 41, 134

Aleviler, 114
 Ali b. Abdullah, 44
 Ali b. Ebi Talib, 21, 26, 27, 28, 35, 36, 38, 39,
 66, 72, 81, 83, 84, 91, 110, 113, 114,
 116, 127, 141, 148, 150
 Ali b. Hüseyin, 27, 148, 149
 Ali b. Kehlâ, 65
 Ali b. Velid, x, xı, xıı
 Alîm, 2, 94
 Âl-i Muhammed, 11
 Amr b. el-As, 81
 Ankara, 114
 Araplar, 20
 Aristo, 21
 Asin x Palacios, xı
 Atîk, 43
 Avf b. Malik, 135
 Azerbaycan, 9
 Azîz, 1

B

Babek el-Hurremî, 9
 Babekîler, 9
 Babekiyye, 7, 9
 Bâbü'l-amme, 9
 Bağdad, ıx, x, 2, 117, 118, 119, 123
 Bağdadî (Abdülkahir), x, xı, 9
 Bakillânî, x
 Basra, 20, 147
 Batınî, xı, xıı, 7, 8, 31, 116
 Batınîler, VII, x, xı, xıı, 2, 6, 8, 9, 10, 22, 31,
 35, 38, 41, 60, 61, 64, 66, 109, 110,
 113, 116
 Batınîlik, VII, xı

Batıniyye, 7, 109

Bedarya, 145

Bedir, 139

Bekriyye, 83, 84, 110

Bekr el-Müzenî, 147

el-Belâgu'l-ekber, 19

Beyhakî, 38, 127, 129, 130, 150

Benî Mahzum, 143

Beyrût, x, xii, 20, 130, 131, 138, 150

Beyzâ, 66

Bezzar, 150

Bid'at, 91

Bistam, 66

Bitamî (Ebu Yezid), 66

Bişr b. Asım, 140

Brill, xi

British Meseum, xi

C

Ca'fer b. Muhammed, 27

Cebrail (A.S.), 25, 42, 140

Cebbar, 1, 146

Celâl, 1

Celil, 1

Cenah, 26

Cehennem, 27, 28, 29, 32, 33, 38, 39, 43, 53, 61, 94, 95, 96, 109, 131, 134, 137, 138, 139, 140, 141, 142

Cennet, 27, 29, 32, 33, 38, 43, 53, 93, 94, 95, 96, 109, 129, 134, 136, 143, 149, 151

Cihad, 97

Cilan (bk. Gılan)

Cübbâi (Ebu Ali), 64

Cürbân, ix

el-Cüveynî (İmamü'l-Haremeyn), ix

Çin, 65, 112, 143

D

Dâmiğu'l-batıl, x, xi, xii

Dârmî, 58, 66, 119, 126, 135, 137

Dâvud (A.S.), 140

Deccal, 36, 37

Deylemî, 126, 134

Düalist, 6, 10

Düalistler, 22

E

Ebu Ali, 141

Ebu Bekr el-Esamm, 108

Ebu Bekir (R.A.), 36, 38, 43, 83, 84, 91, 92, 93, 110, 111, 112, 114, 132, 136, 141

Ebu Bekre (Abdurrahman b.), 147

Ebu Bekir b. Lâl, 126

Ebu Bureyde, 139

Ebu Cafer, 147, 148

Ebu Davud, 42, 54, 97, 151

Ebu'l-Fidâ, 114

Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, 64

Ebu Hanife, 29, 59

Ebu Hazim, 134, 143, 144, 145, 146

Ebu Hureyre, 133, 134, 137, 138, 139, 148, 151

Ebu Musa el-Eş'arî, 141

Ebu Nuaym, 138

Ebu Said el-Hudrî, 133, 138

Ebu Ubeyde, 131

Ebu Ya'lâ, 138

Ebu Yezid Bistamî (bk. Bistamî)

Ebu Zer, 149

Efdal, 121, 122

Eflâtun, 21
 Ehl-i Beyt, 11, 14, 18, 35, 91
 Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, 48
 Emevîler, 43
 Enes b. Malik, 131, 134
 Ensar, 16, 151
 Erzen, İsmail Hatip, x1
 Esas, 25, 35, 41, 42
 Eş'arî Mezhebi, 47

F

el-Fark beyne'l-firak, x1, 9
 Fars, 143
 Fas, x1, 117
 Fatıma (R.A.), 150
 Fatımî, x
 Fatımî Devleti, x
 Fatımîler, 114
 Fedahul-batıniyye, VII, ix, x, x1, x11, 3, 150
 Firavn, 142
 Fudayl b. İyaz, 141, 142, 146

G

Gazâle, ix
 Gazâlî, VII, ix, x, x1, x11, 9
 Gazzalî, ix
 Gilan, 65

H

Haham, 84
 Hâkim, 2
 el-Hâkim (biemrillah), 75, 127
 Hal', 13, 19, 20, 23
 Hallac-ı Mansur, 66
 Haleb, 133
 Halife, 143

Hâman, 142
 Hamdan el-Kırmıt, 7, 8
 Hammâdî, Muhammed b. Malik, x1
 Haricî, 14
 Hâris, 148
 Harun (A.S.), 27, 83, 84
 Harun Reşid, 141, 142, 146
 Hasan b. Ali, 27
 Haşr ve neşr, 23, 27, 32, 33, 35
 Hasan el-Basrî, 127, 137, 143, 147, 148
 Hasan Sabbah, x
 Haşimoğulları, 135
 Hatîp el-Bağdadî, 139
 Hatiboğlu, M. Said, 114
 Haydarabad, 141
 Hayy, 1, 94
 Hızır, 138
 Hilafet, 114, 115, 118
 Hişam b. Abdilmelik, 43, 134
 Hitti, Philip, 9
 Horasan, ix, 9, 141
 Huccet, 26
 Hudûd, 92
 Hulefa-i Raşidîn (bk. Raşid Halifeler)
 Hulvân, 119
 Hurrem, 8
 Hurremdiniyye, 7, 9
 Hurremiyye, 7, 8
 Huzeyfe, 139
 Hüseyin b. Ali, 27

I, İ

Irak, 119
 Irakî (Zeynüddîn), 28, 126, 127, 129, 150
 İbn Abbas, 72, 129, 133, 135, 137, 149, 150

İbn Adıyy, 150

İbn Asakir, 150

İbn Ebi Dünyâ, 150

İbn Hazm, 20, 66, 83, 108

İbn Hibban, 38, 127

İbn Hüzeyme, 143

İbn İmad, 141

İbn Maîn (bk. Yahyâ b. Maîn)

İbn Menî', 140

İbn Rezzam, x

İbn Şahin, 133

İbn Şebas, 20

İbnü'l-Esir, 9

İblis, 36

İbrahim (A.S.), 16, 27, 36, 44

İbrahim b. Abdullah el-Horasanî, 146

İhyâü ulumiddin, VII, x, 127, 129

el-İktisad fi'l-İtikad, x

İlcamü'lavam, x

İmamet, 23, 26, 75, 81, 83, 87, 91, 112, 113,
114, 115, 116, 118, 120, 121, 122,
123, 125,

İran, 66

İsa (A.S.), 16, 27, 36, 38, 66, 127, 128, 148,

İsfehanî, 131, 133, 138, 150

İshak (A.S.), 27, 36

İslâm, VII, ix, 2, 20, 100, 101, 108, 109, 110,
113, 116, 119, 134

İslâmiyat, ix

İslâm Devleti, 21

İsmail, 27

İsmailiyye, 7, 10

İsmail b. Sebîb et-Taifî, 137

İsrafil, 42

İsrailoğulları, 134

K

Kâbe, 35, 49

Kâdir, 2

Kâdisiyye, 119

Kâhir, 2

Kahire, xi, 9, 20, 28, 38, 66

Kaimazzeman, 27

Kalem, 24

Karamita, xi, 7

Karmatiyye, 7, 8

Karaviyyhin Camii Kütüphanesi, xi

Kayyün, 1

Kelam, 83

Keşfü Esrari'l-Batıniyye, xi

Kılâbe, 145

el-Kıstâsü'l-müstakîm, xi

Kıyamet, 27, 29, 31, 53, 62, 71, 72, 86, 87

Kitabü Kavasimî'l-Batıniyye, xi

Kubâd, 9

Kudüs, ix, 9

Kur'ân, 7, 11, 14, 15, 18, 25, 26, 32, 33, 46,
47, 79, 84, 85, 86, 95, 108

Kureyş, 84, 114, 120, 137, 147

Kureyşli, 122

Kûfe, 7, 142

Küllî Nefs, 24

Kürtler, 20

L

Leiden, xi

Levh, 24

Londra, xi, 117

M

- Mâcid, 1
 Madrid, xı
 Mağrib, 65
 Ma'kal, 20
 Makalât, 23
 Makasıdü'l-felâsife, x
 Ma'kil b. Yesar, 137, 138
 Malatî, x
 Malik, 59
 Malik b. Dinar, 138
 el-Mansur, 44
 Mazdek, 8, 9
 Mazdekiler, 10
 Mazdekiyye, 8
 Maziyar b. Mazin, 9
 Mead, 27, 36
 Mecûsiler, 9, 10, 25, 98
 Medine, ix, 132
 Mefdûl, 122
 Mecdî, 14, 17
 Mecdî (halife), 147
 Mekke, ix, 78, 141, 142, 143
 Menakıb, 26, 58, 83
 Mervan, 43
 Merve, 35
 Me'zun, 26
 Mısır, 45, 46, 114
 Mikail, 42
 Mihakku'n-nazar, x
 Mîkat, 35
 Mi'yarü'l-ilm, x
 Muaviye, 43, 81, 110, 116, 147
 Muaz (R.A.), 54, 79, 131
 el-Mubarek b. Fudale, 147
 Muhammed (A.S.), 9, 10, 11, 15, 25, 27, 32, 38, 41, 42, 43, 57, 58, 68, 73, 76, 78, 79, 80, 139
 Muhammed b. Abdurrahman b. Nahzevan, 129,
 Muhammed b. Ali, 27, 44, 135
 Muhammed b. İsmail, 10
 Muhammira, 7, 10
 Mukarreb Melekler, 17
 el-Muktedî, 117
 Musâ (A.S.), 16, 27, 36, 83, 84, 141, 150, 151,
 Mustafa Ğalib, x, xı
 Musul, 119
 Mu'tasım, 9
 el-Mustazhir, x, xı, 1, 2, 4, 6, 107, 108, 113, 115, 117, 133
 el-Mustazhirî, VII, x, 3, 122, 123, 125
 Mûtezilî, 47, 64, 73
 Mün'im, 1
 el-Münkizu mide'd-dalâl, x
 Müntakim, 1
 el-Mütekebbir, 1
- N**
- Nâtık, 25, 26, 35, 41, 42
 Nazarü'l-ukûl, 53
 Nazzâm, 92
 Nemrût, 36
 Nişabur, ix, 66, 78
 Nizamülmülk, ix, x
 Nizamiyye Medresesi, ix, x
 Nûh (A.S.), 16, 27, 58
- O, Ö**
- Osman (R.A.), 38, 141
 Öklides, 50, 74

Ömer b. Abdilazîz, 43, 132, 142, 143, 145, 146
 Ömer b. el-Hattab, 38, 43, 91, 92, 93, 112, 119, 131, 132, 138, 139, 140, 141, 148
 Ömer b. el-Hakem, 148
 Ömer b. Ubeydullah, 148

R

Rabt, 13, 17, 18
 Rafızîler, 11, 18, 22, 66
 Rafızîlik, 23
 Rahîm, 1
 Râvendiyeye, 44, 83, 84, 110
 Raşid Halifeler, 127, 140
 Res'ûnî, 9
 Rızık, 13, 14
 Rum, 143

S

Sâbık, 23, 24, 25, 35, 41, 42
 Safâ, 35
 Said b. Abdullah, 114
 Sakîfe Toplantısı, 114
 Salih b. Beşir, 147
 Sani', 71
 Sâm, 27
 Samerrâ, 9
 Sâmit, 25, 26
 Saymera, 20
 Sebas, 20
 Sebasiyye, 20
 Seb'iyye, 7, 10
 Seffâh (Ebu'l-Abbas), 44
 Selçuklular, x

Selam (-ı Farisî), 132
 Selh, 13, 19, 20, 23
 Seneviyye, 25, 29
 Semura, 145
 Sırat, 139, 140
 Sind, 9
 Sofistler, 52, 56, 66, 68, 74
 Su'dâ, 16
 Süfyanî, 43
 Süleyman b. Abdilmelik, 143, 144, 145, 146, 147
 Suyûtî, 138
 Süfyan-ı Sevî, 137, 138
 Süleyman (A.S.), 36

Ş

Şâbâs, 20
 Şâbâsiyye, 20, 65, 66
 Şafiî, 29, 59, 119, 141
 Şakîk el-Belhî, 141
 Şâm, ix, 145
 Şamil, 92
 eş-Şecere, 10
 Şecere-i Ridvan, 16
 Şehristanî, 108
 Şervîn, 9
 Şevkanî, 38
 Şeytan, 120, 150
 Şîa, 22
 Şîr (A.S.), 26

T

Taberistan, 9, 65
 Tahrim, 97
 Tali, 24, 25, 35, 41, 42

Ta'lik, 13, 15
 Talimîler, 52
 Talimiyye, 7, 10
 Tarık b. Eşîm, 126
 Teberri, 14
 Tedlis, 13, 18
 Teferrüs, 13, 14
 Tehafütü'l-felâsife, x
 Telbis, 13, 19
 Telbiye, 35
 Te'nis, 13, 14
 Tenzih, 24
 Teşbih, 24
 Teşvik, 13, 15
 Tevellî, 14
 Tevrat, 141
 Teymoğulları, 14
 Türk, 115, 116
 Türkiye Diyanet Vakfı, VII
 Türkler, 115, 116
 Tûs, ix

U,Ü

Ubeydullah b. el-Hasen, 137
 Ubeydullah el-Mehdî, 114
 Ulu, 1
 Ümeyyeoğulları, 14, 135

V

Vâcibü'l-vücûd, 50, 51, 52, 69, 71, 74
 Vahdet-i Vücûd, 66
 Vahy, 69
 Velid, 43

Y

Yahya el-Kattan, 141
 Yahya b. Maîn, 145, 148
 Yahya b. Zekeriyya (A.S.), 148
 Yakût el-Hamevî, 20
 Ye'cûc ve Me'cûc, 36
 Yed-i Beyzâ, 47
 Yezdücürd b. Şehriyar, 140
 Yezid, 43
 Yezid b. Rebia er-Rabbî, 131
 Yusûf (A.S.), 130
 Yusuf en-Neccar, 36
 Yûşa b. Nûn, 27

Z

Zenciler, 20
 Zeval, 78
 Zeyd, 104
 Zeyd b. Sabit, 134
 Ziyad b. Alaka, 148
 Ziyad b. Ebihi, 137
 Zulmet, 25

